

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME BİLİM DALI**

**KATILIM BANKALARINDA RİSK YÖNETİMİ
UYGULAMALARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

MUSTAFA NİHAT DEMİRCİ

YÜKSEK LİSANS

**DANIŞMAN:
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA**

KONYA-2018

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mustafa Nihat DEMİRCİ		
	Numarası	148111011058		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İŞLETME/İŞLETME		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
	Tezin Adı	KATILIM BANKALARINDA RİSK YÖNETİMİ UYGULAMALARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

M. Nihat DEMİRCİ

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	MUSTAFA NİHAT DEMİRCİ
	Numarası	148111011058
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İŞLETME/İŞLETME
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	PROF.DR. RAİF PARLAKKAYA
	Tezin Adı	Katılım Bankalarında Risk Yönetimi Uygulanabilirliği Üzerine Örneği

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan
“Katılım Bankalarında Risk Yönetimi Uygulanabilirliği Üzerine Örneği” başlıklı bu
çalışma 28.08.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak
jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	PROF.DR.	RAİF PARLAKKAYA	
2	DR. ÖĞR. ÜYESİ.	SUNA AKTEN ÇÜRÜK	
3	DR. ÖĞR. ÜYESİ	ALİ AKGÜN	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mustafa Nihat DEMİRCİ		
	Numarası	148111011058		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İşletme / İşletme		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof.Dr. Raif PARLAKKAYA		
	Tezin Adı	KATILIM BANKALARINDA RİSK YÖNETİMİ UYGULAMALARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ		

Faaliyetleri büyük oranda riskli işlemlere dayanan bankalar için risk yönetiminin stratejik bir önemi bulunmaktadır. Bankalar, güçlü risk yönetimi sayesinde risklerini kontrol edip kayıplarını azaltırken, aynı zamanda izlenilen doğru stratejiler sonucu riskli işlemlerden kazanç sağlayabilmektedirler.

Doğası gereği riskli işlemler üzerine inşa edilen bankacılık sektörünün maruz kaldığı riskler katılım bankalarında daha da çeşitlenmektedir. Bu bakımdan, katılım bankalarında risk yönetimi kendine özgü bazı risk ölçümü, riski azaltma ve risk yönetimi sistemleri gerektirmektedir. Katılım bankaları, risk yönetiminde geleneksel bankaların yararlandığı kimi yöntemleri kullan(a)mamakta, bunun yanında kendilerine özgü bazı farklı yöntemler geliştirmektedirler.

Bu çalışmada, katılım bankalarının maruz kaldığı riskler ve bu risklerin yönetimine ilişkin ayrıntılı literatür taraması yapılarak, konunun teorik alt yapısı oluşturulmuştur. Ardından, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarında karşılaşılan başlıca riskleri belirleyip, bu bankalardaki risk yönetimini inceleme ve geleneksel bankalardaki uygulamalar ile karşılaştırma amacını taşıyan nitel bir araştırma yapılmıştır. Araştırma kapsamında, görüşme yöntemi ile elde edilen veriler betimesel analiz yöntemi ile yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslami Bankacılık, Katılım Bankacılığı, Risk, Risk Yönetimi, Görüşme.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Mustafa Nihat DEMİRCİ		
	Student Number	148111011058		
	Department	İşletme / İşletme		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA		
Title of the Thesis/Dissertation	RISK MANAGEMENT PRACTICES IN PARTICIPATION BANKS: THE CASE OF TURKEY			

Risk management is of strategic importance for banks whose operations are largely based on risky transactions. While banks can control risks and reduce their losses through strong risk management, they can profit from risky transactions thanks to the right strategies being followed.

The banking sector is intrinsically built on risky transactions. The risks to which the banking sector is exposed are further diversified in the participation banks. In this respect, risk management in the participation banks requires some unique risk measurement, risk mitigation and risk management systems. Participation banks do not use some of the methods used by traditional banks in risk management, however they are developing some unique methods.

In this study, the theoretical framework of the subject was established by examining the literature about the risks and the management of these risks. Then, a qualitative research was conducted in order to identify the main risks encountered in participation banks operating in Turkey. Also, the risk management technics of these banks were examined and compared with traditional banks in this context. Within the scope of the research, the data obtained by the interview method was interpreted by descriptive analysis method.

Keywords: Islamic Banking, Participation Banking, Risk, Risk Management, Interview

İÇİNDEKİLER

Tablolar Listesi.....	v
Şekiller Listesi.....	v
Kısaltmalar Listesi	vi
Önsöz ve Teşekkür.....	viii
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RİSK VE RİSK YÖNETİMİ

1.1. Risk.....	4
1.2. Risk Türleri.....	7
1.3. Risk Yönetimi Kavramı.....	8
1.4. Bankacılıkta Risk Yönetimi.....	9
1.4.1. Risk Yönetim Süreci.....	11
1.4.2. Bankalarda Risk Yönetimi Organizasyon Yapısı	13

İKİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI

2.1. Katılım Bankacılığı Kavramı ve Özellikleri.....	17
2.2. Katılım Bankacılığının Gelişimi.....	23
2.3. Katılım Bankacılığında Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri	28
2.3.1. Fon Toplama Yöntemleri.....	29
2.3.1.1. Özel Cari Hesaplar.....	29
2.3.1.2. Katılım Hesapları.....	30
2.3.2. Fon Kullandırma Yöntemleri.....	33
2.3.2.1. Murabaha	33
2.3.2.2. Mudarebe	38
2.3.2.3. Muşareke	41
2.3.2.4. İcara (Finansal Kiralama)	46
2.3.2.5. Selem	50
2.3.2.6. İstisna.....	53
2.3.2.7. Teverruk.....	56
2.3.2.8. Sukuk.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARINDA RİSK YÖNETİMİ

3.1.	Kredi Riski ve Yönetimi.....	69
3.1.1.	Kredi Riskini Etkileyen Faktörler.....	71
3.1.2.	Kredi Riski Ölçüm Yöntemleri.....	73
3.1.2.1.	Kredi Riski Ölçümünde Geleneksel Yöntemler	74
3.1.2.2.	Kredi Risk Ölçümünde Modern Yöntemler.....	77
3.1.3.	Kredi Portföyü Riskinin Ölçümü.....	79
3.1.4.	Kredi Riskini Azaltma Yöntemleri.....	80
3.1.4.1.	Riskin Yansıtılması.....	80
3.1.4.2.	Riskin Sınırlandırılması	83
3.1.4.3.	Riskin Paylaştırılması	84
3.1.4.4.	Riskten Korunma: Kredi Türevleri	85
3.1.4.5.	Riskin Çeşitlendirilmesi.....	88
3.1.5.	Kredi Politikası	89
3.2.	Piyasa Riski ve Yönetimi	92
3.2.1.	Piyasa Riskinin Ölçülmesi.....	95
3.2.1.1.	Riske Maruz Değer Yöntemi	95
3.2.1.2.	RMD Hesaplamalarının Doğrulanması için (Destekleyici) Yöntemler	98
3.2.2.	Getiri Oranı Riski ve Yönetimi.....	99
3.2.2.1.	Getiri Oranı Riskinin Ölçülmesi	105
3.2.2.2.	Getiri Oranı Riskini Azaltma Yöntemleri.....	107
3.2.3.	Döviz Kuru Riski ve Yönetimi	110
3.2.3.1.	Döviz Kuru Riskinin Ölçülmesi	114
3.2.3.2.	Döviz Kuru Riskini Azaltma Yöntemleri	115
3.2.4.	Hisse Senedi Fiyat Değişim Riski ve Yönetimi.....	117
3.2.4.1.	Hisse Senedi Fiyat Değişim Riskinin Ölçülmesi	119
3.2.4.2.	Hisse Senedi Fiyat Değişimi Riskini Azaltma Yöntemleri.....	119
3.3.	Operasyonel Risk ve Yönetimi.....	121
3.3.1.	Personel Riski	125
3.3.2.	Süreçlerden Kaynaklanan Riskler.....	126
3.3.3.	Bilgi Sistemlerinden Kaynaklanan Riskler.....	126
3.3.4.	Dış Olaylardan Kaynaklanan Riskler	127
3.3.5.	Operasyonel Riskin Ölçülmesi	128
3.3.5.1.	Temel Gösterge Yaklaşımı	129
3.3.5.2.	Standart / Alternatif Standart Yaklaşım.....	129
3.3.5.3.	Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları.....	130
3.3.6.	Operasyonel Risk Yönetimi ve Bu Riski Azaltma Yöntemleri	131

3.4.	Likidite Riski ve Yönetimi	137
3.4.1.	Likidite Düzeyi ve Likidite Karşılama Oranı	141
3.4.2.	Likidite Riskinin Ölçülmesi.....	142
3.4.2.1.	Stok Yaklaşımı	143
3.4.2.2.	Nakit Akışı Yaklaşımı	143
3.4.2.3.	Likidite Boşluk (GAP) Analizi	144
3.4.2.4.	Likidite Rasyo Analizleri.....	144
3.4.3.	Likidite Riski Yönetimi ve Riski Azaltma Yöntemleri	144
3.5.	Katılım Bankalarına Özgü Riskler.....	148
3.5.1.	Şer'i Uyumsuzluk Riski (Shariah non-Compliance Risk)	149
3.5.2.	Ticari Kâr Payı Riski (Displaced Commercial Risk).....	153
3.5.3.	Güven (Vekalet) Riski (Fiduciary Risk).....	155
3.5.4.	Emtia Fiyat Değişim Riski (Commodity Price Risk)	156

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ KATILIM BANKALARINDA MARUZ KALINAN RİSKLER VE RİSK YÖNETİMİ UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

4.1.	Araştırmanın Amacı ve Önemi	159
4.2.	Literatür Taraması	160
4.3.	Araştırmanın Örneklemi	172
4.4.	Araştırmanın Kısıtları	173
4.5.	Araştırmanın Yöntemi, Verilerin Toplanması ve Analizi	174
4.6.	Geçerlik ve Güvenirlik	177
4.6.1.	Geçerlik	177
4.6.2.	Güvenirlik.....	178
4.7.	Araştırmanın Bulguları	179
4.7.1.	Maruz Kalınan Riskler.....	179
4.7.1.1.	Kredi Riski.....	180
4.7.1.2.	Piyasa Riski	182
4.7.1.3.	Operasyonel Risk.....	183
4.7.1.4.	Katılım Bankacılığına Özgü Riskler.....	185
4.7.2.	Risk Ölçüm Yöntemleri.....	189
4.7.3.	Risk Azaltım/Riskten Korunma Yöntemleri.....	192
4.7.4.	Risk Yönetim Sürecinde Geleneksel Bankalara Göre Güçlü ve Zayıf Yönler	197
4.7.5.	İslami Finansal Ürünlere Özel Risklerin Ölçülmesine İlişkin Farklı Yöntemler.....	199
4.7.6.	Yasal Düzenlemelerin ve Destekleyici Kurumların Yeterliği	201
4.7.7.	Danışma Kurulunun Risk Yönetimindeki Rolü.....	204
4.7.8.	Likidite Riski Yönetiminde Dezavantajlar	208

Sonuç ve Öneriler	214
Kaynakça.	221
Özgeçmiş.....	235

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Katılım Bankaları Temel Faaliyetleri Görünümü.....	21
Tablo 2.2. Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasındaki Farklılıklar	22
Tablo 2.3. Aktif Gelişimi	26
Tablo 2.4. Toplanan Fon Gelişimi	26
Tablo 2.5. Özkaynak Gelişimi	27
Tablo 2.6. Faiz ve Kar Payı Arasındaki Farklar	31
Tablo 2.7. İstisna ve Selem Arasındaki Farklar	74
Tablo 2.8. Sukuk, Bono ve Hisse Senedi Arasındaki Farklar	76
Tablo 3.1. Getiri Oranı Riski-Piyasa Faiz/Kar Payı İlişkisi	85
Tablo 3.2. PER ve IRR Karşılaştırması	87
Tablo 3.3. Döviz Pozisyonu ve Kurdaki Değişim	89
Tablo 3.4. Operasyonel Riske Neden Olan Faktörler	90
Tablo 4.1. Katılım Bankalarının Başlıca Finansal Rakamları	174
Tablo 4.2. Katılım Bankalarının Başlıca Finansal Büyüklükleri	174
Tablo 4.3. Uygun Risk Yönetimi Ortamı Oluşturmak.....	176
Tablo 4.4. Uygun Risk Yönetimi Süreci Sağlamak -A-Genel.....	177
Tablo 4.5. Uygun Risk Yönetimi Süreci Sağlamak -B-Risk Raporları	178
Tablo 4.6. Uygun Risk Yönetimi Süreci Sağlamak -C-Riski Ölçme ve Azaltma Tek...179	
Tablo 4.7. Uygun Risk Yönetimi Süreci Sağlamak -D-Risk Takibi/İzleme	180
Tablo 4.8. Yeterli İç Kontroller	181
Tablo 4.9. Katılım Bankalarında Risk Yönetim Sisteminde İslami Faktörler	182
Tablo 4.10. Risk Yönetim Sisteminin Puanlarının Ortak ve İslami Faktörlere Dağılım	184
Tablo 4.11. Risk Yönetim Sistemi Değerlendirme Tablosu	185
Tablo 4.12. Kredi Riski Ölçümü Yöntemleri-Geleneksel	186
Tablo 4.13. Kredi Riski Ölçümü Yöntemleri-Modern	187
Tablo 4.14. Operasyonel Risk Ölçümü Yöntemleri	187
Tablo 4.15. Likidite Riski Ölçümü Yöntemleri	188

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Riskin Kaynakları	6
Şekil 2.1. Aktif Büyüklük Hacminde Bölgelerin Payları	25
Şekil 2.2. Seçilmiş Ülkelerde Faizsiz Bankacılık Sektörünün Büyüme Oranları.....	26
Şekil 2.3. Mudarebe İşlemindeki Adımlar	39
Şekil 2.4. Muşareke İşlemindeki Adımlar	42
Şekil 2.5. Muşareke ve Mudarebe Arasındaki Farklar	44
Şekil 2.6. İcara İşlemindeki Adımlar	47
Şekil 2.7. Selem İşlemindeki Adımlar	52
Şekil 2.8. İstisna İşlemindeki Adımlar.....	55
Şekil 2.9. Teverruk İşlemindeki Adımlar	58
Şekil 2.10. Sukuk İşlemindeki Adımlar.....	60
Şekil 3.1. Likidite Riskine Sebep Olan Diğer Riskler	140

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOIFI	: (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions) İslâmî Finans Kuruluşları için Muhasebe ve Denetleme Kurumu
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
APİ	: Açık Piyasa İşlemleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	: (Bank of International Settlements) Uluslararası Ödemeler Bankası
BIST	: Borsa İstanbul
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senetleri
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IDB	: (Islamic Development Bank) İslam Kalkınma Bankası
IFSB	: (Islamic Financial Services Board) İslami Finansal Hizmetler Kurulu
IILM	: (International Islamic Liquidity Management Corporation) Uluslararası İslami Likidite Yönetim Şirketi
IRR	: (Investment Risk Reserve) Yatırım Riski Rezervi
İKB	: İslam Kalkınma Bankası
KBT	: Krediye Bağlı Tahvil
KSO	: Kredi Spread Opsiyonu
KTİ	: Kredi Temerrüt Takası
LME	: (London Metal Exchange) Londra Metal Borsası
MENA	: (Middle East and North Africa) Ortadoğu ve Kuzey Afrika
MİB	: Mega İslam Bankası

ÖFK	: Özel Finans Kurumu
PER	: (Profit Equalization Reserve) Kar Eşitleme Rezervi
RAROC	: (Risk Adjusted Return on Capital) Sermayenin Risk Ayarlı Getirisi
RMD	: Riske Maruz Değer
ROA	: (Return on Assets) Aktif Karlılık Oranı
ROE	: (Return on Equity) Özsermaye Karlılık Oranı
SPV	: (Special Purpose Vehicle) Özel Amaçlı Şirket
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TGT	: Toplam Getiri Takası
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD	: Amerikan Doları

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın bütün aşamalarında bilgi ve deneyimleri ile bana yol gösteren danışmanım Sayın Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA'ya ve tez yazma sürecinde yardımlarını esirgemeyen bölümümüzün değerli hocalarına; bu süreç boyunca desteklerini her zaman hissettiğim değerli aileme ve sevgili nişanlıma teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, yoğun programlarına rağmen vakit ayırıp tez konuma ilişkin değerli görüşlerini paylaşan Sayın Seher Elif Ekici'ye, Sayın Murat Oktay'a, Sayın Ömer Salih Yücelsin'e, Sayın Deniz Aksu'ya ve Sayın Selman Sedat Koç'a teşekkürü borç bilirim.

Mustafa Nihat DEMİRCİ
2018

GİRİŞ

Seküler ekonomik sisteme dayanan günümüz dünyasında; gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderek büyümesi, bir yanda açlıkla mücadele varken bir yanda aşırı tüketim alışkanlıklarının artması, sosyo-kültürel bağlamda yaşanan çöküntüler ve küresel ekonomik krizler batılı ekonomik sistemin başarısızlığını ortaya koymaktadır. Ünlü bir İngiliz yardım kuruluşu olan Oxfam'ın açıkladığı son rapora (2018 yılı) göre, dünyanın en varlıklı % 1'lik kesiminin geçen yıl oluşturulan küresel servetin %82'sine sahip olması, öte yandan nüfusun en yoksul %50'sini oluşturan 3,7 milyar kişinin ise bu pastadan hiçbir pay alamaması (www.bbc.com), gelir dağılımındaki eşitsizliğin ve buna bağlı olarak yoksullaşan nüfusun her geçen gün arttığını gözler önüne sermiştir. Bu gelişmeler ışığında ortaklığa, kar-zarar paylaşımına ve reel ekonomiye dayanan anlayışı ve ürün yapısı ile; kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlayan, gelir dağılımının daha adaletli olmasına katkıda bulunan, spekülasyon ve fiktif işlemler yerine üretim ve ticareti teşvik eden, insanlardaki kanaat duygusunu ön plana alarak israfı önleyen, iş hayatında ahlaki prensipleri vurgulayan ve tamamen insani değerleri üstün tutan İslami finans olgusu dikkatleri üzerine çekmiştir.

İslami finansın en önemli unsuru olan İslami bankacılık sistemi, 1970'lerden itibaren uluslararası finansal piyasalarda kendisini göstermeye başlamış ve dini saiklerle mevcut finansal sistemden uzak kalan fonları sisteme kazandırması, atıl kaynakların değerlendirilmesini sağlayarak tasarruf sahiplerine kazanç sağlaması, faize dayalı sistemin aksine toplum içerisinde gelir dağılımını olumlu yönde düzenleyici etkisi ve daha birçok açıdan ekonomik sisteme sağladığı faydalar sayesinde benimsenmiş ve giderek yaygınlık kazanmıştır. Faizsiz bankacılık sektöründe yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi ve gerekli standardizasyona ulaşmak için uluslararası üst otoritelerin kurulmasıyla birlikte, bu bankalar tüm dünyada ve ülkemizde hızla büyümeye devam etmektedir. Türkiye'de katılım bankacılığı adı altında faaliyetlerini yürüten bu bankalar için dünyada "İslami Bankacılık" (Islamic Banking) veya "Faizsiz bankacılık" (interest/riba-free banking) terimleri kullanılmaktadır.

Katılım bankacılığı sisteminin sağlam temeller üzerinde büyümeye devam etmesi için dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri risk yönetimidir. Zira, geleneksel bankaların sunduğu birçok hizmeti kendi çalışma prensipleri çerçevesinde sunmakta olan katılım bankaları, geleneksel bankaların karşı karşıya olduğu risklerin neredeyse hepsi ile başa çıkmak zorundadır. Öte yandan, geleneksel bankalarda bulunmayan bazı İslami finansal araçlar üzerinden, katılım bankalarında karşılaşılan riskler daha da çeşitlenmektedir. Bu bakımdan, geleneksel bankaların yararlandığı kimi yöntemleri kullan(a)mayan, ancak sahip olduğu İslami finansal araçlarla farklı yöntemleri barındıran katılım bankalarında risk yönetimi, kendine özgü bazı risk ölçümü, riski azaltma ve risk yönetimi sistemleri gerektirmektedir.

Bankacılıkta risk yönetiminin hayati önemi haiz olmasına rağmen, katılım bankalarında risk yönetimine ilişkin çalışmalar halen yetersiz düzeydedir. Özellikle ülkemizde, geleneksel bankaları baz alarak yapılan birçok çalışma olmasına rağmen, katılım bankalarına özgü risk yönetimini inceleyen çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, katılım bankalarında karşılaşılan başlıca riskleri belirleyip, bu bankalardaki risk yönetimini inceleme ve geleneksel bankalardaki uygulamalar ile karşılaştırma yapma amacını taşıyan çalışmamızın literatüre ve bu alanda ileride yapılacak çalışmalara ciddi katkı yapacağını umuyoruz. Ayrıca çalışmamızda, henüz ülkemiz katılım bankalarında kullanılmayan birtakım İslami finansal araçlara ilişkin risk yönetiminin ortaya konulması da amaçlanmıştır. Dünyadaki örnekler incelenerek yapılan bu araştırmanın da ileride bu ürünlerin kullanılmaya başlanmasıyla faydalı olacağını düşünüyoruz.

Çalışmamızın ilk bölümünde risk ve risk yönetimi kavramları ele alınmıştır. Bu kapsamda; risk yönetiminin amacı ve önemi, risk yönetim süreçleri ve bankalarda risk yönetimi organizasyon yapısı detaylıca incelenmiştir.

İkinci bölümde, katılım bankacılığı sistemi anlatılmıştır. Katılım bankalarının temel özellikleri, ortaya çıkış sebepleri ile dünyadaki ve ülkemizdeki gelişimine değinilerek, bu bankalarda kullanılan fon toplama ve kullandırma yöntemleri ayrıntılarıyla incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise katılım bankalarında risk yönetimi konusu ele alınmıştır. Bu çerçevede, bu bankalarda karşılaşılan riskler ve risklerin yönetimi için neler yapılabileceği üzerinde durulmuştur. Risk yönetim sürecinden bahsedilirken zaman zaman geleneksel bankalarla mukayeseli şekilde bilgiler verilmiş, bu bankalarda uygulanan ancak katılım bankalarında uygulanamayan yöntemlerden de bahsedilmiştir.

Çalışmamızın son bölümü olan dördüncü bölümde, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarında karşılaşılan başlıca risklerin belirlenmesi ve söz konusu risklerin ölçülmesi, azaltılması ve yönetimine ilişkin hangi yöntem ve uygulamalardan yararlanıldığını ortaya koyan bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Uygulama kapsamında aynı zamanda, riskler ve risk yönetimi konusunda katılım bankaları ve geleneksel bankalar arasındaki farklılıklar da ortaya koyulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

RİSK VE RİSK YÖNETİMİ

Çalışmamızın bu kısmında risk ve risk yönetimi kavramları detaylıca ele alınmıştır. Öncelikle risk kavramının çeşitli alanlardaki tanımlaması yapılarak, riskin kaynakları incelenmiştir. Ardından, karşılaşılan risklerin nasıl yönetilebileceği üzerinde durulmuş ve bu bağlamda bankacılıkta risk yönetimine değinilmiştir. Bu kapsamda, bankalarda risk yönetim süreci tüm unsurlarıyla incelenmiş ve son olarak bankalarda risk yönetim organizasyon yapısı ele alınmıştır.

1.1. Risk

İnsani ve ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği her dönemde risk olgusu var olmuştur. Savaşlar, salgın hastalıklar ve doğal felaketler gibi beklenmedik durumlar insanlık tarihi boyunca varlığını sürdüren temel risk unsurları olagelmıştır. Tarım toplumunda iklim koşulları, sanayi toplumunda hammadde fiyatlarındaki ani değişimler, bilgi toplumunda iletişim düzeyi ve küresel krizler riskin değişen niteliğini ortaya koymaktadır (Yarız, 2011: 3). Kesin bilgiye sahip olunamaması bir başka ifadeyle belirsizlik ortamı riskin temel kaynağını oluşturmaktadır. Satın alma faaliyeti, seyahat için araç tercihi, evlilik kararı, ürün tasarımı, müşterilerin kredilendirilmesi, inşaat faaliyeti, yeni yatırım kararı vb. çok çeşitli konularda verilen kararlar, gelecekteki belirsizlikler nedeniyle farklı nitelik ve özelliklerde riskler içermektedir (Fıkrıkoca, 2003: 13).

Dolayısıyla, riskin hayatın her alanında karşımıza çıkan ve kullanıldığı alana göre tanımı değişebilen bir kavram olduğunu söyleyebiliriz. Geleneksel toplumda kayıp, tehlike ve zarar kavramlarını çağrıştıran risk, modern toplumda fırsat ve gelir üretme potansiyelini de içerecek şekilde zenginleşmiştir (Yarız, 2011: 1). Genellikle daha çok olumsuz anlam çağrıştıran risk, kaçınılması gereken bir kavram olarak görülmekte olup, insanlar yaptıkları çoğu işte riske maruz kalmaktan mümkün olduğunca uzak durma eğilimindedirler. Öte yandan, bazı durumlarda risk bir taraf için zarar etme ihtimalini ifade ederken, karşı taraf içinse kazanç sağlama ihtimalini doğurmaktadır. Riski, her durumda olumsuz bir kavram olarak algılamak doğru

olmayacak, lehte sonuçlanan durumlarda risk almanın oldukça büyük kazançlar sağlayabileceği düşünüldüğünde, risk bir fırsat olarak da değerlendirilebilecektir.

Kelime anlamı olarak, “zarara uğrama tehlikesi” şeklinde tanımlanan risk için literatürde birbirini tamamlayan ve riskin farklı yönlerine vurgu yapan birçok tanım yapılmıştır (www.tdk.gov.tr). Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci Hakkında Yönetmelik’te risk, “Bir işleme ya da faaliyete ilişkin bir parasal kaybın ortaya çıkması veya bir giderin ya da zararın oluşması halinde ekonomik faydanın azalması ihtimali” olarak ifade edilmiştir (BDDK, 2014). Başka bir tanımlamada risk, gerçekleşen sonuçların planlanan veya tahmin edilenden olumlu ya da olumsuz yönde sapma göstermesi olarak ifade edilmiştir (Bolak, 2004: 3). Diğer bir ifadeyle risk; “kesin olarak bilinmesi ve öngörülmesi mümkün olmayan, zamanla değişime uğrayabilen ve gelecekte beklenen (hedeflenen) bir sonuçtan, olumlu veya olumsuz yönde farklılaşma nedeniyle kayıp ya da zarara uğrama ihtimali”dir. İstatistiki olarak, “beklenen sonuçtan sapma ve sapmanın büyümesi de riskin artması” olarak tanımlanmaktadır. Riskin artması, bir olayın muhtemel sonuçlarıyla doğrudan ilgilidir. Muhtemel olayın tek bir seçeneği varsa risk sıfırdır, birden fazla seçenek olması durumunda risk söz konusudur (Fıkırkoca, 2003: 25). İşletmeleri odak alan bir tanıma göre ise risk; “geleceğin belirsiz olması sebebiyle bir işletmenin, şimdi yapmış olduğu işlemler ya da sözleşmelerde gelecekteki değişebilecek koşullar nedeniyle zarar etme tehlikesi, nakit akımlarında ortaya çıkabilecek düzensizlik ve bu düzensizliğe bağlı olarak ödeme güçlüğü ve tahmin edilenden daha yüksek oranlarda borçlanmak zorunda kalma tehlikesi, bu nedenlerden biri veya hepsinin aynı anda oluşması sonucu ortaya çıkan yükümlülüklerini yerine getirememekten kaynaklanan tasfiyeye uğrama tehlikesi” olarak tanımlanmıştır (Sakar, 2002: 2).

Riskin bu genel tanımlarının yanı sıra kullanıldığı alana göre de değişen ifadeleri söz konusudur. Örneğin sigortacılık alanında risk; yitirme tehlikesi ihtimali, belirsizlik, gerçekleşen sonucun beklenen sonuçtan farklı olması ihtimali, beklenen durumdan başka herhangi bir durumun ortaya çıkması olasılığı olarak tanımlanırken, bankacılıkta risk; verilen bir kredinin veya verilen bir taahhüdün tahsilinde ya da yerine getirilmesinde başarısızlık ihtimali anlamına gelmektedir. Karar kuramında

risk, karar vericinin herhangi bir olayın sonuçlarını önceden saptayamadığı durumları ifade eder. Finans alanında ise risk; işletmenin finansal işlemlerine ilişkin planlanan ya da beklenen herhangi bir durumun meydana gelmesinde ortaya çıkan sapma ihtimalidir (Emhan, 2009: 210). Teknik anlamda risk, getirilere ilişkin olasılık değerlerinin ortalama değer etrafındaki dağılımı şeklinde tanımlanabilir (Çıtak, 1999: 11). Ekonomi açısından risk, “para kaybetme” iken sermaye piyasası açısından ise “beklentilerin gerçekleşmeme olasılığı”dır (Şen, 2010: 19-20).

Temel olarak gelecekteki belirsizliklerden ortaya çıkan risk için Şekil 1.1.’de gösterilen birçok kaynaktan bahsedilebilir. Riskin iyi yönetilebilmesi için kaynaklarının da iyi tespit edilmesi elzemdir.

Şekil 1.1. Riskin Kaynakları (Yarız, 2011: 13)

Risk, olasılık ve belirsizlik kavramlarıyla oldukça yakından ilintilidir. Ancak, aradaki farklar bazen gözden kaçmakta ve bu kavramlar yanlışlıkla birbirlerinin yerine kullanılabilir. Olasılık, vuku bulması ihtimal dahilinde olan olayların toplam sayılarının, daha sübjektif olaylara karşı meydana gelme oranıdır. Belirsizlikte ise gelecek için anlamlı bir tahmin yürütmek mümkün olmayıp, gelecek meçhuldür. İstatistiksel olaylar için risk, istatistiksel olmayan olaylar için belirsizlik söz konusu olur. İstatistiksel olaylar yinelenebilir niteliktedir (Emhan, 2009: 211).

Riskin yönetilebilir olduğu düşünöldüğünde, belirsizliğin ortadan kaldırılamayacağı ancak belirsizliğe maruz kalma oranının değıştirilebileceğı unutulmamalıdır (Bessis, 2015: 2).

1.2. Risk Türleri

Risk, farklı kriterlere göre sınıflandırılabilir. Öne çıkan sınıflandırmalardan biri, çeşitlendirilebilirlik özelliğine göre gruplandırılmış risklerdir: Sistemik ve sistemik olmayan riskler. Bu iki temel risk türünün yanı sıra, özellikle bankacılık sektörünün karşılaştığı bir diğer temel risk türü de sistemik risktir.

Sistemik risk, tüm yatırım çeşitlerinde mevcut olan risklerdir. Bunlar, portföy çeşitlendirmesiyle ortadan kaldırılamaz ve menkul kıymetlerin getirilerinde meydana gelen değışimler piyasadaki tüm varlıkların fiyatlarını aynı anda etkiler. Bu riskin kaynakları ekonomik, politik ve sosyal çevredir. Sistemik olmayan risk, bir işletmenin veya bir sektörün yapısına ait risklerdir. Sistemik olmayan riskin tek bir işletmeyi veya tek bir sektörü etkileyip, diğerlerine herhangi bir etkisi olmayabilir (Civan, 2010: 334-336). Sistemik risk ise, büyük ölçekli finansal kurumların, örneğin bankaların bir ya da birkaçının finansal olarak sıkıntıya girmesiyle tüm sektörün krize girme tehlikesidir. Büyük bankalar sistemdeki diğer rakiplerine oranla daha fazla risk alabilmekte ve sistemik riskin ana kaynağı olmaktadır. Büyük bankaların sistemik risklilikleri örgütsel yapılarının, piyasa temelli faaliyetlerinin ve rakiplerine göre büyüklüklerinin bir fonksiyonu olarak değerlendirilmektedir (Tunay, 2015: 378).

Belirsizlikle iç içe olan risk kavramı, özellikle 1980'ler sonrası faiz oranlarının serbest bırakılması, serbest döviz kuruna geçilmesi gibi liberal ekonomi politikalarının etkisiyle ve piyasaların küresel çapta bütünleşmesiyle, bankacılık sektöründe hayati öneme sahip bir konuma gelmiştir (Bekar, 2012: 2). Bankacılıkta risk için literatürde çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Bir tanıma göre bankalar için risk kavramı; belirsizlik koşullarında geleceğın tahmin edilmesi ve buna göre alınan kararlar doğrultusunda yapılan işlemlerin sonunda elde edilen çıktıların beklenen çıktılarından sapması sonucu bankaların ve yatırımlarının zarar etmesi olasılığıdır

(Varlık, 2010: 76). Farklı bir tanımlamada ise bankacılıkta risk, banka işlemlerinden sağlanacak beklenen getiri ile nakit akımlarının beklenen bugünkü değeri arasındaki fark olarak belirtilmiştir (Boyacıoğlu, 2003: 5).

Bankacılıkta risk, toplam taşınan pozisyonların net nakit akımlarının standart sapması olarak da tanımlanabilir. Bankalarda riskin en olumlu yönü finansal aracılığı mümkün kılmasıdır. Bankaların sahip oldukları bilgi, deneyim ve ölçek ekonomilerinden yararlanabilme imkanları, bu kurumlara riskten faydalanma konusunda avantaj sağlar. Riskin yol açtığı maliyet ise, risk ölçümündeki hatalardan kaynaklanır. Bu hatalar; riskin olduğundan yüksek fiyatlandırılması sonucunda kârlı müşterilerin rakiplere kaptırılması ve riskin olduğundan düşük fiyatlandırılması sebebiyle bankanın zarara uğraması şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Gür, 2007: 7).

1.3. Risk Yönetimi Kavramı

Risk yönetimi, modern kurumlar için vazgeçilmez temel becerilerden birisidir. Karşı karşıya kaldıkları riskleri kadere bırakan kuruluşlar ile iyi risk yönetimi yapabilenler, alacakları ödül ve ceza bakımından elbette çok farklı sonuçlarla karşılaşacaktır (TBB, 2004).

Risk yönetimi, maruz kalınan riskin türüne göre değişiklik göstermektedir. Bu anlamda, riskler sonuçlarına göre spekülative ve yalın riskler olarak sınıflandırılmaktadır. Spekülative riskte kazanma, kaybetme veya mevcudun muhafazası ihtimalleri söz konusudur. Örneğin, bir şirkete yapılan bir yatırımdan kâr elde edilebilir, zarar edilebilir veya her ikisi de olmayabilir. Yalın riskte ise kaybetme ihtimali söz konusuyken, kazanç sağlama ihtimali yoktur. Buna örnek olarak, bir otomobil sürücüsünün kaza yapma ihtimali verilebilir (Parlakkaya, 2003: 11-12). Kurumlar, riskleri bu şekilde sınıflandırarak, risk yönetimi stratejilerini geliştirirler. Yalın riskte kazanç ihtimali olmadığı için buna sebep olan faktörlerden tamamıyla kaçınılırken, spekülative riskten kazanç sağlama amacıyla yararlanılmaktadır.

Kişilerin ve kurumların riske karşı tutumları temelde üç şekilde sınıflandırılmaktadır. Bunlar; kazanç elde etmek amacıyla riskli işlemler gerçekleştirme eğiliminde olanlar (risk seeking), tüm risklerden olabildiğince

kaçınanlar (risk averse) ve riske karşı kayıtsız olanlar (risk neutral) olarak ifade edilmektedir (Parlakkaya, 2003: 95). Bu bakımdan, risk yönetim stratejisi belirlenirken, yöneticilerin ve kurumun riske karşı tutumu önemli rol oynamaktadır. Kurumların riske karşı tutumuna göre; riske açık pozisyonlarının büyüklüğü, riski azaltıcı politikalar ve riske karşı alınan önlemlerin kapsamı şekillenmektedir.

Risk yönetimi, karşılaşılabilecek risklerin önemine göre derecelendirildiği ve bu risklerden korunmak için strateji ve planların geliştirildiği proaktif bir süreçtir. En basit şekli ile risk yönetiminde riskler tanımlanır ve önleyici tedbirler alınır. Riskin büyüklüğü sayısallaştırılır ve kabul edilebilir risk düzeyi belirlenir. Öte yandan, risk yönetimi riskleri tamamen ortadan kaldıracak sihirli bir araç olarak görülmemelidir. Risk yönetimi, potansiyel risklerin sistematik olarak değerlendirilerek olası zararların etkisini azaltıcı yönde ön alıcı hamleler yapılmasını sağlayan, verilere dayalı karar vermeye dayalı bir disiplindir (Babuşcu, 2005: 7).

Geleneksel anlamda risk yönetimi, muhtemel zararların sınırlandırılması ve mevcudun korunmasına yönelikken; bugünün değişken ve bir o kadar karmaşık olan ekonomik ortamında, potansiyel risklerin oluşmadan önlenmesi, etkin yönetilerek maliyetlerinin azaltılması ve üstlenilen risklerden ekstra gelir elde edilmesini içeren ön alıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu anlamda risk yönetimi, işletmelerin rekabet gücünü artıran bir özellik de taşımaktadır. Diğer taraftan, risk kavramının yıllar içerisinde değişmesi ve türlerinin çeşitlenmesi, risk yönetiminde önemli gelişmelere neden olmuş, risk yönetim tekniklerinin sayısı artmış ve risk yönetiminin formatı değişmiştir. Sanayi öncesi toplumda genellikle fiziksel koruma önlemleri ile sınırlı risk yönetimi, sanayi toplumunda üretimin sürekliliğine yönelik tehditleri ortadan kaldırmak amacıyla riskin münferiden kontrol edilmeye başlandığı bir içerik kazanmış, bilgi toplumunda ise risk olgusundaki fırsat özelliğinin öne çıkarılarak yönetildiği modern forma dönüşmüştür (Yarız, 2011: 23-24).

1.4. Bankacılıkta Risk Yönetimi

Diğer işletmeler gibi bankaların da temel hedefi kârlarını maksimize etmek ve şirket değerini sürdürülebilir şekilde artırmaktır. Risk yönetim uygulamaları da bu hedef doğrultusunda belirlenmekte ve hayata geçirilmektedir. Bankaların gelirlerinin

büyük oranla riskli işlemlere dayandığı ve bu finansal kurumların risk üstlenmenin karşılığı olarak para kazandığı düşünüldüğünde, bankalar için risk yönetiminin riskli işlemlerden kaçınarak riski tamamen ortadan kaldırmak anlamına gelmediği, bilakis riski en iyi şekilde yöneterek bundan maksimum fayda sağlamak olduğu söylenebilecektir.

Bankacılıkta risk yönetimi; “Para, döviz, menkul kıymet, değerli maden ve vadeli işlemler vb. ile ilgili olarak iç ve dış piyasada karşılaşılabilecek her türlü belirsizliklerden kaynaklanan zararların oluşmasını engelleyecek önlemlerin alınması, meydana gelebilecek zararların sağlıklı şekilde tespiti ve ölçülmesi, analizi ve üst yönetimi bilgilendirme sistemlerinin oluşturulması ve akabinde aktif kararlar alınması gereken hallerde hızlı ve doğru karar almayı sağlayan sistemleri oluşturmak” şeklinde tanımlanabilir (Atan, 2002: 5). Diğer bir deyişle bankalarda risk yönetimi, beklenmedik durumlarda ortaya çıkabilecek zararların, öz kaynaklarla karşılanamayıp yabancı kaynaklara sirayet etmesini engellemek için çeşitli önlemler alınmasını sağlamak olarak ifade edilebilir (Şahin, 2008: 6).

Faaliyetleri büyük oranda riskli işlemler barındıran bankalar için risk yönetiminin stratejik bir önemi bulunmaktadır. Bankalar güçlü risk yönetimi sayesinde risklerini kontrol edip kayıplarını azaltırken, aynı zamanda riske ayarlı kârlılık analizi ışığında daha kârlı faaliyetlerle büyüyerek paydaşlarına değer katarlar. Güçlü risk yönetimi olan bankalar, karşılaşılabilecekleri riskleri belirleyip detaylı inceler, muhtemel kayıplarını önceden belirler, bu kayıpları minimize etmek için önlemler alırlar ve üstlendikleri risk ile olası kazançlarını karşılaştırarak riski almaya değip değmeyeceğini önceden değerlendirirler (Şahin, 2008: 7). Bu şekilde, risk yönetimi potansiyel krizlerin en az zararla atlatılmasına olanak sağlayabilecektir. Riskini iyi yönetebilen bankalar ayakta kalabilecek, yönetemeyenler ise yaşadıkları krizlerle belki de yok olup gideceklerdir (Solmaz, 2008: 151).

Bankacılıkta risk yönetiminde üç değişken ön plana çıkmaktadır: Alınan risk, tahsis edilen sermaye ve beklenen getiri. Bu üç temel olgu birbirine bağımlı olarak değişim göstermektedir. Daha çok getiri isteği, daha fazla risk alınmasını gerektirmekte ve bu da sermaye ihtiyacını aynı oranda artırmaktadır. Risk yönetiminin bu üç olgusu arasındaki dengenin, bir başka ifadeyle optimizasyonun

sağlanması, bankacılıkta modern risk yönetimi anlayışının temelini oluşturmaktadır (Yarız, 2011: 4). Bu bakımdan, bankalarda risk yönetimindeki temel amaç sermaye, getiri ve risk arasındaki ilişkiyi bir bütün olarak ele alıp, buna göre risk politikası belirlemek ve aynı zamanda pazarın sürekli değişen yapısına ayak uydurabilecek bir sistemi oluşturmaktır. Bu anlamda etkin risk yönetimi, farklı riskleri entegre biçimde ele alarak, risk-getiri dengesini oluşturmalı ve bankanın kârlılığını uzun dönemde maksimize eden bir sistem sunmalıdır (Atan, 2002: 7-10).

BDDK güçlü risk yönetimine sahip bankaların özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır (BDDK, 2003): “Banka yönetimi ve konuyla ilgili birimler, bankanın işlevsel faaliyetlerinde mevcut bulunan başlıca risk türlerinin tamamını etkin olarak tanımlayabilmekte ve yönetebilmektedir. Yönetim kurulu ile banka üst düzey yönetimi riskin yönetilmesi sürecine iştirak etmektedir. Banka bünyesinde bu konuda uygun politikalar ve risk limitleri tesis edilmiştir. Yönetim kurulunun bunları özümlediği, incelediği ve onayladığı mütalaa edilmektedir. Bankanın, zamanında ve düzgün bir şekilde, değişen ortama en iyi uyumu sağlamasında yararlandığı bilgileri ve analizleri ihtiva eden risk izlemesine ilişkin uygulama usulleri, risk izleme raporları ve yönetim bilgi sistemleri bankanın risk yönetimine ilişkin politikalarını ve limitlerini en iyi şekilde destekleyebilmektedir. İç kontrol ve denetime ilişkin uygulama usullerinin, bankanın büyüklüğüne ve işlevsel faaliyetlerine uygun olduğu mütalaa edilmektedir. Bankada tesis edilmiş politikalara ve uygulama usullerine uyum hususunda ortaya çıkabilecek ihlallerin bankada bir zarara yol açma ihtimali düşüktür.”

1.4.1. Risk Yönetim Süreci

Risk yönetim süreci temel olarak şu aşamalardan oluşmaktadır:

- i. risklerin tespit edilmesi,
- ii. risklerin ölçülmesi ve analizi,
- iii. risk politikalarının oluşturulması ve uygulanması,
- iv. risklerin izlenmesi-raporlanması ve denetimi.

Sağlıklı bir risk yönetim süreci için ilk olarak, maruz kalınabilecek risklerin belirlenmesi ve tanımlanması gerekmektedir. Riskler doğru tanımlanmazsa bunlara

karşı geliştirilecek politikalar sonuçsuz kalacaktır. Bu aşamada, işletmenin tüm birimleri yapmakta olduğu işlemleri göz önünde bulundurarak muhtemel riskleri belirlemeli, bunları her yönüyle tanımlamalıdır.

Her bankanın yoğunlaştığı alana, müşteri portföyüne, faaliyet gösterdiği piyasaya göre karşılaşılabileceği riskler de farklılaşmaktadır. Bankalar topladıkları mevduat ve çeşitli kaynaklardan sağladıkları sendikasyon kredilerinin vade, tutar ve cinsine bağlı risklerden, bu kaynakları plase etikleri alanların vade, tutar ve cinsine bağlı risklere kadar yaptıkları her işlemde pek çok sistematik ve sistematik olmayan riskle karşı karşıya kalmaktadırlar. Söz konusu risklerin yönetilebilmesi için de öncelikle tanımlanması gerekmektedir (Varlık, 2010: 87). Yapıları itibarıyla bir anlamda risk üzerinden para kazanan bankalarda, karşılaşılabilecek tüm risk çeşitlerinin tespit edilebilmesi çok önemli olduğu kadar zor da bir süreçtir.

İhtimal dahilindeki riskler tespit edildikten sonraki süreç, bunların ölçümü ve analizinin yapılmasıdır. Risklerin doğurabileceği zararın belirlenmesi için bu süreç hayati önemi haizdir. Zira ölçümü ve analizi yapılmamış risk unsurlarına karşı tedbirler almak için bunların sayısallaştırılması ve karşılaştırılabilir değerler üzerinden ifade edilmesi gerekmektedir. Çeşitli risk unsurlarının ölçümü için farklı yöntem ve kriterler geliştirilmiştir. Bu şekilde ölçümü gerçekleştirilen riskler yine muhtelif yöntemlerle analiz edilerek karar vericilerin politika geliştirilmesine imkan sunulmaktadır.

Bankalar, maruz kalabilecekleri risklerin tümünü ölçebilmek için güvenilir ve tutarlı biçimde uygulanabilen; hedefleri, yapıları, ürün çeşitleri ve faaliyet alanları ile uyumlu risk ölçüm sistemlerine sahip olmalıdır. Bankalar ayrıca, risk ölçüm sonuçlarının doğru yorumlanması için istenilen kriterleri önceden belirlemelidir. Geliştirilen risk ölçüm sistemlerinin içerebileceği karmaşık ve teknik detaylar, sistemin çıktılarının yorumlanmasında teknik bankacılık bilgi ve donanımı gerektirecektir. Dolayısıyla bankalar, risk ölçüm ve analizi sonuçlarının karar alma süreçlerine dahil edilmesinde yapılabilecek yanlışlıklardan kaynaklanan yorumlama hatalarına karşı gerekli tüm tedbirleri almalıdır. Bu bakımdan, bankaların karşılaşılabileceği tüm risklerin detaylı ve gelişmiş yöntemler kullanılarak yapılan risk ölçüm ve analizleri sonucunda kontrol altına alınması, risk getiri dengesinin

gözetilmesi ve raporlanmasının yapılması hayati önem taşımaktadır (TBB Çalışma Grubu, 2006: 18-19).

Risk politikalarının oluşturulması ve uygulanması aşamasında, belirlenen ve ölçülen riskler, elde edilen bilgiler ışığında yönetilmektedir. Bu aşamada, yönetilecek risklere uygun politika ya da politika demeti oluşturulur. Beklenen risklerin en düşük düzeye indirilmesi veya ortadan kaldırılması, riskleri azaltan süreçler, risklerin transfer edilmesiyle ilgili süreçler ve risk olduğu zaman yönetilmesiyle ilgili süreçler sorumlu bölümlerce yerine getirilmektedir (Şahin, 2008: 8).

Etkili risk yönetim politikaları şirket yönetimine, şirket paydaşları ve yasal otoritelere karşı, risk yönetim politikaları gereği yapılan faaliyetlerden doğabilecek sorunlara ilişkin hesap verebilirlik açısından da kolaylıklar sağlamaktadır. Çünkü risk yönetim politikaları, izlenecek yol hakkında bir rehber rolü oynamaktadır. Söz konusu politikalar, hangi risklere karşı nasıl önlemlerin alınacağını, hangi risk yönetim araçlarından yararlanılacağını genel hatlarıyla ortaya koymaktadır (Kahraman, 2006).

Son aşama ise; risk yönetiminde var olan bütün süreçlerin içerdiği faaliyetlerin, kontrol edilmesi ve değerlendirilmesi amacıyla gerekli denetim ve raporlamaların yapıldığı aşamadır. Bu aşamada ayrıca, gözetim ve denetim otoritelerine yapılması gereken her türlü bildirim ve raporlama ele alınmaktadır (Şahin, 2008: 9). Risklerin tespiti, ölçümü ve analizi ile bunlara yönelik uygulanan politikalar izlenmekte, ilgili birimlere gerekli geri bildirimler yapılmaktadır. Risk yönetim sisteminin sağlıklı işlemlerini sağlayan bu aşama aynı zamanda bankaların şeffaflığını da artırmaktadır. Yasal bildirimlerin ötesine geçerek, risk konusunda kamuoyuyla daha fazla bilgi paylaşan bankaların şeffaflığı ve buna bağlı olarak müşteri nezdindeki güvenilirliği artacaktır.

1.4.2. Bankalarda Risk Yönetimi Organizasyon Yapısı

İşletmelerin tüm faaliyetlerinde var olan risk, hem ilgili birimi hem de yayılmacı özelliği ile organizasyonun bütününe etkilemektedir. Dolayısıyla risk yönetimi için işletme içerisinde ayrıca bir birim oluşturulmalı, tek merkezden kontrol edilen risk yönetimi işletmenin bütününe kapsayan bir anlayışla yönetilmelidir. Bu

risk yönetimi yapısı, işletmenin tüm paydaşlarının beklentilerini göz önünde bulundurarak üretim, pazarlama, satış, muhasebe, finansman ve insan kaynakları gibi temel işletme fonksiyonları ile kârlılık ve büyüme gibi finansal performans göstergeleri arasında sürdürülebilir bir denge oluşturmalıdır (Babuşcu, 2005: 9). Bu doğrultuda bankalardaki risk yönetimi işlevi için bağımsız birimler oluşturulmakta, bu birimlerin altında farklı risklerden sorumlu alt birimler yer almaktadır.

Bankalarda tüm risklerin bir bütün olarak yönetilebilmesi için entegre risk sistemleri geliştirilmektedir. Piyasa, kredi ve operasyonel risklerin her birinden ayrı risk yöneticileri sorumluyken, genellikle bütün bu risklerin yönetimi tek bir merkezden örneğin bir risk yönetimi başkanı tarafından takip edilmektedir (Köylüoğlu, 2001: 3). Bu çerçevede, risk yönetiminin organizasyonel yapısının oluşturulması kapsamında yönetim kuruluna doğrudan bağlı, bağımsız çalışan üst düzey bir risk komitesi oluşturulmaktadır. Ayrıca, bu komiteye bağlı banka risk komitesi ve bunun altında bankanın faaliyetlerinin yapısına uygun sayıda ve özellikle münferit risk yönetimi birimleri tesis edilmektedir (Gür, 2007: 13).

Risk yönetim organizasyon yapısının etkin çalışması, bankalarda şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlandığı bir yapının oluşmasını sağlamakta ve iyi yönetim ortamının tesisine de olanak sağlamaktadır. Gerek teknik altyapısı gerek örgütsel bağımsızlığı anlamında, risk yönetimi sistemine banka örgütünde gereken önemin ve desteğin verilmesi bu bakımdan ayrıca önem arz etmektedir (TBB, 2004).

BDDK, bankaların risk yönetim sistemi organizasyon yapısına ve risk yönetiminden sorumlu birimlerin görevlerine ilişkin olarak birtakım kriterler ortaya koymuştur (BDDK, 2015):

- i. “Risk ölçüm modelinin bankanın günlük risk yönetim sürecine tam entegre edilmiş olması,
- ii. Üst yönetime maruz kalınan risklere ilişkin yapılan raporlamalarda risk ölçüm modelinin ürettiği sonuçların esas alınması,
- iii. Risk yönetim biriminin icracı birimlerden bağımsız ve doğrudan yönetim kuruluna bağlı olması,

- iv. Risk yönetim biriminin bankanın risk yönetim sisteminin tasarlanması ve uygulanmasından sorumlu olması,
- v. Risk yönetim biriminin risk ölçüm modelinin sonuçları üzerinden günlük raporlar üretmesi ve bu raporlar üzerinden analizler yapması,
- vi. Risk yönetim birimi tarafından alım satım limitleri açısından alınabilecek uygun önlemlere ilişkin raporlar üretilmesi ve birimin bu raporlar üzerinden analizler yapması,
- vii. Risk yönetimi birimi tarafından, risk ölçüm modellerinin kurulum ve periyodik validasyonunun yürütülmesi ve birimin modeli geliştirme sürecinde yer alan taraflardan bağımsız olması,
- viii. Bankanın yönetim kurulu ve üst yönetiminin risk yönetimi sürecinde aktif bir rol alması,
- ix. Banka ve portföy bazında riskliliğe ilişkin limitleri belirlemekle yetkili yönetim tarafından risk yönetimi biriminin hazırladığı günlük raporların limitler açısından değerlendirilmesi,
- x. Bankanın karmaşık modellerin kullanılmasına yönelik olarak alım satım, risk yönetimi, denetim ve arka ofis alanlarında yeterli sayıda kalifiye personel istihdam etmesi,
- xi. Bankanın risk yönetim sisteminin işleyişiyle ilgili içsel politikalarının ve bu politikalara ilişkin uygulama usullerinin yazılı olarak belirlenmiş olması,
- xii. Bankanın risk ölçüm modelinin riskleri makul bir doğrulukla ölçtüğüne kanıt teşkil edecek tarihsel kayıtlara sahip olması,
- xiii. Sıklıkla stres testi uygulanması, sonuçlarının üst yönetime raporlanması ve üst yönetim tarafından bu sonuçların politika ve limit değişikliği gerekliliği çerçevesinde değerlendirilmesi,
- xiv. İç denetim faaliyetlerine yönelik politika ve uygulama usullerinde yer vermek suretiyle, risk ölçüm sistemlerinin ve bunla bağlantılı olarak hazine veya başka bir ad altında kurulmuş olan alım satım faaliyetlerini yürüten birim ile risk yönetim biriminin faaliyetlerinin iç denetim birimi tarafından asgari yılda bir defa denetlenmesinin sağlanması.”

Ayrıca, Basel II Yönlendirme Komitesi alt çalışma gruplarından biri olan “Risk Yönetimi Prensipleri Çalışma Grubu”nun raporuna göre, bankalarda risk yönetim organizasyon yapısı aşağıdaki ilkeler çerçevesinde hareket etmelidir (TBB Çalışma Grubu, 2006, s. 15-20):

İlke 1: "Bankalar, risk yönetimi sistemlerinin organizasyonunu, yapısal özelliklerini ve faaliyetlerinin kapsamını dikkate alarak belirlemelidir."

İlke 2: “Risk yönetiminin icrai fonksiyonlardan bağımsızlığı gözetilmelidir.”

İlke 3: “Risk yönetimi fonksiyonunun etkililiği açısından güçlü bir yapılanma ve yeterli kaynak ayrılması şarttır.”

İKİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI

Katılım bankalarında risk yönetimi konusuna geçmeden önce, çalışmamızın bu kısmında, katılım bankacılığı tüm yönleriyle ele alınmıştır. Öncelikle İslami ekonomi düşüncesinin gelişiminden ve İslami bankacık kavramının ortaya çıkışından bahsedilmiştir. Katılım bankalarına neden ihtiyaç duyulduğu ortaya koyulmuş ve bu bankaların amaçları ve dayandığı temel prensipler incelenmiştir. Bu kapsamda, geleneksel bankalar ile katılım bankaları arasındaki farklılıklar ele alınmıştır. Ardından, katılım bankacılığının dünyada ve ülkemizdeki gelişimi incelenmiştir. Son olarak, katılım bankacılığında kullanılan yöntemler; fon kullandırma ve fon toplama yöntemleri başlıkları adı altında ele alınmıştır.

2.1. Katılım Bankacılığı Kavramı ve Özellikleri

İslam, sadece inanç ve manevi meseleler hakkında hükümler ortaya koymamakta, aynı zamanda hayatın her alanında insanlara yol göstermektedir. Bunun en önemli ayaklarından birini ticari ve ekonomik hayat oluşturmaktadır. İslam, ortaya koyduğu evrensel davranış ilkeleriyle ve ahlak kurallarıyla ekonomik hayatın şekillenmesine yardımcı olmakta, aynı zamanda insanlar arasındaki ticari ilişkilerde uyulması gereken kuralları da belirleyerek bu konuda boşluk bırakmamaktadır. Öte yandan, günümüz dünyasında, bir yandan milyonlarca insan açlıktan ölürlen bir yandan aşırı tüketim alışkanlığındaki artış, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderek büyümesi, sosyo-kültürel bağlamda yaşanan felaketler ve tüm dünyayı aynı anda etkileyen ekonomik krizler batılı ekonomik sisteme alternatif olabilecek İslami bir ekonomik sisteme olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Bu doğrultuda, yarım yüzyıldan uzun bir süredir devam eden “İslam İktisadı” çalışmaları son dönemde hızı artarak devam etmektedir. 1960 öncesine dayanan çalışmalar neticesinde, İslam iktisadı düşüncesinin temelleri 1970’lerde atılmış ve sömürge sonrası Müslümanların kendi inanç sistemlerine uygun yeni bir sistem oluşturma gayretiyle çalışmalar yapılmıştır. İslam iktisadı alanının kavramsal tanımını ve içeriğini oluşturan bu çalışmalar, alanın çerçevesinin ve alt başlıklarının oluşturulması açısından temel ve öncül çalışmalar olmuştur. 1990’lı yıllarda ise

akademik çalışmaların daha çok bankacılık alanında yapıldığı görülmektedir. Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerdeki hızlı büyüme ve petrol üreticisi Müslüman ülkelerin ellerinde biriken Dolar rezervleri, finansal konulara olan ilgiyi artırmıştır. Bu ülkelerdeki artan sermaye birikiminin ne şekilde değerlendirileceği sorusu ve altyapı gibi yüksek sabit maliyetli yatırımların nasıl finanse edilebileceği arayışı faizsiz bankacılığa olan ilgiyi artırmıştır. (Eğri, 2014: 297-298) Bu çerçevede, İslami ekonomi / finans kavramı tüm dünyada hızla tanınmakta ve İslami finansal araçların kullanımı her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Etki alanı ve kurumsal şeması gittikçe gelişen İslami finansın en önemli ayaklarından birini İslami bankalar, ülkemizde bilinen adıyla katılım bankaları oluşturmaktadır.

Banka genel anlamda, “Sermaye, para ve kredi üzerine her çeşit işlemleri yapan ve düzenleyen, özel ve tüzel kişilerin, devletin ve işletmelerin bu alandaki her türlü ihtiyacını karşılamak için çalışan bir iktisadi kuruluş” olarak tanımlanmaktadır (Kocaimamoğlu, 1983: 69). Katılım bankaları ise; geleneksel bankaların verdiği bu hizmetlerin birçoğunu verebilen, başta faizsiz çalışma prensibi olmak üzere İslami ilke ve kurallar çerçevesinde işlem gören ve kâr-zarar, emek-sermaye ortaklıkları temelinde çeşitli bankacılık fonksiyonlarını yerine getiren kurumlardır.

Katılım bankaları; dini saiklerle mevcut finansal sistemden uzak kalan fonları sisteme kazandırması, atıl kaynakların değerlendirilmesini sağlayarak tasarruf sahiplerine kazanç sağlaması, faize dayalı sistemin aksine toplum içerisinde gelir dağılımını olumlu yönde düzenleyici etkisi ve daha birçok açıdan ekonomik sisteme sağladığı faydalarla sosyal ve ekonomik olarak önem arz etmektedir. Dünyada genelde İslami banka olarak adlandırılan faizsiz bankacılık kurumları, ülkemizde 1985 yılında “Özel Finans Kurumları” adıyla kurulmuş ve 2005 yılından itibaren “Katılım Bankası” olarak isimlendirilmişlerdir (Çoban, 2016: 2).

Çeşitli dini, ekonomik ve sosyal ihtiyaçların karşılanması amacıyla ortaya çıkan katılım bankacılığının amaçları özetle şöyle sıralanabilir (Koraman, 1992: 7):

- i. İslami ekonomik ilkeleri hayata geçirmek,
- ii. Tasarrufların yatırımlara yönlendirilerek istihdam yaratma ve hedeflenen sosyo-ekonomik sonuçlara ulaşılmasına katkıda bulunmak,

- iii. Dengeli bir finans sistemi kurmak,
- iv. Çeşitli bankacılık hizmetlerini İslami ilkeler çerçevesinde yapmak,
- v. Faizli bir sistem içinde yaşamaya rağmen, kâr fırsatlarından faizsiz şartlarda mümkün olduğunca yararlanmayı sağlamak.

İslam'da; faiz, garar (aşırı belirsizlik) içeren işlemler, kumar ve şans oyunları, haram sayılan ürünlerin alım satımı, hırsızlık, rüşvet, aldatma, kara borsacılık vb. gibi yasaklanan faaliyetler haricinde ve başkalarının zararına işlem yapmayacak şekilde insanların her yoldan para kazanmaları ve iş yapmalarına izin verilmekte ve hatta bu teşvik edilmektedir. Dolayısıyla katılım bankaları da bu ilkeler çerçevesinde faaliyetlerine sürdürmektedirler.

Yukarıda sayılan ilkeler ışığında, faizsiz bankacılık olarak da nitelendirilen katılım bankacılığının dayandığı temel prensipler ise şu şekilde sıralanabilecektir (Özulucan ve Özdemir, 2010: 7-8), (www.albaraka.com.tr):

- i. Bankacılık işlemlerinde mutlak risk söz konusudur. Toplanan fonlar ticari bir faaliyette ya da bir teşebbüste değerlendirilmektedir. Yani, İslam'da faizin haram ticaretin helal kılınması katılım bankalarını müşterileriyle birlikte ortak iş yapmaya yönlendirmektedir.
- ii. Toplanan fonların, sosyal verimliliği artıran teşebbüslerin finanse edilmesi için kullanılmasına gayret edilir.
- iii. Finansal risk, sermayeyi ödünç veren tarafa aittir.
- iv. Faizli işlemlere kesinlikle yer verilmez. Bu bankaların en ayırt edici özelliği faaliyetlerinin tamamının faizsiz işlemler üzerine kurulmuş olmasıdır. Yani, topladıkları kaynaklara faiz ödemezler, kullandıkları kaynaklar için de faiz almazlar.
- v. Para, ticari bir mal değil, bir mübadele aracıdır.
- vi. Sermaye bağlantılıdır ve varlığa dayalı olmak temel esastır. Faaliyet alanı reel ve gerçek ekonomi alanıdır. Kâr-zarar ortaklığı veya sermaye iştiraki yapıları İslami bankacılığın temelini oluşturur. Sermaye sahibi, girişimcinin uzmanlığı ve emeği sayesinde elde ettiği kârı onunla paylaşır. Sermaye getirisi olan kârın hangi oranlarla paylaşılacağı önceden bellidir ancak tutarı belirsizdir.

- vii. Ahlakın temel alındığı bir iktisadi ilişki esastır. Yatırımlar, İslami ilkelere yasaklanmamış olan alanlarda ve ahlaka uygun konularda yapılmalıdır. Bu bağlamda İslami yatırım; çevre dostu, toplum iştirakini sağlayıcı, insani değerlere saygılı ve pornografik, silahlanma, alkol, kumar vb. hususları dışlayan yatırımlar olmalıdır.
- viii. Her işlem, açık ve net olarak tanımlanmış bir sözleşmeye dayanır.

Katılım bankalarının temel işlevleri; faizsiz finansal enstrümanlar aracılığıyla müşterilerden fon toplayarak, bunları yine faizsiz yöntemlerle kullanıp, kâr-zarar veya emek-sermaye ortaklıkları temelinde işlemler yapmaktır. Katılım bankaları, kendilerine özel yapıları haricinde, geleneksel bankaların yaptığı birçok işlemi de gerçekleştirebilmektedir. Katılım bankalarının temel faaliyetleri Tablo 2.1’de gösterilmiştir:

Tablo 2.1. Katılım Bankaları Temel Faaliyetleri Görünümü

Bankacılık İşlemleri	“Katılım fonu kabulü Kredi verme işlemleri Ödeme, fon transferi ve tahsilât işlemleri Kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri Saklama hizmetleri Ödeme vasıtalarına ilişkin işlemler Kambiyo işlemleri; para piyasası araçları, kıymetli maden alımı, satımı, emanete alınması Garanti işleri Bankalararası piyasada para alım satımı işlemlerine aracılık
Sermaye Piyasası İşlemleri	Vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin, finansal araçların alımı, satımı ve aracılık Sermaye piyasası araçlarının alım ve satımı ile geri alım veya tekrar satım taahhüdü Sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık işlemleri İhraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının alım satımına aracılık işlemleri Yatırım danışmanlığı işlemleri Portföy işletmeciliği ve yönetimi Piyasa yapıcılığı Saklama hizmetleri
Sigortacılık İşlemleri	Sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmetleri
Diğer	Faktöring ve forfaiting işlemleri Finansal kiralama işlemleri”

Kaynak: (BDDK-Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, 2011: 9)

Katılım bankaları yaptığı birçok işlem yönünden geleneksel bankalara benzemekle birlikte, ikisi arasındaki en önemli fark katılım bankalarının İslami ilkeler çerçevesinde faaliyet göstermesidir. İki tür bankacılık arasındaki önemli farklılıklar Tablo 2.2’de gösterilmiştir:

Tablo 2.2. Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasındaki Farklılıklar

Nitelik	Katılım Bankaları	Geleneksel Bankalar
Çalışma Yöntemleri	Kâr – zarar ortaklığı esastır. Ana ilke faizsiz çalışma prensibidir. Para ticari bir ürün olarak alım – satıma tabi değildir. Mevduat kabulü ve faizli kredi kullandırmanın dışında, her türlü bankacılık hizmetlerini vermektedirler.	Gerek fon toplamada gerekse fon kullanmada faiz esası vardır. Dolayısıyla, klasik bankacılıkta para ticareti söz konusudur.
Fon Toplama	Özel cari hesap ve katılma hesabı adı altında fon sahiplerinden kaynak sağlanmaktadır. Katılım bankalarını klasik bankalardan ayıran hesap türü, kâr-zarara katılma hesabıdır. Burada kurum ile müşteri arasında bir ortaklık söz konusudur. Libor sistemi ile borçlanamazlar. Ancak, yurt dışından katılma hesabı adı altında fon sağlayabilirler.	Ticari hesap ve mevduat hesabı adı altında önceden belirlenen faiz oranında mudilerden fon sağlanmaktadır. Dolayısıyla, banka ile mudi arasında herhangi bir ortaklık ilişkisi yoktur. Borçlu alacaklı ilişkisi söz konusudur. Libor sistemi ile borçlanabilirler.
Fon Kullandırma	Nakit kredi kullanılmamaktadır. Fon, İslami finansal araçlarla kullanılmaktadır. Katılım bankaları topladıkları fonları reel sektöre (üretim - ticaret) plase etmek zorundadırlar. Yani, katılım bankaları mal ve ticari amaçla gayrimenkul alım satımı yapabilmektedirler. Fonun kullandırılmasında projenin kârlılığı önemlidir. Fon kullanımında vade (genellikle) uzundur.	Basılı ve külçe altın dışında herhangi bir emtia ve gayrimenkul alım satımında bulunamazlar. Faiz karşılığında nakit kredi kullandırmaktadırlar. Bankaların topladıkları mevduatların nerede kullanıldığı banka için önemli değildir. Yani, para üretim dışında da kullanılabilir. Kredinin kullandırılmasında müşterinin göstereceği teminat önemlidir. Kısa vadeli fon kullandırmaları mümkündür.
Finansal Kiralama	Finansal kiralama yöntemiyle müşterilerine doğrudan kaynak aktarabilirler.	Finansal kiralama yapamazlar. Fakat, finansal kiralama şirketi kurabilirler.
	Bu sistemde müşteriler kâr ve zarara ortak oldukları için riski önceden kabul	Kâr - zarar ortaklığı olmadığı ya da faiz esasına dayandığı için, risk

Müşteriler Açısından Risk ve Güven	etmektedirler. Dolayısıyla bu sistemde “güven” esastır. Yani, bu sistemde teminat ve ipotek kadar “ortak olunan projenin sağlamlığı” da önemlidir.	yoktur. Dolayısıyla, bankacılık sisteminde güven konusu “teminat ve ipotek”le çözümlenmiştir.
İktisadi Sistem	İslam iktisadi sistemini (genel hatlarıyla) esas alarak faaliyet gösterirler.	Kapitalist iktisat sistemini esas alarak faaliyet gösterirler.
Kullanılan Finansal Enstrüman	Katılım bankaları klasik bankalar ile karşılaştırıldığında kullanılan finansal enstrüman açısından dezavantajlıdır. Çünkü bazı enstrümanların kullanımı İslami ilkeler açısından uygun olmayabilir.	Bankalar, yeni geliştirilen enstrüman eğer kârlı ise, bu enstrümanı herhangi bir kısıtlamaya gidilmeksizin kullanabilirler.
Üstlenilen Risk	Katılım bankaları ile fon sahipleri arasında yatırım ortaklığı söz konusu olduğundan, hem katılım bankaları hem de fon sahibi için risk olasılığı her zaman mevcuttur.	Önceden belli olan faiz oranı ile para toplanmakta ve kredi şeklinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla, klasik bankacılıkta mudi açısından herhangi bir risk yoktur. Burada riski üstlenen sadece bankalardır.
Makro Ekonomiye Katkı	Kayıt dışı ekonominin mutlak önlenmesi nedeniyle, yapılan her işlem devletin vergi gelirlerini artırmaktadır. Kullanılan fon, direkt olarak reel ekonomiye gittiği için, yatırım tutarının artması, istihdam kapasitesinin artması ve bu etkenlere bağlı olarak birçok ekonomik hareketliliğin ortaya çıkması söz konusudur.”	Kredi teminat esasına göre verildiği için, işlemlerin ne kadarının kayıt altında olduğu kontrol edilemez. Kullanılan kredinin ne kadarının yatırım amaçlı ne kadarının tüketim amaçlı kullanıldığı kesin olarak kontrol edilemez.

Kaynak: (Özulucan ve Deran, 2009: 94-98)

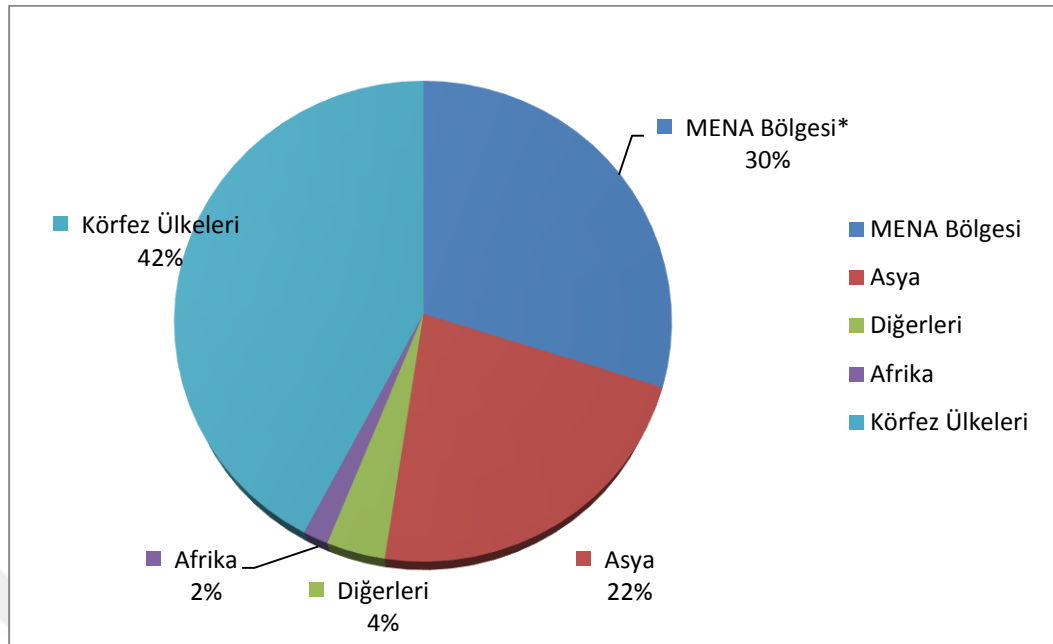
2.2. Katılım Bankacılığının Gelişimi

Faizsizlik temelinde İslami ilkelere uygun bankacılık arayışı, seküler ekonomik sistemdeki sosyo-ekonomik başarısızlıklar, Müslüman ülkelerdeki biriken sermayenin alternatif yollarla değerlendirilme çabası gibi dini, ekonomik ve sosyal nedenlerle, 1970’li yılların ortalarında faizsiz bankacılık sistemine yönelik ilk adımlar atılmıştır. Böylelikle, İslami prensiplere uygun faaliyet gösteren bankalar sisteme dahil olmaya ve Müslüman nüfusun ağırlıklı olduğu ülkelerde geleneksel bankalarla birlikte yer almaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda faizsiz bankacılık sistemi, finans sistemi içerisinde ağırlığını artırmış, 1990’lı yıllara gelindiğinde ise İslami bankacılık uluslararası bankaların da ilgisini çekmeye başlamış ve bu bankalar

Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerde İslami ilkelere uygun hizmet vermeye başlamıştır. Sektörün uluslararası piyasada ilgi görmesi ve büyümesini hızlandırması 2000’li yıllarda olmuştur. İslami finans kuruluşlarının sunduğu hizmetler uluslararası alanda giderek daha fazla kabul ve talep görmeye başlamıştır. Sektörün bugünkü seviyeye ulaşmasındaki en önemli neden ise 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz olmuştur. Söz konusu kriz döneminde, geleneksel bankalar kârlılık sorunu yaşarken, İslami bankalar krizin reel sektörü de olumsuz etkilemeye başlamasına kadar, büyümelerini ve kârlılıklarını sürdürmüştür. Özellikle gelişmiş ülke ekonomilerini ve uluslararası finans sistemini derinden etkileyen kriz karşısında faizsiz bankacılığın daha dayanıklı olduğu görülmüştür. Faizsiz bankacılık sektöründe yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi ve gerekli standardizasyona ulaşmak için uluslararası üst otoritelerin kurulmasıyla birlikte, kriz sonrası dönemde küresel İslami finans sektörü büyümeye devam etmiştir (TKBB, 2015: 11-13).

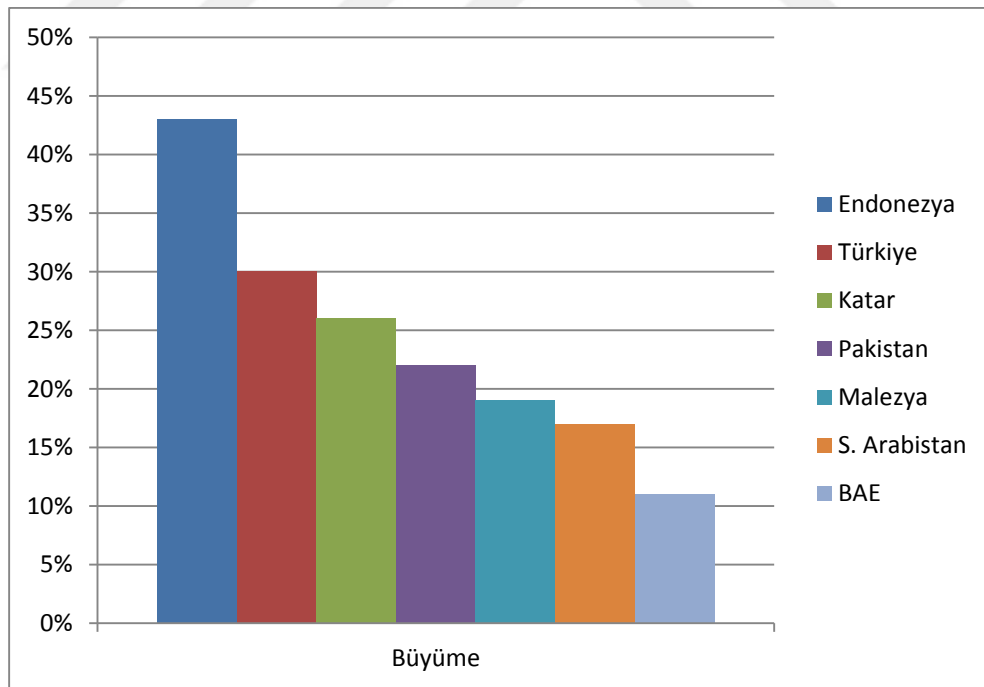
Günümüzde İslami finans sektörünün hacmi yaklaşık 2 trilyon Dolar düzeyindedir. Uluslararası finans kurumlarının tahminlerine göre; İslami finans sektörünün yakaladığı bu büyüme ivmesi ile 2020 yılında 3,2 trilyon Dolarlık bir hacme kavuşacağı öngörülmektedir. Faizsiz bankacılığın ise 2015-2020 yılları arasında yıllık % 11-12 civarı büyüyeceği tahmin edilmektedir. Bugün dünya üzerinde faizsiz sistemde çalışan 100’den fazla banka bulunmaktadır. Dünyada Müslüman nüfusunun 1,8 milyara ulaşmasıyla birlikte, sadece İslam ülkelerinin değil, İslami bankacılık için pazar potansiyeli açısından Avrupa’nın da önemli bir fırsat sunduğu düşünülmektedir. 2010-2030 yılları arasında İngiltere, Fransa ve Almanya’daki Müslüman nüfus artışının Ortadoğu ve Asya’nın çoğunu geride bırakması beklenmekte, bu doğrultuda Avrupa’da da İslami bankacılığa ciddi eğilim olacağı tahmin edilmektedir (Şekeroğlu ve Özer, 2017: 20-21).

Faizsiz bankacılık aktif büyüklük hacminde 2016 yılında çeşitli bölgelerin payları Şekil 2.1’de gösterilmiştir:

Şekil 2.1. Aktif Büyüklük Hacminde Bölgelerin Payları (IFSB Stability Report: 2017)¹

İslami bankacılıkta önde gelen ülkelerde faizsiz bankacılık sektörünün 2009-2013 yılları arası büyüme oranları Şekil 2.2’de gösterilmiştir:

Şekil 2.2. Seçilmiş Ülkelerde Faizsiz Bankacılık Sektörünün Büyüme Oranları (TKBB Strateji Belgesi 2015-2025)

¹ * Mena Bölgesi: Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ülkeleri

Ülkemizde katılım bankacılığı sisteminin kuruluşu yaklaşık 30 yıl öncesine dayanmaktadır. İlk defa Özel Finans Kurumu (ÖFK) olarak 1984 yılında “Albaraka Türk” ve hemen ardından “Faisal Finans” kurulmuştur. ÖFK’lar 2005 yılında banka statüsüne geçmiş ve “Katılım Bankası” olarak adlandırılmıştır. Katılım bankaları 2005 yılı öncesinde, ekonomik krizlerin etkileri ve gerekli mevzuat düzenlemelerinin olmaması nedeniyle aktif büyüklüğü ve ürün çeşitliliği açısından yeterli gelişim gösterememiş ancak 2005 yılı sonrasında sektörün önünü açan mevzuat düzenlemeleriyle birlikte büyüme ivmesi yakalanmıştır (TKBB, 2015: 17).

Katılım bankalarının küresel ekonomik krizlere daha dayanıklı olduğunun anlaşılmasıyla dünyada olduğu gibi, ülkemizde de 2008 ekonomik krizinden sonra sektörün gelişimi hız kazanmıştır. Yasal düzenlemeler ve çeşitli teşviklerle devletin de desteğini alan sektör, 2008 yılından itibaren hızlı bir büyüme ivmesi yakalamış ve çalışmalarını hızlandırmıştır (TKBB, 2015:18). 2005 yılında banka aktiflerine göre %2,44 olan pazar payı, 2009 yılında %4,0 seviyesine gelmiş 2017 yılında ise %4,91’e çıkmıştır. 2005-2017 döneminde sektör aktiflerinin yıllık bileşik büyüme oranı %26,6 olmuştur. Toplanan fonlarda ise katılım bankalarının sektördeki payı 2005 yılında %3,19 iken; 2009 yılında %5,14; 2017 yılında ise %6,12 olarak gerçekleşmiştir. Özkaynak gelişiminde ise; katılımın bankalarının 2005 yılındaki pazar payı %1,74 seviyesindeyken; bu oran 2009 yılında %3,99; 2017 yılında ise %3,79 olarak gerçekleşmiştir. Benzer büyüme trendleri katılım bankası şube ve personel sayısında da gözlenmektedir.

Türkiye’deki katılım bankaları 2005-2017 yılları arasındaki aktif gelişimi ve sektördeki payı aşağıdaki Tablo 2.3’te gösterilmiştir:

Tablo 2.3. Aktif Gelişimi

Yıllar	Büyüme (%)	Sektördeki Payı (%)
2005	36,26	2,44
2006	38,05	2,75
2007	41,55	3,55
2008	32,59	3,52
2009	30,50	4,03
2010	28,88	4,31
2011	29,39	4,61
2012	25,33	5,13
2013	36,72	5,55
2014	8,56	5,23
2015	15,27	5,10
2016	10,50	4,87
2017	20,51	4,91

Kaynak: (www.tkbb.com.tr)

Türkiye’deki katılım bankaları 2005-2017 yılları arasındaki toplanan fon gelişimi ve sektördeki payı aşağıdaki Tablo 2.4’te gösterilmiştir:

Tablo 2.4. Toplanan Fon Gelişimi

Yıllar	Büyüme (%)	Sektördeki Payı (%)
2005	39,67	3,19
2006	34,27	3,47
2007	32,98	4,02
2008	28,56	4,06
2009	39,73	5,14
2010	26,03	5,36
2011	17,86	5,64
2012	20,89	6,15
2013	27,59	6,48
2014	6,35	6,19
2015	13,70	6,00
2016	6,60	5,58
2017	29,20	6,12

Kaynak: (www.tkbb.com.tr)

Türkiye’deki katılım bankaları 2005-2017 yılları arasındaki özkaynak gelişimi ve sektördeki payı aşağıdaki Tablo 2.5’te gösterilmiştir:

Tablo 2.5. Özkaynak Gelişimi

Yıllar	Büyüme (%)	Sektördeki Payı (%)
2005	6,61	1,74
2006	64,04	2,62
2007	51,54	3,12
2008	57,74	4,31
2009	18,52	3,99
2010	23,47	4,06
2011	13,49	4,28
2012	19,11	4,06
2013	19,99	4,57
2014	9,27	4,16
2015	10,00	4,00
2016	8,00	3,82
2017	18,71	3,79

Kaynak: (www.tkbb.com.tr)

İslami finansın giderek daha fazla kurumsallaşarak, gerekli akademik çalışmalar ve yasal düzenlemeler ile daha sağlam temeller üzerine oturarak tüm dünyada büyümeye devam edeceği öngörülmektedir. Bu doğrultuda ülkemizde de stratejik hedefler çizilmekte, katılım bankaları tarafından belirlenen “2025 yılında toplam bankacılık pazarının %15’ine sahip olma” hedefi doğrultusunda adımlar atılmaktadır. Son 10 yılda yakalanan büyüme trendi ve kamu sektörünün, özel sektörün ve akademik camianın bu sektöre olan ilgisinin giderek artması, koyulan hedeflere en kısa zamanda ulaşılabileceğini göstermektedir.

2.3. Katılım Bankacılığında Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri

Çalışmamızın bu kısmında; katılım bankalarında kullanılan yöntemler, fon toplama yöntemleri ve fon kullandırma yöntemleri olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Bu kapsamda, dünyada ve ülkemizde en sık kullanılan İslami finansal araçlar ele alınmıştır.

2.3.1. Fon Toplama Yöntemleri

Katılım bankalarında fon toplama yöntemleri; özel cari hesaplar ve katılım hesapları olarak iki başlık altında ele alınmaktadır:

2.3.1.1. Özel Cari Hesaplar

Özel cari hesap, “katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesap” olarak tanımlanmaktadır (5411 Bankacılık Kanunu, madde 3). Özel cari hesaplar vadesiz olarak açılmakta ve bu hesaplardan istenildiği zaman para çekilebilmektedir. Geleneksel bankacılıktaki vadesiz mevduata benzeyen özel cari hesap karşılığında kâr veya zarar payı verilmemekte ve bu katılım bankalarının sıfır maliyetli fon kaynağı olarak görülmektedir (Özulucan ve Özdemir, 2010: 25).

Bir müşterinin özel cari hesap açtırarak bu hesapta para bulundurmasının amacı; çek, havale işlemleri, ithalat ve ihracat işlemleri, transfer, akreditif ve talimatla döviz alım satım işlemleri, referans ve teminat mektubu işlemleri, sigorta, kiralık kasa hizmetleri ve otomatik ödeme talimatı gibi çeşitli bankacılık işlemlerinden yararlanmaktır. Ayrıca, müşteriler kısa vadeli likidite ihtiyaçlarını gidermek amacıyla bu hesaptan kısa vadeli kredi avansları çekerek yararlanabilmektedirler (Akın, 1986: 146’dan Aktaran: Özulucan ve Özdemir, 2010: 26). Müşterilerin bu hesap türünü tercih etmelerinin bir diğer sebebi de paralarını güvindikleri ve inandıkları prensipler çerçevesinde bankacılık faaliyetlerinde bulunan bir bankada korumak isteğidir. Bu bakımdan, özel cari hesap fonunun katılım bankacılığına duyulan güven faktörünü öne çıkardığı söylenebilecektir. Zira toplanan fon bankada kaldığı sürece katılım bankası bu fondan yararlanacaktır. Fon kullanımından elde edilen kâr ise tamamen bankaya kalacaktır. Öte yandan banka, karşılıksız kullandığı bu fon için, genellikle hesapta belirli bir meblağ üzerinden parası olan müşterilerine yukarıda sayılan bankacılık hizmetlerini ücretsiz sunmaktadır (Özulucan ve Özdemir, 2010: 26).

Özel cari hesaplar, katılım bankaları için maliyetsiz kaynaklar olduğundan, bunların katılım bankalarının tüm kaynakları içerisindeki payının artırılması, bankaların kaynak maliyetini düşürecektir (Çoban, 2016: 62).

2.3.1.2. Katılım Hesapları

Katılım hesabı, “katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplar” olarak tanımlanmaktadır (5411 Bankacılık Kanunu, madde 3). Esasında katılma hesapları, adı üzerinde katılım bankacılığı fikrinin temelini oluşturmaktadır ve katılım bankalarının en fazla tuttuğu fon kalemidir. İslam hukukuna göre katılma hesapları emanet hükmü taşımaktadır. Katılım bankaları, bu hesaplar vasıtasıyla kendisine emanet edilen tasarrufu dinen meşru alanlarda kullanmakta ve elde ettikleri kârı tasarruf sahipleriyle paylaşmaktadırlar (Tanaydı, 2016: 24-25).

Katılma hesaplarının geleneksel bankacılık sistemindeki mevduat hesaplarından farklılaştığı yönler şu şekilde özetlenebilir (Yahşi, 2014: 17-18):

- i. Geleneksel sistemde anaparanın geri ödenmesi garantiyken, katılım hesaplarında anapara geri ödenmesi garanti edilmemektedir.
- ii. Geleneksel sistemde müşteriler, önceden belirlenen vade ve faiz oranına göre, vade sonunda alacakları para miktarını bilirken, katılım hesabı sahipleri için böyle bir belirlilik söz konusu olamaz.
- iii. Katılım hesaplarının getirisi, bu fonların katılım bankaları tarafından işletilmesi sonucunda ortaya çıkan kâr ve zarara göre ortaya çıkmaktadır. Müşterilerin elde edeceği getiri, katılım bankası ile müşteri arasında önceden belirlenmiş paylaşım oranına göre belirlenecektir. Toplanan fonların çeşitli yöntemlerle kullandırılması neticesinde ortaya çıkan sonucun pozitif olması halinde, katılım fonu sahiplerine kâr dağıtılacak; negatif olması halinde ise zarar paylaştırılacaktır. Bankanın faaliyetleri sonucunda zarar etmesi durumunda, bu zararın katılım fonu sahiplerinin bankaya yatırmış olduğu anaparaya sirayet edebilecek bir büyüklüğe

ulaşması halinde, hesap sahiplerine bankaya yatırdıklarından daha az bir tutarın geri ödenmesi dahi mümkündür. Bu durum iki farklı bankacılık tarzı arasındaki en temel farklılığı göstermektedir.

Katılım fonu hesapları üzerinde hesap sahibinin talep hakkı ve katılım bankasının ödeme yükümlülüğü; özel cari hesaplarda yatırılan tutar kadarken, katılma hesaplarında vade sonunda geçerli Birim Hesap Değeri kadardır. Katılma hesaplarının işletilmesinden doğan kâr veya zarar, para cinsi bazında her vade grubunun toplam katılma hesapları içindeki ağırlığı oranında, Günlük Birim Değeri Hesaplama Tablosuna uygun olarak bu hesaplara dağıtılır (Yahşi, 2014: 19-24). BDDK'nın hazırladığı; "Mevduat Ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet Ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik"te, Birim Hesap Değeri'ne ilişkin kavramlar şu şekilde açıklanmıştır (BDDK, 2006):

“Birim değeri: Katılım bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün için 100 olarak kabul edilen ancak kâr veya zarar edildiğinde değişen, kâr veya zarar kayıtlarının yapıldığı günlerde, vadelerine göre ayrılmış her bir fonun toplam değerinin fonun bir önceki günkü toplam hesap değerine bölünmesi suretiyle hesaplanan, kâr veya zarar kaydı yapılmayan günlerde ise bir önceki günün birim değerine eşit olan katsayıyı,

Birim hesap değeri: Katılma hesabının cari değerini belirleyen ve birim değeri ile hesap değerinin çarpılması suretiyle hesaplanan, katılma hesabı sahibinin, üzerinde hak iddia edebileceği tutarı,

Hesap Değeri: Katılım bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün, hesap sahibince yatırılan tutarın 100 olarak kabul edilen birim değere bölünmesi suretiyle, müteakip günlerde ise, para yatıran veya çeken kişiye ait hesap değerine, hesap sahibince yatırılan veya çekilen miktarın birim değere bölünmesi ile bulunacak tutarın, para yatırılmışsa eklenmesi, para çekilmişse çıkarılması suretiyle hesaplanan ve katılma hesabı sahiplerinin fon mevcuduna katılma oranını gösteren katsayıyı” ifade eder.

Katılım bankaları, katılım hesaplarının işletilmesi neticesinde ortaya çıkan kâr ve zarar için farklı paylaşım oranları belirleyebilmektedir. Ancak, zarara katılma oranının kâra katılma oranının %50'sinden az olmaması gerekmektedir. Örneğin eğer paylaşım oranı olarak hesap sahipleri ile %80-%20 oranı belirlenmişse, kâr edilmesi durumunda katılım bankası kârdan %20 pay alacak, zarar göstermesi durumunda ise zarardan alacağı pay %10 ile %20 arasında katılım bankasının uygun göreceği bir oran olabilecektir. Ayrıca katılım bankaları; “para cinsi bazında, yani Türk parası katılma hesapları için ayrı, yabancı para üzerinden açılmış katılma hesapları için ayrı; tutara bağlı olarak, yani büyük tutarlı katılma hesapları için daha yüksek/düşük, küçük tutarlı katılma hesapları için daha yüksek/düşük; vadeye bağlı olarak, yani daha kısa vadeli katılma hesapları için daha yüksek/düşük uzun vadeli katılma hesapları için daha yüksek/düşük” kâr zarar paylaşım oranları belirleyebilirler (Yahşi, 2014: 24-25).

Katılım bankalarında kâr payı dağıtımı konusu stratejik öneme sahiptir. Kendi türünden bankalarla rekabetin yanında geleneksel bankalarla da rekabet etmek durumunda olan katılım bankaları, müşteri memnuniyetini sağlayabilmek için makul oranlarda kâr payı dağıtabilmelidir. Bu doğrultuda, bir yandan piyasadaki kâr payı oranlarını takip etmek durumunda olan katılım bankaları, bir yandan da piyasa faiz oranları takip etmek zorunda kalmaktadır. Zira düşük kâr payı karşısında müşteriler geleneksel bankalara yönelecektir. Dolayısıyla katılım bankaları, bazı işlemler düşük kâr, hatta zararlı sonuçlanmış olsa da diğer faaliyetlerinden elde ettiği kârı bu kalemlere kaydırıp, müşterilerini memnun edecek seviyelerde kâr payı dağıtmaya gayret etmektedirler.

Kâr payı konusunda değinilmesi gereken bir diğer önemli husus, bunun geleneksel yöntemde tasarruf sahiplerine verilen faize benziyor oluşudur. Faizden kaçınma konusunda hassasiyetleri olan kesimi katılım bankalarına yönlendirebilmek için, bu bankaların kâr payı dağıtımının tamamen İslami prensiplere uygun şekilde yapıldığı konusunda potansiyel müşterilerini bilgilendirmesi şarttır. Faiz ve kâr payı arasındaki temel farklılıklar aşağıdaki Tablo 2.6'da özetlenmiştir:

Tablo 2.6. Faiz ve Kâr Payı Arasındaki Farklar

KÂR PAYI	FAİZ
“Vade sonunda belli olur. Vadeden bir önceki gün bile kesinleşmemektedir.	Vade başında belirlenir.
Müşteriye ödenecek kâr payı, havuzda toplanan fonların kullandırılması sonucunda doğan kârdan ödenir. Dolayısıyla, müşteriye ödenen kâr payı ile fon kullanan müşteriden alınan kâr arasında bire bir ilişki vardır.	Müşteriye ödenecek faiz, bankanın çeşitli kaynaklarından elde ettiği gelirlerden ödenir. Bunların başında kredi faizleri gelir. Ancak, kredilerden alınan faiz ile mevduata ödenen faiz arasında bire bir ilişki yoktur.
Finansmandan alınan kâr payı ile tasarruf sahiplerine ödenen kâr payı arasında tam bir paralellik vardır. Makas sabittir, açılıp kapanmaz.	Krediden alınan faiz ile mevduata ödenen faiz arasındaki paralellik güçlü değildir. Makas şartlara göre açılıp kapanır.
Müşteriye ödenecek kâr payı, bankanın kullandığı fonlardan elde ettiği kâra bağlıdır. Eğer banka zarar ederse, müşteri bu zarara ortak olmak durumundadır.	Müşteriye ödenecek faiz oranı, bankanın diğer işlemlerindeki kârına bağlı değildir. Faiz oranı baştan hesaplanır ve bankanın az/çok kâr etmesi ya da zarar etmesi durumuna göre değişmez.
Kâr payı nakdi bir kredinin karşılığı olmayıp mutlaka bir mal veya hizmet alım satımı veya ortaklık neticesinde ortaya çıkar.	Faiz, bankacılıkta mutlaka bir borç ilişkisinin karşılığı olan fazlalıktır.”

Kaynak: <http://www.tkbb.org.tr>’den yararlanılarak oluşturulmuştur.

2.3.2. Fon Kullandırma Yöntemleri

Bu kısımda, katılım bankalarında fon kullandırma yöntemlerinden; murabaha, mudarebe, muşareke, icara, selem, istisna, teverruk ve sukuk yöntemleri detaylıca incelenmiştir.

2.3.2.1. Murabaha

Katılım bankalarının en çok kullandığı yöntem olan murabaha; herhangi bir mala / hizmete ihtiyaç duyan müşterinin, söz konusu malı satın almak için malın özelliklerini, fiyatını ve kimden alınacağını belirleyip bankaya başvurması ve ardından bankanın müşteri adına bu malı peşin satın alarak müşteriye vadeli şekilde

satması işlemidir. Diğer bir deyişle, murabahada banka müşterinin istediği malı müşterinin belirlediği satıcıdan satın alır ve belirli bir oranda kendi kârını ekleyerek müşteriye vadeli şekilde satar. Müşteri malın peşin fiyatını ve bunun üzerine ne kadar kâr eklenerek kendine satıldığını önceden bilmelidir.

Murabaha yönteminden ev, araba, arsa vb. kişisel ihtiyaçların giderilmesi için yararlanılabileceği gibi ticari işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için ihtiyaç duyacakları makine ve ekipman gibi ürünler için de yararlanılabilir. Bu şekilde, banka müşterileri, ihtiyaç duydukları ürünleri vadeli alma imkanına sahip olmakta, satıcılar da ürünlerini peşin olarak satabilmektedir. Katılım bankaları da peşin fiyat ile vadeli fiyat arasındaki farktan kâr elde etmektedir.

Murabaha, müşterinin bir varlığı satın almak için paraya ihtiyaç duyduğu durumlar haricinde bir finansman yöntemi olarak kullanılamaz. Örneğin, bir işletme hammadde olarak pamuk satın almak için fon istiyorsa, banka pamuğun satın alınması için murabaha kullanılmasına izin verir. Ancak, hali hazırda işletme tarafından satın alınmış malların bedelini ödemek veya elektrik ya da diğer kamu hizmetleri faturalarını, personel maaşlarını ödemek gibi gerçek bir satış gerektirmeyen durumlarda murabahadan yararlanılamaz (Usmani, 2002: 73).

i. Murabaha sözleşmesinin geçerli sayılabilmesi için yapılan satış işleminin İslami ilkelere uygun olması gerekmektedir. Bunun temel şartları ise şunlardır (Usmani, 2002: 66-70):

ii. Satışa konu varlık, satış anında mevcut olmalıdır. Yani, henüz ortaya çıkmamış bir şey satılamaz. Hali hazırda var olmayan bir şey, karşılıklı rızayla olsa bile satılırsa, bu satış İslami ilkelere göre geçersiz sayılır.

iii. Satışa konu varlık, sözleşme esnasında satıcının mülkiyetinde olmalıdır. Satıcı henüz sahipliğini kazanmadığı bir varlığı satarsa, bu satış geçersiz sayılır. Örneğin A kişisi, C kişisinden satın almayı planladığı bir arabayı, henüz mülkiyetini almadan B kişisine satarsa, bu satış geçersizdir. Çünkü satış anında varlığın mülkiyeti başkasındadır.

iv. Satışın mutlak olması ve sözleşme yapıldığı an gerçekleşmesi gerekir. Dolayısıyla, gelecekteki bir tarihe veya gelecekteki bir olaya bağlı bir satış geçersizdir.

v. Satışa konu varlık belirli bir değere sahip olmalıdır. Dolayısıyla ticari olarak herhangi bir değeri olmayan varlık alınıp satılamaz.

vi. Satılacak varlık haram kılınmış faaliyetlerde kullanım amaçlı bir ürün olamaz.

vii. Satışa konu varlık, tüm özellikleriyle açıkça tanımlanmalıdır.

viii. Satılan varlığın alıcıya teslim edilmesi kesin olmalı ve bir olasılık veya şansa bağlı olmamalıdır.

ix. Varlığın fiyatı kesin olarak belirlenmelidir.

x. Satışın gerçekleşmesi, varlığın satış işlemleri dışında herhangi bir koşula bağlı olmamalıdır. Örneğin, A kişisi B kişinin arabasını, B'nin A'nın oğlunu işe alması şartıyla satın alması geçersiz bir satış olacaktır.

Murabaha işleminde banka, riskleri en aza indirebilmek için çeşitli yöntemlerden yararlanabilir. Bu kapsamda bankanın müşteriden belli şartlar altında kefalet alması caiz görülmüştür. Ayrıca, murabaha işlemini gerçekleştirmek üzere müşterinin bağlayıcı nitelikte vaadde / taahhütte bulunması halinde katılım bankasının güvence bedeli (security deposit) alması caizdir. Bu güvence bedelinin alınması, müşterinin ödeme gücünden emin olmayı sağladığı gibi müşterinin bağlayıcı nitelikteki vaadinden cayması halinde kuruluşun karşı karşıya kalacağı fiili zararın tazmin edilmesine de imkan vermektedir. Aynı şekilde, müşteriden kaparo da alınabilir fakat bunun vaat aşamasında değil sözleşme akdedilirken alınması gerekmektedir (AAOIFI, 2012: 166-167).

Murabaha geleneksel bankacılıktaki faizli kredi verme işlemine benzemekle birlikte, özellikle İslami ilkelere uygunluk bakımından ikisi arasında önemli farklılıklar vardır. Bunlar özetle (Akten Çürük, 2013: 47-48):

i. Murabahada, ilgili mal / hizmetin fiyatı, maliyet üzerine belirli bir kâr marjının eklenmesiyle belirlenir. Bu kâr marjı, banka ve müşterinin karşılıklı anlaşması ile tespit edilir. Kredide, faiz oranları banka tarafından belirlenir.

ii. Murabahada, ödeme banka tarafından doğrudan satıcıya yapılır ve mal müşteriye teslim edilir. Kredide, ödeme nakit olarak direkt müşteriye yapılır.

iii. Murabahada, kesinlikle gerçek bir malın ticareti söz konusu olmalıdır ve genellikle dayanıklı mallar finanse edilmektedir. Ayrıca, ticarete konu olan malın

alınıp satılmasının İslami ilkelerce yasaklanmamış olması gerekmektedir. Kredide ise alınıp satılan sadece paradır ve her türlü işlem için kredi verilebilmektedir.

iv. Murabaha işleminde, ilgili malın mülkiyeti mal müşteriye satılana kadar bankaya aittir. Kredi verme işleminde, mülkiyet bankaya hiç geçmez, müşteriye aittir.

v. Murabahada, müşterinin malın bedelini zamanında ödememesi durumunda malın fiyatı artırılmaz veya vadeden önce ödemesi durumunda malın fiyatı üzerinden indirim yapılamaz. Kredide, vadesinden geç ödeme yapılması durumunda gecikme faizi gibi cezalar uygulayarak ya da vadeden önce yapılan ödemelerde indirimler yaparak faiz miktarında değişiklikler söz konusu olabilir.

Murabaha işlemi yapısı itibariyle ticari bir faaliyete benzemekle birlikte, yapılan işlemin niteliği açısından, katılım bankasının normal bir ticari işletmeden birçok farklı yanı vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Tunç, 2010: 215'ten Aktaran: Karabacak, 201):

i. Ticari işletme, malın alış fiyatında inisiyatif sahibidir. Malın satış fiyatını ise piyasa şartlarına göre belirler. Murabahada malın alış fiyatı banka tarafından değil fon kullanan müşteri tarafından belirlenir. Satış fiyatı ise hem piyasa şartları hem de diğer kredi veren kurumların kâr payı / faiz oranlarına göre belirlenir.

ii. İlgili malın satın alınacağı tarafı, malın özelliklerini ve kalitesini banka değil fon kullanacak olan müşteri belirler.

iii. Katılım bankalarında fon kullandırma yöntemleri içinde kurumsal finansman desteği ağırlıklı olduğu için, kârlılık oranı sınırlı ve belli aralıktadır. Ancak, ticari işletmelerin kârlılık oranları çok yüksek veya çok düşük düzeylerde dalgalanabilmektedir.

iv. Katılım bankaları, diğer ticari işletmeler gibi mal alıp stoklama, uygun zamanda satma veya yüklü alımlarda iskonto elde etme ya da aldığı ürünü işleyip katma değer ilave ederek satma gibi faaliyetlerde bulunmaz.

Murabaha, yukarıdaki özellikleriyle geleneksel bankaların sunduğu kredi imkanını faizden kaçınan kesime sunmuş olur. Dünyadaki faizsiz bankacılık örneklerinde farklı İslami finansal araçların ağırlığı artmakla birlikte murabaha kullanımı halen ilk sıradadır. Ülkemizde ise ortaklık temeline dayanan İslami

finansal araçların kullanımı oldukça sınırlı olup, ağırlıklı olarak murabaha yöntemi kullanılmaktadır.

Katılım bankalarında en fazla kullanılan yönetimin murabaha olmasında şu sebepler etkili olmaktadır (Cebeci, 2010: 50-52):

i. Murabahanın kısa vadeli olması: Murabaha işlemi genellikle bir veya iki yıl içerisinde tamamlanmakta, bir murabaha sözleşmesi bankayı uzun yıllar meşgul etmemektedir.

ii. Murabahanın hızlı para akışı sağlaması: İşlemin kısa vadeli olması ve düzenli ödemeler içermesinin bir sonucu olarak, bankaya para akışı sağlanmakta ve bu durum bankanın düzenli ve dengeli mevduat dağıtabilmesi açısından tercih edilmektedir.

iii. Murabaha işleminin bankaya maliyetinin düşük olması: Murabahanın diğer fon kullandırma yöntemlerine göre, araştırma ve işletme masrafları açısından işlem maliyeti daha düşüktür.

iv. Murabahada riskin daha az olması: Yapısı gereği ve banka tarafından alınan tedbirlerin katkısıyla murabaha mevcut işlemler içinde taraflar için daha az risk taşımaktadır. Diğer işlemlerin aksine murabahada müşterinin inisiyatifinin daha az olması, müşteriden kaynaklanabilecek problemleri en aza indirmektedir.

v. Murabaha işleminde belirsizliğin asgari düzeyde olması: Murabahaya konu mal/hizmetin nitelikleri, alım satım zamanı ve ilgili diğer ayrıntılar, ödeme vadesi, miktarı ve şekli gibi hususlar, murabaha sözleşmesinin başında taraflarca kesinleştirilmektedir.

vi. Murabahadaki geniş ölçeklilik: Kişisel ihtiyaç (ev, araba vb) ve ticari mal temini hususunda diğer işlemlerin mümkün ve makul olmadığı durumlarda murabaha bu alandaki boşluğa hitap etmektedir. Ayrıca, müşteriler ihtiyaçlarını murabaha yöntemiyle, herhangi bir ortaklık kurmaya gerek olmadan giderebilmektedirler. Dolayısıyla, ortaklık kurmak yerine, mal satın alarak borç ödemek toplumdaki geniş kitlelere murabaha ile iş yapma imkânı sağlamaktadır.

vii. Murabahanın yasal düzenlemeler açısından uygulama imkânının daha kolay olması: Murabaha, faizli bankacılık sistemindeki kredi verme işlemine en çok benzeyen İslami finans aracıdır. Dolayısıyla, geleneksel bankacılık işlemleri için

geliştirilen idari ve yasal düzenlemelere uyum kolay olmaktadır. Ancak, diğer İslami finans ürünleri geleneksel bankacılıkta kullanılmadığından, her biri için ayrı düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

viii. Bankalar arasındaki rekabet: Hem faizsiz finans kurumları hem de geleneksel bankalar ile rekabet etmek durumunda olan katılım bankaları, murabahaya daha fazla yönelmektedir. Çünkü murabaha, daha az riskli ve daha hızlı bir döngüye sahip olması ve faizli krediye benzeyen yapısıyla daha elverişli görülmektedir.

Fonlarını murabaha yöntemiyle peşin parayla mal alıp vadeli satma şeklinde kullandırmakta olan katılım bankalarında, kâr marjlarını belirlemek önemli bir husustur. Zira murabahada kâr oranının çok yüksek tutulması müşterilerin faizli bankalara yönelmesine sebep olabilir. Kâr oranının çok düşük tutulması ise dağıtılan kâr payını azaltacağı için mevduat sahiplerinin yüksek faiz almak için faizli bankalara yönelmesine sebep olabilir. Dolayısıyla katılım bankaları, murabaha yönteminde kâr oranını, banka faiz oranları ile ülkedeki enflasyon oranlarını dikkate alarak belirlemek zorunda kalmaktadır.

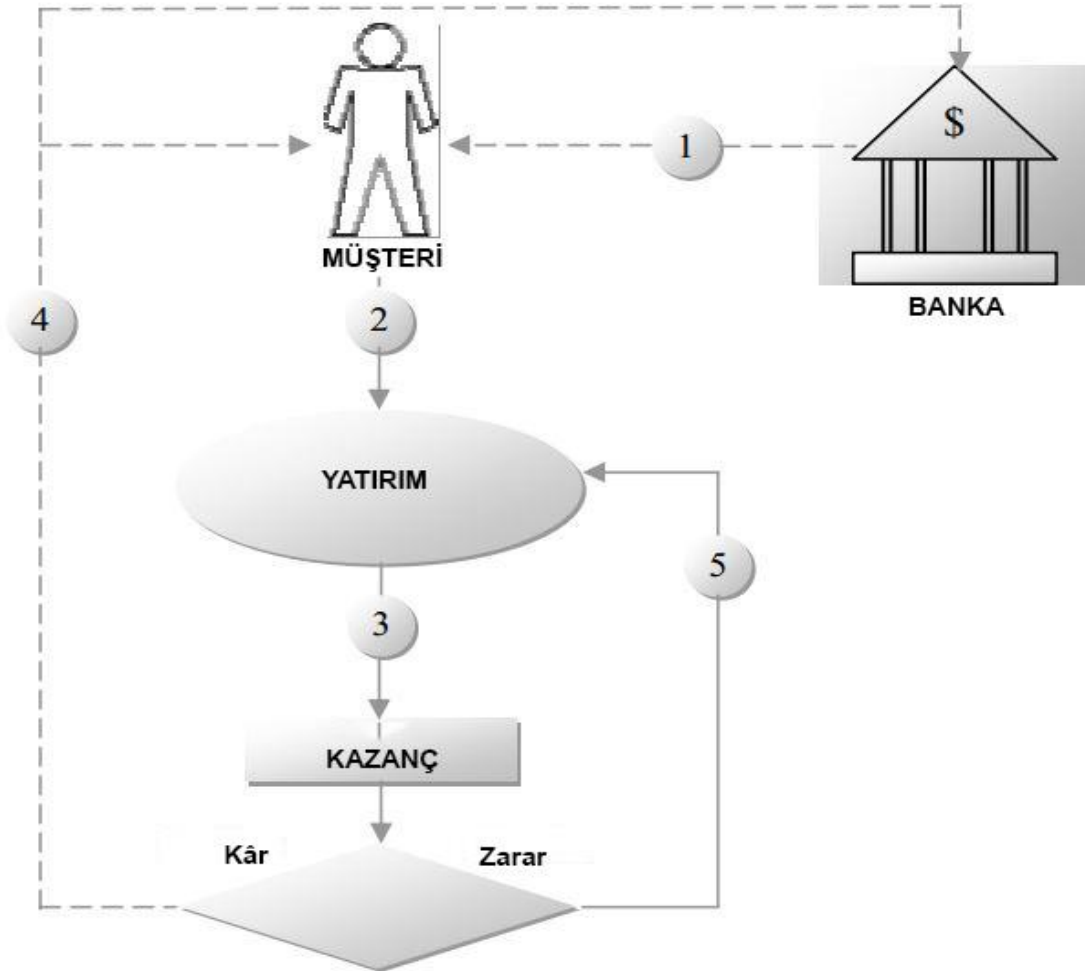
2.3.2.2. Mudarebe

Mudarebe kelime anlamı olarak; “bir taraftan sermaye, diğer taraftan işletme olmak üzere oluşturulan emek-sermaye ortaklığını” ifade eder (<http://www.tkbb.org.tr>). Diğer bir tanımla mudarebe, “uzman bir kuruluş olan faizsiz finansal kuruluş tarafından, teminat ve ölçeğine bakılmaksızın yeterliliği uygun görülen, özellikle teknoloji üretme hedefli her tür girişime kâr / zarar ortaklığı temelinde, ‘alan uzmanlıklı’ destekle birlikte özsermaye şeklinde sağlanan bir finansman türüdür” (Bulut ve Er, 2012: 144).

Katılım bankalarında mudarebe; bilgi, tecrübe ve emeğini ortaya koyan girişimci ile sermaye sağlayan banka arasında bir iş / ticaret yapmak üzere yapılan emek-sermaye ortaklığı sözleşmesidir. Bu sözleşmede, yapılan iş sonrasında elde edilecek kârın ortaklar arasında hangi oranlarda paylaşılacağı önceden belirlenir. Eğer yapılan iş sonrasında zarar edilmişse, zararın tamamını banka üstlenecektir. Zarar durumunda bankanın kaybı ortaya koyduğu sermaye olmakta, bu fondan

yararlanan tarafın kaybı ise iş için sarf ettiği zaman ve emek olmaktadır. Mudarebe sözleşmesinde sermaye sağlayan tarafa, yani bankaya rabbülmal, emeğini ortaya koyan girişimciye ise mudarib denilmektedir.

Mudarebe işlemindeki adımlar Şekil 2.3.'te gösterilmiştir:

Şekil 2.3 Mudarebe İşlemindeki Adımlar (Obaidullah,2005: 58)

1. Banka ile müşteri (girişimci), girişimcinin sunduğu iş planı üzerinde tartışır ve banka girişimciye gerekli sermayeyi sağlar.
2. Müşteri işi kurar ve faaliyetlerine başlar.
3. İş sonucunda ya kâr elde edilir ya da iş zararlı sonuçlanır.
4. İş sonucunda kâr edilmişse; bu kâr önceden belirlenmiş oranlar üzerinden müşteri ile banka arasında paylaşılır.

5. İş sonucunda zarar edilmişse; söz konusu zararın tamamını banka üstlenir.

Mudarebe, zarar durumunda tüm kaybın banka tarafından karşılanacak olması sebebiyle katılım bankaları için riski yüksek işlemlerin başında gelmektedir. Bu bakımından finanse edilecek projenin her yönüyle iyi incelenmesi, gerekli fizibilite çalışmalarının yapılması, finansmandan yararlanacak kişinin bu işi yönetebilecek kapasitesinin olup olmadığının iyi değerlendirilmesi, riski ve muhtemel kayıpları azaltıcı önlemlerin alınması önem arz etmektedir.

Bu ortaklık yönteminde, sermaye sahibi konumundaki ortak, yani banka, koyduğu sermayeyi faizsiz yöntemlerle çalışan (tekafül) sigortalarıyla teminat altına alabilir. Mudarebe ortaklığının tarafları sözleşmede şart koşmadıkları sürece, üçüncü şahıslar mudarebe sermayesine kendilerinden kefil olabilir veya garantörlük üstlenebilirler. Sermaye sahibi, girişimcinin ihmal, kasıt, kusur ve sözleşme şartlarına bilerek aykırı davranışı sebebiyle doğabilecek zararlar için ve münhasıran bu tür zararlar için kullanılmak üzere teminat (kefil, rehin, ipotek) talep edebilir (Özsoy, 2012: 175). Böylelikle, katılım bankası açısından mudarebe yönteminden kaynaklanan risk kısmen azaltılmış olacaktır.

Mudarebe finansmanı bazı temel özellikleri bakımından risk sermayesi finansmanı yöntemine benzer özellikler taşımaktadır. Risk sermayesi yöntemi, yapacağı işten yüksek gelir ve kâr bekleyen kişilere, söz konusu işin riskini göze alarak sermaye sağlamak veya teknolojik bir gelişmeyi hayata aktarabilmek üzere kurulmuş ya da kurulma aşamasındaki işletmelere ihtiyaç duydukları sermayeyi, işin yüksek riskine rağmen iletmek olarak tanımlanabilir. Yüksek boyutlarda risk üstlenilmesine karşın birçok önemli girişimin ortaya çıkmasını sağlayan bu yöntem; Microsoft, Google, Facebook gibi dünyanın en büyük şirketlerinin doğup büyümesine ön ayak olmuştur. Dolayısıyla, faizden kaçınan kesimin böylesine önemli bir finansman kaynağından yararlanabilmesi adına mudarabe finansmanı önem arz etmektedir. Mudarebenin risk sermayesinden en önemli farkı, fon sağladığı projelerde dini hassasiyetleri gözetmesi ve dolayısıyla kapsamının daha sınırlı olmasıdır. Bu temel farklılığa rağmen iki yöntem arasında uygulama bakımından ciddi benzerlikler mevcuttur. Örneğin; kâr dağıtım oranları her iki yöntemde de

birbirine çok yakındır: Genellikle kârın %20-25'i girişimcilere kalan kısmı sermaye sahiplerine verilmektedir. İki yöntemin en önemli ortak noktası ise risk seviyesinin çok yüksek olduğu projelerin finanse edilebilmesine olanak sağlamalarıdır (Özsoy, 2012: 176).

Mudarebe yöntemi, birçok özelliğiyle ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunabilir. Bu yöntemde, katılım bankaları kârlı olacağını düşündükleri girişimlerin hisse senetlerini satın alarak öz sermaye sağlarlar ve bu şekilde girişime ortak olurlar. Bu yöntemle katılım bankaları, söz konusu girişimlere sadece sermaye desteği değil, uzman ve tecrübeli mali kurumlar olarak finansman dışı işletme fonksiyonlarıyla da ilgili know-how desteği vermiş olurlar. Bu şekilde girişimin başarı ihtimali de artacaktır. Ayrıca, mudarebede işin tüm riskinin banka tarafından yüklenilmesi, girişimcilerin iştahını artıracak ve daha fazla inovatif fikrin hayata geçirilmesi sağlanacaktır. Geleneksel bankaların aksine, girişimcilere hem sermaye hem teknik destekle birlikte komple bir yatırım kuruluşu gibi düşünülen katılım bankaları, büyüme potansiyeli taşıyan girişimlerin piyasaya girmelerine imkan verecektir (Bulut ve Er, 2012: 149-150).

2.3.2.3. Muşareke

Kelime anlamı olarak “iştirak etme” demek olan muşareke, bir işletmenin sermayesine katılmak yani ortak olmak anlamına gelmektedir. Bu yöntemde esas olarak hem sermaye hem de emek ortaklığı söz konusudur. Yani hem emeğin hem sermayenin aktif olarak ortaya koyulduğu tam bir ortaklık kurulmaktadır (Bulut ve Er, 2012: 149-151).

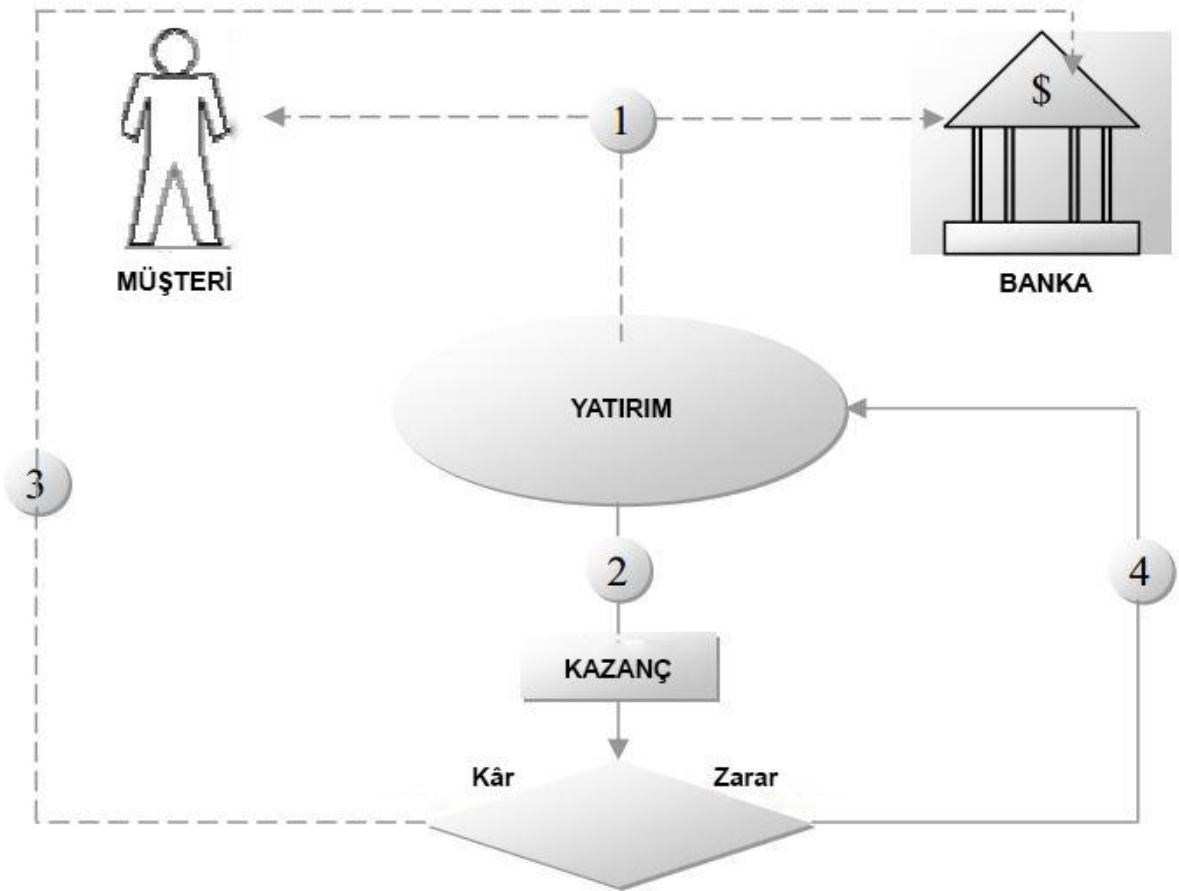
Katılım bankalarında muşareke yöntemi, mudarebe yöntemine benzetmekle birlikte, sözleşme taraflarının her ikisinin de ortaya sermaye koyması bakımından farklılık göstermektedir. Yani muşarekede hem girişimci durumundaki müşteri hem de banka yatırıma sermaye koyarak bir ticari faaliyette bulunurlar. Ayrıca, işin yönetimine ilişkin sorumluluk sadece girişimcide değildir. Banka yapılacak işe ilişkin süreçlerde aktif rol alır. Yapılan iş sonucunda elde edilen kâr, önceden belirlenen oranlar üzerinden müşteri ve banka arasında paylaşılır. İş eğer zararlı sonuçlanmışsa, bu zarar tarafların ortaklıktaki sermaye payına göre paylaşılır.

Katılım bankaları muşareke ortaklığına iki şekilde katılabilmektedir (Coşkun, 2008: 49):

Daimi Muşareke: Banka, yapılacak işe belli bir hisse ile ortak olur ve kârdan sözleşmede belirlenen oran üzerinden payını alır. Anlaşmanın ne zaman biteceği sözleşmede belirlenmemiştir. Bu sebeple, yapılacak işin devam etme süresi ortakların isteğine göre uzatılabilir. Bu yönteme daimi ortaklık da denilmektedir.

Azalan Muşareke: Bu yöntem, işin gelir sağlamaya başlamasından sonra uygulanır. Girişimci payına düşen kâr ile bankaya olan borcunu belirli zaman aralıklarıyla öder. Bankanın ortaklıktaki hisseleri zamanla azalır ve en sonunda hisselerin tamamı girişimcinin olur. Girişimci işin tamamına sahip olduğunda ise ortaklık biter.

Muşareke işlemindeki adımlar Şekil 2.4'te gösterilmiştir:

Şekil 2.4. Muşareke İşlemindeki Adımlar (Obaidullah,2005: 59)

1. Banka ile müşteri (girişimci), iş planı üzerinde tartışılır ve iş için gereken sermayeyi ortak şekilde ortaya koyarlar.

2. Banka ile müşteri işi beraber kurarlar ve faaliyetleri birlikte yürütürler. Taraflara düşen sorumluluklar önceden belirlenmiştir. İş kâr ya da zararlar sonuçlanır.

3. İş sonucu kâr elde edilmişse, bu kâr önceden mutabık kalınan oranlara göre paylaşılır.

4. İş sonucu zarar edilmişse, söz konusu zarar sermaye oranlarına göre banka ve müşteri arasında paylaşılır.

Müşareke yöntemi, iki tarafın ortaklığı sistemi üzerine kurulduğundan fonu kimin yöneteceği meselesi önem arz etmektedir. Bu durumda kâr payı dağıtımında da farklı uygulamalar söz konusu olmaktadır. Bu konuda şu ihtimallerden biri uygulanmaktadır (Özsoy, 2012: 178-179) :

i. Taraflardan biri yönetici olarak atanmaktadır. Bu durumda, hem ortaklık vasfından kâr alacak, hem de yönetici olarak ek ücret alacaktır.

ii. Taraflardan hiçbiri yönetime katılmak istemezse, yönetimi üçüncü bir taraf üstlenir. Bu durumda, yönetimi üstlenen taraf için ücretlendirme şu iki yöntemle yapılabilir:

a. Mudarebe Yöntemi: Bu yöntemde, müşareke fonunu yönetecek olan üçüncü taraf, emek sahibi olarak fonu yönetir. Bunun karşılığında kârın belirlenen bir oranı üzerinden yönetici ücreti alır. Diğer iki ortak ise yani banka ve müşareke kullanan müşteri, sözleşmede belirlenen oranlar üzerinden kârdan paylarını alırlar. Zarar edilmesi durumunda ise yönetici olan üçüncü tarafa herhangi bir ücret verilmez. Zarar, banka ve müşteri arasında sermayeleri oranında paylaşılır. Yöneticinin kaybı ise işe verdiği emek olur.

b. Ücretli Vekalet Yöntemi: Bu yöntemde, müşareke fonunu yönetecek olan üçüncü tarafa, önceden anlaşılan miktarda bir ücret ödenir. Bu ücret düşüldükten sonra kalan kâr, banka ve müşteri arasında sözleşmede belirlenen oran üzerinden paylaşılır.

Müşareke yönteminde ortaklık yapılan projenin zarar etmesi durumunda, taraflar zararı ortaklıktaki payları kadar üstleneceğinden, banka için risk sınırlı olmaktadır. Ayrıca banka, yapılacak işin yönetimine de aktif katılım

gösterebileceğinden işin zarar etme olasılığı azalmaktadır. Bu durum, katılım bankası için muşareke yönteminin mudarebeye göre daha az risk taşıdığını göstermektedir. Ayrıca, mudarebenin aksine muşareke yönteminde, girişimcinin muhtemel zararın bir kısmını üstlenecek olması, girişimciyi yapılacak işin kârla sonuçlanması için daha fazla motive eder. Zira, mudarebe yönteminde zarar edilmesi durumunda, girişimcinin parasal yönden kaybı olmamakta ama muşarekede girişimci emek ve zamanın dışında mali kayıpla da karşı karşıya kalmaktadır.

Muşareke ve mudarebe yöntemleri arasındaki temel farklar Şekil 2.5'te özetlenmiştir:

Mudarebe	Muşareke
- Ortaklıkta, sadece banka sermaye koyar. - İşin yönetimi girişimciye aittir, banka işe ilişkin faaliyet süreçlerine müdahil olmaz. - Elde edilen kar önceden belirlenen oran üzerinden paylaşılır. - İş sonucunda zarar edilmişse; zararın tamamı banka tarafından karşılanır.	- Ortaklıkta, her iki taraf da sermaye koyar. - İşin yönetimi her iki tarafça da üstlenilebilir. Yani, hem sermaye hem emek ortaklığı söz konusudur. - Elde edilen kar önceden belirlenen oran üzerinden paylaşılır. Ancak, eğer girişimci aynı zamanda yönetici olarak atanmışsa, fazladan ücret alabilir. - İş sonucunda zarar edilmişse; bu zarar tarafların ortaklıktaki sermaye paylarına göre paylaşılır.

Şekil 2.5. Muşareke ve Mudarebe Arasındaki Farklar (Kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Günümüzde, ülkemizdeki katılım bankaları dahil tüm dünyadaki İslami finans kurumları, beklenenin aksine mudarebe ve muşareke yöntemlerini çok az kullanmaktadırlar. Bunun nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Yabancı, 2009: 20-21):

i. Geleneksel bankalarla da rekabet etmek durumunda olan İslami bankaların organizasyon yapıları, ticari bankacılık ve yatırım bankacılığı hizmetleri verebilmeleri için yeterince uygun değildir.

ii. Kısa vadeli olarak toplanan fonların, mudarebe ve müşareke ile uzun vadeli projelere yatırılması banka için likidite problemine neden olabilir.

iii. İslami finansal araçların alınıp satılabileceği ikincil bir piyasanın olmayışı, finansal kaynakların etkin dağıtımını engeller.

iv. Bilgi asimetrisinden kaynaklanan temsil problemlerine karşı mudarebe ve müşareke finansmanı oldukça hassastır.

v. Ahlaki tehlike (moral hazard) ve ters seçim (adverse selection) sorunlarına neden olan bilgi asimetrisine bağlı olarak mudarebe ve müşarekede sermayenin getirisi üzerindeki belirsizlik çok yüksektir.

vi. Mudarebe ve müşareke sistemlerinin gereği olarak; kâr/zarar ya da emek/sermaye ortaklığının yönetim ve kontrolüne ilişkin katılımcılığın sınırlı oluşu, taraflar arasında pasif ortaklık ilişkisinin bulunması ve ortaklara sınırlı kontrol hakkının tanınması yönetim yapısında dengesizliklere sebep olur.

vii. Katılım bankasının, girişimcilerle kurulan ortaklıkta faaliyetlere ilişkin kontrol hakkının sınırlı olması, yani daha pasif konumda olması, bankanın daha kolay ve risksiz yöntem olan murabahayı tercih etmesine ve mudarebe ve müşareke yöntemlerinden kaçınmasına yol açar.

viii. Geleneksel bankalarla rekabet baskısı, katılım bankalarını, mevduat sahiplerine geleneksel bankaların verdiği faiz kadar bir kâr payı verme durumunda bırakmaktadır. Bunu sağlayabilmek için de murabahaya yönelmektedirler.

ix. Mudarebe ve müşareke finansmanından yararlanacak girişimci tipolojisi genellikle; yüksek öğrenim seviyelerine sahip, yenilikçi, değişimlere adapte olmada yetenekli, bugünden ziyade gelecekle ilgilenen ve teknoloji geliştirebilecek girişimcilerdir. Ancak, bu tür girişimci tipolojisi faizsiz finansmanın uygulandığı toplumlarda yeterince gelişmemiştir.

x. Mudarebe ve müşareke finansmanında bankalar; sadece finansman verip geri çeken kuruluşlar olmayıp, yatırım yaptığı girişimi yakından izlemek ve gerektiğinde teknik yardım sunmak zorunda olan kuruluşlardır. Bunun için finanse edilen girişimlerin başarısına yönelik katılım bankası bünyesinde; işletme

fonksiyonları ve ilgili sektörle ilgili yeterince teknik bilgiye sahip uzman bir ekip bulunması gerekir. Ancak katılım bankalarında halihazırda bu tür uzmanlığa sahip yetişmiş personel eksikliği göze çarpmaktadır.

2.3.2.4. İcara (Finansal Kiralama)

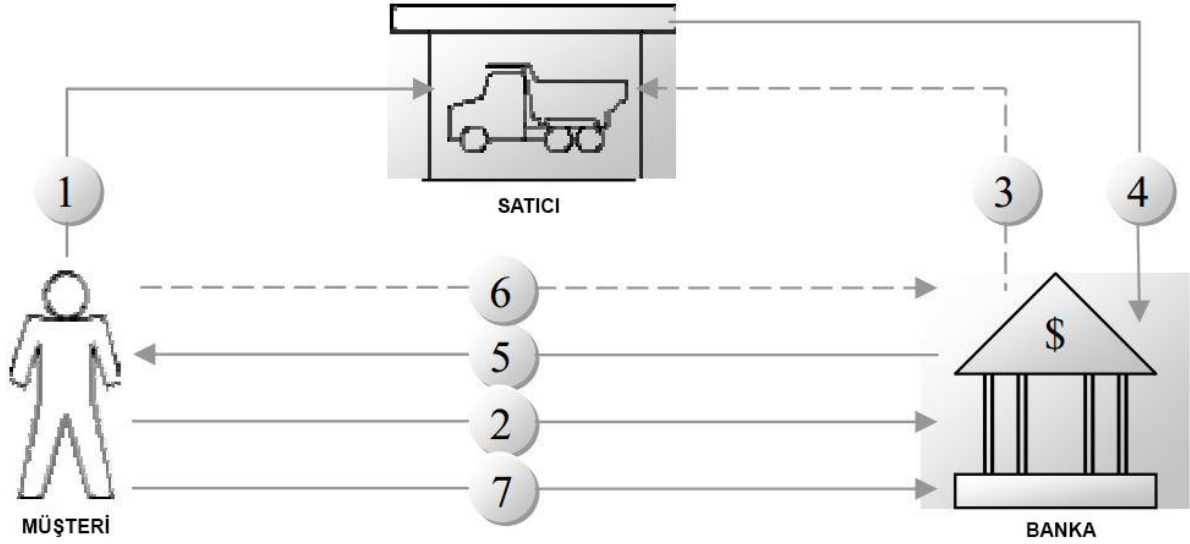
İcara, “finansal kiralama sözleşmesine dayalı olarak, yetkilendirilmiş bir kiralayan tarafından, bir malın mülkiyetinin kira süresi sonunda kiracıya devredilmesini amaçlayan ve kiracıya kira süresi sonunda malın rayiç bedelinden düşük bir bedelle malı satın alma hakkı tanıyan kiralama işlemi” olarak tanımlanabilir (TKBB, Faizsiz Finans Sözlüğü, 2018). Günümüz uygulamalarında katılım bankaları, müşterinin ihtiyaç duyduğu bir varlığı satın alarak müşteriye kiralama amacıyla icara yöntemini kullanmaktadırlar. Ödemeler, önceden belirlenen miktarda ve yine önceden belirlenen periyotlarla yapılır ve sözleşmenin sona ereceği tarih de önceden belirlenmiştir. İcara sözleşmesi bitiminde, ilgili varlığın mülkiyetinin kiracıya geçmesi amaçlanmaktadır.

Varlığın mülkiyetinin sözleşme sonunda kiracıya geçişi sürecine ilişkin iki farklı icara yöntemi mevcuttur (Yanpar, 2015: 161): Birincisinde; kiralama sözleşmesinde tarafların birbirine alma ya da satma vaadi olmak zorunda değildir. Ancak, banka kiracıya tek taraflı bağlayıcılığı olan bir satma taahhüdünde bulunabilir. Aynı şekilde, kiracı da bankaya tek taraflı bir satın alma taahhüdünde bulunabilir. Fakat bu taahhütlerin karşılıklı olmaması gereklidir. Bu işlemde vade sonundaki satış fiyatı, dönem sonundaki piyasa fiyatı veya pazarlık sonucu belirlenen fiyat üzerinden yapılabilir. Bu şekildeki icara, bir kiralama sözleşmesi ile opsiyonlu alım sözleşmesinin kombinasyonu olarak düşünülebilir. Dönem sonundaki alım satım işlemi opsiyoneldir.

Diğer yöntemde ise kiralanan varlığın mülkiyeti kiralama süresi sonunda belli bir bedelin ödenmesi karşılığında kiracıya geçmektedir. Bu yöntem, bir kiralama sözleşmesi ve satış işleminin kombinasyonu olarak görülebilir. Bu yapıda iki sözleşme bulunmaktadır. Öncelikle sözleşmede kiracı ile kiraya veren arasında yukarıdaki açıklanan kurallara uygun şekilde bir kiralama sözleşmesi yapılır. İkinci olarak, kiralama döneminin sonunda taraflar satış için farklı ikinci bir sözleşme

yaparlar. Bu yöntemde kiralama dönemindeki alım satım mutlak surette uygulanmaktadır.

İcara işlemindeki adımlar Şekil 2.6'da gösterilmiştir:

Şekil 2.6. İcara İşlemindeki Adımlar (Obaidullah, 2005: 81)

1. Müşteri, ihtiyaç duyduğu varlığı sağlayacak satıcıyı belirler ve satışa ilişkin gerekli tüm bilgileri toplar.
2. Müşteri, bankanın ilgili varlığı satın alması sonrası bunu kiralayacağı sözünü vererek, icara sözleşmesi yapmak için bankaya başvurur.
3. Banka satıcıya ödemeyi yapar.
4. Satıcı, varlığın mülkiyetini bankaya devreder.
5. Banka varlığın kiralama işlemini gerçekleştirir, mülkiyetini ve belirtilen kullanım hakkını devreder.
6. Müşteri, icaradan doğan kira ücretlerini önceden belirlenen periyotlarla öder.
7. Varlık bankaya geri döner (veya ayrı bir satış sözleşmesi ile kiracıya geçer).

İcara sözleşmesinin gerçekleştirilebilmesi için temel şartlar şunlardır (Usmani, 2002: 111-113):

i. İcara sözleşmesinde, varlık sahibi bu varlığın kullanım hakkını, üzerinde mutabık kalınan bir fiyattan ve yine üzerinde mutabık kalınan süreyle başka birine devretmelidir.

ii. Kiralanacak mal, kullanımı sonucu fayda sağlayan bir varlık olmalıdır. Bu nedenle, faydalı kullanımı olmayan şeyler kiralanamaz.

iii. Kiraya konu varlığın mülkiyeti kiralayan tarafta yani bankada olur, yalnızca kullanım hakkı kiracıya devredilir. Dolayısıyla, kullanıldıkça tükenen şeyler kiralanamaz. Örneğin; para, gıda ürünleri, yakıt vb. varlıklar icara sözleşmesiyle kiralanamaz, çünkü bunların tüketilmeden kullanılması mümkün değildir. Bu özelliklerdeki herhangi bir ürün kiralanmışsa, bu işlem kredi verme olarak kabul edilecek ve kredi işlemiyle ilgili kurallar söz konusu olacaktır. Dolayısıyla, bu geçersiz icara sözleşmesinden tahsil edilen herhangi bir kira, bir krediden tahsil edilen faiz hükmünde olacaktır.

iv. Kiraya konu varlığın mülkiyeti bankada olduğu için mülkiyete ilişkin tüm yükümlülüklerden banka sorumluyken; kullanıma ilişkin yükümlülüklerden kiracı sorumludur.

v. Sözleşmede kiraya verilecek varlığın özellikleri, kira bedeli ve kira süresi açıkça belirtilmelidir.

vi. Kiracı kiralanan varlığı, sözleşmesinde belirtilen amaç dışında herhangi bir amaçla kullanamaz.

vii. Kiracı, kötüye kullanım veya ihmalden kaynaklanan zararlardan dolayı sorumludur.

viii. Kira dönemi boyunca, kiracı tarafından kontrol edilemeyen faktörlerin sebep olduğu herhangi bir zarar veya kayıptan kiraya veren taraf sorumlu olur.

ix. Mülkiyeti birden fazla kişiye ait olan varlıklar da kiraya verilebilir. Bu durumda, kira geliri ortaklar arasında mülkteki hisse oranlarına göre dağıtılacaktır.

x. Kiralayan, kira bedelini tek taraflı olarak arttıramaz ve bu yönde yapılan herhangi bir sözleşme geçersiz sayılır.

xi. Kiralama süresi, ilgili varlığın kiracı tarafından kullanılmaya başlanıp başlanmadığına bakılmaksızın, varlığın kiracıya teslim edildiği tarihten itibaren başlar.

xii. Eğer kiralanan varlık işlevini onarımı mümkün olmayacak şekilde kaybederse, kira sözleşmesi zararın meydana geldiği gün sona erer.

Katılım bankalarındaki icara uygulamasının klasik leasing/kiralama işlemlerinden farklılaştığı temel hususlar şunlardır (Yanpar, 2015: 161):

- i. Kiraya veren taraf yani banka, ilgili varlığa kiralama dönemi boyunca sahip olur.
- ii. Kiracı yani müşteri, temerrüde düşer veya ödemelerini geciktirirse banka faiz işletmez.
- iii. Kiralanan varlığın kullanımına ilişkin şartlar sözleşmede açıkça belirtilir.
- iv. Kiralama sözleşmenin akdedilmesi ile değil, ilgili varlığın kiracıya teslimi ile başlar.
- v. Kiralama sözleşmesinin sonunda kiralanan varlığın müşterinin mülkiyetine geçmesi, ayrı bir satış sözleşmesi ile gerçekleştirilir.

İcara sözleşmesinde katılım bankası; bir varlığı kiralamak üzere satın aldıktan sonra, müşterinin bu varlığı kiralama vaadinden vazgeçmesi riskiyle karşı karşıyadır. Ayrıca, müşterinin temerrüde düşmesi sonucu kira ücretlerini zamanında ödeyememesi ve varlığın kullanım değerini yitirecek şekilde zarar görmesi riskleri de mevcuttur. Bu risklere karşı banka, çeşitli önlemler alabilir.

İcara sözleşmesinden kaynaklanan riskler için alınabilecek önlemlerde katılım bankalarının dikkat etmesi gereken hususlar AAOIFI tarafından şu şekilde belirtilmiştir (AAOIFI, 2012: 194): “Kiralama işlemini gerçekleştirmek üzere müşterinin kiralama vaadinde bulunması halinde İslâmî finans kuruluşunun güvence bedeli (deposit) alması ve bu tutarı bloke etmesi câizdir. Güvence bedelinin alınması, müşterinin kiralama vaadini yerine getirmede istekli olduğunu görmeye ve hem vaadini hem de vaadiyle ilgili yükümlülüklerini yerine getirmesini sağlamaya yöneliktir. Ancak İslâmî finans kuruluşu müşterinin vaadinden cayması halinde karşı karşıya kaldığı fiilî zarar dışında güvence bedelinden hiçbir kesinti yapamaz. Fiilî zarar ise; kiralınması talep edilen varlığın maliyet tutarı ile bu malın başka birisine kiralınması durumunda alınacak olan toplam kira bedeli arasındaki fark veya

kiralanacak olan varlığın maliyet tutarı ile bu malın başka birisine satılması durumunda doğan farktır.”

İcara yöntemi, sağladığı birçok avantaj ile kullanım alanını her geçen gün artırmakta, faizsiz finans kullanıcıları için çok önemli bir finansman kaynağı olmaktadır. İcaranın sunduğu en önemli avantaj, nakit sıkıntısı içinde olan işletmelerin nakit çıkışlarını ertelemesidir. Bu yöntemle işletme, ihtiyaç duyduğu bir varlığı peşin almak yerine, bu varlıktan vadeli ödemelerle yararlanabilecek ve vade sonunda varlığa sahip olabilecek; satıcı ise varlığını peşin olarak satabilecektir. Ayrıca finansal kiralamaya konu varlıkla ilgili satın alma, ithalat, yükleme, akreditif, transfer gibi işlemlerin banka tarafından üstlenilmesi de bu işlemler için harcanacak emek, zaman ve maliyetten tasarruf sağlanması anlamına gelmektedir (Özulucan ve Özdemir, 2010: 41).

2.3.2.5. Selem

Kelime anlamı olarak “teslim etmek, teslim olmak, peşin bedelle vadeli mahsul almak” anlamına gelen selem, fıkhi olarak nitelikleri belirlenen vadeli bir malın peşin bedelle satımını ifade etmektedir (Durmuş, 2011: 72). Yani selem yönteminde, ödeme sözleşme anında peşin yapılırken, malın teslimi önceden belirlenen bir tarihe göre ileride yapılmaktadır.

İslam hukukuna göre bir satış işleminin geçerli olabilmesi için şu üç temel şartın yerine getirilmesi gerekmektedir: Satılan malın işlem anında mevcut olması, müşterinin satışı yapılan malın fiziki mülkiyetini ya da yasal mülkiyet hakkını elinde bulundurması ve satıcının satım konusu malın zilyetliğini alması. Bu şekilde muhtemel risklerin satıcıda olması sağlanmaktadır. Ancak, belirli şartlara göre gerçekleştirilen selem ve istisna yöntemleri bu kuralın birer istisnasıdır. Bu iki yöntemin, belirtilen şartlara uygun şekilde yapıldığı takdirde İslami ilkelere uygun olduğu konusunda görüş birliği vardır. Bu iki satış yönteminde de ilgili malın teslimi gelecekte ileriki bir vadeye ertelendiği için, bu yöntemler vadeli satış işlemleri olarak da isimlendirilirler (Ayub, 2007, ed. Akten Çürük ve Parlakkaya, 2017: 227).

Selem yöntemi, bir malın alım satımının tüm şartları sözleşme anında belli olmak koşulu ile ileriki bir tarihte gerçekleştirme işlemidir. Günümüzde bu işlem

risklerden korunmak veya depolama masrafından kaçınmak isteyen işletme ve şahıslar tarafından tercih edilmektedir. Özellikle dış ticaret yapan firmalar, kur riskinden kaçınmak için adı farklı terimlerle ifade edilse de selem yöntemini kullanmaktadırlar. Günümüzde yapılan forward, future ve opsiyon işlemleri bir mal ihtiva ettiği müddetçe selem yöntemine benzemektedir. Ancak bu işlemlerde çoğu zaman ortada ticareti yapılan bir mal bulunmaz, bunun yerine belirli bir vadede para cinsi değişimi olmaktadır. Dolayısıyla bu işlemler, İslam hukukunca caiz olmaz ve selem yöntemi ile bir tutulamaz (Bildirici Çalık, 2016:108).

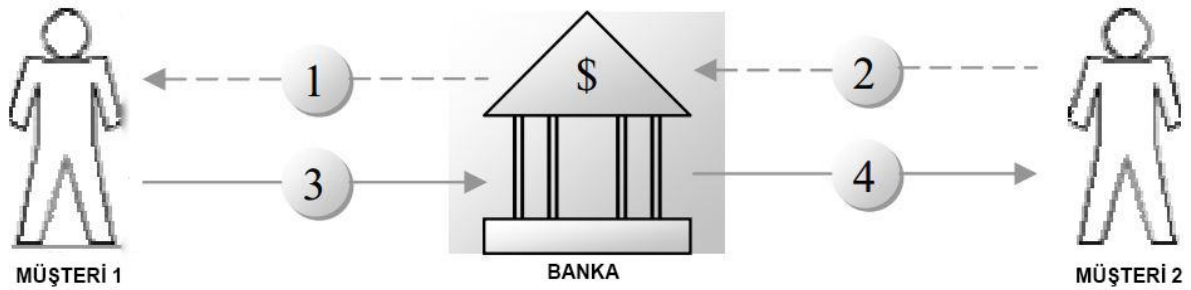
Çok uzun zamandır kullanılagelen selem yöntemi, günümüz ticaret ve bankacılık şartları çerçevesinde müşterilerin ihtiyacına göre düzenlenerek katılım bankalarınca kullandırılmaktadır. Burada banka, satıcı ile kendisi arasında yapılan sözleşmede belirlenen gelecekteki bir tarihte kendisine teslim edilecek malı, bedelini peşin ödemek suretiyle satın alır. Bankanın kendisinin güvenini kazanmış ihtiyaç sahibi bir çiftçiye peşin sermaye sağlayarak, ileride belirlenen vadesinde teslim almak üzere ondan mahsül satın alması ve bunu zamanı gelince piyasada satması seleme örnek olarak gösterilebilir (Özsoy, 2012: 175). Bu şekilde çiftçi hem fiyat değişim riskinden korunmuş olacak hem de ürettiği malı için şimdiden müşteri bulmuş olacaktır. Aynı zamanda işlerinin devamı için ihtiyaç duyduğu nakit paraya faizsiz şekilde ulaşmış olacaktır.

Selem yöntemiyle, depolama maliyetine katlanmak zorunda kalmadan ilerideki fiyat artışı avantajından yararlanmak isteyen banka, fiyatların düşmesi riski ile karşı karşıyadır. Ayrıca, satıcının sözleşmede belirlenen zamanda malı teslim etmemesi ve sözleşmede belirlenen özelliklere uygun üretim yapamaması da bankanın karşı karşıya olduğu riskler arasında gösterilebilir. Banka, peşin ödeme ile satın aldığı ürünü, ileriki vadesinde teslim aldığı zaman, bunu piyasada satamama riskini de göz önünde bulundurmalıdır.

Banka, selem sözleşmesi ile satın aldığı bir ürünü vadesi geldiğinde, teslim aldıktan sonra satabilmeyi garanti altına almak için paralel bir selem sözleşmesi yapabilir. Bu uygulama şöyle gerçekleşir (Yanpar, 2015: 165): Müşteri bankaya giderek henüz var olmayan ürününü selem sözleşmesi çerçevesinde bankaya satar. Banka, sözleşmenin yapıldığı anda ürünün bedelini müşteriye peşin olarak öder.

Daha sonra, banka bahse konu ürünü yine selem sözleşmesi ile bir başka alıcıya satar ve ürünün bedelini peşin olarak tahsil eder. Vade geldiğinde, müşteri ürünü bankaya teslim eder ve banka da aldığı ürünü paralel selemle sattığı alıcıya teslim eder. Ayrıca banka, karşılaştığı riskleri en aza indirebilmek için, selem malının ödenmesini garanti altına almak üzere rehin, kefalet veya İslami ilkelerce uygun diğer teminat yöntemlerinden yararlanma gibi yollara başvurabilir (AAOIFI, 2012: 227).

Paralel Selem işlemindeki adımlar Şekil 2.7’de gösterilmiştir:

Şekil 2.7. Selem İşlemindeki Adımlar (Obaidullah, 2005: 97)

1. Müşteri, henüz var olmayan ürününü bankaya satar ve satış anında ürünün bedelini peşin tahsil eder.
2. Banka, bahse konu ürünü başka bir alıcıya ileriye dönük olarak satar ve bedelini peşin tahsil eder.
3. Vadesi geldiğinde, müşteri ilgili ürünü bankaya teslim eder.
4. Banka da teslim aldığı ürünü alıcıya ulaştırır. Bankanın müşteriye ödediği fiyat ile alıcıya sattığı fiyat arasındaki fark, bankanın kârını oluşturur.

Selem sözleşmesinin gerçekleşebilmesi için temel şartlar şunlardır (Usmani, 2002: 111-113):

- i. Öncelikle, geçerli bir selem sözleşmesi için alıcının satıcıya satış anında ürünün bedelini tam olarak ödemesi gerekmektedir. Eğer bu gerçekleşmezse, İslami ilkelere aykırı olan borca karşılık borç satışına benzeyecektir. Ayrıca, selem yönteminin arkasındaki temel mantık satıcının anlık ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Ödemenin tam olarak yapılmaması durumunda selem temeli işlevi yerine

getirilmemiş olacaktır. Bu nedenle, Müslüman fıkıhçılar tam ödeme yapmanın selemnin temel şartlarından olduğunu vurgulamışlardır.

ii. Selem, sadece kalitesi ve miktarı tam olarak belirlenebilen mallarda yapılabilir. Kalitesi veya miktarı ayrıntılarıyla kesin belirlenemeyen şeyler selem sözleşmesi ile satılamaz. Örneğin, kıymetli taşlar selem ile satılamaz, çünkü her bir kıymetli taş normalde diğerinden kalite, büyüklük veya ağırlık olarak farklıdır ve bunların özelliklerini kesin şekilde belirlemek genel olarak mümkün değildir.

iii. Selem sözleşmesi, mutlak olarak belirli bir mal veya belli bir çiftlik ya da bir ağacın mahsulü üzerine yapılamaz. Örneğin, eğer satıcı belirli bir tarlanın buğdayını veya belirli bir ağacın meyvesini sağlamayı taahhüt ederse, selem geçerli olmayacaktır, çünkü o alanın ya da o ağacın mahsulünün teslimattan önce zarar görme veya tahrip olma ihtimali vardır. Aynı kural, tedarikinin kesin olmadığı her mal için geçerlidir.

iv. Selem sözleşmesine konu varlığın kalitesinin herhangi bir anlaşmazlığa yer verebilecek bir belirsizlik olmaksızın tam olarak belirtilmesi gerekir. Bu konuda mümkün olan tüm detaylar açıkça belirtilmelidir.

v. Aynı şekilde, varlığın miktarının (ağırlık cinsinden ölçülebiliyorsa ağırlık cinsinden, farklı şekilde ölçüyorsa o şekilde) kesin olarak belirtilmesi gerekir.

vi. Varlığın teslimat yeri ve tarihi net olarak belirlenmelidir.

vii. Selem sözleşmesi, spot olarak değişimi şart olan mallar üzerinde uygulanamaz. Örneğin, altının gümüş karşılığında satın alınması halinde, İslam hukukuna göre, ikisinin de eşzamanlı olarak teslim edilmesi gerekir. Dolayısıyla burada selem kullanılamaz.

2.3.2.6. İstisna

Sözlük anlamı “sanat maharet gerektiren bir şey yapmak” olan istisna, fıkhi olarak “sanatkarla ısmarlayan arasında yapılan ve belli bir ücret karşılığında özellikleri belirlenmiş bir şeyin imal edilmesini konu alan akid” anlamına gelmektedir (Durmuş, 2011: 72). Selem yöntemine benzer şekilde, alım satımı yapılacak varlık sözleşme anında var olmayıp vadeli şekilde teslim edilmektedir.

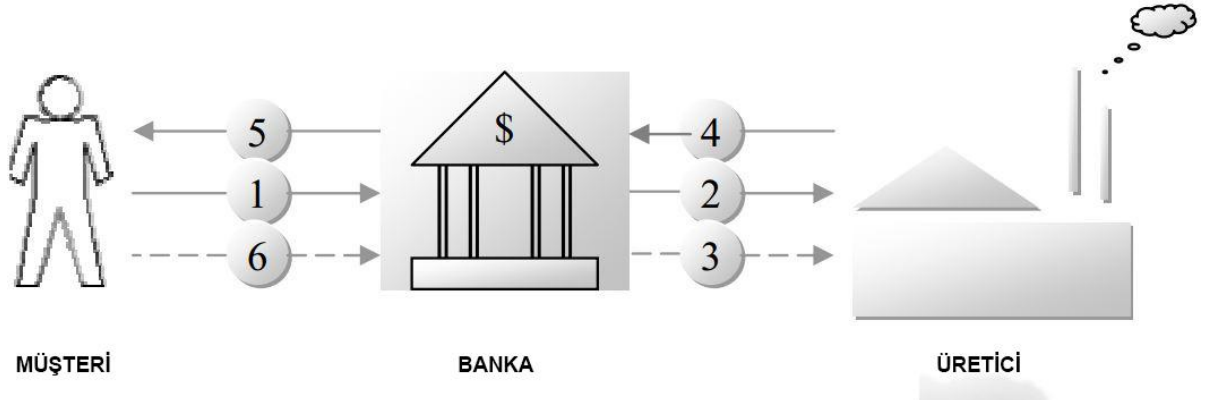
İstisna ev, inşaat yapımı ve fabrika kurulması, yol, köprü ve diğer sermaye varlıklarının finanse edilmesinde veya özel bir ürünün üretiminin finanse

edilmesinde kullanılır. Hayvan, mısır, meyve, sebze vb. doğal şeylerin satışında istisna kullanılamaz (Akten Çürük, 2012: 55-56). Katılım bankalarında uygulanan istisna yönteminde, belirli bir varlığa ihtiyaç duyan müşteri bankaya başvurarak bu malın türüne göre, üretilmesini veya inşa edilmesini talep eder. Satışa konu varlığın tüm özellikleri net biçimde belirlendikten sonra sözleşme yapılır ve banka sözleşmede belirlenen tarihte ilgili varlığı müşteriye teslim etmeyi taahhüt eder. Müşterinin bankaya yapacağı ödeme belirli periyotlarla olabileceği gibi ilerideki bir vadede tek seferde de olabilir. Banka ilgili varlığı üretmesi için başka bir üreticiyle anlaşarak farklı bir istisna sözleşmesi yapabilir. Buna da paralel istisna sözleşmesi denilmektedir. Üretici varlığı istenilen özelliklerde imal ettikten sonra bankaya gönderir, banka da bunu müşteriye teslim eder.

İstisna sözleşmesi kurulduktan sonra, imalatçı için bağlayıcı bir yükümlülük oluşturmaktadır ama söz konusu malın üretimine başlanmadan önce taraflardan biri sözleşmeyi tek taraflı olarak sonlandırabilir. Ancak, imalatçı üretime başladıktan sonra sözleşme tek taraflı olarak iptal edilemez (Usmani, 2002: 136).

Örnek bir istisna kullanımı şu şekilde gerçekleşmektedir. Yeterli parası olmayan bir müşteri, bir geminin inşası için katılım bankasına giderek istisna yönteminden yararlanmak istediğini belirtir ve sözleşme imzalanır. Müşteri geminin inşası için bankaya gittikten sonra banka da gemi inşa firmasına başvurmaktadır. İnşa işi tamamlandığında gemi bankaya teslim edilmekte, banka da gemiyi müşteriye teslim etmektedir. Uygulamada genellikle inşa edilen varlık doğrudan müşteriye teslim edilmektedir. Banka müşteri ve üretici ile ayrı ayrı gerçekleştirdiği iki istisna anlaşması arasındaki farktan kâr elde etmektedir. İstisna uygulamalarında karşılaşılan en önemli problem üretilen ürünün belirtilen özelliklere uygun olmaması, yani müşterinin talep ettiği şekilde üretilmemesi durumudur. Bankalar, bu sorunu en aza indirebilmek için üreticinin müşteri tarafından seçilmesini sağlamakta ve üretim aşamalarının müşterinin kontrolü altında ilerlemesine özen göstermektedir (Yanpar, 2015: 164).

İstisna işlemindeki adımlar Şekil 2.8’de gösterilmiştir:

Şekil 2.8. İstisna İşlemindeki Adımlar (Obaidullah, 2005: 100)

1. Müşteri, bankadan nitelikleri net olarak belirlenmiş bir varlığı üretmesini, geliştirmesini veya inşa etmesini ister.
2. Banka, üreticiden müşterinin istediği özelliklere sahip ilgili varlığı üretmesini, geliştirmesini veya inşa etmesini ister.
3. Üretici ilgili varlığı üretir, geliştirir veya inşa eder. Banka üreticiye, farklı üretim aşamalarında ilerleme sağlandıkça önceden kabul edilen şartlara göre ödemeler yapar.
4. Üretici varlığı bankaya teslim eder.
5. Banka varlığı müşteriye teslim eder.
6. Müşteri önceden belirlenen süre zarfında bankaya ödemeleri yapar.

İstisna, hali hazırda var olmayan bir varlığın alım satımı üzerine yapılan bir sözleşme olması bakımından selem yöntemine benzemektedir. Selem sözleşmesinin geçerli olma şartlarının birçoğu istisna için de geçerli olmakla birlikte iki yöntem arasında önemli farklılıklar vardır.

İstisna ve selem arasındaki temel farklılıklar Tablo 2.7’de özetlenmiştir:

Tablo 2.7. İstisna ve Selem Arasındaki Farklar

İstisna Uygulaması	Selem Uygulaması
İstisna konusu mal hali hazırda mevcut olmayan ve üretilmesi gereken bir ürün olmalıdır.	Selem konusu mal; mevcut, doğal bir ürün olabileceği gibi üretimi yapılacak bir ürün de olabilir.
Ücretin tamamının önceden ödenmesine gerek yoktur, taksitli ya da avans şeklinde ödeme yapılabilir.	Ücret peşin ve tümüyle ödenmelidir.
Temel olarak misli olmayan (birimleri fiyat/özellik açısından birbirinden farklı olan) özgün ürünler için yapılır.	Birimleri birbirine benzeyen misli mallar için yapılır. Böylece eğer satıcı ilgili malı üretemez ise aynı malı piyasadan temin edebilir.
İlgili iş başlamadığı sürece istisna bağlayıcı değildir ve herhangi bir taraf sözleşmeyi tek taraflı feshedebilir.	Selem bir kez yapıldı mı bağlayıcı bir sözleşmedir. Dolayısıyla sözleşme diğer tarafın rızası olmaksızın feshedilemez.

Kaynak: (Ayub, 2007, ed. Akten Çürük ve Parlakkaya, 2017: 270-271)

İstisna sözleşmelerinde banka, müşterinin ödemeleri yapamayacak duruma gelerek ürettirdiği ürünün bedelini vermemesi, üretilen varlığın müşterinin istediği özelliklere uymaması, üretimin ve teslimatın istenilen zamanda yapılamaması gibi risklerle karşı karşıyadır. Banka bu riskleri azaltmak için paralel istisna sözleşmesi yapmanın yanında İslami ilkelere uygun şekilde sigorta ve teminat uygulamalarına başvurabilir. Ayrıca AAOIFI'ya göre banka, sözleşmenin kuvvetini artırmak maksadıyla istisna ve paralel istisna sözleşmelerinde kaparo alabilir veya verebilir ve rehin, kefalet, bir hakkın havalesi / temlik, cari hesap veya bloke edilmiş bir hesap şeklinde teminat alabilir ya da verebilir (AAOIFI, 2012: 245).

2.3.2.7. Teverruk

“Nakit bulmak amacıyla bir şahıstan vadeli olarak alınan malı bir başka şahsa peşin satmaya” teverruk satışı denir (Aktepe, 2013: 109). Esasında, ortaklık yoluyla

toplanan fonların yine ortaklık sistemiyle işletilerek yatırımcılara kâr sağlanması amacına dayanan katılım bankacılığı sistemi, zamanla daha çok murabaha temelli işlemlere odaklanmış durumdadır. Ancak, murabaha yoluyla müşterilerin yalnızca mal taleplerine cevap verilebilmektedir. Müşterilerinin ihtiyaç duydukları varlığı karşılayanın yanında nakit ihtiyacını karşılamada da aktif rol üstlenmek isteyen katılım bankaları, bu gereksinim doğrultusunda teverruktan yararlanmaktadır. Burada faize bulaşılmadan, yine gerçek bir ticari işleme dayanan işlemler üzerinden nakit ihtiyacının karşılanması amaçlanır. Katılım bankası, müşterisine vadeli olarak mal satar. Müşteri de vadeli aldığı bu malı üçüncü bir tarafa peşin bedelle satar ve istediği nakdi elde etmiş olur. Klasik bir teverruk işlemi bu şekilde gerçekleşir (Aktepe, 2013: 110-111).

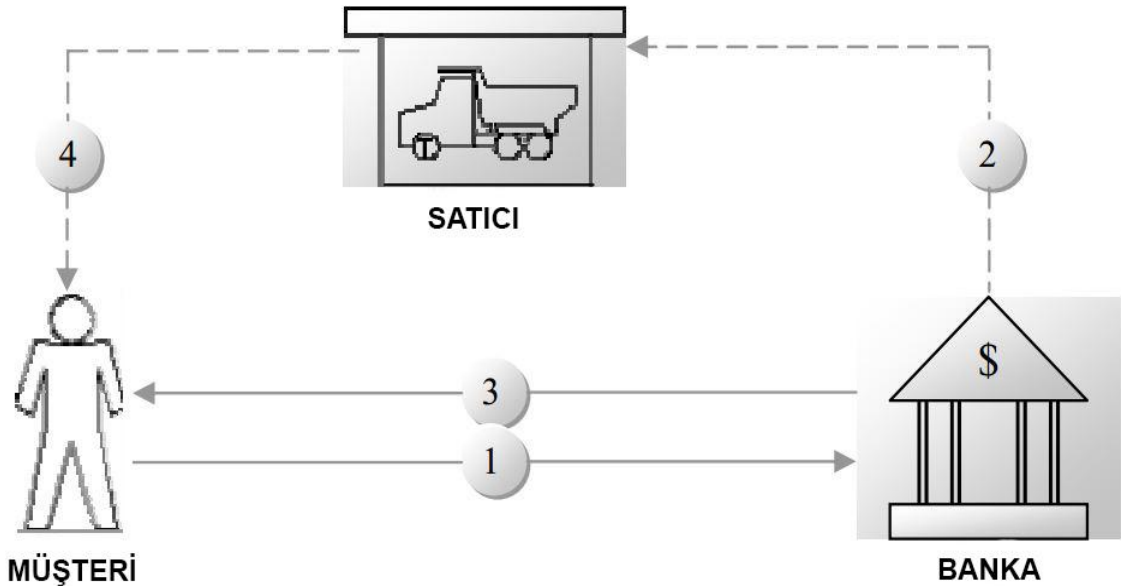
Bankacılık uygulamalarında teverruk işlemleri, İslami bankalar tarafından hem likidite yönetimi hem de müşterilere nakit şeklinde finansman sağlama amacıyla kullanılmaktadır. Ancak, teverrukun günümüz bankacılığındaki uygulama şekli, bu işlemin tartışmalı bir yöntem olmasına sebep olmaktadır. Bu hususu anlamak için teverruk işleminin nasıl kullanıldığını bir örnekle açıklamak uygun olacaktır (Yanpar, 2015: 173-174):

İlk olarak, nakit ihtiyacı olan bir müşteri katılım bankasına başvurur. Bankanın diğer faizsiz finansman yöntemleri ile müşterinin bu ihtiyacını karşılaması mümkün olmadığında teverruk işlemi devreye girer. Öncelikle banka, fiziki mal teslimi de yapılan uluslararası emtia borsalarının birinde işlem yapmakta olan bir aracı kurumdan bedelini peşin ödeyerek bir miktar emtia satın alır. Bu işlem için genellikle Londra Metal Borsası (London Metal Exchange-LME) kullanılmaktadır. Satın alınan emtia çoğunlukla alüminyum, bakır, nikel gibi borsalarda yoğun işlem gören metaller olmaktadır. Burada önemli olan nokta, banka bu emtianın bedelini peşin ödemektedir ancak emtiayı fiziken teslim almamaktadır. Teverruk işleminin ikinci aşamasında; bahse konu emtia müşteriye vadeli olarak satılır. Bu satış ile emtia müşterinin olmakta ama yine fiziken bir teslimat gerçekleşmemektedir. Ardından müşteri, sahip olduğu emtiayı yine uluslararası emtia borsasında üçüncü bir tarafa satar ve bedeli peşin olarak tahsil eder. Sonuç olarak, müşteri vadeli şekilde bankadan satın aldığı emtiayı bir başkasına peşin bedelle satarak likidite ihtiyacını

gidermiş olur. Banka ise peşin alıp taksitle sattığı emtia üzerinden aradaki fark kadar kâr etmiş olmaktadır.

Yukarıdaki emtia alım satım işleminin fiziki teslimat gerçekleştirilmesiz birkaç saat içinde yapılması, emtianın alım satımı için uluslararası emtia borsasında bazen aynı aracı kurumun kullanılması (yani bankanın emtiayı aldığı taraf ile müşterinin emtiayı sattığı tarafın aynı olması), müşterinin bankanın kendisine sattığı emtiayı geri satmak için yine bankayı vekil tayin etmesi gibi hususlar, teverruk işlemini İslam hukukçuları nezdinde tartışmalı bir işlem konumuna getirmektedir (Yanpar, 2015: 174).

Teverruk işlemindeki adımlar Şekil 2.9’da gösterilmiştir:

Şekil 2.9. Teverruk İşlemindeki Adımlar (Obaidullah, 2005: 109)

1. Özel bir sebeple nakde ihtiyaç duyan müşteri bankaya başvurur.
2. Banka müşterinin ihtiyaç duyduğu nakit değerinde bir ürün satın alır.
3. Banka, bahse konu ürünü satın aldığı fiyata kâr ekleyerek müşteriye vadeli şekilde satar.
4. Müşterinin vekili olarak banka, ürünü tekrar satın aldığı tarafa nakit olarak satar.

Katılım bankaları, bazen ellerindeki fazla nakdi değerlendirmek bazen de nakit ihtiyaçlarını karşılamak için de teverruktan yararlanırlar. Bankalar bir çeşit

likidite yönetim aracı olarak kullandıkları teverruk için, uluslararası piyasalarda “commodity murabaha” ya da “reverse murabaha” olarak adlandırılan işlemleri yaparlar. Commodity murabaha, katılım bankalarının uluslararası emtia borsalarından peşin bedelle aldıkları metal ya da madenleri yine bu borsalarda vadeli olarak satmalarıdır. Reverse murabaha ise; borsalar aracılığıyla vadeli olarak aldıkları metal ya da madenleri yine borsada peşin satmalarıdır. Görüldüğü üzere her iki işlem de teverruk işlemidir. Bunlar, büyük miktardaki fonların işletilebilmesi ve büyük miktarda nakitlerin ülkeye getirilebilmesi için uygun finansal yöntemlerdir (Aktepe, 2013: 112).

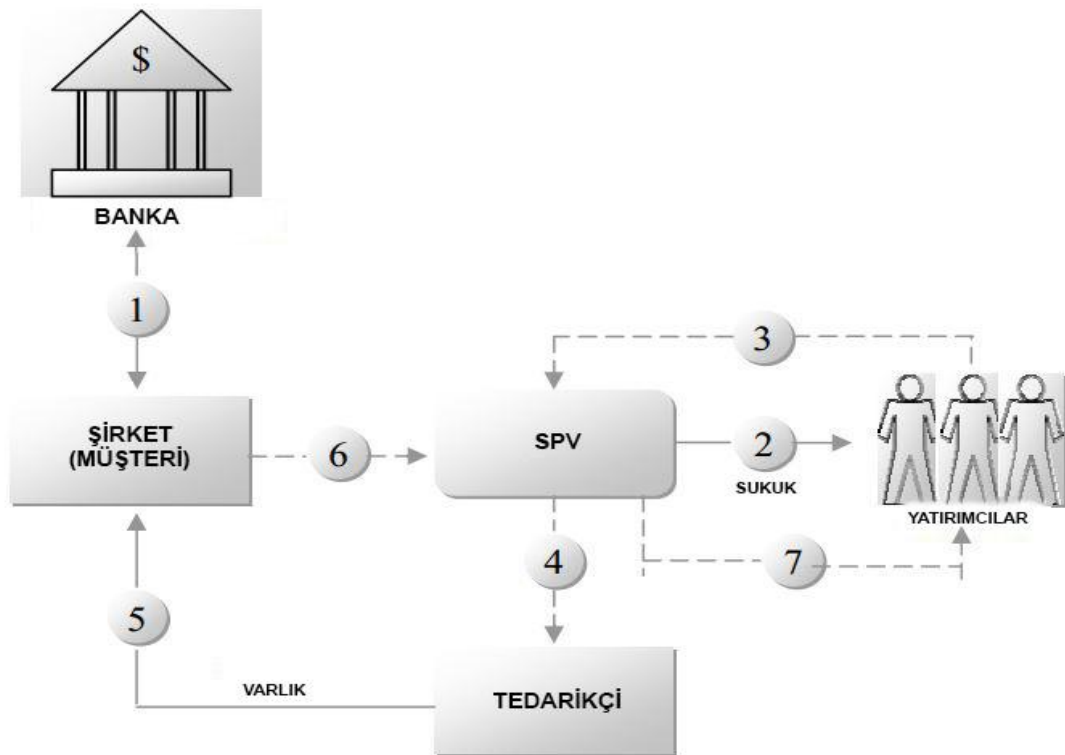
Teverruk işleminin bir diğer kullanıldığı durum, katılım bankalarının müşterilerine kullandırmış olduğu kredilerin geri ödenmemesi halinde, gecikmeye düşmüş müşteriler için uyguladığı zorunlu metal alım-satım işlemidir. Katılım bankası, temerrüde düşmüş müşteriden alacağını tahsil edemediğinde, verdiği krediyi yeniden yapılandırma çerçevesinde zararını asgari düzeye indirmek amacı ile teverruktan yararlanmaktadır. Kredisini geciktiren veya ödeyemeyen müşterinin iflasını istemek ya da hukuki takip başlatmak müşteriye daha zor durumda bırakacağından, mevcut borçlarının yeniden yapılandırılarak müşteriye süre tanıma, ona bir fırsat verme işlemi olarak düşünülmektedir. Borcu geleneksel bankalardaki şekilde yeniden yapılandırmak İslami ilkelere uygun olmayacağından teverruk işlemi devreye sokulmaktadır. Buradaki temel amaç yapılan işlemin muhakkak bir emtiaya ve alım-satıma dayandırılmasıdır (Dede, 2017: 123).

2.3.2.8. Sukuk

Sukuk kelimesi, Arapça “sak” kökünden gelmekte olup kelime anlamı olarak sertifika veya vesika anlamlarını içermektedir. Arapçada bono ve tahviller için senet kelimesi kullanılırken, İslami tahvil olan saklar için sukuk kelimesi kullanılmaktadır. Bu çerçevede, finansal sertifika anlamına gelen ve çok çeşitli çalışmalarda tahvilin İslami muadili olarak tanımlanarak İslami tahvil adını alan sukuk, faizsiz olması özelliğiyle İslami esaslara uygun bir menkul kıymet olarak kabul edilmektedir (Güngören, 2013: 97). Diğer bir tanıma göre sukuk, “İslâm hukukuna uygun bir ticârî işleme katılma imkanı sunan ve bu ticârî işlemde kaynaklanan gelirden pay sahibi olmayı sağlayan sertifikalardır” (TKBB, Faizsiz Finans Sözlüğü, 2018).

Sukuk ihraç etmenin amacı, toplanan fonlar vasıtasıyla yeni bir proje gerçekleştirmek, mevcut projeleri geliştirmek veya ticari bir işlemin finansmanı için fon kaynağı sağlamaktır. Sukuk ihracına başvuran şirket; ihtiyaç duyduğu bir varlığın temin edilmesini sağlayarak bundan yararlanma imkanı bulur veya diğer faaliyetleri için nakit kaynak elde etmiş olur. Sukuğa yatırım yapan yatırımcılar; ticari bir işlemde, varlığın mülkiyeti veya iş ortaklığından kazanılan gelirden hak sahipliğinden kaynaklanan getiriyi elde ederler (Buldum, 2016: 49). Sukuğa aracılık eden banka da ilgili varlığı peşin alıp vadesi gelince daha fazla bedelle satarak kâr elde eder ve kira gelirlerinden de payını almış olur.

Sukuk işlemindeki temel adımlar (en çok kullanılan icara sukuk modeli ele alınmıştır) Şekil 2.10'da gösterilmiştir:

Şekil 2.9. Sukuk İşlemindeki Adımlar (Obaidullah, 2005: 163)

1. Şirket (müşteri), menkul kıymet ihracı ile ilgili bankaya başvurur ve buna yönelik bir özel amaçlı şirket (special purpose vehicle-SPV) kurulur.
2. SPV, yatırımcılara menkul kıymet ihraç eder.

3. SPV, ihraç ettiği menkul kıymetler karşılığında fon toplar.
4. SPV, sukuğa konu varlığı satın almak için tedarikçiye ödeme yapar.
5. SPV'nin vekili olarak şirket, varlığı tedarikçiden teslim alır.
6. Şirket varlığı icara sözleşmesi ile SPV'den kiralar ve belirlenen şartlarda kira ödemelerini yapar.
7. SPV, kira gelirlerini kendi payını aldıktan sonra yatırımcılara aktarır.

Sukuk işleminde, kiralananacak olan varlık yukarıda anlatılan gibi farklı bir tedarikçiden elde edilebileceği gibi, şirketin hali hazırda sahip olduğu bir varlık üzerinden de bu işlem gerçekleştirilebilir. İlk işlemde, bir varlığa ihtiyaç duyan ve bundan yararlanabilmek için sukuktan yararlanan şirket, ikinci durumda farklı nakit ihtiyaçlarını karşılamak için sukuk yöntemine başvurur. Sukuğun en fazla kullanılan uygulama şeklini yani icara sukuğunu şu örnekle anlatabiliriz (Yanpar, 2015: 205-208):

Bir akaryakıt dağıtım şirketinin artan nakit ihtiyacını karşılamak için sahip olduğu rafineri üzerinden sukuk ihraç etmeyi planladığını varsayalım. Burada ilk yapılması gereken şey, menkul kıymetleştirme sürecini yönetecek olan ayrı bir tüzel kişiliğe sahip bir özel amaçlı şirketin (SPV) kurulmasıdır. SPV, yükümlü ve yatırımcı arasındaki bağlantıyı kurup sukuk ihracını yapacak olan taraftır. Sonrasında, şirket sahip olduğu rafineyi SPV'ye satar ve SPV, şirkete borçlu hale gelir. SPV, söz konusu borcu ödeyebilmek için sukuk ihraç eder. İhraç edilen sukuk, rafine üzerinde sahiplik hakkını gösteren sertifikalardır ve bunu satın alan yatırımcılar SPV'ye nakden ödemede bulunurlar. SPV de aldığı bu nakit paralarla şirkete borcunu öder. Böylelikle akaryakıt dağıtım şirketi ihtiyaç duyduğu nakde ulaşmış olur. Bu aşamadan sonra, sukuğun vadesinin bitimine kadar olan sürede rafinerinin sahipliği SPV'de kalır. Söz konusu rafineriyi kullanmaya devam etmek isteyen akaryakıt dağıtım şirketi, bunu icara temelinde SPV'den kiralar. SPV elde ettiği kira gelirlerini sukuk sahipleriyle paylaşır ve böylece sukuk sahipleri varlıktan elden edilen gelirden paylarını almış olurlar. Dönem sonunda ise SPV, rafineriyi tekrar akaryakıt dağıtım şirketine satar, geliri sukuk sahipleriyle paylaşır ve sukuk işlemi tamamlanmış olur.

Sukuğun başlıca özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Durmuş, 2011: 77):

- i. Sukuk, sahibinin hak ve yükümlülüklerini gösteren eşit değerlere sahip senetler olup, nama ve hamiline şeklinde çıkarılabilir.
- ii. Sukuk, İslami ilkelere göre geçerli bir sözleşmenin hükümlerine uygun olarak çıkarılmalıdır. Sukuğun ikincil piyasalarda işlem görmesi de buna göre düzenlenmelidir.
- iii. Sukuk işlemi sonrası elde edilen kâr, sözleşmede belirlenen oranlar üzerinden paylaştırılırken; zarar ise ortaklıktaki hisse oranlarına göre paylaştırılır.
- iv. Sukukta, sermaye veya kâr garantisi verilemez. Yani, sukukta yatırımın bütün riskleri bulunmaktadır.

Sukuk, temelinde menkul kıymetleştirmeye benzemekle birlikte ikisi arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Her iki işlemde de hedef nakit ihtiyacını gidermektir, ancak geleneksel sistemde menkul kıymetleştirmeye esas teşkil eden varlık genellikle alacak ya da faiz olurken, sukukta mevcut bir varlık, menfaat ya da ortaklık hissesi üzerinden işlem yapılmaktadır. Geleneksel sistemde, ihraç eden açısından alacağını tahsil edememe riski yokken, sukukta ticaret ve ortaklıktan doğan riskler söz konusudur. Ayrıca, geleneksel sistemdeki uygulamalarda menkul kıymetleştirme türlerinin hepsinin ikincil piyasalarda işlemi mümkünken, bazı sukuk türlerinin ikincil piyasası mevcut değildir (Durmuş, 2010: 77-78).

Sukuk endekslediği alana göre; proje endeksli sukuk, varlığa endeksli sukuk ve bilanço endeksli sukuk olarak üçe ayrılabilir (Buldum, 2016: 50-51):

Proje Endeksli Sukuk: İşletmelerin yapacakları proje için kaynak sağlamak amacıyla çıkarılan sukuk işlemidir.

Varlığa Endeksli Sukuk: Girişimcilerin, hali hazırda sahip oldukları varlıklardan elde edeceği getirilerin hakkının yatırımcılara satılması yoluyla fon kaynağı oluşturulması işlemidir.

Bilanço Endeksli Sukuk: Bu işlemde birden fazla projeyi finanse etmek mümkündür. Örneğin bir banka, birden fazla müşterisinin projeleri için finansman sağlayabilmek amacıyla sukuk ihraç etmekte ve bu şekilde projelerin kaynağını uluslararası sermaye piyasalarından temin edebilmektedir.

Ayrıca sukuk, sukuğa esas teşkil eden varlığın türüne göre, “mal satımına dayalı sukuk”, “menfaat satımına dayalı sukuk” ve “ortaklık esasına dayalı sukuk” olmak üzere, başlıca üç başlıkta ele alınabilir (Durmuş, 2010: 145):

Mal Satımına Dayalı Sukuk: Bu tür sukukta bir mal sukuk yatırımcılarına satılmaktadır. Yatırımcılar bu malı kiraya vererek ya da başkasına satarak gelir elde etmektedir. Mal satımına bağlı başlıca sukuk türleri; “murabaha sukuku”, “selem sukuku” ve “istisna sukuku” olarak tanımlanmaktadır.

Menfaat Satımına Dayalı Sukuk: En fazla kullanılan sukuk türü olan menfaat satımına dayalı bu tür sukukta; varlığa ilişkin işlemler icara temelli yapılmaktadır. Buna “icara sukuk” denmektedir.

Ortaklık Esasına Dayalı Sukuk: Bu tür sukukta öne çıkan iki yöntem; “müşareke sukuku” ve “mudarebe sukuku”dur. Yeni bir projenin inşası, mevcut bir projenin geliştirilmesi veya herhangi bir faaliyetin ortaklık esasına göre finanse edilmesi amacıyla yapılan sukuğa “müşareke sukuku” denir. Mudarabe sukuku ise; mudarabe ortaklığı hükümlerine göre yürütülen ve sukuğu ihraç eden tarafın “mudârib” (işletici) ve sukuk yatırımcısının rabbü’l-mal (sermaye sahibi) olarak tayin edildiği sukuk türüdür.

Sukuk, varlık üzerinde sahiplik sağlayan menkul kıymetleştirilmiş araç olup, yapısına göre değişik özellikler gösterebilmektedir. Bu açıdan sukuk, finansal ürünlerin çeşitlendirilmesini sağlamaktadır. Örneğin; icara sukukta kira gelirine endeksli sukuk ihraç edildiği için sabit getiri sağlanmakta ve sukuk bir varlığa dayandığı için riskin azaltılmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu yönüyle sukuk, tahvilin yatırımcılara sunduğu özellikleri barındırır. Sukuk, varlık üzerinde sahiplik hakkı vermesi ve proje endeksli sukuklarda performansa dayalı getiri sağlaması gibi özellikleriyle de hisse senedine benzemektedir. Tablo 2.8’de sukuk, hisse senedi ve bono (tahvil) ile kıyaslanmaktadır. Tablodan özetle anlaşılacağı üzere sukuk, tahvil ve hisse senedinin faydalı özelliklerini barındırmanın yanında varlığa dayanması gibi fazladan özelliklere de sahiptir (Aslan, 2012: 57-58).

Tablo 2.8. Sukuk, Bono ve Hisse Senedi Arasındaki Farklar

	Sukuk	Bono (Tahvil)	Hisse Senedi
İhracın Konusu	“Borç senedi değildir. Belirlenmiş varlık ya da proje üzerinde bölünmemiş sahiplik hakkı söz konusudur.	İhraç edenin borcu söz konusudur.	Şirketin hissesinden sahiplik hakkı söz konusudur.
Varlığa Dayalı Olma Durumu	En az belirlenen oran nispetinde maddi varlık olmalıdır. (İcara sukuk için min. %51)	Genellikle gerekli değildir.	Gerekli değildir.
Elde Edilen Haklar	Belirlenmiş varlık ya da proje üzerinde sahiplik hakkı vardır.	Borçlanılan varlık ve bazı durumlarda rehinler üzerinde alacak hakkı vardır.	Şirket üzerinde sahiplik hakkı vardır.
Teminat	Dayandığı varlıklar ya da proje üzerindeki sahiplik hakkı ile teminat sağlamaya ek olarak teminat artırımı ile de teminat sağlar.	İpotekli tahviller, teminatlı borç senetleri vb. dışında genellikle teminat içermezler.	Teminat içermezler.
Anapara ve Gelir	İhraççı tarafından garanti edilmemiştir.	İhraççı tarafından garanti edilmiştir.	Şirket tarafından garanti edilmemiştir.
Amaç	Sadece İslam hukukuna uygun amaçlar için ihraç edilebilir.	Her türlü amaç için ihraç edilebilir.	Her türlü amaca uygundur.
Senetlerin satılması	Belirlenmiş varlık ya da proje üzerindeki sermaye payının satışı söz konusudur.	Bir borç senedinin satışı söz konusudur.	Şirketin hisselerinin satışı söz konusudur.
Senet Hamillerinin Sorumlulukları	İhraç edilen senetlere katılım oranında dayalı olduğu varlık/ teşebbüse bağlı olarak tanımlanmış bir sorumluluk söz konusudur.	Bono sahiplerinin ihraççının mali durumunu için herhangi bir sorumluluğu yoktur.	Sahip olunan şirket hisseleri oranında şirketin işlerinden sorumluluk söz konusudur.”

Kaynak: (Adam ve Abdulkader Thomas, 2004: 54’ten Aktaran: Aslan, 2012: 58)

Sukuk yönteminde, işlemin türüne göre çeşitli risklerle karşılaşmaktadır. Önceki bölümlerde bahsedilen diğer İslami finans ürünlerinde karşılaşılan riskler, sukuğun çeşidine göre burada da söz konusudur. Bu risklere karşı alınabilecek önlemlere ilişkin AAOIFI tarafından şu hususlara değinilmiştir (AAOIFI, 2012:

382): “Sukuk ihraççısı veya sukuk sahipleri risklerden korunmak veya dağıtılabilir kâr (distributable profits) dalgalanmalarının etkisini azaltmak (kâr dengeleme fonu / profit equalization reserve) için İslâm hukukunun meşru gördüğü yöntemlere başvurabilir. Örneğin sukuk sahibi yatırımcıların ortaklığı ile İslâm hukuku kuralları dikkate alınarak bir sigorta fonu oluşturulabilir veya yatırımcıların elde edecekleri dönemsel sukuk gelirlerinden yapılacak kesintilerle ya da sukuk sahibi yatırımcıların teberrularıyla taksitlerini ödeyerek tekâfül esasına göre çalışan bir İslâmî sigorta şirketine sigorta yaptırılabilir. Bu maksatla sukuk gelirlerinden belirli bir oranda kesinti yapmakta herhangi bir mahzur yoktur.”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARINDA RİSK YÖNETİMİ

Tarih boyunca, krizleri önceden görebilen ve bunlara karşı proaktif politikalar üretebilen ülke, işletme ve kurumlar krizleri en az zararla atlatabilmiş ve hatta krizleri fırsata çevirerek yollarına daha güçlü şekilde devam etmişlerdir. Krizi önceden göremeyen, muhtemel zararlarını tahmin edemeyen ve zarar görmeye açık zayıf pozisyonlarını tespit edemeyen yani risklerini iyi yönetmeyen kurumlar, kriz sonrası yok olmaya mahkum olmuşlardır. Son yıllarda uluslararası çapta yaşanan finansal krizler de buna örnek sonuçlar doğurmuştur. Küresel piyasaların derin entegrasyonu ile birlikte, birçok ülke piyasası bu krizlerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Finansal krizlerin arkasında yatan etmenlere bakıldığında ise en önemli rollerden birini bankaların oynadığı görülecektir.

Esasen, ekonomik krizlerin ilk hissedildiği yer bankalar olarak bilinmektedir. Dolayısıyla bir ülke ekonomisi değerlendirileceğinde, ülke finans kuruluşlarının büyük kısmını oluşturan bankalar ön plana çıkmaktadır. Yakın geçmişte dünya ekonomisine baktığımızda, yaşanan küresel krizler ilk olarak banka kaynaklıdır. Örneğin, ABD'deki bankaların yanlış kredi politikalarıyla başlayan ve ABD'nin ünlü yatırım bankası Lehman Brothers'ın çöküşü ile fitili ateşlenen ekonomik kriz hemen hemen tüm ülkeleri etkilemiştir. Yaşanan bu gelişmelerden sonra, ekonomiye yön veren kuruluşlar olan bankalarda denetleme ve düzenleme standartlarının oluşturulmasına karar verilmiş ve risk yönetim sistemleri yeniden gözden geçirilerek geliştirilmiştir (Gödeş, 2016: 1).

Bankacılık sektöründe yaşanan krizlerin ardından, gerek ekonomiyi sağlam temellere dayandırması gerekse faizsizlik prensibi ile dini ve sosyal hassasiyetlere hitap etmesi katılım bankacılığını öne çıkarmıştır. Ayrıca katılım bankaları, ekonomik krizlere karşı dayanıklı olması, sunduğu ürünlerle verimli çalışmayı teşvik etmesi ve topladığı fonları reel ekonomiye kazandırma şekli itibarıyla da önem arz etmektedir (a.g.e.: 1-2). Ancak, geleneksel bankaların sunduğu birçok hizmeti kendi çalışma prensipleri çerçevesinde sunmakta olan katılım bankaları, geleneksel bankaların karşı karşıya olduğu risklerin neredeyse hepsi ile başa çıkmak zorundadır.

Doğası gereği riskli işlemler üzerine inşa edilen bankacılık sektörünün maruz kaldığı riskler katılım bankalarında daha da çeşitlenmektedir. Bu bakımdan, katılım bankalarında risk yönetimi kendine özgü bazı risk ölçümü, riski azaltma ve risk yönetimi sistemleri gerektirmektedir.

Risk bireylere, çeşitli kurumlara ve diğer ticari işletmelere göre bankalar açısından daha önceliklidir. Bankalar için risk hem kazanç kaynağı olarak kârlılığı doğrudan etkilemekte, hem de iyi yönetilemediğinde büyük zararlara sebep olabilmektedir. Bankaların risk olgusundaki bu farklılıkları risk yönetimlerine de yansımaktadır. Risk yönetimi bireyler ve işletmeler açısından genelde koruyucu ve önleyici bir içeriğe sahipken, bankalar için varlığı tehdit edebilecek unsurların yanında önemli bir kâr potansiyeli de içermektedir (Yarız, 2011: 12). Kâr-zarar, emek-sermaye ortaklıkları temelinde çeşitli enstrümanlarıyla birlikte fon bulan ve piyasaya fon sağlayan katılım bankaları, kredi riski anlamında geleneksel bankalara göre daha sağlam temeller üzerinde ilerliyor olsa dahi, piyasa ve operasyonel riskler bakımından daha hassas pozisyonadırlar. Ayrıca, katılım bankaları İslami ilkeler ışığında çalışmak zorunda olduklarından faiz riskine maruz kalmamalarına rağmen, bunun yerine getiri oranı riski ile karşı karşıyadırlar. Bunun yanında katılım bankaları, kendilerine özel çalışma prensipleri neticesinde karşı karşıya oldukları katılım bankalarına özel farklı risklerle de başa çıkmak durumundadırlar.

İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB), 2005 yılında “*Guiding Principles of Risk Management for Institutions (Other Than Insurance Institutions) Offering Only Islamic Financial Services*” yani “Sadece İslami Finansal Hizmetler Sunan (Sigorta Kurumları Haricinde) Kurumlarda Risk Yönetimi için Yol Gösterici İlkeler” adı altında yayınladığı raporda, İslami bankaların karşılaşabileceği başlıca riskler olarak; kredi riski, hisse senedi riski, piyasa riski, likidite riski, getiri oranı riski ve operasyonel riskten bahsetmiştir (IFSB, 2005). Çalışmamızda IFSB’nin ortaya koyduğu bu risklerin yanı sıra, yine bu raporda zikredilen ve literatürde karşımıza çıkan farklı risk türleri de ele alınmış ve bu risklerle başa çıkma yolları incelenmiştir.

Katılım bankaları maruz kaldıkları riskler bakımından geleneksel bankalarla nasıl farklılaşıyorsa, elbette risk yönetimi bakımından da çeşitli farklılıklar söz konusudur. Risklerin tanımlanması, ölçülmesi ve riskten kaçınma yolları konularında

birçok açıdan benzer metotlar uygulanmasına rağmen iki banka türü arasında dikkate değer farklılıklar göze çarpmaktadır. Katılım bankaları, geleneksel bankaların yararlandığı kimi yöntemleri kullan(a)mamakta, bazı yöntemler de sadece katılım bankalarınınca tercih edilmektedir. Özellikle murabaha, mudarebe, muşareke gibi farklı fon kullandırma ve fon toplama işlemleri farklı risk yönetim tekniklerini gerektirmektedir.

İslami bankacılık modeli, riskten korunmak için kullanışlı olabilecek bazı özellikler üzerine temellendirilmiştir. Örneğin; İslami bankacılık ürünleri varlık temelli ürünler (asset-backed products) olduğundan kredi riskine maruz kalma minimuma indirilir, mesela sukuk (İslami tahvil) geleneksel tahvillerden daha az risklidir. Ayrıca, kâr-zarar paylaşımı temelindeki İslami bankacılık ürünleri, bazı risklerin yatırımcılar tarafından üstlenilmesini ve dolayısıyla bankanın riskinin azalmasını sağlar. Öte yandan, İslam hukuku ilkeleri de bir risk kontrolü görevi üstlenir. Bütün işlem ve sözleşmelerin açık ve net ifadelerle yazılmasını, kuralların net bir şekilde konmasını öğütleyen bu ilkeler hem şeffaflığı artırır hem de belirsizlikleri minimum seviyeye indirir.

Diğer taraftan, teorinin aksine uygulamada katılım bankaları maruz kaldıkları farklı risklerden dolayı, geleneksel bankalara göre daha fazla risk azaltma stratejisine ihtiyaç duymaktadır. İslami bankacılık ürünlerinin farklı risk türlerini aynı anda iç içe geçmiş şekilde içermeleri, kâr - zarar ortaklığı temelindeki işlemlerin kendine özgü yeni riskler doğurmaları ve bu yapıların gerektirdiği ekstra şeffaflık katılım bankalarının önündeki en büyük sınamalardır. Ayrıca, geleneksel bankaların kullandığı kimi risk azaltma yöntemlerinin İslam hukuku prensiplerince kullanılamıyor olması da katılım bankalarını bu konuda zorlayan bir diğer etmendir (Salem, 2013: 98-99). Bu bakımdan, İslami prensiplere dayanan yeni ve özgün risk azaltma enstrümanlarının geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Çalışmamızın bu bölümünde yukarıda bahsedilen riskler ve bu risklerin yönetimi ayrıntılarıyla incelenmiştir. Bu doğrultuda; kredi riski, piyasa riski, likidite riski operasyonel riskler ve katılım bankalarına özgü riskler ele alınmıştır.

3.1. Kredi Riski ve Yönetimi

Katılım bankaları tarafından gerçekleştirilen fon kullandırma yöntemlerine birinci bölümde yer verilmişti. Buna göre katılım bankaları, İslami ilkelerin gereği olarak, geleneksel bankaların kredilendirme yöntemlerinden daha farklı yöntemlerle fon / kredi kullandırmaktadırlar. Katılım bankalarının; kurumsal finansman desteği olarak murabaha, bireysel finansman desteği olarak murabaha, finansal kiralama, kâr ve zarar ortaklığı olarak mudarebe ve müşareke, selem, istisna, teverruk ve mal karşılığı vesaikin finansmanı gibi nakdi, teminat mektubu, akreditif ve aval-kabul şeklinde gayrinakdi fon / kredi kullandırma yöntemleri bulunmaktadır. Bankacılık mevzuatı hangi yöntemle olursa olsun katılım bankaları tarafından gerçekleştirilen fon kullandırma faaliyetleri sonucu ortaya çıkan bakiyeleri kredi alacağı olarak belirlemiş ve geleneksel bankaların kredi uygulamaları ile paralel bir düzenleme ortaya koymuştur (Yahşi, 2014: 61-62). Dolayısıyla, ‘kredi’ kavramı çalışmamızın bütününde katılım bankalarının fon kullandırmalarını kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Yabancı literatürde ise bazı kitap ve makalelerde, kredi riski yerine finansman riski kavramının kullanıldığı görülmüştür.

Kredi, bankaların gerçek veya tüzel kişilere ödünç para vermesi; kişi veya firmalar için bir borcun ödenmesine yönelik ya da bir işin yapılması konusunda taahhüde girilmesi veya garanti verilmesi işlemidir (www.debt.org). Belirli bir yatırım yapmayı veya işletme kurmayı düşünen ancak yeterli fona sahip olmayan kişiler, elinde fazla fon bulunan ve bunu değerlendirmek isteyen kişilerden borç alarak fon açıklarını kapatmak isterler. Fazla fona sahip kişiler de ellerindeki parayı fon talep eden kişilere aktararak, faizden ya da yapılacak işe ortak olarak kâr payından katkı almak suretiyle fazla fonlarını atıl kalmaktan kurtarmış olurlar. İşte, fon açığı olan taraflarla fon fazlası olan taraflar arasında bu işlemin gerçekleşmesini sağlayan aracı kurumlar bankalardır. Bankalar, fon fazlası olan kişilerden aldıkları parayı, fon açığı olan kişilere belli şartlar altında vererek ekonominin canlı kalmasında hayati rol üstlenirler. Geleneksel bankalar bu işlemi faiz temelli yürütürken, katılım bankaları faizsiz birtakım enstrümanlar üzerinden kredi verme işlemini gerçekleştirmektedirler.

Kredi verme, bankalar için en riskli işlemlerin başında gelmektedir. “Kredi riski, bir bankanın kredi müşterisinin (borrower) ya da kendisiyle bir anlaşmaya taraf olanın (counterparty) anlaşma koşullarına uygun biçimde yükümlülüklerini karşılayamama olasılığıdır” (TBB, 1999: 2). Daha basit tanımıyla kredi riski, bankanın kredi alacaklarını zamanında ve tam olarak tahsil edememesidir. Kredi riskinin önemine dikkat çeken bir gösterge, finansal kuruluşların son yıllardaki geri ödeyememe ve iflas durumlarının artışı ve kredi değerliliğindeki düşüşlerdir. Teminatların zararı karşılamaya yetmemesi, müşterilerin krediye konu sözleşmenin şartlarını yerine getirmemesi veya borçlu kurumun kredi derecesinde meydana gelebilecek ani düşüşler kredi riskini artırıcı etmenlerdir (Işık, 2014: 1).

Kendine özgü kredi verme enstrümanlarıyla, geleneksel bankaların maruz kaldığı kredi riski katılım bankaları için de söz konusudur. İslami finansal sözleşmelerin geleneksel bankacılık ürünlerine göre kullanımı daha yeni sayılabileceği için, bu sözleşmelerin kurulması ve işletilmesine ilişkin niteliksel ve niceliksel kriterler henüz tüm yönleriyle kesinleşmemiş, yeterince bilgi birikimi oluşmamıştır. Ayrıca, bu sözleşmelerin bazı özellikleri zamanla değiştirilmekte ve yeni İslami finansal enstrümanlar tanıtılmaktadır. Dolayısıyla, bunlara ilişkin kredi riskini belirlemek, ölçmek, izlemek ve yönetmek katılım bankaları için zorlayıcı bir husus olmaktadır.

Geleneksel bankalarda olduğu gibi katılım bankalarında da en çok maruz kalınan risk türü, kredi riski olarak bilinmektedir. Geleneksel bankalarla karşılaştırıldığında katılım bankalarındaki kredi riskinin üç temel sebeple daha yüksek olduğu söylenmektedir. Birincisi, kâr-zarar ortaklığı yapılarında doğal olarak asimetrik bilginin (assymetric information) ve ahlaki tehlikenin (moral hazard) oldukça yoğun olmasıdır. Burada borçlu, daha sonra paylaşılacak kâra ilişkin gerçek bilgiyi bankaya vermeyebilir. İkincisi; temerrüt durumunda uygulanacak teminat ve ceza yaptırımlarının İslam hukuku prensiplerince sınırlandırılmış olmasıdır. Üçüncüsü ise katılım bankacılığında farklı risklerin geleneksel bankacılığa nazaran çok daha iç içe geçmiş olmasıdır (Salem, 2013: 37).

Tasarrufların atıl kalmasını önlemesi, girişimcilerin birikim yapmayı beklemeden kaynağa ulaşabilmesi ve bireylerin bazı ihtiyaçlarını uzun vadede

borçlanarak şimdiden alabilmesine olanak sağlaması gibi fonksiyonları ile ekonomide hayati rol oynayan kredi mekanizmasının iyi yönetilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan kredi risk yönetimi bankalar için olduğu kadar ülke ekonomisi için de önem arz etmektedir.

Kredi risk yönetiminin amacı, bankanın kredi verme işlemi neticesinde maruz kalabileceği riskleri yöneterek bankanın risk ayarlı getirisini maksimize etmektir. Bankalar portföylerindeki tüm kredi riskleri ile bireysel kredilere (individual credits) ve işlemlere ilişkin risklerini yönetmek zorundadırlar. Bankalar ayrıca, kredi risklerinin diğer risklerle ilişkisini de göz önünde bulundurmalıdır. Kredi riskinin etkin şekilde yönetimi, risk yönetiminde kapsamlı bir yaklaşımı gerektirmektedir. Zira, pek çok banka için kredi riskinin en geniş ve en görünür kaynağı bankanın açtığı krediler olmakla birlikte, bir bankanın faaliyetlerine bağlı olarak kredi riskini doğuran diğer başka etmenler de söz konusudur. Bunun yanında, bankalar gün geçtikçe, kredilere ek olarak değişik finansal enstrümanlara ilişkin kredi riski ile de karşı karşıya kalmaktadırlar (TBB, 1999: 2).

3.1.1. Kredi Riskini Etkileyen Faktörler

Kredi riskini ortaya çıkaran faktörler, içsel veya dışsal olarak ya da bankanın kontrolünde olan veya olmayan faktörler olarak ikiye ayrılabilir. Kredi riski doğurabilecek içsel faktörler, bankanın kontrolünde olan, iyi risk yönetimi uygulamalarıyla kontrol edilebilecek risk kaynaklarıdır. Örneğin borçlunun iktisadi faaliyetinin veya karakterinin iyi analiz edilememesine ve kredi teminatında hata yapılmasına bağlı olarak yaşanacak sorunlar içsel faktörlere örnektir. Dışsal faktörler ise, ortaya çıkması bankanın kontrolünde olmayan risk faktörleridir. Doğal afetler, siyasi ortam ve ekonomide ani değişimler bu faktörlere örnektir (Altıntaş, 2012: 17-18).

Kredi riskini etkileyen faktörlere ilişkin diğer bir ayrım; sistematik ve spesifik risk şeklinde yapılabilir. Sistematik risk, finansal piyasalar ile makroekonomik koşullardaki beklenmeyen değişikliklerin borçlunun ödeme gücünü etkilemesidir. Borçluların faaliyet gösterdikleri ekonomik koşullara karşı duyarlılıkları değişen seviyelerde olmakla birlikte, neredeyse hiçbir borçlu içinde bulunduğu ekonomik

ortama tamamen bağışık değildir. Bu nedenle sistematik risk kaçınılmaz olup çeşitlendirmeye tamamen ortadan kaldırılması güçtür. Öte yandan, spesifik risk borçluya özgü olan ve borçlunun ödeme performansını etkileyen riski ifade etmektedir. Bu riskler her bir yükümlüye özgü olup, portföyde yoğunlaşma ne kadar az olursa, çeşitlenmeye birlikte spesifik risk o kadar azalacak demektir (İskender, 2014: 6-7).

Bankalarda, farklı risk türleri birbirini etkileyebilmektedir. Dolayısıyla her bir risk incelenirken, diğer risklerle ilişkisine bakmak gerekebilecektir. Katılım bankalarında kredi riskini etkileyen önemli unsurların başında getiri oranı riski gelmektedir. İlerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacak olan getiri oranı riski; geleneksel bankalardaki faiz riskine benzemektedir. Bu risk; sabit maliyetle fon toplayıp yine sabit maliyetle fon kullandırmadan kaynaklanan bir risktir. Buradaki asıl risk fon toplama ve kullandırma arasındaki vade uyumsuzluğundan kaynaklanmaktadır. Kredi riski ile getiri oranı riski arasındaki ilişki, kredi portföyünün özelliğine ve kredilerin vade yapısı, kâr payı/getiri oranları gibi değişkenlere bağlı olarak ortaya çıkan nakit akımlarının kâr payı/getiri oranlarındaki değişikliklere olan duyarlılığına bağlıdır (Yahşi, 2014: 65-67).

Katılım bankalarında, kredi riski ile yoğun ilişki içinde olan diğer bir risk türü de likidite riskidir. Ayrıntılı olarak ileriki bölümlerde elen alıncak bu risk özet olarak, bankanın nakit akımındaki dengesizlik yüzünden, nakit çıkışlarını karşılayacak düzeyde mevduata ya da nakit girişine sahip olamama riskidir. Diğer işletmelerde olduğu gibi, bankalarda da likidite yönetimi hayati öneme sahiptir. Likiditenin sağlıklı yönetilebilmesi ise bankanın fon sağlama ve kullandırma faaliyetlerinin düzenli işlemesine bağlıdır. Bankanın kredi işlemlerindeki vade politikası likidite yönetimine göre ayarlanmalıdır. Ayrıca, kredilerin kalitesi, portföyün risk derecesi, kredi temerrüt risk oranı gibi kriterler toplanan fonların zamanında geri ödenebilmesi için önem arz etmekte dolayısıyla likidite üzerinde etkili olmaktadır. En az geleneksel bankalarda olduğu kadar katılım bankalarında da likidite düzeyi bankanın istikrarını ve toplum nezdindeki itibarını etkilediği için, bu bankalarda likidite sıkıntısına girildiği dönemlerde fon kullandırma sınırlamalarına

gidilmekte, bu durum da kredi hacmini düşürmektedir. Sonuç olarak, kredi riski ve likidite riski arasında karşılıklı bir ilişkiden bahsedilebilecektir.

3.1.2. Kredi Riski Ölçüm Yöntemleri

Bir riski tanımladıktan ve kaynaklarını tespit ettikten sonraki süreç, o riski ölçmek ya da ölçülebilir duruma getirmektir. Zira, ölçülemeyen riskin yönetilmesi çok sağlıklı olmayacaktır.

Geleneksel bankaların aksine katılım bankalarının sunduğu ürünlerin birçoğunun kredi risk ölçümü subjektif analizlere dayanmaktadır. İslami bankacılık hizmetinin verildiği bölgelerde ya da İslami finans ürünleri sunan bankalarda, genellikle kredi talep eden kişilerden sağlanan bilgilere dayanarak yapılan analizlere göre ve bankadaki ekspertin değerlendirmesine göre kredi kararları verilmektedir. Bu kurumlar karakteristik olarak müşterilerle yakın ilişkiye büyük önem vermektedirler. Ancak, kredi kararları sadece müşterilerle olan ikili ilişkilere göre değil onların ödeme güçlerine ve birçok istatistiksel hesaplama göre verilmektedir. İslami bankacılığın zamanla gelişen müşteri ağı; farklı bölgelerden, farklı sektörlerden ve farklı finansal statülerden müşterilerle iş yapma imkanı sağlamıştır. Bu şekilde elde edilen geniş bilgi birikimi ile daha sofistike risk yönetim sistemlerinin uygulanmasına zemin hazırlanmış, geleneksel bankaların kullandığı çeşitli matematiksel ve teknolojik yöntemler uygulamaya geçirilmiştir (Akkizidis ve Khandelwal, 2008: 110).

Katılım bankalarında kredi riskinin sağlıklı ölçülmesi, çeşitli bankacılık ürünlerinin fiyatının da düzgün belirlenmesini sağlayacaktır (Sundararajan, 2007: 59). Geleneksel kredi verme yöntemlerine göre daha karmaşık yapılar sunan katılım bankalarında, beklenen ve beklenmeyen kaybın hesaplanması daha zor olabilmektedir. Bu bakımdan, İslami finansal ürünlere özel kredi riskinin ölçülmesine yönelik inovatif yöntemlerin geliştirilmesi faydalı olacaktır.

Kredi riski ölçümü modelleri geleneksel ve modern yöntemler olmak üzere iki temel gruba ayrılarak incelenebilir:

3.1.2.1. Kredi Riski Ölçümünde Geleneksel Yöntemler

Kredi riski ölçümünde geleneksel yöntemlerden; ekspertiz yöntemi ile kredi risk ölçümü, yapay sinir ağları ile kredi risk ölçümü, kredi skorlama yöntemi, kredi derecelendirme ve içsel risk derecelendirme yöntemleri incelenmiştir.

Ekspertiz Yöntemi İle Kredi Risk Ölçümü: Kredi riski ölçümünde, kurumsal krediler konusunda uzmanlaşan banka personelinin öznel değerlendirmesine dayanan modellere, "ekspertiz modelleri" denilmektedir. Bu modellerde kredi kararını, direkt olarak şubede kredilerden sorumlu yetkili verir. Bu kişinin kredi tahsisi konusundaki ekspertizi, öznel değerlendirmesi ve bazı temel faktörlere verdiği ağırlık, kredi kararının verilmesinde en önemli belirleyiciler olarak karşımıza çıkar. Bu modelde en çok kullanılan yöntem 5 C olarak bilinen yöntemdir (Altman ve Saunders, 1998:2). Bu yöntemde, bankacı kredilendirmenin temel ilkeleri olan karakter (character), sermaye (capital), kapasite (capacity), teminat (collateral) ve koşullar (conditions) faktörlerini analiz ederek ve bu faktörleri öznel şekilde ağırlıklandırılarak kredi kararını verir. Bu karar, bankacıdan bankacıya değişebilmekte olduğundan hata yapmaya açık bir yöntem olarak görülür. Günümüzde bankalar ekspertiz modellerini halen kullansa da teknoloji ve bilgi sistemlerindeki gelişmelerin sağladığı avantajlarla birlikte daha nicel yöntemlerin kullanımı ağır basmaktadır (Yılmaz, 2010: 91).

Yapay Sinir Ağları ile Kredi Risk Ölçümü: Yapay sinir ağları, insan beyninin en temel özelliği olan öğrenme fonksiyonunu gerçekleştirmeye odaklı bilgisayar sistemleridir. Bankalar, kredi verme sürecinde, genellikle kesin sonuçları belli olmayan kararlar vermek zorunda kalırlar ve çoğunlukla istatistiksel verilerden yararlanırlar. Bu istatistiksel verilerden anlamlı sonuçlar çıkarmak için yapay sinir ağları modeli kullanışlı olmaktadır. Kredi verme işleminden önce, borçlulara ilişkin toplanan bilgiler, geçmişte alınan kararların verileriyle eğitilen yapay sinir ağları tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca kredi kartı verme sürecinde de benzer geri-beslemeli yapay sinir ağları, kredi risklerini ve limitlerini saptamak için kullanılmaktadır. (Vural, 2007: 39)

Kredi Skolama Yöntemi: Bu yöntem özellikle, perakende bankacılık sektöründe kredi riskinin belirlenmesinde kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde, kredi müşterilerinin kredi alıp alamyacağı ve eğer alabilecekse kredi limitlerinin ne olacağı, bir grup karar modeli ve teknikle değerlendirilir. Kredi skolama modeli, potansiyel kredi müşterisinin temerrüt olasılığını objektif ve standart bir şekilde değerlendirebilmek için müşteriye ilişkin hangi bilgilerin ne şekilde bir araya getirilmesi gerektiğini ortaya koyar. Kredi skolamada kredi müşterilerine ilişkin demografik ve finansal veriler matematiksel bir modelde oluşturulan parametrelerle ilişkilendirilerek tek bir puana dönüştürülmektedir. Bu puan arttıkça kredibilite artmakta, risk düşmektedir. Banka bu skora göre, bir müşteriye kredi verip vermemeye ya da verecekse ne düzeyde bir kredi vereceğine karar verebilmektedir. Skolama, özellikle küçük tutarda ve çok sayıda kredi başvurusunun hızla değerlendirilebilmesine olanak sağlaması bakımından kullanışlı olmaktadır (Altay, 2015: 369).

Kredi Derecelendirme: Kredi derecelendirme, kredi talep eden işletmelerin bağımsız denetim kuruluşları tarafından, çeşitli kriterler ışığında değerlendirilerek, kredibilitelerine ilişkin skorlanmasıdır. Kredi notları, derecelendirme yapan kuruma göre farklılık gösterebilmektedir. Bankalar tarafından genellikle ticari kredi verme sürecinde kredi derecelendirme notlarından yararlanılır.

Sayıda az ancak kullandırılan miktar olarak fazla olan kurumsal kredi portföyleri bankaların daha temkinli olarak yaklaştıkları bir alan olmaktadır. Homojen olmaktan uzak ve her biri kendine özgü birçok özelliğe sahip kurumsal müşteriler için daha kapsamlı bir analiz ve değerlendirme yapılması gerekmektedir. Bu nedenle bu tip kredi müşterilerinin değerlendirilmesinde skolamadan farklılık gösteren derecelendirme yaklaşımı benimsenmektedir (Ture, 2015: 49-50).

Derecelendirme modelleri, genellikle firmaların açıkladığı finansal göstergeler ışığında mali açıdan değerlendirilmelerini baz almaktadır. Bunun yanında, değerlendirilen şirketlerin kurumsal yönetim standartları da göz önünde bulundurulmaktadır. Ayrıca, özellikle niteliksel kriterlerin değerlendirilmesinde kredi değerlendirmesini yapan uzmanların görüşleri derecelendirme sonucunda etkili olmaktadır. Derecelendirme işleminin güvenilir olması için tarafsız bir yaklaşımla

yapılması gerekir, bunun içinse derecelendirme şirketinin bağımsız bir şekilde çalışması şarttır (Santomero, 1997: 11).

İçsel Risk Derecelendirme: Bankaların çok çeşitli özellikleri içinde barındıran, farklı sektörlerde faaliyet gösteren ve farklı büyüklüklere sahip birçok işletmeyi değerlendirebilecek kendi derecelendirme sistemlerini inşa etmeleri gerekmektedir. Zira, bankaların risk odaklı yaklaşımı müşterilerine kullandıracakları kredilerin fiyatlandırılmasında temerrüt olasılıklarının göz önünde bulundurulmasını gerekli kılmakta ve kredi derecelendirme kuruluşları sadece görece olarak büyük firmalara ilişkin kredi derecelendirmesi yapmaktadır. Dolayısıyla, kredi notu belirlenmemiş işletmeler için bankaların kendi içsel prosedürlerinin oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle bankalar müşterilerini; kârlılık, borçluluk ve likidite yönünden analiz etmektedirler (Altay, 2015: 376-377).

TBB, bankaların kredi riskinin ölçümü ve yönetiminde kurum içi (dahili) rating sistemlerini geliştirme ve kullanma sürecine ilişkin bazı ilkeler ortaya koymuştur. Buna göre; bu rating sistemi, bankanın faaliyetlerinin yapısı, büyüklüğü ve karmaşıklığı ile uyumlu olmalıdır. Ayrıca, bankaların hem bilanço hem de bilanço dışı faaliyetlerindeki kredi riskinin ölçümüne yönelik, yeterli düzeyde bilgi erişim sistemleri ve analitik teknikleri bulunmalıdır. Bilgi erişim sistemleri, bankanın kredi portföy kompozisyonu ve risk yoğunlaşmalarının tespitine yönelik yeterli bilgiyi temin etmelidir. Öte yandan, bankalar bireysel kredileri ve kredi portföylerini değerlendirirken, muhtemel makro ekonomik değişimleri de göz önünde bulundurmalı ve zor koşullar altında karşılaşılabilecekleri kredi risklerini değerlendirmelidirler (TBB, 1999: 4-5).

Geleneksel bankalarda kredi derecelendirme ve özellikle bağımsız kuruluşların yaptığı derecelendirmeler önemli işlev görür. Ancak, katılım bankaları müşteri portföyü sebebiyle bağımsız derecelendirme kaynaklarından yeterince yararlanamamaktadır. Dolayısıyla daha çok kendi içsel kredi derecelendirme sistemlerine göre hareket etmektedirler. Müşterilerinin kredibilitesini, onların önceki işlemlerine bakarak tarihi veriler üzerinden değerlendirmektedirler. Ayrıca, katılım bankalarındaki içsel değerlendirme sistemi, İslami finansal enstrümanların riskini tek tek ölçecek şekilde ayarlanmalıdır (Salem, 2013: 78).

Bankalar, içsel derecelendirmelerine ilişkin risk parametrelerinin ve bunlarla ilgili sistem ve süreçlerin kullanılışını tanımlamalı ve açıklamalıdır. Yerel otoriteye buna ilişkin düzenli raporlar sağlanmalı, böylelikle bankanın operasyonlarına etkileri değerlendirilebilmelidir. Ayrıca, bankalar ekonomideki değişimlere göre değiştirilmeyecek tutarlı doğrulama yöntemlerine sahip olmalı, doğrulama yöntemlerini ve analize konu veri kaynağında yapılacak değişiklikleri detaylı bir şekilde dokümanete etmelidir. Bu dokümantasyon düzenli bir şekilde, örneğin kredi riski kontrol birimi tarafından güncellenmeli ve iç denetim üniteleri tarafından gözden geçirilmelidir (TBB Çalışma Grubu, 2006: 47-63).

3.1.2.2. Kredi Risk Ölçümünde Modern Yöntemler

Kredi riski ölçümünde modern yöntemlerden; merton tabanlı modeller, tarihsel temerrüt oranı yaklaşımı modeli ve uluslararası kredi risk ölçüm yazılımları incelenmiştir.

Merton Tabanlı Modeller: Son yıllarda oldukça sık kullanılan bu modeller, kredinin geri ödenmemesi durumunu ve finansal piyasalarda artan korelasyonu daha iyi tespit etmeyi sağlarken, mikroekonomik değişiklikler üzerine odaklanmakta, temerrüde düşme olasılıklarını, sermaye yapısı ve varlık fiyatları dalgalanmalarından faydalanarak hesaplamaktadır. Merton modelleri başarısızlığı firma rasyolarına göre değil varlık fiyatlarına göre hesaplamaktadır. Yani bu modeller, firmaların varlık değerinin değişimini dikkate alırken; temerrüt durumu, firmaların varlıklarının değerinin borçlarının değerinin altına düştüğünde gerçekleşmektedir. Bu varsayım altında kredi riski, varlık fiyatlarındaki oynaklık tarafından yönlendirilmektedir. Model, yükümlülüklerin defter değerlerinin, varlıkların piyasa değerlerini aşma olasılığına birtakım sistemik unsurları da katarak değerlendirmektedir (Kavcıoğlu, 2011: 15).

Tarihsel Temerrüt Oranı Yaklaşımı Modeli: Bu modelle, kredi skorlama modellerine benzer bir tahminleme yapılmaktadır. Derecelendirme notlarına göre ayrılmış tahvillerin temerrüt oranları ve vadeye kalan sürelerine göre değerlendirme yapılmaktadır. Bu model sayesinde bankalar, benzer niteliklere sahip olan kredilerin tarihsel temerrüt oranını analiz edebilirler (Saunders ve Cornett, 2005: 318).

Sermayenin Risk Ayarlı Getirisi (Risk Adjusted Return on Capital-RAROC)

Modeli: RAROC, uygulamadaki bazı farklılıklara rağmen hemen hemen bütün büyük bankalar tarafından benimsenmiş bir modeldir. Bu yöntemde, borcun riskine karşın beklenen gelirinin dengelenmesi esas alınmıştır. Burada, kredinin gelirinin varlıklar arasında bölünmesinden; varlık riskinin bazı önlemlerle bölünmesinin yerinde olacağı düşüncesinden hareket edilmektedir. RAROC, kredinin bir yıllık gelirinin kredinin riskine ya da sermaye riskine oranlanmasıyla hesaplanmaktadır (Kavcıoğlu, 2011: 16).

Uluslararası Kredi Risk Ölçüm Yazılımları: Finansal araçlara ve kredi kullanıcılarına odaklanan içsel ve dışsal derecelendirmeler, bu sistemler arasındaki korelasyonların zaman içerisinde nasıl değiştiğini dikkate alamayarak tek başlarına büyük ve karmaşık portföylerin kredi riskini tespit etmekte yeterli olmayabilmektedir. Bu türdeki eksiklikleri dikkate alan büyük finansal kuruluşlar, zamanla kendi kredi risk ölçüm modellerini geliştirmişlerdir. Bu modeller, birbirlerinden farklı olmakla beraber, birçoğunun ortak hedefi, geçmiş dönem verileriyle gelecek dönemlerin tahmin edilmesidir. Farklı yöntemler kullanılmasına rağmen bütün bu modeller, temerrüde düşen veya kalitesi değişen kredilerin olasılığını hesaplamaya yönelik olarak hazırlanır (a.g.m.: 16).

Bu yöntemlerden literatürde en çok bahsedilenleri: “JP Morgan Creditmetrics” tarafından geliştirilen ve kredi ratinginin değişmesine yönelik bir analize dayanan “Creditmetrics Modeli”; “Moody’s” tarafından geliştirilen, objektif tek bir derecelendirmeden ziyade her firma için ayrı bir derecelendirme öngören ve geçmiş ortalama temerrüt oranları ve geçiş olasılıklarının gerçek oranlardan önemli bir biçimde farklılık gösterdiğini açıklayan bir simulasyon uygulaması olan, “KMV Modeli”; “McKinsey”nin geliştirdiği, geçiş olasılıklarını, matrisleri ve temerrüt olasılıklarını makro ekonomik değişimlere göre uyarlayan “CreditPortfolio Wiew Modeli” ve sadece temerrüt riskinin hesaplandığı bir model olan, “Credit Suisse” tarafından ortaya koyulan “CreditRisk+ Modeli”dir (a.g.m.: 17).

3.1.3. Kredi Portföyü Riskinin Ölçümü

Bankalar, kredi vererek üstlenmiş oldukları kredi riskinin karşılığında ayırması gereken sermaye tutarını belirlerken, çeşitli krediler için hesapladıkları beklenen ve beklenmeyen kayıp tutarlarından hareketle toplam kredi portföyünün beklenen-beklenmeyen kayıplarını hesaplamalıdır. Dolayısıyla verilen her bir kredinin, kredi portföyünün beklenmeyen kaybına katkısının ölçülmesi önem arz eder. Kredi portföyü riskinin ölçümünde, Markowitz'in portföy teorisi yaklaşımından hareketle portföy içinde bulunan kredi kayıpları arasındaki korelasyon dikkate alınarak beklenen ve beklenmeyen kayıp hesaplanmaktadır. Portföyün beklenen kaybı, portföyü oluşturan kredilerin beklenen kayıplarının toplamı kadar olacaktır. Ancak, beklenmeyen kayıpta durum böyle değildir çünkü belirli bir zamanda portföy içinde yer alan kredilerin temerrüde düşme durumları arasında belirli bir ilişki bulunabilir. Dolayısıyla, kredi portföyünün beklenmeyen kaybının bulunabilmesi için bu ilişkiyi ortaya koyan kayıp korelasyonu katsayısının değerlendirmeye alınması gerekmektedir (Altay, 2015: 382-383).

Risk ölçümünde, beklenen ve beklenmeyen kayıpların yanında temerrüt olasılığı (probability of default) hesaplaması önemli bir yer tutar. Katılım bankalarında kredi araçlarının tek tek temerrüt olasılıkları aşağıda kısaca incelenmiştir (Akkizidis ve Khandelwal, 2008: 119-120) :

- i. Murabaha sözleşmeleri için; ilgili ürünün alıcısının bankaya ödemek zorunda olduğu taksit ödemelerini verememe ihtimali,
- ii. İcara sözleşmeleri için; kiracının taksitleri ve (anlaşmada ön görüldüğü üzere) vade sonundaki ödemeyi yapamama ihtimali, ayrıca, sözleşmenin vade bitim tarihinden önce kiracının erken ayrılma ihtimali,
- iii. Selem sözleşmeleri için; satıcının teslimat tarihinde ilgili ürünü teslim edememe ihtimali, diğer taraftan, alıcının da ilgili ürünü anlaşılan fiyat üzerinden satın alamama durumu,
- iv. Benzer şekilde istisna sözleşmelerinde de; üreticinin veya inşaatçının istenilen ürünü ya da yapıyı zamanında bitirip teslim edememe durumu, dahası, bankanın alıcıdan, ilgili ürün için önceden anlaşılmış parayı alamaması,

- v. İş ortaklarının karşı taraf rolü üstlendiği sürekli müşareke sözleşmelerinde; yapılan işten beklenen nakit akışının gerçekleşmeme ihtimali söz konusu olaıblır. Öte yandan, azalan müşareke sözleşmelerinde, müşterinin, önceden belirlenmiş fiyat üzerinden vadeli olarak hisseleri alması gerekirken, bunu yerine getirmeme ihtimali,
- vi. Mudarebe sözleşmelerinde, iş ortağının (müşteri) yatırım süresi içinde, ilgili işin ya da projenin yürütülmesinde başarısız olma ihtimali, ayrıca, kâr - zarar paylaşımı sırasında da beklenen kârı bankaya vermeme durumu.

Katılım bankalarında risk ölçümü geleneksel bankalara göre daha karmaşık bir süreç gerektirebilir. Çünkü, İslami finans ürünleri kendine özgü yapılarıyla geleneksel bankacılık ürünlerine göre daha farklı riskleri aynı anda içermekte ve bu riskler arasındaki korelasyonların belirlenmesi zor olmaktadır. Örneğin; bir selem sözleşmesinde, borçlunun yükümlülüğü yerine getirmemesi ihtimali kredi riskine, sözleşmede belirtilen özelliklerde ürünün zamanında teslim edilememesi ihtimali piyasa riskine ve fiziksel varlığı bir süre elde tutma da operasyonel riske sebep olmaktadır (Sundararajan, 2007: 59). Dolayısıyla katılım bankacılığında, her ürün için risk yönetim sürecinin ayrı ayrı ele alınmasında fayda vardır (Ariffin, Archer, ve Karim, 2009: 162).

3.1.4. Kredi Riskini Azaltma Yöntemleri

Katılım bankaları ile geleneksel bankaların risk azaltma yöntemleri temel prensipler açısından benzetmekle birlikte, uygulamada bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bankaların kredi riskini azaltmaya yönelik politikaları genel olarak şu dört aşamadan oluşmaktadır: Riskin yansıtılması, riskin sınırlandırılması, riskin paylaşılması ve riskin çeşitlendirilmesi.

3.1.4.1. Riskin Yansıtılması

Kredi riskinin yansıtılması; verilen kredinin tam ve zamanında geri ödenememesini ifade eden, müşteri üzerindeki kredi riskinin, başka bir unsur üzerine yansıtılmasıdır. Bu yansıtma, borçlunun krediye ilişkin yükümlülüklerini karşılamaması durumunda, bankanın karşı karşıya kalacağı zararın karşılanması için uygun teminatın alınmasıdır (Yılmaz, 2010: 72). BDDK, teminatı “Kredilerin ve diğer alacakların geri ödenememesi riskine karşılık banka alacağının tamamen veya

kısmen güvence altına alınmasını sağlayan her türlü varlık, garanti ve kefaletler ile sözleşmeden doğan haklar” olarak tanımlamıştır (BDDK, 2014). Banka, borçlunun krediden doğan yükümlülüklerini karşılamaması durumunda, karşı karşıya kalacağı zararın tamamını ya da bir kısmını, kredi vermeden önce teminat olarak belirlenen temintattan (kefalet, ipotek, çek, senet, gayri menkul, işletme rehni, vb) karşılayacaktır.

Verilen kredilerin azami ölçüde teminata bağlanması, kredilerin güvenilir şekilde kullanılması ve sorun yaşanmadan geri dönüşünü sağlama bakımından önem arz etmektedir. Diğer taraftan, bir kredi teminatlandırılırken riskin seviyesine göre bankanın teminata ihtiyaç derecesine bakılmalı ve firmanın mali durumu dikkate alınmalıdır. Kullandırdıkları krediler karşılığında teminat almayan bankanın, kredi takibe düştüğü takdirde, alacağını tahsili zorlaşacaktır. Krediler vadeli işlemlerdir ve bu nedenle ancak vadesi dolduktan sonra tahsil edilebilir. Firmanın finansal durumu kredinin verildiği tarihte iyi olabilir ancak ileride firmanın finansal durumunun nasıl olacağını tam olarak tespit etmek güçtür. Bu nedenle verilen krediler için firmanın şimdiki durumuna bakılmaksızın teminat alınması önemlidir (Takan, 2002: 330).

Bankalarca teminat istenmesinin en önemli nedeni, borçlunun ödeme gücü konusunda bankanın emin olamamasıdır. Bu güven eksikliğinin sebebi, borç alanın; mali açıdan zayıf görülmesi, hali hazırda ağır bir borç yükü altında olması, geçmiş bankacılık performanslarının yetersiz oluşu, geçmişte yeterli ölçüde fon yaratamaması gibi etmenler olabilir. Bankalar için teminatın diğer bir fonksiyonu da borçlunun krediyi zamanında geri ödemesi için zorlayıcı bir araç olarak kullanabilmesidir. Teminatın banka tarafından paraya çevrilmesi olanağı, borçluyu krediyi vadesinde ödemeye ve kredi koşullarına uymaya zorlayıcı, disipline edici bir önlem olmaktadır. Teminat alınırken asıl amaç bunu paraya çevirmek değil, bundan yararlanarak bankanın belirli süreç ve şartları borçluya kabul ettirmesidir. Teminatın diğer bir işlevi ise verilen kredinin verimini yükseltmektir (Akgüç, 2010: 329).

Banka tarafından alınan teminatın maliki her zaman kredi borçlusu firma veya ortakları olmayabilir. Kredi borçlusu ile ilişkili üçüncü kişilere ait varlıklar da kredinin teminatı olabilir. Teminata konu varlığın güncel değerinin tespiti ve teminat

tesisi için gerekli belge ve dokümanların hazırlanması, eğer varsa ilgili resmi dairede teminat rehninin işlenmesi faaliyetlerini göstererek, banka müşteriden komisyon talep edebilir. Ayrıca bazı durumlarda, teminata konu varlığın banka tarafından fiziki olarak alınması ve saklanması hizmeti karşılığında da komisyon talep edilir (Yılmaz, 2010: 74).

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus; borçlu yükümlülüklerini yerine getirmediği zaman, gecikmeyi telafi için üzerinde anlaşılan ödeme miktarından daha fazla ödeme talep edilmesine (gecikme faizi gibi) İslam hukukunda izin verilmemiş olması ancak teminata ve üçüncü taraf garantisine (kefillik) izin verilmiş olmasıdır. Temerrüt durumunda teminat satılarak paraya çevrilir ve banka buradan zararını tazmin eder. Ancak unutulmamalıdır ki banka sadece verdiği borç kadarını geri alabilir, eğer teminat borç miktarından daha fazla para getirdiyse fazla kısım borçluya verilmelidir. Dolayısıyla katılım bankalarında, teminat konusunda daha fazla hassas olunmalı, teminata konu varlığın değeri iyi tespit edilmeli ve izlenmeli, bu sürecin emniyeti için belgelendirme titizlikle yapılmalıdır (Wahyudi vd., 2015: 117-118).

Katılım bankalarında teminat isteme konusu yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır. Çünkü, Kur'an-ı Kerim borçlulara daha fazla zaman verilmesi hatta borçtan feragat edilmesini öğütlemekteyken, katılım bankaları borç ödenmediği durumda yıllık belli bir oranda ceza uygulamaktadır. Katılım bankalarınca bu durum şu şekilde izah edilmektedir: Geleneksel sistemin temerrüdü kontrol altına almak için dâhili bir aracı vardır, temerrüde düşenlere uygulanan faiz geleneksel finans kurumlarının gelirlerinin parçası haline gelmektedir. İslami finans kurumlarında da borçluları disipline etmek için temerrüde düşenlere ceza uygulamasına fıkıhçılar cevaz vermiştir. Ancak, ceza tutarı hayır için harcanmalı ve bankanın gelirinin parçası haline gelmemelidir. Ayrıca, borçluların karşılaştığı gerçek ekonomik sorunlar yüzünden ortaya çıkan fiili temerrüt ile kasdi temerrüt arasında ayrım yapılması gerekir. şer'i kaideler uyarınca, kasdi temerrüde düşenler gaspçılar gibidirler, gasp ettikleri mülk ile birlikte onun üzerinden kâr da elde etmeye çalışırlar. Fiili temerrüt durumunda ekstra zaman tanınması gerekirken kasdi temerrütlerde yani bilerek, kötü niyet ve ihmalkârlıkla borcu ödememe durumunda

bir ceza ödemesi talep edilebilir. Bu doğrultuda, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Fıkıh Konseyi, bir müşteri yükümlülüğünü yerine getirmemesinin kendi kontrolü dışında bir nedenden kaynaklandığını ispatlarsa veya sözleşmeyi ihlal etmesi sonucu bankanın zarara uğramadığını ispatlarsa, ceza şartının hükümsüz hale geleceği kararına varmıştır (Ayub, 2007, ed. Akten Çürük ve Parlakkaya, 2017: 454-455).

Katılım bankalarında borçlunun temerrüde düşmesi halinde ceza olarak gecikme faizi talep edilmediği için, borçlunun yükümlülüklerini yerine getirmesi için zorlayıcı diğer mekanizmalar geleneksel bankalara göre daha fazla önem arz eder. Bunlara mali olmayan cezalar denilebilir. Bunlardan biri yukarıda anlatılan teminat isteme ve temerrüt halinde bu teminata el koymadır (teminata konu varlığın satılarak likit hale getirilmesi zor olabileceğinden son çare olarak uygulanır). Mali olmayan diğer bir ceza mekanizması da yükümlülüklerini yerine getirmeyen borçlunun kara listeye alınarak diğer bankalardan da kredi almasının engellenmesidir (Salem, 2013: 78). Bu şekilde borçluların bankayla yaptıkları anlaşma hükümlerine uyması teşvik edilmektedir.

3.1.4.2. Riskin Sınırlandırılması

Bankalar, kredi verme işleminde birtakım sınırlar koyarak kredi risk büyüklüğünü önlemeye çalışırlar. Bankacılık dilinde “limit” olan bu sınırlamalar, toplam verilen kredi miktarı üzerine olabileceği gibi, bir sektöre kullandırılan kredi limiti, bölgesel olarak kullandırılan kredi limiti veya bir müşteri grubuna kullandırılan kredi limiti olarak da belirlenebilir. Kredi limiti, bankanın sahip olduğu risk iştahına bağlı olarak borçlu, risk grubu, sektör, coğrafi bölge, ülke ve özel ürünler bazında belirlenebilir. Risk iştahı yüksek bankalar, aynı getiriye sahip bir risk grubu için daha fazla kredi limiti belirlerken, risk iştahı daha düşük olanlar temkinli davranıp limitleri düşük seviyede tutacaktır. Limitlerin belirlenmesi ve izlenmesi erken uyarı sinyali vererek daha etkili bir kontrolün yapılabilmesine yardımcı olmaktadır (Candan ve Özün, 2006: 118-119).

Bir müşteri kredi talebinde bulunduğu zaman, müşterinin bulunduğu sektör, coğrafi bölge, ülke ve krediye konu ürün ayrı ayrı değerlendirilir ve müşterinin kredibilesi de içsel veya dışsal metotlarla hesaplandıktan sonra verilebilecek kredi

limiti belirlenir. Banka, tüm bu değerlendirmelerin ardından kredibilitesi yüksek çıkan bir müşteriye elbette göreceli olarak yüksek bir limit belirleyecektir. Ancak, risk sınırlaması yöntemi olmasaydı, bu müşteriye güvenilerek verilen çok yüksek meblağların ardından, küçük bir ihtimal de olsa yaşanabilecek bir temerrüt durumunda, telafi edilemeyecek çok büyük zararlarla karşılaşılabilirdi. Dolayısıyla, kredi limiti yöntemi bankaların risk iştahı oranında işlem hacmini sınırlıyor gibi görünse de riskli durumlar için bir sigorta rolü üstlenmektedir.

3.1.4.3. Riskin Paylaştırılması

Büyük miktarda bir krediyi, farklı yapılarıdaki birden fazla bankanın bir araya gelerek kendi aralarında yaptıkları planlama doğrultusunda, önceden kararlaştırılan şekilde karşılamalarına riskin paylaşılması denir. Kredi paylaşımı; krediye katılım ve menkul kıymetleştirme olmak üzere iki yöntemle yapılmaktadır (Yılmaz, 2010: 75):

Krediye Katılım: Bankaların tek başına giremedikleri veya girmek istemedikleri büyüklükteki kredi işlemlerine birden fazla bankanın birlikte katılımı ile kredi kullandırmasıdır. Böylece kredi verme fırsatının değerlendirilip müşteri ile ilişkilerin devamı sağlanmış olurken, risk de paylaşılmış olacaktır. Kredi işlemine bankalar aynı oranda katılabilecekleri gibi, bankaların büyüklüğüne göre krediden aldıkları pay değişebilecektir.

Sendikasyon kredisi olarak da bilinen bu yöntemde; iki veya daha fazla kredi veren kuruluş bir araya gelerek benzer hüküm ve koşullarla, ortak dokümantasyon ve ortak bir aracı (lider banka) kullanılarak büyük miktarda fon ihtiyacında olan bir fon talep edene kredi sağlanmış olur. Bu tür krediler farklı finansal kurumlara, halka duyuru ve pazarlama yapmak gibi maliyetlere katlanmadan kredi riskinin paylaşılması imkanını verir. Sendikasyon kredileri; işlemin birden fazla kredi veren barındırması ve her bir kredi verenin farklı ve ayrılabilir bir yükümlülükle toplam tutarın kendisine ait kısmını ödemeyi garanti etmesi özellikleriyle diğer kredi tiplerinden ayrılır. Böylece sendikasyon; bankaların verilen toplam krediye ilişkin sadece belli bir tutarın belli bir yüzdesine kadar sorumlu olmalarını sağlar. Ayrıca, sendikasyon katılımcıları diğerlerinin yükümlülüklerini yerine getirmemesi halinde hukuken sorumlu değildir (Sakarya ve Sezgin, 2015: 6-7).

Menkul Kıymetleştirme : “Menkul kıymetleştirme; gelecek bir nakit girişi doğuracak alacak, bireysel krediler ve benzeri borçlanma araçlarının bir araya getirilerek havuz oluşturulması, bu havuzlara dayalı olarak menkul kıymet ihraç edilerek ve kredibitelerinin zenginleştirilerek ve derecelendirilerek, üçüncü taraf yatırımcılara satılması işlemidir” (Ceylan ve Korkmaz, 2014: 437).

Kredilerin menkul kıymetleştirilmesi işlemi, kredi alan tarafın buna ilişkin ödeme yükümlülüklerini yerine getirememesine ilişkin risklerin çok daha açık ve dolayısıyla daha etkin yönetilmesini sağlar. Bu riskleri daha şeffaf hale getirerek, söz konusu riskleri üstlenecek taraflara kesin bir şekilde dağıtır. Bu nedenle, kredilerin menkul kıymetleştirilmesinin geleneksel kredilendirme işleminden temelde daha etkin olduğu söylenebilir. Klasik kredi sistemi ve menkul kıymet sistemini birleştiren melez bir finansal araç olarak görülebilecek bu yöntem, bankalarda risk yönetimi için vazgeçilmez bir araçtır çünkü bu sayede bankalar; likidite ihtiyaçlarını karşılamakta, fon maliyetlerini azaltmakta ve aynı zamanda risklerini çeşitlendirmektedirler (Aras, 1996: 53).

Menkul kıymetleştirme yoluyla verilen kredilerden doğan alacaklar bir araya getirilip, özel amaçlı kurumlara satılarak bilanço dışına çıkarılmış olmaktadır. Böylece, kredilerden doğan risklerin büyük kısmı (alacak havuzunun kredi riski) krediyi veren kurumun bünyesinden transfer edilebilmektedir (Ceylan ve Korkmaz, 2014: 446- 447).

3.1.4.4. Riskten Korunma: Kredi Türevleri

Geleneksel bankalar, sadece kredi riskinden değil diğer birçok risk türünden korunmada türev araçlardan faydalanmaktadır. Katılım bankaları ise bunların şer’i olarak uygun olmadığı görüşüyle, türev ürün kullanımından genellikle kaçınmaktadır. Ancak, İslam hukukçularının farklı görüşleri dolayısıyla, dünyada değişik bölgelerde bazı türev araçlarının İslami bankacılıkta kullanıldığı bilinmektedir. Bu bakımdan, öncelikle türev araçların ne olduğu ve riskten korunmadaki işlevlerinden bahsedip, ardından türev araçların katılım bankacılığındaki yerine değineceğiz.

“Türev ürünler, fiyatları bir başka ürünün fiyatına bağlı olan ürünler ya da vade sonundaki değeri sözleşmeye konu olan varlığın fiyatı tarafından belirlenen finansal ürün olarak tanımlanabilir. Türev ürünler tüm dünyada ya düzenli borsalar aracılığıyla ya da tezgah üstü düzenlemelerle işlem görmektedirler. Türev ürünlerin işlem gördüğü bu piyasalara türev piyasalar ya da vadeli işlem piyasaları denilmektedir. Türev ürünlerin başlıcaları olarak forward, futures, opsiyon ve swap’lar sayılabilir. Bu ürünlerin ortak özelliği, ilerideki bir tarihte teslimatı yapılmak üzere herhangi bir malın veya finansal varlığın; bugünden alım veya satımının yapılmasıdır” (Çonkar ve Ata, 2002: 5).

Riskten korunmak için kullanılan kredi türev ürünleri, bir anlamda kredi riskinin menkul kıymetleştirilmesi yoluyla piyasalarda alınıp satılabilir olmasını sağlayarak söz konusu riskin transferinin likit piyasalarda daha kolay hale gelmesini olanaklı kılmaktadır. Aynı zamanda bu şekilde, kredi risklerinin piyasa fiyatının (kredi spreadi) oluşması sağlanmaktadır. Kredi türev ürünleri alacak, kredi, tahvil ya da bono gibi varlıklardan kaynaklanan kredi riskinin bu varlıklardan ayrıştırılarak, söz konusu riski almaya razı üçüncü kişilere aktarılmasını sağlayan sözleşmelerdir. Dolayısıyla kredi türev ürünleri, kredi riskini oluşturan varlıkların mülkiyetini değiştirmeksizin sadece risk ve getirisinin aktarılmasını olanaklı kılan sözleşmelerdir. Kredi türev ürünlerinin bu özelliği, klasik kredi riskinden korunma yöntemlerine göre önemli bir fark yaratmaktadır (Altay, 2015: 412-413).

Kredi türev ürünü bir çeşit sigorta sözleşmesine benzetilebilir. Verilen kredinin tam ve zamanında ödenmemesi halinde, kredi verenin zarar etmesine neden olan durum gerçekleşirse kredi türev ürün satıcısı (koruma satıcısı), kredi türev ürün alıcısına (koruma alıcısı) ödeme yaparak alıcının zararını telafi etmektedir. Öte yandan koruma alıcısı, koruma satıcısına düzenli ödemeler yaparak bu hakkı elde ederken, sözleşmenin süresi, korunacak olan kredinin vadesi ile aynı olmak zorunda değildir. Kredi türev ürünü alım satımında iki taraf vardır: “koruma alıcısı” ve “koruma satıcısı”. Sözleşmenin alıcısı olan “koruma alıcısı”, sözleşmenin satıcısı olan “koruma satıcısı”na yaptığı prim ödemeleri karşılığında, sahip olduğu kredi riskinden korunan taraf olmaktadır. Koruma alıcısının ödeyeceği prim, sözleşmenin

vadesi, kredinin büyüklüğü, kredinin ve koruma satıcısının temerrüt olasılığı gibi faktörlerin bir sonucu olarak belirlenmektedir. (a.g.e., s. 414).

Kredi türev ürünleri Basel II düzenlemesinde şu başlıklar halinde ele alınmıştır: “Kredi Temerrüt Swapı (Credit Default Swap – CDS)”, “Toplam Getiri Swapı (Total Return Swap - TRS)” ve “Krediye Bağlı Tahvil (Credit Linked Note – CLN)’dir. Bir diğer kredi türevi çeşidi de “Kredi Spread Opsiyonu (Credit Spread Option – CSO)’dur.

Kredi riski yönetiminde olduğu gibi diğer risk türlerinin yönetiminde de kullanılan en önemli araçlardan biri olan türev ürünler, İslam hukukçularının büyük çoğunluğu tarafından şer’i olarak uygun görülmemektedir. Bunun sebepleri şu şekilde özetlenebilir (Yanpar, 2015: 244):

- i. Türev ürünlerde, tarafların birbirlerine karşı olan edimlerinin ikisinin de ödenmemesi, borcun borç karşılığı satışı hükmünde olacağından İslami prensipler açısından yasaktır.
- ii. Türev ürünlerde, tarafların birbirlerine karşı olan edimleri (para ve mal) sözleşmenin imzalandığı tarihte mevcut değildir.
- iii. Opsiyon sözleşmelerinde, alım / satım hakkı için para alınması caiz değildir.
- iv. Türev ürünlerde, sözleşme anında varlığın ortada olmaması veya satıcının sahipliğinde olmaması şer’i olarak uygun değildir.
- v. Bazı türev ürünlerin spekülatif amaçlı kullanılıyor olması, bir çeşit kumar olarak kabul edilmektedir.
- vi. Türev ürünlerde, parasal ödemelerin yapılp sözleşmeye konu emtianın fiziki teslimatının gerçekleşmemei şer’i olarak uygun değildir.

Yukarıda mezkur sebeplere rağmen İslam hukukçuları türev araçlar konusunda net bir uzlaşmaya varamamışlardır. İslami finansal kuruluşların çoğu bu ürünleri kullanmıyor olsa da bazıları, başta dövizle dayalı forward araçları olmak üzere birtakım türev araçlarından faydalanmaktadır. Bu konuda özellikle Malezya ön plandadır. Malezya’daki İslami bankalarda, kâr dağıtım oranları üzerine yapılan “kâr oranı swapları” (profit rate swap) ve kur riskleri için gerçekleştirilen “çapraz kur

swapları” (cross currency swap) başta olmak üzere bazı türev ürünler kullanılmaktadır (a.g.e.: 251).

Risk yönetiminde oldukça etkin bir araç olan türev ürünlerin katılım bankalarında kullanılamıyor oluşu, bu bankalar için risk yönetiminde büyük bir eksiklik olarak görülebilir. Bu bakımdan, türev ürünlere alternatif olabilecek İslami finansal araçlara olan ihtiyaç açıktır. Bu bağlamda, bazı İslam hukukçuları mevcut türev araçların birtakım değişikliklerle İslami finasta kullanılabileceğini savunmaktadır. Örneğin, “urbun” ve “vaat” gibi İslam sözleşme hukukuna tanımlanan bir dizi sözleşme türünün, İslami prensiplere uygun türev araçların geliştirilmesi sürecinde kullanılabileceği tartışılmaktadır (a.g.e.: 251).

3.1.4.5. Riskin Çeşitlendirilmesi

Diğer tüm yöntemlerle kredi riski kısmen azaltılabilse de bundan tamamen etkilenmemek mümkün değildir. Bu durumda, temerrüt halinde karşılaşılabilecek zarar miktarının banka tarafından karşılanamayacak düzeyde olmamasını teminen, riskleri çeşitlendirme yoluna gidilmektedir. Toplam verilen krediler için bir sektörün payının çok yüksek olması, o sektörde yaşanabilecek bir krizde bankanın büyük zarara uğramasına sebep olabilecek ya da verilen kredilerin az miktarlarda çok müşteri yerine çok büyük miktarlarda az sayıda müşteride toplanması, herhangi bir temerrüt halinde bankanın kaybını çok yükseltecektir.

Risk çeşitlendirme yöntemi, risklerin miktar olarak değil nitelik (kalite) olarak farklı gruplara yayılması veya farklılaştırılmasını esas alan politikadır. Örneğin, bazı kriterler ışığında müşteri grupları oluşturulabilir. Ardından, bu gruplara uygun olarak geliştirilen pazarlama politikaları ve bunlara uygun belirlenen kredi limitleri ile hem kredi risk sınırlaması hem de risk çeşitlendirilmesi yapılmış olacaktır. Kredi riski çeşitlendirmesi kapsamında; hangi bölgelerde veya hangi sektörlerde ne oranlarda kredi kullanılacağına karar verilir. Bunun yanında; kredi hacminin kısa, orta ve uzun vadeler şeklinde miktar olarak bölümlenmesi, ekonomik konjonktüre ve faiz oranlarının değişim hızına göre bu miktarların yeniden düzenlenmesi ve benzeri işlemler gerçekleştirilir (Kaval, 2000: 64).

Riskin çeşitlendirilmesi, Markowitz'in "Modern Portföy Teorisine" dayanmaktadır. En düşük riskte en yüksek getiriye sağlayan optimal portföyü bulmaya yönelik hesaplamalar ortaya koyan bu teoriye göre, bir portföy ne kadar farklı risk derecesine sahip menkul kıymetlerden oluşursa risk düzeyi o kadar düşük olacaktır. Buna göre mümkün olduğunca farklı sektör, bölge ve risk gruplarından seçilmiş menkul kıymetlerle portföy oluşturulmalı ve risk değerlendirilirken varlıkların riskine tek tek bakmak yerine tüm varlık sepeti birlikte değerlendirilmelidir.

Bir portföyün riski, portföyde yer alan varlıklar ile piyasadaki tüm yatırım araçlarının birbirleriyle olan ilişkilerine, piyasa koşullarına vb. pek çok faktöre bağlı olarak değişebilir. Portföy çeşitlendirmesi stratejisi ile bu tür risklerin etkileri en aza indirilebilmektedir. Çeşitlendirme stratejisi, birbirinden mümkün olduğu kadar farklı yatırım araçlarını içerecek şekilde portföyü genişletmeye ve dolayısıyla olumsuz gelişmelerin neden olacağı getiri dalgalanmalarını engellemeye dayanmaktadır. Bu sayede, bankaların belirli bir müşteriden, sektörden veya coğrafi bölgeden kaynaklanabilecek kayıpları diğer müşteriler, sektörler veya coğrafi bölgelerden kaynaklanacak kazançlarla dengelenecek, en kötü ihtimalle bankanın toplam gelir seviyesi korunabilecektir (Gönenç ve Kılıçhan, 2004: 1-2).

3.1.5. Kredi Politikası

Bankaların kredi taleplerini değerlendirme sürecinde; kredi limitlerini ve teminatları belirleme, müşteri özelliklerini değerlendirme, faiz / getiri oranları ve vade gibi konularda uygulamış olduğu yöntemler kredi politikasını oluşturur. Kredi politikası, temel bazı ilkeler aynı kalmakla birlikte sürekli değişen koşullara göre güncellenmektedir. Kredi politikasının etkinliği, yönetim bilgi sistemlerinin başarısına, banka içi iletişimin güçlü olmasına ve bu politikaların piyasalarda yaşanan gelişmelere ayak uydurabilmesine bağlıdır. Genel olarak kredi politikasının içerdiği hususlar şu şekilde sıralanabilir (Başar ve Coşkun, 2006: 149):

- i. Kredi talebinin incelenmesindeki kriter ve prosedürler,
- ii. Kullandırılacak kredi türleri ve vadeleri,
- iii. Kredi kararının alınmasında izlenecek adımlar ve süreç,

- iv. Kredi verme işlemindeki dokümantasyona ilişkin bilgi,
- v. Verilecek krediye ilişkin istenecek teminat ve garantiler,
- vi. Krediye ilişkin komisyon ve diğer masraflar,
- vii. Geri ödeme koşulları,
- viii. Kredi limitleri,
- ix. Sorunlu kredilere ilişkin uygulanacak politikalar.

TBB'nin kredi riskinin ölçülmesine ilişkin hazırladığı raporda, kredi politikasına ilişkin birtakım prensiplerden bahsedilmiştir. Bunlar (TBB, 1999: 3-7):

i. “Güvenli ve etkin bankacılığın temel taşı, kredi riskinin tanınması, ölçülmesi, izlenmesi ve kontrol edilmesine yönelik yazılı politika ve prosedürlerin oluşturulması ve bunların uygulanmasıdır. Kredi politikaları, bankanın kredi verme faaliyetlerine ilişkin çerçeveyi oluşturur. Kredi politikaları ile hedef pazarlar, portföy yapısı, fiyat ve fiyat dışındaki faktörler, kredi limitlerinin durumu, onay yetkisi sahipleri, ara raporlamalar gibi konular belirlenir. Söz konusu politikalar açıkça tanımlanmalı, ihtiyati bankacılık uygulamalarına ve ilgili düzenleyici kurallara uyumlu olmalı ve banka faaliyetlerinin yapısı ve özelliklerine uygun olmalıdır. Bu politikalar bankanın piyasadaki durumu, ticaret alanı, personelinin yeteneği ve kullandığı teknoloji gibi çeşitli iç ve dış faktörler dikkate alınarak oluşturulmalı ve uygulanmalıdır. Uygun biçimde geliştirilen ve uygulanan politika ve prosedürler bankanın a) güvenilir kredi verme standartlarını yürütmesini, b) kredi riskini izlemesini ve kontrol etmesini, c) yeni iş imkanlarını uygun olarak değerlendirmesini, d) problemlı kredileri tanımasını ve yönetmesini sağlar.

ii. Yönetim kurulu, üst düzey yönetiminin bankanın tüm kredi faaliyetlerinin yönetiminde tam ehliyetli olmasını ve söz konusu faaliyetlerin yönetim kurulunun onayladığı risk stratejisi, politika ve toleranslar çerçevesinde yürütülmesini sağlamalıdır. Yönetim kurulu kredi risk stratejisi ve kredi politikasının belirlediği çerçevede bankanın kredi verme kriterlerini (vade ve koşullar) düzenli olarak (en azından yıllık bazda) onaylamalıdır. Ayrıca, bankanın kredi verme fonksiyonlarının (tüm portföyün ve kredi işlevinin bağımsız olarak incelenmesi dahil) organize edildiği usul ve esasları onaylamalıdır.

iii. Kredi risk stratejisi ve politikaların banka personeli haberdar edilmelidir. Tüm ilgili personelin bankanın kredi verme işlevine yaklaşımını kesin olarak anlaması sağlanmalı ve söz konusu politika ve prosedürlere uygun davranma sorumluluğu yüklenmelidir.”

Katılım bankalarında, kredi politikası oluşturma ve bu kapsamda risk çeşitlendirmede bilgi sistemlerinin rolü çok büyüktür. Hali hazırdaki ve muhtemel müşterilerden toplanan bilgiler, bilgi sistemleri aracılığıyla çeşitli bilgisayar programlarıyla işlenerek kredi kullandırma sürecinde yararlanılabilir duruma getirilir. Bu bilgiler ışığında, farklı gruplandırmalar yapılarak hangi sektörlerle, hangi müşteri gurplarına ya da hangi bölgelere yoğunlaşılması gerektiği belirlenip gereken çeşitlendirme stratejisi uygulanır. Örneğin Türkiye’de katılım bankaları şubelerinin daha çok büyükşehirlerde yoğunlaştığı, il merkezleri dışında şube sayısının oldukça az olduğu ve bölgesel olarak ise ülkemizin batı kesiminde yoğunlaşmanın olduğu dikkat çekmektedir. Diğer bankalarla karşılaştırıldığında; özellikle büyük ölçekli bankalar ve kamu bankalarının bu bakımdan daha homojen olduğu ve katılım bankalarının şube sayısı açısından yoğunlaşma noktasında bu bankalardan ayrıştığı söylenebilecektir. Dolayısıyla, katılım bankalarında kredi politikaları belirlenirken, bu yoğunlaşma dikkate alınmakta, hitap edilen müşterilerin portföyü iyi analiz edilerek kredi riski azaltılmaya çalışılmakta, aynı zamanda şube bulunmayan coğrafyalardaki potansiyel müşterilere de ulaşmak için çalışılmaktadır.

Katılım bankalarında kredi politikası belirlenirken dikkat çeken bir diğer husus da müşterilerin faize duyarlılık bakımından ortak eğilimlere sahip olmasıdır. Zira, bu bankaların kredi kullanımı için tercih edilmesinin en önemli sebebi faizsizlik prensibine göre hareket ediyor olmalarıdır. Dolayısıyla, kredi politikaları belirlenirken, bu hassasiyet ciddiyle ele alınmalı, yapılan tüm işlemlerin İslami prensiplere uygun olmasına özen gösterilmeli, fon toplama ve kullandırma enstrümanları buna göre belirlenmeli ve hiçbir tereddüte yer vermeyecek şekilde sistem işletilmelidir.

Öte yandan, katılım bankalarında kredi politikası ve risk yönetim süreci geleneksel bankalara göre daha karmaşık bir yapı gerektirir çünkü kredi işleminde karşı tarafın temerrüde düşmesi halinde (ödemenin bilerek geç yapılması durumunda

müşteriye para cezası uygulama dışında) herhangi bir ekstra ücret yani faiz talep edilmez. Müşteri, yapması gereken ödemeyi geciktirdiğinde, bankanın sermayesi verimsiz bir faaliyette sıkışmış olur ve dolayısıyla bankanın yatırımcıları ve mevduat sahipleri bu paradan gecikme süresince gelir elde edememiş olurlar. Ayrıca, mudarebe veya muşareke ortağının ihmalkar davranması veya işleri kötü yönetmesi durumunda, krediden kaynaklanan kaybı tazmin etmek için banka konvansiyonel bankalardaki uygulamalardan daha karmaşık bir süreç izleyecektir. Bu bakımdan, katılım bankalarında, risk azaltma amacıyla müşterilerden fazladan teminat talep edilmesi söz konusu olmakta, bu durumda da bu teminatların satılması veya likiditeye çevrilmesi zorluklarıyla karşılaşmaktadır (Tıby, 2011: 31).

3.2. Piyasa Riski ve Yönetimi

Piyasa riski, “bir işletmenin alım satım portföyünde yatırım yaptığı varlıkların fiyatlarında meydana gelen değişimden dolayı zarar etme olasılığı” (Altay, 2015: 161) olarak tanımlanmaktadır. Piyasa riski, katılım bankalarında spesifik varlıkların piyasa değerlerinin bugünkü ve gelecekteki oynaklığından kaynaklanan risklerdir. Örneğin; selem veya istisna varlıklarının emtia fiyatının, icara anlaşmalarının piyasa değerinin, belirli bir süre zarfında satın alınması gereken murabaha varlıklarının piyasa değerinin ve döviz kurlarının değişimi piyasa riskine sebep olabilir (Akkizidis ve Khandelwal, 2008: 148).

Bankaların piyasa riskine maruz kalmasının en önemli nedeni, bilançolarının aktif ve pasif kalemlerinde oluşan vade uyumsuzluğudur. Vade uyumsuzluğu, kısa vadelerle fon toplanıp uzun vadeli yatırımların finansmanında kullandığı zaman piyasa riskine sebep olmaktadır. Piyasa riski; faaliyet gösterilen ekonomi, sektör ve ticari yatırımlardan kaynaklanmakta ve aynı zamanda faiz oranları ve döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalardan etkilenmektedir (Saunders ve Cornett, 2005: 141). Katılım bankaları faizsizlik prensibi üzerine kurulmuş olsa da faiz oranlarındaki değişimden dolayı yollardan etkilenme ancak geleneksel bankalara göre bu etki oldukça sınırlı kalmaktadır.

Piyasa riski yönetimindeki temel amaç, piyasa riskini en aza indirmek ve risk düzeyini ölçerek oluşabilecek zarar için ayrılacak karşılık (bulundurulacak sermaye)

tutarını hesaplamaktır. Finansal varlık veya yükümlülüklerin yapısı ne kadar kaliteli olursa olsun, piyasadaki dalgalanmaların şiddetinin ve sıklığının artması bankaları olumsuz etkileyebilmektedir. Bu olumsuz etki faiz/getiri oranı, kur ve hisse senedi fiyatlarının tahmininin ve bu tahminlere göre yatırım kararları verilmesinin önemini artırmaktadır. Ancak faiz/getiri oranı, kur ve hisse senedi fiyatlarındaki dalgalanmaların önceden tahmin edilmesi, risk yönetimi için çok önemli olmasına rağmen bu faktörlerdeki dalgalanmaların yönünün ve şiddetinin öngörülmesi oldukça güçtür. Zira bu unsurlardaki değişim genellikle banka dışı, yerel ve global kaynaklıdır (Yarız, 2011: 102-103).

Piyasa riskini iyi tespit edemeyen, riske maruz değeri ölçüp buna göre önlem alamayan, riskleri azaltmak için gerekli stratejileri uygulayamayan ve dolayısıyla bu riski iyi yönetemeyen bankaların sürdürülebilir şekilde faaliyetlerine devam etmesi çok zordur.

BDDK tarafından hazırlanan Piyasa Riskinin Yönetilmesine İlişkin Rehber’de, piyasa riskinin yönetimine ilişkin bankalardan beklenen iyi uygulamalarla ilgili şu prensipler vurgulanmıştır (BDDK, 2016: 1-11):

- i. “Bankalar piyasa riskinin yönetimine ilişkin yazılı strateji, politika ve prosedürler oluşturur ve bunlar yönetim kurulu onayıyla yürürlüğe konulur. Yönetim kurulu, üst düzey yönetimin bu strateji, politika ve prosedürlere uygun ve uyumlu olarak riskleri izlemesini ve kontrol altında tutmasını ve piyasa riskini kontrol etmeye ve değerlendirmeye yönelik yeterli kaynak bulundurmasını sağlar.
- ii. Bankalar piyasa riskinin ölçülmesi, izlenmesi ve kontrolüne ilişkin sağlam ve kapsamlı risk yönetimi çerçeve, sistem ve süreçleri oluşturur ve faaliyetlerini bunlara uygun olarak yürütür.
- iii. Bankalar piyasa riski içeren tüm işlem ve faaliyetlerini kapsayan, tüm önemli piyasa riski unsurlarını içeren ve faaliyetlerin kapsamı ve karmaşıklığıyla orantılı bir risk ölçüm sistemine sahip olmalı ve bu sistem düzenli olarak gözden geçirilmelidir.
- iv. Piyasa riskine ilişkin risk ölçümü ve risk izleme sonuçları yönetim kuruluna, üst düzey yönetime ve ilgili iş kolu yöneticilerine zamanında raporlanır.
- v. Bankalar risk yönetimi politikaları ile uyumlu biçimde piyasa riski limitleri belirler ve bu limitleri uygular.
- vi. Piyasa riskinin ölçümünde ve izlenmesinde geliştirilen modellerin yanı sıra stres testleri ve senaryo analizleri kullanılır.
- vii. Banka tesis ettiği piyasa riski yönetim sistemlerinin bütünlüğü, doğruluğu ve etkinliği konusunda bağımsız gözden geçirme ve denetim faaliyetlerinin yer aldığı bir programı düzenli olarak

uygulanmalıdır. Söz konusu faaliyetler banka içi bağımsız ekipler veya bağımsız üçüncü taraflarca (örneğin, bağımsız denetim kuruluşu) gerçekleştirilir.”

Katılım bankalarının piyasa riski yönetim stratejilerini belirleyip uygulama süreçlerinde yukarıdaki prensipler ışığında (IFSB'nin İslami bankalar için piyasa riski yönetimi ilkeleri de yukarıdaki prensiplerle örtüşmektedir) hareket etmeleri beklenmektedir. Zira, piyasa riski yönetimi, en az diğer bankalar kadar katılım bankaları için de hayati önem arz eder. Geleneksel bankalarla benzer düzeyde piyasa riskine maruz kalan katılım bankaları, bu riskten korunmak için diğer bankaların kullandığı bazı yöntemleri -İslami ilkelere aykırı olduğu için- kullanamamaktadır. Dolayısıyla katılım bankalarının bu riskleri yönetmesi bazen daha zor olmakta ve yeni yöntemlerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Geleneksel bankalar, fiyat veya faiz oranı değişimlerinden kısa vadeli bir kâr sağlamak veya ticari portföylerinde yer alan diğer unsurlardaki risklerden korunmak için finansal araçlardaki tutukları pozisyona göre piyasa riskine maruz kalırlar. Ancak, İslam hukuku ilkelerine göre, katılım bankalarının bu şekilde spekülasyon işlemlerden veya riske ya da diğer türev işlemlere karşı korunmak gibi gelecekteki olaylara ilişkin işlemlerden getiri elde etmesine izin verilmez. Katılım bankalarının alacağı pozisyonlar; hisse senetleri, emtialar, döviz pozisyonları ve sukukun çeşitli biçimleriyle sınırlıdır. Dolayısıyla katılım bankaları bu ürünler üzerinden piyasa riskine maruz kalırlar (Tıby, 2011: 34-35).

El Tıby'ye göre, İslami bankalar, varlık temelli finansal araçları yüzünden, geleneksel bankalara göre piyasa riskine daha fazla maruz kalmaktadır. İslami finansal ürünlerdeki piyasa riskine şu örnekler verilebilir (Tıby, 2011: 34), (Hock ve Hin, 2007: 97-98):

i. İcara sözleşmesinde: Kiracının temerrüde düşmesi durumunda banka, ilgili varlığı üzerinde anlaşmaya varılan kira değerinden düşük bir piyasa fiyatı üzerinden yeniden kiralamak ya da elden çıkarmak zorunda kalabilecektir.

ii. Selem sözleşmesinde: Nihai ürün verilene kadar, emtia fiyatlarında uzun vadede dalgalanmalar gerçekleşecektir. Diğer bir ihtimal de; eğer banka ilgili varlığı zamanında teslim edemezse, yükümlülüklerini yerine getirmek için piyasadan daha yüksek bir fiyata, aynı malı satın alması gerekebilecektir.

iii. Murabaha sözleşmesinde: Müşteri anlaşmadan vazgeçerse, katılım bankası ilgili malı satın aldığı fiyattan daha düşük bir piyasa fiyatına başkasına satmak zorunda kalabilir. Banka aynı zamanda, ilgili malı elden çıkarmak için fazladan pazarlama ve satış maliyetlerine de katlanmak durumunda kalacaktır. Diğer durumda, banka malı bir süre elinde tutmak zorunda kalabilir ve depolama, sigorta ve malın bozulma / hasar görmesi gibi masrafları da üstlenmek zorunda kalacaktır.

iv. Diğer İslami finansal sözleşmelerde de benzer şekilde piyasa riskine maruz kalınmaktadır.

Geleneksel bankalarda piyasa riski, genellikle üç ana başlık etrafında ele alınmaktadır. Bunlar faiz oranı riski, döviz kuru riski ve hisse senedi fiyat değişim riskidir. Katılım bankalarında; döviz kuru riski ve hisse senedi fiyat değişim riski geleneksel bankalara benzer nitelikler taşımaktadır ancak faiz riski söz konusu değildir. Literatürde, katılım bankalarında faiz oranı riskinin yerine getiri oranı riskinin (rate of return risk) ele alındığı görülmüştür. Çalışmamızda da getiri oranı riski kavramı kullanılmış ve bu riskin unsurları ile riski azaltma yöntemlerine değinilmiştir.

3.2.1. Piyasa Riskinin Ölçülmesi

Piyasa riskinin sağlıklı şekilde yönetilebilmesi için sayısallaştırılması ve objektif kriterlerle ölçülmesi gerekir. Piyasa riskini oluşturan diğer risk türlerinin (getiri oranı riski, döviz kuru riski, hisse senedi fiyat değişim riski) ölçülmesine ilişkin yöntemler, bu risklerin yönetimi anlatılırken tek tek ele alınacaktır. Ancak, bankalarda piyasa riski ölçümünde en sık başvurulan yöntem olan riske maruz değer yönteminin ayrıca ele alınmasında fayda vardır.

3.2.1.1. Riske Maruz Değer Yöntemi

BDDK, piyasa riskine maruz değeri; “elde tutulan bir portföy ya da varlık değerinin, faiz oranlarında, döviz kurlarında ve hisse senedi fiyatlarındaki dalgalanmalar nedeniyle meydana gelebilecek değişiklikler sonucunda maruz kalabileceği en yüksek zararı, belli bir zaman diliminde ve belli bir güven aralığı seviyesinde ifade eden ve muhtelif sayısal yöntemlerle tahmin edilen değer” olarak tanımlamaktadır (BDDK, 2010: 1).

Riske maruz değer (RMD) yöntemi, finansal kurumların belli bir portföyünün cari andaki piyasa riskinin ölçülmesini sağlar. RMD yöntemi, likit ve belirli dönemlerde piyasa değeri sağlıklı olarak bulunabilen tüm portföylere uygulanabilmektedir. RMD yaklaşımının likit olmayan portföylere uygulanamamasındaki temel neden, bu portföylerin piyasa değeri verisi eksikliği nedeniyle performanslarının belirli bir dönem için ölçülemiyor olmasıdır. Bankalar tarafından kullanılan RMD yöntemi, tarihsel oynaklık gibi geçmişle ilgili değil, bilakis, olması beklenen durumla ilgili bir ölçektir (Akan, 2007: 63). Farklı bir deyişle, “istatistiksel olarak belli bir süre için elde tutulan kıymetlerin, belli bir olasılık dahilinde beklenen maksimum değer kaybı olarak ifade edilen RMD, farklı pozisyonlar ve risk faktörlerinden kaynaklanan riski bir araya getirebilme, tek bir rakamla ifade edebilme şansı vermektedir” (a.g.m.: 63).

RMD yöntemi, risk faktörleri arasındaki korelasyonu dikkate almakta, dolayısıyla birbirini yok eden / azaltan riskler varsa toplam risk daha az hesaplanabilmektedir. Ayrıca, çeşitli riskleri birleştirerek bankanın maruz kaldığı riskin tek bir ölçüyle ifade edilebilmesine imkan veren RMD yaklaşımı, dünya çapında çok çeşitli yerlerde faaliyet gösteren ve bu nedenle çok sayıda farklı risk etkeni ile karşı karşıya olan mali kuruluşların finansal risklerinin ölçülebilmesi açısından önem arz etmektedir. RMD yöntemi, risk ölçüm fonksiyonunun yanında, şirketlerin risklerine ilişkin bilgilerin raporlanmasında (kamuyu aydınlatma), getirilerin riske uyarlanmasına imkan verdiği için kaynakların şirket içinde kullanım yerlerinin belirlenmesinde (kaynak tahsisi) ve performansın ölçülmesinde de kullanılmaktadır (a.g.m.: 63).

Piyasa riskinin ölçümünde RMD yöntemi kullanımı bankalara pek çok konuda yardımcı olmaktadır (Eken, 2005: 34’ten Aktaran: Şimşek, 2007: 79):

- i. Risk düzeyini ölçerek, ihtiyaç duyulacak sermaye miktarının belirlenmesinde faydalı olmakta,
- ii. Yatırım, hedge (riskten korunma) ve portföy yönetimine ilişkin yol haritası belirlenirken riskli seçenekler arasında karar vermede kullanılmakta,
- iii. Riskler arası etkileşimi de dikkate aldığından, hem genel hem spesifik olarak risk hesabı yapılabilmesine olanak tanımakta,

iv. Yöneticilerin vermiş olduğu finansal kararların objektif şekilde değerlendirilmesine fırsat vermekte,

v. Risklerinin açıklanmasında raporlama amaçlı kullanılıp, bankanın şeffaflığının artmasına yardımcı olmaktadır.

Bankalar riske maruz değeri hesaplamak için genellikle üç yöntemden yararlanırlar. Bunlar; Parametrik RMD, Monte Carlo Simülasyon ve Tarihsel Simülasyon Yöntemidir.

Parametrik RMD Yöntemi: Parametrik RMD hesaplanması yönteminde, “taşınan alım-satım (trading) portföyünün değerini etkileyen parametreler belirlenmekte ve belirli bir olasılık dahilinde meydana gelebilecek dalgalanmalardan yola çıkarak portföydeki değer kaybı hesaplanmaktadır” (Akan, Oktay, ve Tüzün, 2003: 31).

Bu yöntem, finansal varlık getirilerinin normal dağılıma sahip olduğu varsayımı üzerine inşa edilmiştir. Parametrik yöntem, özellikle doğrusal getiri fonksiyonuna sahip finansal araçlar için kullanılmakta ve uygulanması oldukça kolay olmaktadır. Bu yöntemde, fiyat değişikliklerine ilişkin geçmiş dönemlere ait verilerden hesaplanan ortalamalar ve standart sapmalar kullanılmakta, ayrıca portföyde yer alan finansal ürünler (risk faktörleri) arasındaki korelasyonlar dikkate alınmaktadır (a.g.m.: 39).

Monte Carlo Simülasyon Yöntemi: Bu yöntemde, geçmiş dönem verileri yerine rassal olarak üretilen fiyat değişimleri kullanılır. Monte Carlo simülasyonu yönteminde, parametrik yöntemdeki gibi, varlık getirilerinin normal dağılıma sahip olduğu varsayılır. Özellikle karmaşık portföylerde, portföyde bulunan varlık için bir fiyat değişim serisinin bulunmaması durumlarında kullanılır. Portföyde birden çok risk faktörü varsa, bu risk faktörleri arasındaki korelasyon da fiyat değişimlerinin oluşturulmasında dikkate alınır (Duman, 2000: 28).

Tarihi Simülasyon Yöntemi: Geçmişte yaşanan değişimlerin gelecekte tekrar edeceği varsayımı üzerine temellendirilen bu yöntemde, portföyün muhtemel kâr veya zararlarının dağılımı, piyasa unsurlarının geçmiş dönemlerdeki değişimlerinin cari dönem portföyüne uygulanmasıyla elde edilmektedir. Bu şekilde,

piyasa fiyatları ile değeriye varsayımsal portföy değeriye ulaşmakta ve bu varsayımsal portföy değeriye her biri portföyün mevcut değeri ile karşılaştırılmaktadır. Elde edilen farklar varsayımsal kâr veya zararları dolayısıyla portföy getirisinin dağılımını vermektedir. Dolayısıyla hesaplanan getiriler, gerçek portföyü temsil etmekten çok, portföydeki varlıkların mevcut ağırlıkları kullanılarak varsayımsal bir portföyün geçmişinin yeniden oluşturulmasını ifade etmektedir (Akan, Oktay, ve Tüzün, 2003: 34).

Kâr veya zarar ihtimallerinin hesaplanabilmesi için gerçek tarihi verilerin kullanılması yöntemin en temel özelliğidir. Bu yöntemde standart sapma gibi herhangi bir parametrenin tahmin edilmesine gerek olmadığından parametrelerin yanlış tahmin edilmesi riski söz konusu olmamaktadır (a.g.m.: 34). Öte yandan, geleceğin tahmininde sadece geçmiş verilerden yararlanılması, diğer parametrelerin yok sayılmasına sebep olmakta ve bu yöntemin en zayıf noktası olarak görülmektedir.

Bankalar, maruz kaldıkları tüm piyasa risklerini kapsayacak şekilde “Parametrik Yöntem”, “Tarihi Simülasyon Yöntemi” ve “Monte-Carlo Simülasyonu Yöntemi” modellerinden istedikleri bir risk ölçüm metodunu kullanabilirler. Bankalar, RMD hesaplamaları için hangi yöntemi, niye tercih ettiğini kamuoyuyla paylaşmalıdır. Seçilen yöntem, yeni finansal ürünleri de kolayca kapsayabilecek esneklikte olmalı, tutarlı ve sürekli bir şekilde uygulanmalıdır. Banka, yöntemin dayandığı varsayımları göz önüne almalı ve bunun sebep olabileceği avantaj ve dezavantajların farkında olmalıdır. Ayrıca seçilen yöntemin dayandığı varsayımlar belli aralıklarla gözden geçirilmeli ve ihtiyaç duyulan değişiklikler mevzuat dahilinde zamanlıca yapılmalıdır (Şimşek, 2007: 93).

3.2.1.2. RMD Hesaplamalarının Doğrulanması için (Destekleyici) Yöntemler

Farklı yöntemlerle riske maruz değer hesaplanmalarının doğrulanması için iki (destekleyici) yöntem ön plana çıkmaktadır: Stres Testi ve Geriye Dönük Testler.

Stres Testi: Risk ölçüm aracı olarak riske maruz değer yöntemleri, elde tutulan portföyün belirli bir zamanda uğrayabileceği maksimum değer kaybını, belli

bir güven aralığı seviyesinde vermektedir. Fakat, ilgili yöntemlerin varsayımlarının büyük bir olasılıkla geçersiz kalacağı, beklenmedik ve olağanüstü olaylar karşısında uğranabilecek zararın boyutları hakkında kesin bilgi veremez. Bu sorunu çözmek amacıyla, RMD yöntemleri stres testleri ile desteklenirler. “Stres testi, portföye değişik fiyat değişim ve korelasyon senaryoları uygulanarak portföy değerindeki değişimlerin gözlenmesine dayanan bir tekniktir”. Stres testlerinin uygulanmasında dikkat edilmesi gereken nokta, hangi fiyat değişim ve korelasyon senaryolarının uygulanacağıdır (Duman, 2000 26).

Geriye Dönük Testler: RMD yöntemlerinin doğruluğunu kanıtlayan bir diğer istatistiksel süreç de geriye dönük testlerdir. Bankacılık otoriteleri, yeterli sermayenin ayrılmasını teminen RMD yöntemini kullanan bankalardan geriye dönük test sonuçlarını istemektedir.

Bu test, RMD ölçme yöntemlerinin belirlenen güven aralığında meydana gelebilecek en yüksek zararı tahmin etmekte ne kadar başarılı olduklarını ölçmek için kullanılır. İlgili yöntemin performansı ölçülürken, belirli bir gündeki pozisyonun ertesi gün gerçekleşen piyasa fiyatları ile piyasa değeri yeniden hesaplanır. Bulunan bu yeni piyasa değeri ile pozisyonun gerçek piyasa değeri arasındaki fark RMD rakamı ile karşılaştırılır. Piyasa değerleri arasındaki fark, hesaplanan RMD rakamından yüksekse, model o gün itibarıyla maksimum kaybı tahmin etmekte başarısız demektir (Ekenel, 2009: 51-52).

3.2.2. Getiri Oranı Riski ve Yönetimi

Geleneksel bankalardaki faiz oranı riski, katılım bankalarında kâr oranı / getiri oranı riski olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira, geleneksel bankalar mevduat toplama ve kredi kullandırma faaliyetlerinde “faiz”i kullanırken, katılım bankaları fon tedarik ve kullandırma sürecinde “kâr payı”nı kullanmaktadır. Dolayısıyla geleneksel bankalar piyasa riski bağlamında “faiz oranı riski”ne maruz kalırken; katılım bankaları “kâr payı oranı” riskine maruz kalmaktadır. Ancak İslami finans ve bankacılıkla ilgili uluslararası literatür incelendiğinde bu risk için genel olarak “getiri oranı riski” (rate of return risk) kavramının kullanıldığını görülecektir (Yahşi, 2014: 111). Ülkemizde bu alanda yapılan çalışmalar çok kısıtlı olduğu için herkesçe kabul

gören bir kavram henüz oturmamış ve çalışmamızda da uluslararası literatürle uyumlu olacak şekilde “getiri oranı riski” kavramı kullanılmıştır.

Faiz oranı riski; “faiz oranlarındaki beklenen veya beklenmeyen değişimlere bağlı olarak finansal araçların değerlerinde ortaya çıkan değişimler nedeniyle işletmelerin nakit akımları, bilançolarının aktif ve pasif yapıları üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkiler” olarak tanımlanabilir (Varlık, 2010: 119). Bu tanıma paralel olarak, getiri oranı riski; kâr payı / getiri oranlarındaki beklenen veya beklenmeyen değişimlere bağlı olarak bankanın sahip olduğu finansal araçların değerlerinde ortaya çıkan değişimler nedeniyle bankanın nakit akımları, bilançolarının aktif ve pasif yapıları üzerinde meydana gelen olumsuz etkiler olarak tanımlanabilir.

Getiri oranı riski, İslami bankaların varlıkları üzerinden kazandıkları getirilerin belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu belirsizlik, mevduat sahiplerinin kâr payı beklentileriyle uyumsuzluk ortaya çıkarabilir. Bu uyumsuzluk ne kadar büyük olursa, getiri oranı riski de o kadar büyük olur. Örneğin, bir katılım bankası varlıklarından %5 oranında getiri elde edeceğini tahmin eder; bu da yatırımcılara aktarılır. Bu arada, mevcut piyasa getiri oranları, bankanın yatırımıyla kazanabileceğinden daha yüksek olan bir seviyeye, örneğin %6'ya yükselirse, yatırımcılar ve mevduat sahipleri katılım bankasındaki mevduatlarında da %6'lık bir kazanç elde etmeyi isteyeceklerdir (Greuning ve Iqbal, 2008: 139). Bu durumda hem mevcut müşterileri kaybetme riski hem de yeni müşterileri çekememe riski doğacaktır.

Piyasa getiri oranlarındaki değişiklik gibi piyasa faiz oranlarındaki değişiklik de katılım bankaları için bir risk unsurudur. Şöyle ki piyasa faizleri yükseldiğinde faiz riskine maruz kalan mevduat bankaları, fon sıkışıklığını gidermek için mevduat faiz oranlarını yükseltmektedir. Bu durum, sınırlı da olsa katılım bankalarındaki fonların yüksek getiri vadeden bankalara kayması sonucunu getirebilir. Katılım bankalarının sisteme daha fazla entegre olması sonrasında, faize duyarlı olmayan katılım fonu müşterilerinin artması bu tür geçişkenlikleri artırabilecektir. İşleyiş esasları gereği ileriye yönelik herhangi bir kazanç taahhüdünde bulunamayan katılım

bankaları, faizlerin yükselmesiyle birlikte, kaçan fonların etkisiyle likidite riski ile de karşı karşıya kalabilecektir (Sayım, 2012: 77).

Getiri oranı riski üç şekilde faiz oranı riskinden farklıdır. Birincisi, geleneksel bankaların aktifinde, faiz esaslı ve sabit getirili menkul kıymetler bulunduğu için vadeye kadar elde tutulacak yatırımlar üzerinden elde edilen getiri oranındaki belirsizlikler daha azdır. Katılım bankalarında ise sabit getirili menkul kıymetler yerine maliyet artı kâr oranı üzerinden getiri beklendiği için bu belirsizlik daha yüksektir. İkincisi, geleneksel bankalardaki mevduat getirisi önceden belirlenmiştir; bunun aksine, katılım bankalarındaki mevduat getirisi önceden belirlenmemiş, sadece tahmini bir oran verilebilmektedir. Son olarak, katılım bankalarında özsermayeye dayalı ortaklıkları başta olmak üzere bazı yatırımların geri dönüşü vade sonuna kadar bilinmemektedir. (Greuning ve Iqbal, 2008: 139)

Katılım bankaları, çoğunlukla piyasa faiz oranlarına duyarlı olmayan murabaha finansmanına yatırım yaptığı için, bu bankalar geleneksel bankalara kıyasla yatırımlarda daha az esnekliğe sahiptirler. Öte yandan, katılım bankalarının tüm yükümlülüklerinin piyasa riskine duyarlı olması, bankanın aktif ve pasif kalemleri arasında dengesizliğe neden olmakta ve getiri oranı riskini artırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Rehman, 2016: 109-110).

Katılım bankalarında, yükümlülükleri ve nakit üreten varlıkları arasındaki dengesiz nakit akışından dolayı getiri oranı riski farklı risklere de neden olmaktadır. Özellikle uzun vadeli duran varlıklarının (murabaha sözleşmesi gibi) kısa ve orta vadeli kâr-zarar ortaklıklarına dayanan yükümlülükler tarafından finanse edilmesi durumunda, bankanın varlıkları (finansman) ile mevduat sahiplerine borçları arasında likidite uyumsuzluğu riski ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, getiri oranı riski yeniden fiyatlandırma riskini de içermektedir. Mevduat sahiplerinden toplanan fonlar ile dağıtılan fonların vadesinin farklı olduğu durumda bu risk ortaya çıkar. Banka yeni fon bulma fırsatına sahip olsa bile, bunu daha önceki orandan bulabileceğine garanti yoktur, yani borçlanma maliyetleri artabilecektir. Getiri oranı riski, ileriki bölümlerde daha ayrıntılı anlatılacak olan ticari kay payı riskini de içerir. Bu risk kısaca, piyasadaki faiz / getiri oranı değişiminden kaynaklanan kaybın bankanın farklı ticari faaliyetlerinden getirileriyle telafi edilmesi anlamına gelmektedir. Son

olarak, bankanın sahip olduğu sukuk kıymetlerinin getiri oranı piyasadaki sukuk getiri oranından düşük olduğunda gösterge oranı riski (benchmark rate risk) ortaya çıkar. Bu risk özellikle, verim eğrisindeki farklılıklardan kaynaklanan sukuk gelirindeki belirsizliklerden dolayı ortaya çıkmaktadır (Wahyudi vd., 2015: 226).

Bununla birlikte, getiri oranı riski piyasa fiyat hareketlerinden dolayı beklenen getirilerin elde edilememesi durumunda da ortaya çıkar. Örneğin, enflasyon oranındaki değişiklikler bankanın karlılığını olumsuz etkileyebilir. Artan faiz oranları, klasik bankacılıkta ev kredi fiyatlarının artmasına sebep olurken, aynı artış katılım bankalarında yansıtılamayacaktır. Bu risk; murabaha sözleşmelerindeki kredi ödemeleri, icara sözleşmelerindeki kiralamadan doğan periyodik getirileri, selem ve istisna işlemlerinden gelecek tek seferlik ödemeleri etkileyebilecektir. Literatürde bazı kaynaklar, muşareke ve mudarebe ortaklıklarından gelecek periyodik ödemelerin de etkilenmesini bu risk kapsamında ele alırken, bazı kaynaklar buna ilişkin riski “öz sermaye riski” olarak ele almıştır. Katılım bankalarındaki getiri oranı riski ile ilgili diğer bir husus İslami finansal sözleşmelerin, piyasa getiri oranı veya gösterge oranındaki değişikliklere ayak uydurmak için yeniden düzenlenemeyeceğidir. Dolayısıyla, diğer bankalar piyasa oranlarına göre hareket ettiklerinden yüksek kâr marjı yakalayabilecek veya muhtemel zararlardan kaçınabilecekken, bir anlamda katılım bankaları fırsat maliyetine katlanmak zorunda kalacaklardır (a.g.e.: 226).

Diğer taraftan katılım bankalarının sabit maliyetli kaynaklarının toplam yabancı kaynaklar içerisindeki ağırlığının geleneksel bankalara kıyasla daha az olması, getiri oranı riskinin faiz riskine göre sınırlı kalmasını sağlamaktadır. Zira, getiri oranı riskinin en büyük sebebi, sabit maliyetli kaynakların vade yapısı ile sabit getirili aktiflerin vade yapısı arasındaki uyumsuzluktur. Sabit getirili kaynakların ortalama vadesinin sabit getirili aktiflerin ortalama vadesinden kısa olması halinde (Yahşi, 2014: 111):

i. Piyasa faiz / kâr payı oranları arttığında, pasifte yer alan kaynaklar yüksek maliyet üzerinden yeniden fiyatlanacaktır çünkü müşterilerin getiri oranı beklentisi piyasa oranıyla birlikte artacak ve banka buna göre kâr payı oranını artıracaktır. Diğer taraftan, banka kârlılığının ana gövdesini oluşturan sabit getirili aktifler, bu süreçte (uzun vadeli olduğu için) mevcut getirisini sağlamaya devam edecektir.

Dolayısıyla bu durum, banka gelirlerini olumsuz etkileyecektir. Katılım bankalarının karşı karşıya kaldığı bu risk, getiri oranı riskini oluşturmaktadır.

ii. Piyasa faiz / kâr payı oranları düştüğünde ise tam tersi bir sonuç ortaya çıkacaktır. Pasifte yer alan kaynaklar, kısa vadeli yapısına bağlı olarak düşen faiz / kâr payı oranları sayesinde daha düşük maliyetler üzerinden yeniden fiyatlanırken; aktif taraf daha uzun vade pozisyonu nedeniyle mevcut yüksek getiri durumunu korumaya devam edecek ve bu durum banka gelirlerini artıran bir sonuç doğuracaktır. Sonuç olarak bu durumda, banka için faiz / kâr payı kaynaklı bir risk yerine bir fırsat karşımıza çıkmaktadır.

Sabit getirili aktiflerin ortalama vadesinin kaynaklara göre daha kısa olması halinde ise (a.g.e.: 112);

i. Piyasa faiz / kâr payı oranları arttığında, aktif taraf artan oranlara daha kısa sürede uyum sağlayarak yüksek oranlar üzerinden yeniden fiyatlanacak ancak pasifteki kaynakların maliyeti bu süreçte aynı kalacaktır. Yani bu durumda, banka kârlılığı artacaktır.

ii. Piyasa faiz / kâr payı oranları düştüğünde ise tam tersi bir durum ortaya çıkacak ve aktif yeni düşük oranlar üzerinden yeniden fiyatlanırken kaynak tarafı yüksek maliyetli yapısını sürdürecektir. Bu durum, banka gelirlerinde ciddi bir azalmaya sebep olacaktır. Katılım bankalarında bu şekilde yaşanabilecek gelir azalışı ihtimaline de kâr / getiri oranı riski denilmektedir.

Katılım bankalarında yukarıda anlatılan şekilde maruz kalınan getiri oranı riski Tablo 3.1’de özetlenmiştir:

Tablo 3.1. Getiri Oranı Riski-Piyasa Faiz/Kâr Payı İlişkisi

Sabit Getirili Aktif ile Sabit Maliyetli Pasiflerin Vade Yapısı	Piyasa Faiz / Kâr Payı Oranları	Gelir
Aktif Vade > Pasif Vade	Artarsa	Azalır
Aktif Vade < Pasif Vade	Artarsa	Artar
Aktif Vade > Pasif Vade	Azalırsa	Artar
Aktif Vade < Pasif Vade	Azalırsa	Azalır

Kaynak: (Yahşi, 2014: 112)

Tablo 3.1’den anlaşılacağı üzere, piyasa faiz / kâr payı oranlarındaki değişim katılım bankaları için hem bir risk hem de fırsat unsurudur. Bu bakımdan katılım bankaları alacakları pozisyonu belirlemek için piyasayı çok iyi analiz etmeli, içinde bulundukları makro ekonomik şartların gidişatını önceden iyi tahmin edebilmelidir. Bankalar, piyasadaki oranların değişiminden çok kâr edebilecekleri gibi zarar etme ihtimalleri de aynı orandadır. Dolayısıyla, bankaların ilgili birimlerinin yaptığı analiz sonuçlarına göre ve bankaların risk iştahına göre aktif ve pasif yapılarını düzenlemeleri beklenecektir.

İslami bankalarda, sabit maliyetli kaynaklarının toplam yabancı kaynaklar içerisindeki ağırlığının geleneksel bankalara kıyasla daha az olmasının nedeni, geleneksel bankalardaki kredi vermeye benzeyen murabaha işleminin yanında, diğer bankalarda olmayan kâr-zarar ortaklıklarına yapılan yatırımlardır. Bu şekilde, piyasa faiz ve getiri oranı değişimleri İslami bankaların gelirlerini çok etkilememekte ve getiri oranı riski geleneksel bankaların maruz kaldığı faiz riskine oranla sınırlı kalmaktadır. Ancak İslami bankacılığın dünyadaki uygulamalarında ve özellikle ülkemizdeki katılım bankalarında fon kullandırma yöntemi ağırlıklı olarak murabaha usulüne dayandığından getiri oranı riski önemli bir risk faktörü olmayı sürdürmektedir. Yukarıda anlatılan sebeplerle de, faiz ve getiri oranlarındaki

değişimler katılım bankalarını ciddi olarak etkilemekte ve bu riskin yönetimini önemli kılmaktadır.

3.2.2.1. Getiri Oranı Riskinin Ölçülmesi

Diğer risk türlerinin yönetiminde olduğu gibi, getiri oranı riskinin de sağlıklı yönetilebilmesi, riskin objektif kriterler çerçevesinde, mümkünse sayısallaştırılarak ölçülebilir hale getirilmesine bağlıdır. Risk tam anlamıyla tanımlanıp riske sebep olan unsurlar ortaya konulduktan sonra, riski azaltma stratejileri geliştirebilmek için riskin sebep olabileceği zarar düzeyi mümkün olduğunca kesin şekilde ortaya konulmalıdır.

Getiri oranı riski, katılım bankaları açısından aynı zamanda bir kazanç fırsatı doğurduğu için bu riski alarak maksimum ne kadar kayba uğranabileceği ölçüldüğü takdirde, banka risk iştahını da göz önünde bulundurarak aktif pasif vade yapılarını oluşturacaktır. Aynı zamanda, muhtemel kayıplar dikkate alınarak gerekli sermaye ayrılacak ve diğer korunma stratejileri geliştirilecektir.

Bankaların getiri oranı riskini ölçme sistemleri, bu riskin oluşmasında rol oynayan bütün faktörleri dikkate almalı ve getiri oranlarındaki değişimler bankanın hedefiyle uyumlu olarak yönlendirilmelidir. Sistemin temelini oluşturan varsayımlar açıkça tanımlanmalı ve risk yöneticileri ve banka yönetimi tarafından açıkça anlaşılmalıdır. Ölçme sistemleri aynı zamanda, bankanın maruz kaldığı getiri oranı risk etkisinin bugünkü düzeyleriyle ilgili anlamlı ölçümler yapılmasını sağlamalı ve oluşabilecek aşırı etkilerin belirlenmesinde yardımcı olmalıdır (TBB, Faiz Riski Yönetim Prensipleri). Bankaların getiri oranı ölçüm sistemleri ayrıca (a.g.e.):

- i. Bankanın varlıkları, yükümlülükleri ve bilanço dışı pozisyonlarıyla ilişkili bütün getiri oranı risk materyallerini belirlemelidir;
- ii. Genel kabul görmüş kavram ve risk ölçüm tekniklerini kullanmalıdır,
- iii. Sağlam ve güvenilir varsayım ve parametrelere dayanmalıdır,
- iv. Getiri oranı riskinin fiyatlandırılmasını, gelir eğrisini, temel ve opsiyon risk etkilerini içeren bütün kaynakları belirlemelidir.

Getiri oranı riskinin ölçümü için en çok tercih edilen yöntemler; GAP analizi ve durasyon analizidir:

GAP Analizi: GAP (aralık) analizi geleneksel anlamda, belirli bir dönemde faiz oranına karşı duyarlı aktifler ve pasifler arasındaki farkı yansıtır. Katılım bankalarında ise getiri oranlarına karşı duyarlı aktif ve pasifler arasındaki fark dikkate alınır. Bu fark, bankanın maruz kalacağı getiri oranı riskinin boyutunu gösterir. Dolayısıyla bu fark sifra yaklaştıkça risk düzeyi azalacaktır. Belli bir süre için getiri oranı farkı, vadeleri aynı da olsa değişik araçların değişik getiri oranı duyarlılıkları olduğu göz önünde bulundurularak hesaplanmalıdır. Yani sağlıklı bir gap analizinde, aktif ve pasif kalemlerinin getiri oranına duyarlılık derecelerinin de bilinmesi gerekir (Kalkan, 2007: 34-35).

Durasyon Analizi: “Durasyon (süre) analizi, aktifin veya pasifin ortalama vadesinin, bireysel vadesinden farklılaşma olasılığını belirlemeye yardımcı olmaktadır. Durasyon, ortalama vadeyi yeniden fiyatlamaya göre ağırlıklandıran bugünkü değerdir. Dolayısı ile durasyon, gap analizindeki defter değerinin aksine piyasa değerini ön plana çıkarmaktadır. Sadece net gelirdeki değişime değil aktif yada pasiflerin fiyatlarındaki değişimi dikkate aldığından gap analizine göre daha kullanışlı bir analizdir” (Börekci, 2004: 115-116).

Ayrıca, getiri oranlarındaki değişim sonrasında bankanın uğrayabileceği zarar değerlendirilirken iki yaklaşım benimsenmektedir (TBB, Faiz Riski Yönetim Prensipleri):

Gelirler Yaklaşımı: Bu yaklaşımın odak noktası, getiri oranlarındaki değişimin büyüme ya da açıklanan gelirler üzerindeki etkisini ölçmektir. Bu, birçok banka tarafından faiz ve getiri oranı riskinin belirlenmesinde kullanılan geleneksel bir yaklaşımdır. Burada; net getiri oranı geliri (toplam getiri oranı gelirleri ve toplam getiri oranı giderleri arasındaki fark), önem arz etmektedir. Bu gelir, hem net getiri oranı gelirinin toplam gelirler içindeki önemini ve hem de getiri oranlarındaki değişimle olan doğrudan bağıntısını yansıtmaktadır. Ancak, katılım bankaları, kâr-zarar ortaklıkları ve diğer kredi verme dışında gelir sağlayan faaliyetleri geliştirdikçe, toplam net gelir üzerinde -hem getiri oranı gelir ve giderlerini ve hem de getiri oranı dışında gelir ve giderlerini içine alan- geniş bir bakış açısına ihtiyaç ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik Değer Yaklaşımı: Piyasa getiri oranlarındaki değişme, banka varlıklarının, yükümlülüklerinin ve bilanço dışı pozisyonlarının ekonomik değerini de etkileyebilecektir. Böylece, bankanın ekonomik değerinin getiri oranlarındaki dalgalanmalara karşı duyarlılığı hisse sahipleri, banka yönetimi ve denetçiler açısından özellikle önemli hale gelmektedir. Ekonomik değer yaklaşımı, bankanın getiri oranlarındaki dalgalanmalara karşı net varlık değerindeki duyarlılığı yansıtmaktadır. Ekonomik değer yaklaşımı, getiri oranlarındaki değişmelerin gelecekteki bütün nakit akışlarının bugünkü değeri üzerindeki olası etkilerini dikkate alır. Bu da, getiri oranlarındaki değişimin uzun dönemli olası etkileri konusunda gelir yaklaşımına kıyasla daha geniş bir bakış açısı sunmaktadır.

3.2.2.2. Getiri Oranı Riskini Azaltma Yöntemleri

Getiri oranı riskini doğuran en önemli faktör vadelerin uyumsuzluğudur. Bu riski kontrol etmek ve azaltmak, vade uyumsuzluğunu kontrol etmeyi gerektirir. Bu kontrol mekanizmasının literatürdeki en genel ismi aktif pasif yönetimidir. Ancak, bankalar aktif ve pasiflerindeki vade farkları üzerinden kâr marjı elde ederler. Yani getiri oranındaki değişimler bankalar için hem önemli bir kazanç kaynağı hem de kayıp tehlikesidir. Bu bakımdan bu riskin sıfıra indirilmesi gibi bir strateji söz konusu değildir. Bankalar, sağlıklı bilgi sistem ağlarıyla bu riski sürekli gözetim altında tutmalı, riskin ne kadar üstlenileceğine ilişkin bankanın risk iştahı ve büyüme hedefleri ile paralel sınırlar belirlemelidir. Getiri oranı riskinin zararlarını en düşük seviyede tutabilmek için ekonomik şartlar iyi analiz edilmeli ve piyasa değişkenlerinin gidişatı en doğru şekilde ön görülebilmelidir.

Geleneksel bankalar faiz oranı riskini azaltmak için türev ürünlerden de yararlanırken, İslami bankalar açısından bu riski azaltmak için uluslararası kabul görmüş iki standart uygulama bulunmaktadır. Bunlar; “Kâr Eşitleme Rezervi” (Profit Equalization Reserve - PER) ve “Yatırım Riski Rezervi” (Investment Risk Reserve-IRR)’dir.

Kâr Eşitleme Rezervi: Burada banka; kâr-zarar ortaklığı temelinde kredi sağladığı mudarebe işlemi sonucu, kazanılan gelirden mudaribin payını vermeden önce brüt gelirin bir miktarını rezerv olarak ayırır ve kalan miktar banka ve mudarib

arasında paylaştırılır. Bu rezerv, İslami bankaların sunduğu getiri oranını geleneksel bankaların sunduğu piyasa getiri oranındaki (faiz) değişimlere ayarlamak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Böylelikle, bankaya yatırılan mevduatların getirilerindeki keskin dalgalanmaları azaltmak veya ortadan kaldırmak ve gelecekteki şokları önlemek amaçlanmaktadır. Ne kadar rezerv ayrılması gerektiğine ilişkin hesaplamalar, yatırımcılar ve mevduat sahipleri ile bir sözleşme yapılmadan önce belirlenmeli, buna ilişkin politika yönetim kurulu tarafından önceden tanımlanmalı, gözden geçirilmeli ve onaylanmalıdır (Tıby, 2011: 39).

Yatırım Riski Rezervi: Bu uygulamada banka, mudarebeden doğan geliri anlaşma şartları gereği mudarib ile paylaşır. Banka elde ettiği bu geliri ise, yatırım hesabı sahiplerine kâr payı olarak dağıtacaktır ancak, ileride yaşanabilecek zarar etme ihtimallerini telafi edebilmek için dağıtacağı bu gelirin bir kısmını rezerv olarak elinde tutar. Yatırım riski rezervi olarak bilinen bu tutarın ne kadar olacağına ilişkin hesaplamalar da yine yönetim kurulu tarafından önceden tanımlanmalı, gözden geçirilmeli ve onaylanmalıdır (a.g.e.: 39).

Tablo 3.2’de bu iki rezerv tutma uygulamasının karşılaştırılması yer almaktadır:

Tablo 3.2. PER ve IRR Karşılaştırması

	PER	IRR
Kaynak	Mudarebe gelirleri	Yatırım hesabı sahiplerinin gelirleri
Rezerv Ayırma Zamanı	Mudaribin payı verilmeden önce	Mudaribin payı verildikten sonra
Amaç / Kullanım	Getiri oranının dengelenmesi	Gelecekteki kayıplar için bir tampon
Nihai Faydalanan	Mudarib ve Yatırım hesabı sahipleri	Yatırım hesabı sahipleri

Kaynak: (<http://www.investment-and-finance.net>)

Tablo 3.2’den de anlaşılacağı üzere; PER, mudaribin payı verilmeden önce brüt kârdan ayrılırken; IRR mudaribin payı verildikten sonra mevduat sahiplerinin

kâr payından ayrılır. Dolayısıyla PER mudarebe gelirlerinden IRR ise mevduat sahiplerinin gelirlerinden ayrılmış olur. PER'in asıl amacı getiri oranlarının belirli bir seviyede tutulması, özellikle piyasa faiz oranlarını takip etmesidir; IRR'ın amacı ise gelecekte meydana gelebilecek zararları telafi ederek mevduat sahiplerine her zaman kâr payı verebilmektir.

Bu şekilde rezerv ayırma uygulaması ülkemizdeki katılım bankalarında yaygın olarak kullanılmamaktadır. Bunun en büyük sebebi, mudarebe ortaklık sisteminin ülkemiz katılım bankalarında çok az kullanılıyor olmasıdır.

Bu iki rezerv tutma mekanizması, her ne kadar risk yönetiminin tedbirli olma ilkesine hizmet ediyor olsa da bazı açılardan yoğun eleştiri almaktadır. Birincisi, bu uygulamaları kullanan bankalar rezervlere ilişkin paydaşlarına yeterince bilgi açıklaması yapmamaktadır. Bu durum bankanın şeffaflık düzeyini düşürmekte ve dolayısıyla güvenilirliği zedelemektedir. İkincisi, yatırım hesabı sahiplerinin bu rezervlerin kullanımı konusunda söz haklarının olmamasıdır. Üçüncü eleştiri, bu rezervlerin kısa vadeli yatırımcı için dezavantaj, uzun vadeli yatırımcılar içinse avantaj sağlıyor olması ve bu avantajın kısa vadeli yatırımcıların kaybı üzerinden sağlanıyor olmasıdır. Diğer bir eleştiri ise, bazen yatırım hesabı sahiplerinin bu rezerv üzerindeki haklarının hiç kullandırılmamasıdır. PER ve IRR uygulamasını kullanan bankalar, bu eleştirileri dikkate almalı ve bu doğrultuda, ayırdığı rezervlere ilişkin politikasını açık ve net şekilde yatırımcılara ve mevduat sahiplerine açıklamalıdır (Tıby, 2011: 39-40).

PER ve IRR şeklinde rezerv tutmaya İslami prensiplere uygunluk açısından da eleştiri getirilmiştir. Rezerv tutma politikasının bir amacı İslami bankaların sunduğu getiri oranını geleneksel bankaların sunduğu piyasa getiri oranındaki (faiz) değişimlere göre ayarlamak ve getiri oranındaki ani değişimleri dengede tutmaktır. Dolayısıyla bu şekilde, geleneksel bankacılıktaki sabit faiz geliri sistemine çok benzer bir duruma yol açacağı öne sürülmektedir (Wahyudi vd., 2015: 299).

IFSB, şartları ve prosedürleri açıkça tanımlanmış ve yönetim kurulu onayından geçmiş olması kaydıyla, PER ve IRR yöntemlerinin tercih edilebileceğini belirtmektedir. Getiri oranı riskinin azaltılabilmesi için ayrıca, farklı bilanço yönetim

tekniklerine başvurulabileceğini, İslam prensiplere uygun yeni enstrümanların geliştirilebileceğini ve yine İslami prensiplere uygun varlık menkul kıymetleştirme yapılabileceğini bildirmektedir (Akkizidis ve Khandelwal, 2008: 104).

3.2.3. Döviz Kuru Riski ve Yönetimi

Döviz, “başka ülke para birimini satın alabilmek için gereken yerel para birikimi miktarı” olarak tanımlanırken; döviz kuru riski, “kurlarda meydana gelen beklenmeyen bir değişimden dolayı ortaya çıkacak zarar etme ihtimali” olarak tanımlanır (Aloğlu, 2005: 37).

Bankaların döviz kuru riskine maruz kalmaları, yabancı para birimlerindeki açık ya da kapalı pozisyon almalarına bağlıdır. Bir para biriminden borçların aynı para biriminden alacaklara göre fazla olması o para birimi için “açık pozisyon”, tersi durum ise “kapalı pozisyon olarak adlandırılmaktadır. Döviz varlıkları ile yükümlülüklerinin eşit olduğu duruma ise “denk pozisyon”(square position) denilmektedir (Sayım, 2012: 78).

Yabancı bir para biriminin yerel para birimine karşı değer kazanacağını düşünen bir banka, bu para birimi için kapalı pozisyon alırken; tam tersi durumda açık pozisyon alma eğiliminde olacaktır. Banka bu şekilde spekülative güdülerle döviz pozisyonunu belirleyebilir. Ancak, kâr etme amacıyla yapılan bu işlem, döviz kurunun beklenenin aksine hareket etmesi sonucu banka için zarara da sebep olabilir.

Bankalar spekülative amaçlarla, yaptıkları işlemler sonrasında ya da borç alıp kredi verme işlemleri sonrasında tutmuş oldukları döviz pozisyonu sebebiyle kur riskine maruz kalırlar. Döviz pozisyonu; döviz aktifler ile vadeli döviz alım işlemleri toplamından, döviz pasifler ile vadeli döviz satım işlemleri toplamının çıkarılmasıyla hesaplanır. Banka bilançosunda dövizli aktifler, bankanın döviz cinsinden olan varlık ve alacaklarını ifade ederken, dövizli pasifler ise bankanın döviz cinsinden borçlarını göstermektedir. Bankaların taşımış oldukları yabancı para pozisyonları ile kur riski ilişkisi Tablo 3.3’te gösterilmiştir (Yahşi, 2014: 123):

Tablo 3.3. Döviz Pozisyonu ve Kurdaki Değişim

Döviz Cinsinden	Döviz Pozisyonu	Kurdaki Değişim	Kâr
Varlık ve Alacaklar > Borçlar	Kapalı (long)	(+)	Artar
Varlık ve Alacaklar < Borçlar	Açık (short)	(+)	Azalır
Varlık ve Alacaklar = Borçlar	Denk (square)	(+)	Değişmez
Varlık ve Alacaklar = Borçlar	Denk (square)	(-)	Değişmez
Varlık ve Alacaklar > Borçlar	Kapalı (long)	(-)	Azalır
Varlık ve Alacaklar < Borçlar	Açık (short)	(-)	Artar

Kaynak: (Bolgün ve Akçay, 2009: 292'den Aktaran: Yahşi, 2014: 123)

Kur riskinin etkileri üç kategoride özetlenebilir (Gür, 2007: 26):

- i. “Operasyonel Etkiler: Gelecekteki nakit akışlarının kurdaki değişiklik nedeniyle ortadan kalkması riskidir. (örnek: batık kredilerin artması, kredilerin zamanından önce geri ödenmesi, bazı ürünlerin pazarının yok olması vb.)
- ii. İşlemsel Etkiler: Yabancı Para Aktif ve Yabancı Para Pasifler arasındaki fark (açık pozisyon) olduğu durumlarda, kurdaki değişiklik sonucunda ortaya çıkacak farktan dolayı oluşan risktir.
- iii. Muhasebeleştirme Etkileri: Finansal raporlamada muhasebesel hesaplamalardan yabancı para kayıtların Türk Lirası kaydı nedeniyle kaynaklanan farkların oluşturduğu risktir.”

Döviz kuru riskinin sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi için öncelikle kurları etkileyen faktörlerin bilinmesi, riskin ölçülerek muhtemel etkilerinin öngörülmesi, buna göre uygulanacak riskten kaçınma, riski kabul etme, riski azaltma ya da riskten korunma politikalarına karar verilmesi ve uygun risk yönetim araçlarının kullanılması gerekmektedir. Döviz kurlarındaki değişime sebep olan faktörler özetle şöyle sıralanabilir (Altay, 2015: 307-311):

Dış Ticaret Haddi: İhracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranı olarak tanımlanabilir. İthal malların fiyatının artması durumunda, aynı miktarda ithalat yapılabilmesi için daha çok döviz ihtiyacı duyulmaktadır. Dolayısıyla artan döviz talebi sonucu kurlar yükselmektedir. Tam tersi durumda ise, ülkeye giren döviz miktarı artacak ve kurlar düşecektir. Ayrıca, dış ticaret haddi değişirse de ithalatın artması, döviz talebini artırarak kurların yükselmesine; ihracatın artması da döviz arzını yükselterek kurların düşmesine sebep olabilecektir.

Enflasyon: Yerel ekonomideki enflasyonun yabancı ekonomideki enflasyondan yüksek olduğu durumda, yerel paranın yabancı paraya göre satın alma gücü azaltmakta ve döviz kurları yükselmektedir.

Yabancı Yatırımlar: Bir ülkeye dışarıdan doğrudan yabancı yatırım yapıldığında, ülke ekonomisine döviz girişi olmakta, dolayısıyla döviz arzı arttığından kurlar düşmektedir. Portföy yatırımları şeklinde ortaya çıkan yabancı yatırımlar da döviz arzını artırarak kurlar üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olmaktadır. Ancak bu yatırımlar, ülkeden hızla çekilebilme özelliğine sahip olduğu için sistemik bir riske de neden olmaktadır.

Faiz Oranları: Bir ülkedeki faiz oranlarının yüksek olması, yabancı sermayeyi ülkeye çekmekte ve ekonomideki döviz arzı artarak, kurların düşmesine sebep olmaktadır.

Merkez Bankasının Politikaları: Merkez bankalarının piyasaya müdahale etmek için döviz alıp-satım işlemleri kurları etkilemektedir. Özellikle kurlardaki ani yükselişlere tepki göstermek amacıyla rezervlerindeki döviz piyasa süren merkez bankaları, kuru düşmesine neden olabilirler.

Bankalar, yukarıdaki faktörleri analiz ederek, kurdaki değişim beklentilerini ortaya koymakta, maruz kalınabilecek risk düzeyini ölçmekte ve bu doğrultuda döviz pozisyonlarını belirlemektedir. Mevcut pozisyonları için de yine bu faktörlerdeki değişim tahminleri üzerinden korunma stratejileri geliştirmektedirler.

Müşteri portföyleri çeşitlenen ve işlem hacimleri giderek artan katılım bankalarında, dövizli işlemler arttıkça kur riski de artmaktadır. Öte yandan, katılım bankaları topladıkları fonları döviz türüne göre ayrı ayrı kategorize edip havuzlar oluşturmaktadırlar. Bu bankalar, yerel para biriminden mevduatlarıyla oluşan havuzdan, yerel para cinsinden kredi kullandırırken, döviz mevduatından döviz cinsi kredi kullandırır. Bu bakımdan katılım bankalarında, geleneksel bankalara göre döviz kuru riski daha düşük seviyededir denilebilir (Eşiyok, 2008: 78).

Ayrıca, katılım bankaları kur riskine yol açacak açık ya da kapalı pozisyon taşımamaya özen göstermektedirler. Ancak özellikle dışarıdan çeşitli enstrümanlarla fonlama artmakta ve altına dayalı işlemler giderek daha fazla katılım bankalarının gündemine girmektedir. Farklı para birimlerinde oluşan kur riskinin bir benzeri altına dayalı fonların nakde çevrilerek kredi olarak kullandırımı durumunda da söz konusu olabilir (Sayım, 2012: 78-79).

Katılım bankaları, İslami finansal sözleşmeler üzerinden de kur riskine maruz kalmaktadır. Banka, murabaha sözleşmelerindeki malları döviz kullanarak satın almak durumunda kaldığında kur riski ortaya çıkabilir. Ayrıca, bir icara sözleşmesi çerçevesinde banka (kiralayan) ile kiracı arasında yapılan leasing anlaşması gereği, dövizle dış pazarlardan emtia veya hizmet alınması durumu söz konusu olabilir ve bu durumda banka yine kur riskiyle karşılaşacaktır. Katılım bankaları, selem sözleşmelerindeki emtiaların yabancı bir para birimi ile alınması durumunda, emtiaların teslim tarihi öncesinde ya da satış zamanında yine kur riskine maruz kalırlar. Ayrıca, yabancı bölgelerde faaliyet gösteren varlıkların yapımıyla ilgili istisna sözleşmeleri de bankaları bu tür riske maruz bırakabilir. Son olarak, müşareke ve mudarebe ortaklığı sözleşmelerinde, yapılan işlerdeki yatırımların yurtdışındaki mallara, varlıklara veya ticari faaliyetlere yönelmesi durumunda kur riski ortaya çıkmaktadır (Akkizidis ve Khandelwal, 2008: 159).

3.2.3.1. Döviz Kuru Riskinin Ölçülmesi

Döviz kuru riskinin ölçülmesinde oldukça farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bunlardan en fazla kullanılanlarından biri “kur riski oranı”nı hesaplamaya dayanan yöntemdir. Kur riski oranı, toplam döviz cinsi varlıkların, toplam döviz cinsi yükümlülüklerle oranı şeklinde hesaplanmakta ve mevcut riskin büyüklüğünü göstermektedir. Bu oran, döviz pozisyon açığının belirli bir seviyede tutulabilmesi için kullanılır. Kur riski oranı, şu formülle hesaplanmaktadır (Şimşek, 2007: 126):

$$\text{Kur Riski Oranı} = \frac{\text{Döviz Mevcutları} + \text{Döviz Alacakları}}{\text{Döviz Borçları} + \text{Döviz Taahhütleri}}$$

Kur riski oranı yöntemi, aktifteki döviz varlıklarını ve pasifteki döviz yükümlülüklerini, dövizin cinsine bakmaksızın hesapladığı için eleştirilmektedir. Zira, kur riski oranı hesaplamasında, farklı para birimlerindeki pozisyonlar Dolar cinsine çevrilerek ortak bir para birimine indirgenmekte ve dolayısıyla aktif ve pasif pozisyonları bir bütün olarak ele alınmaktadır. Bu eleştirileri dikkate alan bankalar, kur riski oranını her bir döviz cinsi için ayrı ayrı hesaplamakta ve her bir döviz cinsi için ayrı pozisyon limitleri getirmektedir. Yani, her döviz için ayrı bir kur riski oranı belirlenebilmektedir (a.g.e.: 127).

Döviz kuru riskinin ölçülmesi için kullanılan diğer bir yöntem, tarihi simülasyon yöntemi ile riske maruz değerin hesaplanmasıdır. Tarihi simülasyon yöntemi, ilgili bölümde ayrıntılı şekilde ele aldığımız üzere, geçmişin bugünü ve yarını etkileyeceği varsayımından hareket etmektedir. Döviz kuru riski ölçümünde, tarihi simülasyon yöntemi ile riske maruz değer hesaplanırken, iki yönlü riske maruz değer dikkate alınarak, USD kurunda her iki yöndeki aşırı hareketler risk unsuru olarak algılanmaktadır. Çünkü, USD’nin yerel para birimi karşısında değer kaybetmesi de kazanması da bankanın taşıdığı yabancı para pozisyonuna göre risk unsuru olarak ortaya çıkabilmektedir (Aloğlu, 2005: 38).

Döviz kuru riskinin ölçülmesinde bir diğer yöntem, “net risk tutarı”nın bankanın portföyündeki döviz pozisyonları dikkate alınarak hesaplandığı yöntemdir. Net risk tutarı, şu formülle hesaplanmaktadır (a.g.e.: 38):

$$\text{Net Risk} = (\text{Dövizli Aktifler} - \text{Dövizli Pasifler}) + (\text{Döviz Satışı} - \text{Döviz Alışı})$$

Döviz kuru riskini ölçmek için kullanılan bir diğer yöntem ise, döviz kuru volatilitésinin baz alındığı yöntemdir. Döviz kurundaki volatilitenin artması, ülkenin döviz arz ve talebini etkiler. Döviz kuruna olan talep arttıkça yerel para biriminin değeri düşerken tam tersi durumunda yerel para birimi değeri artar, yani volatilité arttıkça kurlardaki değişim artar. Dolayısıyla denilebilir ki yerel para cinsinden net döviz kuru riski, döviz kurundaki volatilité arttıkça artmaktadır (a.g.e.: 38).

3.2.3.2. Döviz Kuru Riskini Azaltma Yöntemleri

Uluslararası piyasaların artan entegrasyonu ve küreselleşmenin de etkisiyle yabancı kurum, şirket ve bankalarla ve dolayısıyla yabancı müşterilerle daha fazla işlem yapmakta olan katılım bankaları, yerel paranın yanında yabancı para cinsinden işlem hacimleri arttıkça döviz kuru riskine daha fazla maruz kalmaktadırlar. Bu riskin en büyük sebebinin yabancı para birimlerindeki alınan pozisyonlar olduğu düşünüldüğünde, riski azaltmak için yapılması gereken en önemli iş, döviz kurlarındaki değişimleri yakından takip etmek ve sağlıklı analizler yaparak tutarlı tahminler ortaya koymaktır. Bu şekilde hem risk azaltılacak hem de alınan pozisyon gereği kâr elde edilebilecektir.

Bankaların, kur riskinden korunmak için temel olarak yaptıkları işlem, döviz varlıkları ve yükümlülüklerini dengelemeye çalışmalarıdır. Netleştirme olarak da bilinen bu işlemle kur riskinden korunmaktadırlar. Dengeleme sadece tutar yönünden değil, aynı zamanda vade yönünden de yapılmak zorundadır. Yani, yabancı para üzerinden alınan borç kadar alacak ya da getiri beklenmeli ve borç ve alacağın vadeleri de birbirine mümkün olduğunca yakın olmalıdır (Ertürk, 2010: 68).

Bankaların döviz kuru riskini azaltmak için başlıca uyguladığı iki çeşit politika vardır. Bunlar; riski sınırlayıcı ve riskten koruyucu politikalardır. Riski sınırlayıcı politikalar, bankanın döviz pozisyon açığının belirli bir seviyede tutulabilmesini sağlayarak, maruz kalınabilecek zararın bankanın taşıyamayacağı bir boyuta ulaşmasını önlemeye çalışır. Riskten koruma politikası ise, sınırlayıcı politikadan farklı olarak, kazanç sağlamak için bir yandan riske girmeyi, diğer yandan bu riski karşılayacak türev ürünler gibi teknikleri geliştirmeyi öngörür (Kılınçer, 2010: 73).

Geleneksel bankaların döviz kuru riskinden korunmak için en fazla başvurduğu yöntemlerden biri vadeli işlem piyasalarında türev ürünleri kullanmaktır. Opsiyon, forwards future ve swap işlemlerini kullanarak kur değişimlerinden doğabilecek kayıpları en aza indirmeye çalışmaktadırlar. Ancak yine, katılım bankaları bu ürünleri İslami prensiplere uygun olmadığı gerekçesiyle kullanmamaktadırlar. Dolayısıyla bu riski azaltmak için faize dayalı türev ürünlere alternatif olabilecek yöntemlerin geliştirilmesine ihtiyaç görünmektedir.

Katılım bankalarının, çeşitli İslami finans araçları üzerinden maruz kaldığı döviz kuru riskini azaltmak için farklı politikaları olabilir. Bunlardan biri, bir yatırım için katlanılan maliyetler ile yatırımdan elde edilen gelirlerin aynı para birimi cinsinden olmasını sağlamaktır. Örneğin banka, bir icara sözleşmesinde Dolar kullanarak bir ağır teçhizat alıp müşteriye kiralarsa, kira gelirlerinin de Dolar üzerinden olması konusunda borçlu ile anlaşma yapmalıdır. Benzer bir örnekte ise, uluslararası bir mudarebe sözleşmesi söz konusu olduğunda, yatırım yabancı para birimi cinsinden yapıldıysa, kâr paylaşımı da aynı para birimi cinsinden olmalıdır (Wahyudi vd., 2015: 240).

Yukarıda bahsedildiği üzere, katılım bankaları, kredi işlemlerinde yerel para birimiyle topladığı mevduattan yerel para birimi cinsinden kredi kullandırmakta, yabancı para birimlerine oluşturulan topladığı mevduattan da yabancı para cinsinden kredi kullandırmaktadır. Bu uygulama, bir çeşit döviz kuru riski azaltma stratejisi olarak görülebilir.

Katılım bankalarında altın üzerinden fon toplama vb. altına dayalı işlemler artmaktadır. Bu durum, altın fiyatlarının yerel para biriminden ve döviz cinsinden değişmesi sonucunda bankayı kur riskine maruz bırakmaktadır. Dolayısıyla katılım bankalarında, döviz kuru riski değerlendirilirken altın fiyatlarındaki değişim de dikkate alınmalıdır.

Ancak burada, altın ve gümüş gibi madenlerin ve yabancı para birimlerinin alınıp satılmasına ilişkin İslami ilkeler bakımından dikkat edilmesi gereken bir husus bulunmaktadır. Altın ve gümüşün gerek ziynet ve gerekse sikkeli para olarak birbiriyle mübadelesi caiz olduğu gibi, diğer madeni paraların veya temsili para

olarak kullanılan banknotların birbiriyle mübadelesi caizdir ama bu konuda birtakım esaslara uyulması öngörülmüştür: İki bedelin peşin olarak ödenmesi ve cins birliğinde eşit miktarların mübadelesi esası. Yani altın, gümüş veya para mübadelelerinde alım satımının peşin yapılması gerekir. Vade söz konusu olursa vade farkı eklenmese bile riba meydana gelir çünkü altın veya döviz satışlarında günde birkaç defa değişen kur fiyatları yüzünden, böyle bir vade taraflardan birisi için haksız kazanca yol açabilir. Ayrıca; altın altınla, gümüş gümüşle, Türk Lirası Türk lirası ile, bir döviz, kendi cinsi ile değiştirilmek istendiğinde de eşit miktarlar değiştirilebilir ² (Döndüren, 2010: 1-9).

Yukarıdaki prensiplerin herhangi birine uyulmazsa işlem faizli kabul edilir. Örneğin; Türk Lirası ile Dolar, peşin ve eşit miktarlarda (eşit değerde) olmaması durumunda, değiştirilemez. Benzer şekilde, kredili olarak Türk Lirası ve Dolar'ın takas edilmesi kesinlikle yasaktır. Sonuç olarak, döviz kuru riskinden korunma konusundaki pek çok konvansiyonel uygulama, mesela future ve forward işlemleri, İslami bir bankada riskten korunma stratejisi olarak bu yüzden uygulanamaz. Faiz haricinde, garar (belirsizlik) faktörlerinin varlığı da geleneksel riskten korunma (hedging) işlemlerinin İslam'da kabul edilemez olmasına neden olmaktadır. Zira, satıcının henüz sahip olmadığı bir nesneyi satması ve işlem tarihini ya da fiyatını belirlemeden gelecekte bir şeyleri satmayı kabul etmek belirsizlik içermektedir (Wahyudi vd., 2015: 248).

3.2.4. Hisse Senedi Fiyat Değişim Riski ve Yönetimi

Hisse senedi fiyat değişim riski, hisse senedi sahipleri için hisse senedi fiyatlarının azalması sonucu portföy değerinin azalması ya da ileri bir tarihte belirli bir miktarda bir fonu hisse senetlerine yatırmayı planlayan yatırımcılar için hisse senetlerinin fiyatlarının yükselmesi sonucunda şimdiye nazaran daha az hisse senedi

² Hadis: Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline, eşit ve peşin şekilde trampa edilir. Bunlardan farklı cinsler birbiriyle mübadele edilirse, peşin olmak şartıyla dilediğiniz gibi satış yapınız (Müslim, Müsâkât, 81; Ebû Dâvûd, Büyû', 18; A. İbn Hanbel, V, 314, 320.)

satın alabilme ya da daha fazla ödeme yaparak planlanan sayıda hisse senedi satın alabilme risklerini ifade eder (Parlakkaya, 1996: 101).

Bankalar gelir ve sermaye kazancı elde etmek veya likiditesi yüksek menkul kıymetlerde kalmak amacıyla hisse senetlerine yatırım yapmaktadırlar. Dolayısıyla hisse senedi fiyatlarında yükselme veya düşme yaşandığında bankaların zarar etme ihtimali hisse senedi fiyat riski olarak bilinmektedir (Ekenel, 2009: 29). Geleneksel bankalarda olduğu gibi hisse senedi portföyü bulunduran katılım bankaları için de bu risk aynı şekilde hissedilmektedir.

Hisse senedi fiyat riski bankaları iki şekilde ele alınmaktadır: Nakit akışı riski ve portföy riski. Nakit akışı riski, hisse senedine yatırım yapmayı planlayan bankaları için hisse senedi fiyatlarındaki artış nedeniyle daha fazla nakit çıkışı olmasını ya da hisse senedi satmayı planlayanlar için hisse senedi fiyatlarındaki düşüş nedeniyle daha az nakit girişi olmasını ifade eder. Portföy riski ise elinde hisse senedi portföyü olan bir bankanın hisse senedi fiyatlarındaki düşüş sonucunda portföy değerinin azalmasını ifade eder (Parlakkaya, 1996: 30).

Bu riski değerlendirebilmek için hisse senetleri fiyatlarını etkileyen faktörleri incelemekte fayda olacaktır. Hisse senedi fiyatlarını etkileyen faktörler firma içi ve firma dışı faktörler olarak iki grupta değerlendirilebilir. Firma içi faktörler, hisse senedini ihraç eden şirketle ilgili mikro düzeydeki unsurlarken, firma dışı faktörler ise makro düzeydeki unsurlardır. Firma dışı faktörler “sistemik risk”e, firma içi faktörler “sistemik olmayan risk”e sebep olmaktadır. Sistemik riski etkileyen faktörler; faiz oranlarındaki değişimler, enflasyon oranlarındaki değişimler, döviz kurlarındaki değişimler, içinde bulunulan ekonominin geleceğine ilişkin yatırımcıların beklentileri, kamu harcamalarındaki farklılıklar, uluslararası portföy yatırımlarındaki eğilimler ile altın fiyatları ve para arzındaki değişimler olarak sıralanabilir. Sistemik olmayan riski etkileyen faktörler ise daha çok ilgili firmanın performansına bağlı unsurlardır. Sistemik risk, bütün hisse senetlerini aynı yönde fakat değişik ölçüde etkilerken sistemik olmayan risk, firmanın bizzat kendisiyle ilgili olduğundan sadece ilgili hisse senedinin fiyatını etkiler (Parlakkaya, 1996: 101-102), (Albeni ve Demir, 2005: 4-8).

Hisse senedi fiyat riskinin sağlıklı yönetilebilmesi için bu riski etkileyen sistematik ve sistematik olmayan unsurların iyi tahlil edilmesi, bu unsurlardaki değişimlerin doğru öngörülmesi gerekmekte ve buna uygun hisse senedi pozisyonu alarak, riski azaltmak için uygun stratejiler geliştirilmelidir.

3.2.4.1. Hisse Senedi Fiyat Değişim Riskinin Ölçülmesi

Hisse senedi fiyat riski genel olarak; standart yöntem ve riske maruz değer yaklaşımı olmak üzere iki yöntemle ölçülmektedir. Standart yöntemde, hisse senedi portföyü için, hisse senedi risklerinin iki bileşeni olan genel piyasa riski ve spesifik risk tutarları hesaplanmaktadır. Burada amaç, bankanın hisse senedi pozisyonuna göre maruz kalabileceği dışsal risk faktörlerini ve ilgili kıymetleri ihraç eden kurumlardan kaynaklanabilecek risklerin belirlenmesidir (Yahşi, 2014: 125-126).

Riske maruz değer yaklaşımı / içsel model kullanımı, denetim otoriteleri tarafından aranan nitel ve nicel koşulları sağlayan bankalarca kullanılabilmektedir. Bu bankalar, bağlı bulundukları denetim otoritesinden izin alarak bu modeli kullanabilmektedir. Bankalar, hisse senedi fiyat riskini ölçmek için “riske maruz değer”i hesaplamak için parametrik / varyans-kovaryans, tarihi simülasyon ve monte carlo simülasyonu yöntemlerinden birisini kullanabilmektedirler (a.g.e.: 126).

3.2.4.2. Hisse Senedi Fiyat Değişimi Riskini Azaltma Yöntemleri

Hisse senedi fiyat değişim riskinin yönetilmesinde en önemli yöntemlerden birisi, riskin çeşitlendirme ile azaltılması stratejisidir. Riski azaltma açısından portföy çeşitlendirilmesi kararı verilirken dikkat edilmesi gereken husus, kovaryansları (veya korelasyonlar) düşük olan hisse senetlerinin bir araya getirilmesidir. Böylelikle, portföyde yer alan bazı hisse senetlerinin getiri oranlarındaki düşüş, diğer hisse senetlerinin getiri oranlarındaki artış ile telafi edilebilmektedir (Altay, 2015: 281-284).

Hisse senedi fiyat değişim riskinin yönetilmesinde diğer bir yöntem korunma stratejisidir. Çeşitlendirme stratejisi riski azaltma amacı güderken, toplam riski ancak sistematik risk düzeyine kadar indirebilmektedir. Buna karşın korunma stratejisinde, üstlenilen riskten tamamen kaçınmak ya da riski transfer etmek amaçlanmaktadır. Bu stratejinin temel araçları türev ürünlerdir (a.g.e.: 287). Katılım bankaları İslami

prensipere aykırı olduğu için geleneksel türev ürünleri kullanmadığından, bu riskten korunma için yine alternatif yöntemlerin geliştirilmesine ihtiyaç görölmektedir.

Katılım bankaları, hisse senedi fiyat riskini en aza indirmek için, hisse senedi alma kararı verileceğinde ekonomik ve siyasi konjonktürü, ilgili sektörü ve firmanın mali durumunu iyi analiz etmeli, piyasadaki fiyat dalgalanmalarının yönünü öngörmeye gayret etmelidir. Bu şekilde, hisse senedi yatırım yapıp yapmama kararını vermeli ve yapacaksa hangi sektöre yoğunlaşması gerektiğini ve hangi firmanın hisse senedini alıp satması gerektiğini analizlere göre belirlemelidir.

Katılım bankalarında hisse senedi riski yönetiminin temel fonksiyonları şöyle özetlenebilir (Kılınçer, 2010: 75):

- i. Risklerin izlenmesi ve analizi kapsamında; hisse senedi pozisyonlarına ve fiyatlara ilişkin değişimlerin izlenmesi, risk tutarlarının takip edilmesi, limit ihlallerinin tespit edilmesi ve izlenmesi, muhtemel senaryoların analizi, risk tutarlarının raporlanması,
- ii. Sayısal veya analitik analizler kapsamında; yeni finansal ürünler için modellemelerin geliştirilmesi, yeni sayısal veya analitik yöntemlerin tasarlanması ve oluşturulan yeni yöntemlerin denenmesi,
- iii. Model geliştirme kapsamında; sistem için yeni modellerin risk analiz araçlarının ve tekniklerinin geliştirilmesi, gerekli geri bildirimlerin yapılması,
- iv. Sistem geliştirme ve bütünleştirme kapsamında; işlem yapmayı desteklemek için yeterli alt yapı oluşturulması, risklere ilişkin verilerin ve bilgilerin kullanımını destekleyecek veri tabanlarının geliştirilmesi.

Katılım bankaları için hisse senedi alım satımında dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da hisse senedi alınan şirketin İslami prensipler açısından belirli şartları sağlaması gerektiğidir. Geleneksel bankalar gibi her istediği şirketin hisse senedini satın alamayan katılım bankaları, özellikle çeşitlendirme stratejisi bakımından dezavantajlı duruma düşmektedirler. Ayrıca katılım bankaları, hisse senedi alımında bazı kriterlere uymayan şirketleri tercih etmedikleri gibi müşterilerinin de kendi bankaları üzerinden bu şirketlerin hisse senedi alımına izin vermemektedirler. Bu kapsamda hangi şirketlerin hisse senetlerine yatırım

yapılabileceğine ilişkin Borsa İstanbul (BIST) bünyesinde bir endeks oluşturulmuştur.

BIST’te işlem gören ve katılım bankacılığı prensiplerine uygun pay senetlerinden oluşan borsa endeksi olan KATLM endeksi, İslami finans kapsamında yatırım yapılabilir pay senetlerinin belirlenmesine imkan sağlamaktadır. Endekste yer alamayacak, yani katılım bankacılığı çerçevesinde hisse senedi alınmayacak şirket grupları aşağıda maddeler halinde yer almaktadır (Seçme, Aksoy, ve Uysal, 2016: 108):

- i. “Faaliyet alanı; faize dayalı finans, ticaret, hizmet, aracılık (bankacılık, sigorta, finansal kiralama, faktöring ve diğer faize dayalı faaliyet alanları), alkollü içecek, kumar, şans oyunu, domuz eti ve benzer gıda, basın, yayın, reklam, turizm, eğlence, tütün mamulleri, silah, vadeli altın, gümüş ve döviz ticareti olan şirketler
- ii. Toplam faizli kredilerinin piyasa değerine oranı ile faiz getirili nakit ve menkul kıymetlerinin piyasa değerine oranı %30 ve üzeri şirketler
- iii. (i) maddesinde yer alan faaliyet alanlarından elde ettiği gelirlerinin toplam gelirlerine oranının da %5 ve üzeri olan şirketler.”

Yukarıda mezkur şartlar, uluslararası kabul görmüş AAOIFI standartlarıdır. Katılım bankaları, hisse senedi tercihlerinde yukarıdaki şartlar kapsamında hareket etmek zorunda olduklarından, piyasada gördükleri bazı fırsatlardan yararlanamadıkları gibi hisse senedi portföylerinin riskini çeşitlendirme stratejisiyle en aza indirmede de kısıtlamaya maruz kalmış olurlar.

3.3. Operasyonel Risk ve Yönetimi

Finansal sektörde yaşanan hızlı değişim, bu alanda yararlanılan teknolojiye gelişmeler ve bankaların sunduğu ürün ve hizmetlerdeki değişimler, bankaların operasyonlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla bankaların operasyonel faaliyetleri sürekli bir değişim sürecindedir ve günümüz banka yöneticilerinin en önemli sorumluluklarından biri bankacılık sektöründe yaşanan bu gelişmelerin iş süreçlerine olumsuz etkilerini en aza indirmektir. Bunu sağlayabilmek için ise etkin bir operasyonel risk yönetim sistemine ihtiyaç vardır. Operasyonel risk, genel olarak “kredi riski” veya “piyasa riski” dışında kalan tüm riskler olarak

tanımlanmakta ve bankalarda risk yönetimi alanında en yeni kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Leblebici Teker ve Ülengin, 2005: 1).

Daha geniş anlamda operasyonel risk, “Yetersiz veya başarısız iç süreçler, insanlar ve sistemlerden ya da harici olaylardan kaynaklanan ve yasal riski de kapsayan zarar etme olasılığı” olarak tanımlanmaktadır (BDDK, 2015). IFSB, İslami ilkelere uymamaktan kaynaklanan zarara uğrama ihtimalini de operasyonel risk kapsamında değerlendirmiştir. Ancak, çalışmamızda bu risk, “Şer’i Uyumsuzluk Riski (Shariah Non-Compliance Risk)” başlığı altında ilerleyen bölümlerde ayrıca ele alınacaktır.

Son zamanlarda bankacılık ürün ve hizmet ağının çeşitlenerek karmaşıklaşması, daha gelişmiş teknolojik gereçlerden yararlanılması, bankacılık faaliyetlerinin uluslararası piyasalara entegre olarak anlık işlemlerin sayısının artması ve takibinin zorlaşması gibi etmenler operasyonel risk kavramının çerçevesini genişletmiştir. Bu bağlamda operasyonel risk daha geniş bir perspektiften ele alınarak, bankaların operasyonel risk yönetimi sistemlerini, “banka içi kontrollerdeki aksamalar sonucu hata ve usulsüzlüklerin gözden kaçmasından, banka yönetimi ve personeli tarafından zaman ve koşullara uygun hareket edilmemesinden, banka yönetimindeki hatalardan, bilgi teknolojisi sistemlerindeki hata ve aksamalar ile deprem, yangın, sel gibi felaketlerden kaynaklanabilecek kayıplara kadar oldukça çeşitli faktörleri dikkate alarak geliştirilmeleri” gerekmektedir (BDDK, 2016: 1). Sürekli değişen ekonomi ve iş ortamı, bankaların dikkate alması gereken operasyonel risk unsurlarını çeşitlendirmektedir. Yukarıda sayılanlar dışında da her bir bankaya özgü birçok operasyonel riskin ortaya çıkabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Dünyada ve ülkemizde sayıları hızla artan katılım bankaları, yukarıda sayılan faktörlerin yanı sıra hızlı büyüme ve şubeleşme politikalarıyla daha fazla operasyonel risklere maruz kalmaktadır. Şube yerlerinin seçimi, önceliklerin belirlenmesi vb. seçilen diğer stratejiler beraberinde risk unsurlarını da getirmektedir (Sayım, 2012: 81). Ayrıca bu hızlı büyümeyle birlikte, çok sayıda yeni personelin alınması, bankacılık sistemleri için gerekli alt yapının sağlanması ve yeni araç-gereçlerin edinilmesi, bu bankalardaki operasyonel risk düzeyini artırmaktadır.

İslami finansal araçların gelişimini hızla sürdürmesi, buna uyum sağlamaya çalışan katılım bankaları için ayrı bir operasyonel risk unsuru olarak görülebilecektir. Yeni İslami finansal araçların anlaşılması, banka bünyesine dahil edilme süreci, bunların müşterilere tanıtılması ve hem bulunulan ülkenin yasal standartlarına hem de İslami ilkelere uyumun sağlanması hususları katılım bankalarında operasyonel riski artıran unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Geleneksel bankalara göre katılım bankalarında operasyonel risk seviyesinin daha yüksek oluşunun bir diğer sebebi; geleneksel bankaların iş alanının çoğunlukla finans sektörü ile sınırlıyken, katılım bankalarının iş alanının hem finans sektörünü hem reel sektörü kapsamasıdır. Dolayısıyla katılım bankalarının karşılaştığı riskler, geleneksel bankalardan çok daha çeşitli olacaktır. Bazı İslami finansal araçlarda karşılaşılan risklere şunlar örnek verilebilir (Wahyudi vd., 2015: 160):

i. Murabahada; insan faktöründen kaynaklanan iki tür operasyonel riskle karşılaşılır: Biri personelden, diğeri müşteriden kaynaklanan risk. Birincisinde ilgili banka görevlisinin müşterinin talebi üzerine satın aldığı mal, istenilen özelliklerde olmayabilir, yani personelin beceriksizliği söz konusudur ve dolayısıyla müşteri bankadan malı satın almaz. İkincisi, banka ilgili malı satın aldıktan sonra müşteri anlaşmadan cayarak malı satın almayabilir. Ayrıca; İslami ilkeler ile mevcut yasal düzenin uyuşmama ihtimalinden dolayı yasal risk mevcuttur. Murabaha ile klasik kredi verme işlemi birbirine her ne kadar benziyor olsa da murabaha için bazı özel düzenlemelere ihtiyaç olacaktır. Bu tarz risk, diğer İslami finansal sözleşmeler için de söz konusudur.

ii. Selem sözleşmesinde; satıcının ilgili ürünü sözleşmede belirlenen zamanda alıcıya gönderememesi ya da ürünün istenilen özelliklerde üretilmemesi ihtimalleri, insan faktöründen doğan operasyonel risklerdir. Selem temelli finansman kullanan bankanın, özellikle paralel selem, bilgi sistemlerini buna uygun olacak şekilde büyük ölçüde değiştirmesi gerekecektir. Bu durumda bilgi sistemi kaynaklı operasyonel riskler ortaya çıkar. Yapısı gereği istisna sözleşmelerinde de benzer riskler mevcuttur.

iii. İcara sözleşmesinde; mevcut yasal sistemin bankaların finansal kiralama için varlık edinmesine izin vermemesi durumunda, yasal riskten doğan operasyonel riskle karşılaşılır.

iv. Muşareke ve mudarebe gibi ortaklık temelli sözleşmelerde; hem banka çalışanları hem de müşteriden kaynaklanan insan temelli operasyonel riskler mevcuttur. Banka çalışanları ortaklığa konu işin takibini ve muhtemel riskleri iyi saptayamayabilir. Müşteri ise; yapılacak işe ilişkin faaliyetleri yerine getirmede yetersiz kalabilir.

Tablo 3.4’te operasyonel riske neden olan risk faktörleri dört ana unsur etrafında örneklendirilmiştir:

Tablo 3.4. Operasyonel Riske Neden Olan Faktörler

Ana Risk Faktörleri	Örnekler
Süreçler	“Yetersiz ve uygun olmayan politika, prosedür ve rehberler İletişimde yaşanan aksaklıklar Hatalı veri girişi Yetersiz mutabakat Yetersiz hukuki dokümantasyon Kontrol noktalarındaki yetersizlikler Yasal olarak ayrılması gereken karşılıkların ayrılmaması ya da eksik ayrılması veya karşılık ayırma sürecinin etkin olmaması Değişim yönetimi süreçlerinde yaşanan aksaklıklar Yetersiz yedekleme faaliyeti ile etkin olmayan aksiyon planları
Personel	Rehber, politika ve prosedürlere uyulmaması Yetkisiz işlem ve görev ihmali Ceza hukuku uyarınca konusu suç olan banka içi eylemler Görev ve sorumluluk alanlarının ve çifte kontrol mekanizmasının oluşturulmasındaki eksiklikler, tecrübesiz personel çalıştırılması Personel hatası ve dikkatsizliği, görev ve sorumlulukların açıkça tanımlanmaması

Bilgi Sistemi	Bilgi işlem sisteminde yer alan donanım, ağ ve sunucuların işlerliklerinin sürdürülememesi
Dış Olaylar	Ceza hukuku uyarınca konusu suç olan banka dışı eylemler Hizmet sağlayıcıların kötü performans göstermesi İnsan kaynaklı olarak yaşanan felaketler Doğal felaketler Politik ve yasal faktörler”

Kaynak: (BDDK, Operasyonel Riskin Yönetimine İlişkin Rehber, 2016: 12)

Operasyonel risk; personel riski, süreçlerden kaynaklanan riskler, bilgi sistemlerinden kaynaklanan riskler ve dış olaylardan kaynaklanan riskler olmak üzere dört ana başlık etrafında ele alınmaktadır.

3.3.1. Personel Riski

Banka çalışanlarının bilgi eksikliği ve yetersizliğinden, ihmalinden, görevlerini unutmalarından veya kötüye kullanmalarından ya da suç sayılabilecek eylemleri kasıtlı olarak gerçekleştirmelerinden kaynaklanan risklerdir. Örneğin banka personeline; limitleri aşarak ve yeterli güvence almadan kredi verilmesi, yeterli inceleme yapılmadan başka teşebbüslere iştirak etme kararı alınması, teknolojik yeniliklere adapte olunamaması, değişime ayak uydurulamaması, ürün ve hizmet tanıtımının yeterli düzeyde yapılamaması gibi hususlar personel riski kapsamında değerlendirilebilir. Ayrıca personelin banka içinde sahtekarlık, yolsuzluk ve hırsızlık yapması, emirleri geçerli mazeret olmadan yerine getirmemesi veya kurallara aykırı olarak yerine getirmesi, kasti olarak işi engellemesi ve kötü niyetli davranması gibi hususlar da personelden kaynaklanan risklerdendir (Boyacıoğlu, 2002: 2).

Personel riski kapsamında değerlendirilen bir başka durum ise banka çalışanlarının iş kanununa aykırı davranması, örneğin banka içi yaşanan ayrımcılık, cinsel taciz ve uygun olmayan iş akdi feshi gibi durumlardır. Diğer bir personel riski ise, kalifiye olmayan elemanlarla çalışılması sonucu meydana gelebilecek hatalardan dolayı bankanın zarara uğraması, yani bankada kilit personel eksikliğidir (Leblebici Teker ve Ülengin, 2005: 1). Bu riske neden olan faktörler; personelin bilgi ve tecrübe

yetersizliği, personel sayısının yetersizliği ve aşırı iş yükü, motivasyon eksikliği, personelin düzensiz yer değişimi, çalışma ortamının elverişsizliği (Boyacıoğlu, 2002: 2), iş bölümü ve görev ayrımlarının net olarak belirlenmemesi ve performans ölçüm ve takip sisteminin etkin olmaması gibi eksikliklerdir.

Bir banka için şubelerde çalışan personel, bankanın müşteriye bakan yüzü olarak görölmektedir. Dolayısıyla personel kaynaklı riskler bankanın müşterisi ile olan ilişkilerini direkt olarak etkileyebilmektedir. Ortaya çıkan maddi kayıpların yanında personel kaynaklı risklerin bankanın itibarına da zarar verme ihtimali oldukça yüksektir. Bu şekilde yaşanan itibar ve müşteri kayıpları, maddi zararlardan ayrı olarak ölçülememekle birlikte banka aleyhine ciddi sorunlar doğurabilmektedir (Kara, 2009: 5).

3.3.2. Süreçlerden Kaynaklanan Riskler

Banka faaliyetleriyle ilgili süreçlere ve süreçleri tamamlayıcı fonksiyona sahip iç kontrollere ilişkin prosedürlerin olmamasından ya da mevcut prosedürlerin yanlış tasarlanmasından veya yanlış şekilde uygulanmasından doğabilecek zarara ilişkin risklerdir. Banka organizasyon yapısındaki eksiklikler, birimler arasında bilgi akışındaki ve iletişimdeki yetersizlikler, yeterli ve etkin kontrol mekanizmalarının olmaması gibi hususlar süreçlerden kaynaklanan risklere yol açan faktörler arasında sayılabilir (Can, 2003: 5). Ayrıca, yetersiz ve uygun olmayan politika, prosedür ve rehberler, hukuki dokümantasyondaki eksiklikler ve kontrol noktalarındaki aksaklıklar, hatalı veri girişleri, değişim yönetimi süreçlerinde yaşanan aksaklıklar, yetersiz yedekleme faaliyetleri, etkin olmayan aksiyon planları gibi bankacılık faaliyetlerine ilişkin süreçlerde karşılaşılan risk unsurları bu kategoride değerlendirilmektedir.

3.3.3. Bilgi Sistemlerinden Kaynaklanan Riskler

Bilgisayar donanımlarında, yazılımlarında, bilgi depolama, işleme ve iletişim sistemlerinde yaşanan sorunlardan, kısacası bilgi sistemlerinden kaynaklanan risklerdir. Buralarda yaşanan zararlar kasıt unsuru olmamaksızın, direkt olarak sistemden kaynaklanmaktadır. Öte yandan, bilgi sisteminden kaynaklanan riskler

kurum içi kasıtlı eylemler sonucu oluşuyorsa personel riski, kurum dışı kaynaklı ise dış riskler kapsamında değerlendirilmektedir (Can, 2003: 5).

Piyasaya sunulan yeni hizmet ve ürünlerin artan karmaşıklığı ve teknolojiye yaşanan hızlı gelişmelerle birlikte bankalar, bilgi sistemlerini değiştirmekte ya da yeniden yapılandırmaktadırlar. Ancak, banka bünyesinde kurulan yeni bir sistemde ya da mevcut sistemin güncellenmesi durumunda oluşabilecek hatalar veya yanlış programlamalar verilerin hatalı işlenmesine ve yanlış sonuçlar alınmasına neden olabilir. Bu kapsamda, sistemden kaynaklanan riskler dört alt grupta incelenebilir: teknoloji ve yatırım riski, sistem geliştirme ve uygulama riski, sistemin kapasite sorunları, sistemin güvenlik sorunları (Leblebici Teker ve Ülengin, 2005: 3).

Teknoloji ve yatırım riski, kurulan yeni sistemin banka ihtiyaçlarını karşılamamasından veya uygun olmayan sistemlere yapılan yatırımlardan dolayı, bankanın maruz kalabileceği zararları ifade eder. Sistem geliştirme ve uygulama riski, programlama sürecindeki hatalar ve geliştirilen programın kullanımının zor olması neticesinde çalışanların hata yapması sonucu maruz kalınabilecek zararı ifade eder. Sistemin kapasite sorunları; network sisteminin, hafızanın veya veritabanının kapasitesinin yetersiz olmasından dolayı işlem sürecinin yavaşlaması ya da sistemin çökmesi ile veri kaybı yaşama ihtimalini ifade eder. Banka sisteminin güvenliği ise, bilgi sistemlerindeki güvenlik açıkları sonucunda yetkisiz kişilerin sisteme müdahale edebilmesini ve bazı verilere ulaşip kötü niyetle kullanma ihtimalini ifade eder. Bu risk aynı zamanda, bankalar için ciddi bir itibar kaybına neden olabilmektedir (a.g.m: 3).

3.3.4. Dış Olaylardan Kaynaklanan Riskler

Personel, banka içi süreçler ve bilgi sistemlerinden kaynaklanan risk unsurları dışında kalan operasyonel risk unsurları, dış olaylardan kaynaklanan riskler sınıfında incelenmektedir. Bu risk unsurları, banka personeli ve banka içi sistemlerin dışında kalan, kontrol edilemeyen faktörlerden doğan, banka dışı gelişmelerden kaynaklanan ve kasti hataları içermeyen risklerdir.

Dışarıdan sağlanan hizmetlerin istenilen şartlarda olmaması, hizmet veren kurumun iflası gibi banka dışı taraflardan kaynaklanan riskler; terör saldırıları,

bombalama, kara para aklama ya da siber saldırılar gibi kurum dışı illegal olaylarından kaynaklanan riskler; deprem, sel, yangın gibi doğal afetler ve enerji sistemlerinde yaşanan aksaklıklardan kaynaklanan riskler ile müşterilerin kötü niyetli davranışlarının yol açtığı riskler bu gruba girmektedir (Can, 2003: 5-6). Ayrıca, kamu otoritesince koyulan yasa ve kuralların banka aleyhine değişmesi veya mevcut ya da değişen mevzuata bankanın uyum sağlayamamasından kaynaklanan zararlar da yasal risk adı altında dış olaylardan kaynaklanan riskler kapsamında ele alınmaktadır.

Bankalar uluslararası bankacılık faaliyetlerinde daha fazla yasal riske maruz kalırlar çünkü söz konusu faaliyetler birden fazla hukuk sistemini ilgilendirmektedir (Boyacıoğlu, 2002: 3). Bunun yanında, özellikle ürün ve hizmet yelpazesi her geçen gün hızla genişleyen katılım bankaları, bu süreçte daha fazla yasal riskle karşılaşılır. Genellikle yurtdışı menşeli yeni işlemlerin sözleşme yapıları ve işleyiş süreçlerinin ulusal hukuk sistemine uyum sağlayacak biçimde düzenlenmesi beraberinde çeşitli zorluklar getirecektir. Diğer taraftan, katılım bankalarına ilişkin yasal mevzuat ve rehber niteliğindeki belgelerdeki eksiklik de bu bankalar için yasal risklerden kaynaklanan operasyonel riski artırıcı bir faktör olarak görülebilecektir.

3.3.5. Operasyonel Riskin Ölçülmesi

Diğer risk türlerinde olduğu gibi operasyonel riskin de etkin bir şekilde yönetilebilmesi için sayısallaştırılması gerekmektedir. Banka içindeki operasyonel risk unsurlarının belirlenip, bankaya muhtemel zararlarının saptanması ve ölçülmesi, bu risklere karşı alınabilecek önlemler için ilk adımdır.

Operasyonel risk ölçümünde temel amaç, geçmişte gerçekleşen olaylardan edinilen tecrübelerin ve geleceğe ilişkin tahminlerin bir araya getirilerek, riskin yol açabileceği zarar ve kayıpları mümkün olduğunca azaltabilmektir. Ancak, operasyonel risklerin bazı özellikleri bunların ölçümünü diğer risklerin ölçümüne nazaran zorlaştırmakta ve net sonuçlara ulaşılmasını engelleyebilmektedir. Bunlar özetle şöyle sıralanabilir (Can, 2003: 8-9):

- i. Operasyonel risklerin genellikle her bankanın kendine özgü şartlarına bağlı olması,

- ii. İş stratejileri, süreçler, piyasa şartları, rekabet ve teknoloji gibi faktörlerde meydana gelen değişiklikler nedeniyle bu risklerin sürekli değişim içinde olması,
- iii. Riske neden olan unsurların çeşitliliği,
- iv. Ortaya çıkma olasılığı düşük ancak potansiyel etkisi yüksek bazı operasyonel risklerin kayıt altına alınamaması nedeniyle, bunlara ilişkin yeterli veri elde edilememesi,
- v. Nedensel faktörlerin belirlenmesindeki zorluklar.

Basel II düzenlemelerinde operasyonel riskin ölçülebilmesi ve buna bağlı olarak ihtiyaç duyulacak sermaye tutarının belirlenebilmesi için üç yöntem önerilmektedir:

- Temel Gösterge Yaklaşımı
- Standart / Alternatif Standart Yaklaşım
- Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları

3.3.5.1. Temel Gösterge Yaklaşımı

Operasyonel risk ölçümü kapsamında, ihtiyaç duyulan sermaye tutarının hesaplanması için kullanılabilecek en basit yöntemdir. “Temel gösterge yaklaşımında bankaların son üç yıllık muhasebe döneminde elde ettiği brüt gelir (GI) tutarlarının ortalamasının sabit bir oranı(α) alınarak operasyonel risk kayıpları için gerekli sermaye tutarı belirlenmektedir. Bankaların brüt gelirin belirli bir oranında veya daha fazlası kadar fonu ellerinde bulundurması ve operasyonel risk kayıplarının hiçbir zaman bu tutarı aşmayacağı ve risklerin her zaman tamamıyla karşılanacağı kabul edilmektedir” (Atay, 2010: 46). Burada brüt gelir, net faiz geliri ile net faiz-dışı gelirin toplamı olarak hesaplanmalıdır (Basel, 2004: 190).

3.3.5.2. Standart / Alternatif Standart Yaklaşım

Standart yaklaşıma göre sermaye hesaplaması temel gösterge yöntemine benzemekle birlikte temel farklılık, standart yaklaşımda brüt gelir hesaplanırken bankanın gelirleri sekiz iş koluna ayrılmakta ve her iş kolu için bu kez sabit bir katsayı yerine ayrı ayrı katsayılar uygulanmaktadır (Akkuş, 2017: 119). Bu iş kolları; “Kurumsal Finansman, Alım-Satım ve Satış, Perakende Bankacılık, Ticari

Bankacılık, Takas ve Ödemeler, Acentelik Hizmetleri, Varlık Yönetimi ve Perakende Aracılık'tır (Basel, 2004: 194).

“Bu yaklaşımda toplam sermaye yükümlülüğü, her iş koluna ait son üç yıllık gelirlerin toplanarak aritmetik ortalamasının alınması, çıkan sonucun iş koluna göre belirlenen beta katsayıları ile çarpılması ve her iş kolundaki çarpım sonuçlarının toplanması ile hesaplanır. Ayrıca herhangi bir iş kolunda, negatif brüt gelir dolayısıyla oluşan negatif sermaye yükümlülüğü diğer iş kollarındaki pozitif sermaye yükümlülükleriyle toplanarak netleştirilebilmektedir”(Akkuş, 2017: 119).

Alternatif standart yaklaşım, perakende bankacılık ve ticari bankacılık olmak üzere iki faaliyet kolu dışında, standart yaklaşımın aynısıdır. Bahse konu iki faaliyet kolunda, maruz kalınan risk göstergesi olarak brüt gelirin yerine, krediler ve avanslar bir ‘m’ sabit faktörüyle çarpılarak kullanılır. Perakende ve ticari bankacılık faaliyet kolları için beta değerleri, standart yaklaşımdakiyle aynıdır (Basel, 2004: 192).

3.3.5.3. Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları

Gelişmiş ölçüm yaklaşımları, bankaların risk ölçümünde kendi içsel modellerini oluşturarak daha gerçekçi bir risk ölçümü sağlamalarını teşvik etmektedir. Bu şekilde amaç, standart yöntemlerin ortaya koyduğu tekdüze ölçüm yöntemlerinin tüm bankalarda aynı şekilde başarılı sonuç verememe durumunun önüne geçmektir. Bankalar, kendilerine özgü koşulları yansıtan modeller aracılığıyla operasyonel risklerini daha sağlıklı şekilde ölçebileceklerdir (Altay, 2015: 434-435).

Önceki üç model, operasyonel risk için ayrılması gereken sermayeyi bankanın brüt gelirine göre hesaplamaya dayanmaktadır. Gelişmiş ölçüm yaklaşımı ise bankanın faaliyetleri üzerinden maruz kaldığı operasyonel riski, hem faaliyet kolu hem de risk grubu olarak ayırır. Gelişmiş ölçüm yaklaşımlarından birini kullanabilen bankalar, hangi faaliyetlerinin operasyonel riske neden olabileceğini ve maruz kaldıkları operasyonel kayıplarının etkilerini ne şekilde en aza indirebileceklerini daha rahat ortaya koyabilmekte ve gerekli sermaye miktarını daha doğru olarak hesaplayabilmektedir (Leblebici Teker ve Ülengin, 2005: 11).

Gelişmiş ölçüm yaklaşımlarından en çok kullanılan üç yöntem şunlardır (Atay, 2010: 52-59):

“İçsel Ölçüm Yaklaşımı: İçsel ölçüm yaklaşımında bankalar beklenen operasyonel risk kayıplarını ölçerek operasyonel risk sermayesini oluşturmaktadır. Bu yaklaşımda beklenen kayıplar (kayıp dağılımının ortalaması) ile beklenmeyen kayıplar (kayıp dağılımının sonu) arasında sabit bir ilişki kurulduğu varsayılmaktadır. İçsel ölçüm yaklaşımı hesaplamalarında genellikle bankanın operasyonel risk olaylarının bir dizi faaliyet koluna ve operasyonel risk türüne bölünmesi temel alınmaktadır. Her bir faaliyet alanı/risk türü bileşimi için farklı bir beklenen kayıp yapısı hesaplanmaktadır.

Kayıp/Zarar Dağılım Yaklaşımı: Kayıp dağılımı yaklaşımlarında, bankalar doğrudan risk verilerini kullanarak her bir faaliyet alanı/risk türü hücresi için gelecek zaman diliminde (1yıl gibi) oluşacak operasyonel risk kayıplarının miktarını hesaplamaktadır. Bu hesaplamalar sonucu tespit edilen sermaye yükümlülüğü kayıp dağılımının yüksek bir yüzdesini içermektedir. İçsel ölçüm yaklaşımlarında olduğu gibi kayıp dağılımı yaklaşımında da operasyonel risk kayıp olaylarının muhtemel sıklık ve şiddet/etki varsayımları temel alınmaktadır.

Puan/Skor Kart Yaklaşımı: Bu yaklaşımda bankalar iş kolu düzeyinde operasyonel risk sermayesi için bir başlangıç seviyesi belirleyip daha sonra bu tutarı çeşitli işkollarının risk kontrol çevresini ve risk profilini belirlemeye çalışan skor kart temeline dayandırarak zaman içerisinde geliştirmektedirler. Bu skor kartlar, sermaye hesaplamaları için ileriye dönük bir bakış elde etmeyi amaçlayarak gelecekteki operasyonel risk kayıplarının sıklığını ve şiddetini azaltmak için risk kontrol çevresindeki gelişmeleri yansıtmaktadır.”

Basel komitesince bankaların, daha karmaşık ve ileri operasyonel risk ölçüm sistemleri ve uygulamaları geliştirdikçe, bu mevcut yaklaşımlar yelpazesi içerisinde yeni yaklaşımlara geçmeleri teşvik edilmektedir (Basel, 2004: 189).

3.3.6. Operasyonel Risk Yönetimi ve Bu Riski Azaltma Yöntemleri

Operasyonel riskten korunmada bankanın organizasyonel yapısının işlevi büyüktür. Bu kapsamda, yönetim kurulundan başlamak üzere bankanın tüm birimlerine ve çalışanlara görevler düşmektedir. Çünkü yukarıda da belirtildiği üzere operasyonel riskle bankanın neredeyse tüm işlemlerinde karşılaşmaktadır.

Dolayısıyla bu konuda ilk sorumluluk bu riskten korunmak için strateji oluşturacak yönetim kurulu ve üst yönetime düşer.

Yönetim kurulu bankada sağlam bir operasyonel risk yönetim çerçevesinin oluşması için, bankanın operasyonel riske ilişkin faaliyet kolu, ürün, birim vb. bazında risk iştahı ve kapasitesini çeşitli eşik değerler, rasyolar ve limitler ile belirlemeli, bu şekilde çizdiği stratejiyi gözden geçirmeli ve bu işlevleri yerine getirebilmesi için gerekli sistem ve süreçleri oluşturmalıdır. Üst düzey yönetim ise bankanın risk iştahı ve kapasitesi ile uyumlu olacak şekilde tüm faaliyet, iş süreci ve ürünlerde operasyonel risk yönetim çerçevesinin tutarlı ve etkin bir şekilde uygulanmasını ve sürdürülmesini sağlamalıdır (BDDK, 2016: 5-6).

BDDK'nın hazırladığı Operasyonel Riskin Yönetilmesine İlişkin Rehber'e göre; operasyonel risk yönetimi çerçevesi altında oluşturulan politika ve prosedürlerde asgari olarak aşağıdaki unsurlara yer verilmelidir (BDDK, 2016: 11):

i. “Yaşanan veya yaşanması muhtemel iç ve dış olaylardan hareketle bankaya özgü operasyonel risk tipleri (riskin tanımlanmasında, derecelendirilmesinde ve risk yönetimi amaçlarına ulaşmada tutarlılığı sağlamak üzere operasyonel risk terimleri için ortak bir sınıflandırma ve tanımlama sistematigi geliştirilmelidir. Zira bankanın maruz kaldığı operasyonel risk ve kayıp tiplerini yeterli kapsam ve içerikte somut olarak tanımlayamaması ve sınıflandıramaması, riskin sayısallaştırılmasını ve yönetilmesini engelleyecek temel bir unsurdur.),

ii. Operasyonel riskin bileşenlerinden olan; yeni müşteri, ürün ve bilgi yönetimi sistemlerinin onaylanması, destek hizmeti kullanımı, iş sürekliliği planları, kriz yönetimi ve kara para aklama gibi konulara yönelik kurallar,

iii. Riskin yönetimi kapsamında uygulanan raporlama sürecinin ve ilgili taraflara düşen sorumlulukların açıkça belirlendiği organizasyon yapısı (örneğin, rapor kontrolü yapacak yetkililer, imza ve gönderim prosedürlerinin belirlenmiş olması, bu kapsamda değerlendirilecektir),

iv. Riskin ölçümü ve değerlendirilmesi için kullanılan yöntemler ve bu yöntemlerin nasıl kullanıldıkları,

v. Bankanın strateji dokümanında yer alan operasyonel risk iştahı ve kapasitesi çerçevesinde, doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalabileceği operasyonel riske ilişkin limitler, onaylanmış risk azaltım yöntemleri ve ilgili diğer hususlar,

vi. Bankanın maruz kaldığı operasyonel riske yönelik limit takip süreci,

vii. İzleme ve raporlama sürecinde kullanılan yönetim bilişim sistemi altyapısı,

viii. Bağımsız tarafların operasyonel riske ilişkin değerlendirme ve denetim yapmalarını sağlayacak süreçler (istenilen formatta ve esneklikte bilgi üretebilecek sistemin varlığı, mümkün olduğunca “kara kutu” yaklaşımından kaçınılması, arşivleme ve yedeklemeye yeterli önemin verilmesi bahsi geçen sürecin temel unsurları arasında yer almaktadır),

ix. Bankanın operasyonel risk profilinin önemli ölçüde değiştiği durumlarda politikaların gözden geçirilmesi veya güncellenmesi süreci (örneğin, sektörün ortalama %10 büyümeye gösterdiği bir dönemde, bankanın %20 büyümeye kaydetmesi).”

Operasyonel riskin yönetilmesi, riskin gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkacak zararın büyüklüğünün belirlenmesini ve bu risk unsurlarının gerçekleşme ihtimalinin olabildiğince azaltılmasını amaçlamaktadır. Ancak, operasyonel risk yönetiminin diğer risk yönetimlerine göre önemli bir farkı vardır: Banka için piyasa riski veya kredi riski düzeyi arttıkça beklenen getiri oranı da artmakta ama aynı durum operasyonel risk için geçerli olmamaktadır. Bankanın daha yüksek düzeyde operasyonel risk alması, buna karşılık daha yüksek bir getiri beklentisini beraberinde getirmez. Bu nedenle banka her zaman operasyonel risklerini mümkün olduğunca azaltma yoluna gitmektedir. Bu durumda doğal olarak operasyonel riski azaltmanın beraberinde getireceği önleyici maliyetlere katlanılması gerekecektir (Altay, 2010: 431).

Operasyonel risklerle başa çıkmak için kullanılan en önemli ve eski araçlardan biri sigortadır. Özellikle gerçekleşme ihtimali düşük ancak gerçekleştiğinde büyük olumsuz etkiler doğuracak olaylara karşı yapılan sigorta sözleşmeleri bankalar için oldukça faydalı risk yönetim araçlarıdır (a.g.m.: 431). Ancak, günümüz geleneksel sigorta sistemi İslami hukukçular tarafından sakıncalı görülmektedir. Bu yargının arkasında, klasik sigorta sisteminin belirsizlik (garar) içermesi ve kumara benzer bir yapısının olması görüşü vardır. Ayrıca, sigorta

şirketlerinin topladıkları primleri faiz içeren araçlarda değerlendirmeleri de günümüz sigortacılık sisteminin İslami açıdan sakıncalı kılmaktadır. Bu durumda katılım bankaları alternatif sigorta / güvence araçları aramakta ve bu konuda en fazla kullanılan araç ise İslami sigortacılık olarak bilinen “tekafül sistemi” olmaktadır (Yanpar, 2015: 256-258).

Operasyonel riskin yönetimi ve risklerin azaltılmasında iç kontrol ve denetim birimleri önemli rol oynamaktadır. Operasyonel risklerin en aza indirilmesi için etkin kontrol uygulamaları aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır (BDDK, 2016: 18-19):

- i. Personel arasındaki menfaat çatışmalarını, hataların gizlenmesini ve diğer illegal davranışları engelleyici nitelikte etkin ve açık bir biçimde tasarlanmış görev dağılımı, yetkilendirme ve onay süreçleri,
- ii. Belirlenen risk limitlerine uyulup uyulmadığının yakından izlenmesi,
- iii. Tüm seviyelerdeki banka faaliyetlerinde, yapılan işe uygun uzman personel seçimi ve bunlara gerekli eğitimlerin verilmesinin sağlanması,
- iv. Tahmin edilen miktarın önemli ölçüde dışında gerçekleşen faaliyetlerin tekrar kontrol edilmesi (örneğin bankanın düşük risk - düşük getiri oranı şeklinde gerçekleşmesini beklediği bir işlemde, yüksek gelir elde etmesi durumunda, söz konusu gelirin herhangi bir usulsüzlük sonucu elde edilip edilmediği araştırılmalıdır),
- v. Banka işlemleri ve muhasebe hesaplarının düzenli olarak mutabakatının sağlanması.

Bunlara ek olarak; insan kaynaklarının personel alım sürecinde titiz davranması, düzenli ve sağlıklı performans ölçümleri, motivasyonu artırıcı ödül-ceza mekanizmaları gibi faaliyetler personelden kaynaklanan operasyonel riskleri azaltacaktır.

Katılım bankalarında hızla artan şube sayısı ile birlikte doğan personel ihtiyacı, çok sayıda yeni bankacının sektöre girmesine sebep olmuştur. Personelden kaynaklanan operasyonel risklerin artmaması için bu bankaların işe alım süreçlerin titizlikle yürütmeleri önem arz etmektedir. İşe alınacak personelin, bankacılık bilgi ve tecrübesinin yanında İslami ilkelere uygun bankacılık uygulamalarını da asgari düzeyde bilmesine dikkat edilmelidir. Ayrıca, katılım bankalarının karakteristik

olarak müşterilerle yakın ilişkiye büyük önem verdikleri düşünüldüğünde, personel riskinin bu bankalarda daha önemli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, müşteri ile direkt temas kuran personelin daha dikkatli davranması gerektiği ve bu personellere yönelik sürekli eğitimin önem arz ettiği söylenebilecektir.

Süreçlerden kaynaklanan riskleri azaltabilmek için banka faaliyetlerine ilişkin süreçlerin; yazılı olması ve yönetim kurulu onayından çıkması, standardizasyonunun sağlanması, her işlemin nasıl yapılacağını gösteren iş akış şemalarının oluşturulması, banka personelinin süreçler hakkında yeterince bilgilendirilmesi, süreçlerin hangi birimler ve işler için hizmet verdiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, iş süreçlerine ilişkin dokümanlarda mevzuat, yasal düzenlemeler, denetim süreçleri, yeni ürün/hizmetler ile ilgili değişiklik, düzeltme veya ekleme olması durumunda en kısa zamanda güncelleme yapılması ve değişen ya da yeni süreçlerin uygulamaya alınmadan önce test edilmesi önemlidir. Diğer taraftan; süreçlerde sorun yaşanması halinde; sorunlar zaman kaybetmeden ilgili süreç sorumlularına iletilmeli, muhtemel olaylar dikkate alınarak aksaklık/kesinti senaryoları oluşturulmakta ve bu senaryolar doğrultusunda, alternatif çözüm yolları tespit edilmelidir (TBB Operasyonel Risk Çalışma Grubu, 2003: 1-2).

Bilgi sistemlerinden kaynaklanan operasyonel riskin azaltılması için; bilgisayar donanım ve yazılım sistemlerinin bankanın ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olmasına, bunların işlem ve hafıza kapasitelerinin yeterli olmasına, bilgi sistemi birimleri ile icracı birimler arasında etkin iş akışı ve iletişim kanallarının tesis edilmesine, kullanılan teknolojik araçların taşıdığı risklerin (yazılım riskleri, donanım riskleri vb.) belirlenmesine, bilgi sistemlerinin geliştirilmesine yönelik (kapasite, veri işleme, hız, vb.) çalışmaların yapılmasına ve alternatif hizmet sunum kanallarına ilişkin yeniliklerin (internet, mobil bankacılık vb.) sistematik bir biçimde izlenmesine azami dikkat gösterilmelidir (a.g.e.: 64-65). Bunun yanında, siber suçların son zamanlarda artmasıyla birlikte bilgi sistemlerinin güvenliğinin sağlanması kritik bir konu haline gelmiştir. Bunun için kullanılan bilişim sisteminin yeterince güvenli olduğundan emin olmak, bunları ekstra mekanizmalarla koruma altına almak, bilgileri düzenli olarak yedeklemek, banka içi ve dışı iletişim ağlarının

güvenliğini sağlamak ve sadece yetkili kişilerin bilgi sistemlerine erişebildiğinden emin olmak gerekir.

Dış olaylardan kaynaklanan operasyonel riskin azaltılması için ise; doğal afetler, terör, savaş gibi olağanüstü durumlar neticesinde maruz kalınabilecek risklerin belirlenmesi ve bunlar için bir acil durum ve iş sürekliliği planının yapılması, banka dışı kurumlardan alınan hizmetlerde sorun çıkması halinde hangi risklerle karşı karşıya kalınabileceğinin belirlenmesi, buna yönelik yapılan sözleşmelerde tarafların yükümlülüklerinin açık ve net olarak belirlenmesi, taahhütlerin uygulanabilir olması ve gerektiğinde hizmet sağlayıcılarının hızlıca değiştirilebilmesini mümkün kılacak düzenlemeler içermesi gerekmektedir. (a.g.e.: 66). Ayrıca, çeşitlendirme yoluyla da bu riskin azaltılması mümkündür. Örneğin; bankanın bulunduğu yereden başka bir bölgede destekleyici bilgisayar sistemleri kurularak enerji kesintisi, deprem vb. olaylardan kaynaklanabilecek sistem çökmesi ihtimali minimize edilebilecektir (Boyacıoğlu, 2002: 11).

Ayrıca, yasal düzenlemelerin günü gününe takip edilmesi, yapılan değişikliklere bankanın ilgili birimlerince uyum sağlanıp sağlanmadığının kontrol edilmesi, uluslararası işlemlerde karşı tarafın mevzuatına da hakim olunması da yasal risklerden doğabilecek zararları en aza indirecektir.

Katılım bankalarının dünyada ve ülkemizde halen büyük oranda, geleneksel bankalar için hazırlanmış mevzuata göre faaliyet göstermesi ve bu bankalara ilişkin düzenlemelerin yeni olması, yasal risk düzeyini artırıcı bir unsurdur. Bunun için katılım bankaları, dünyadaki uygulamaları sık sıkıya takip etmeli, hem İslami ilkelere hem bulunan ülkenin yasalarına uyum için azami dikkat göstermelidir. Ayrıca bu bankalar, hızla gelişen ve çeşitlenen ürün ve hizmetlerinin yasal alt yapılarını sağlam inşa etmeli, yapılan sözleşmelerin İslami ilkelere ve ilgili bankacılık kanunlarının gereklerine birlikte uyum sağlamasına dikkat etmelidirler.

Diğer taraftan operasyonel risk yönetiminde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, İslami finansal araçların kendilerine özgü nitelikleriyle daha farklı bilgi teknolojisi sistemleri gerektirdiğidir. Ancak, bu doğrultuda gereken yazılımlar henüz tam olarak geliştirilmeyip standardize edilmediğinden, katılım bankalarında bilgi

sistemleriyle bağlantılı operasyonel risk, geleneksel bankalardan çok daha yüksektir (Tıby, 2011: 45). Bu doğrultuda, katılım bankalarının kendi iş süreçlerine uygun bilgi sistem alt yapısı için yatırımlarını artırması gerekmektedir.

3.4. Likidite Riski ve Yönetimi

Likidite, bir varlığın piyasa değeri etkilenmeden nakde dönüşme hızı olarak tanımlanmaktadır. Likidite riski, ihtiyaç duyulan nakdin bulunmasında meydana gelen muhtemel sıkıntılardan kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısıyla likidite riski, yükümlülükleri zamanında ve tam olarak karşılayacak nakde sahip olmama veya ihtiyaç duyulan nakdi oluşturamama durumundan dolayı ortaya çıkan zarara uğrama ihtimali olarak tanımlanabilir (Altay, 2015: 457). BDDK ise likidite riskini; “bankanın nakit akışındaki dengesizlik sonucunda nakit çıkışlarını tam olarak ve zamanında karşılayacak düzeyde ve nitelikte nakit mevcuduna veya nakit girişine sahip bulunmaması nedeniyle ödeme yükümlülüklerini zamanında yerine getirememesi riski” olarak tanımlamıştır (BDDK, 2014).

Diğer tüm risk türlerine nazaran likidite riski, bankalar açısından en önemli olanıdır. Zira bankalar, güven müessesesi olma özellikleriyle fon arz edenlerle talep edenler arasında bir köprü görevi yapabilmektedirler. Bu kurumlara olan güvenin yükümlülüklerin yerine getirilememesi sebebiyle sarsılması, beklenmedik şekilde ve miktarda kurumdan nakit çıkışına sebep olacaktır (Akan, 2008: 68). Bu şekilde yaşanan likidite sıkıntısı, bankaların temel işlevini yerine getirmesini engelleyecek ve bankayı iflasa kadar sürükleyebilecektir.

ABD’de 2008 yılında başlayıp daha sonra küresel çapta etkili olan finans krizine kadar, Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank of International Settlements-BIS) likidite riskine çok önem vermemiştir. Ancak krizin başlamasından sonra, BIS bünyesinde oluşturulan Basel Komitesi, 2008 yılında likidite riski yönetiminin temel ilkelerini belirlenmiştir. BIS tarafından ortaya konulan bu ilkeler çerçevesinde, Basel III uzlaşısında likidite riskine yönelik olarak standartlar getirilmiştir. Basel III düzenlemelerinde belirlenen temel likidite riski standartları; likidite karşılama oranı (liquidity coverage ratio-LCR) ve net istikrarlı fonlama oranıdır (the net stable funding ratio-NSFR). Likidite karşılama oranı, bankaların belirli stres senaryolarına

karşı bir ay boyunca varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli likit varlıklara sahip olması olarak tanımlanmıştır. Net istikrar fonlama oranı ise, bankaların uzun dönemde fonlamasını istikrarlı kaynaklardan sağlaması olarak ifade edilmektedir (Işıl ve Özkan, 2015: 25).

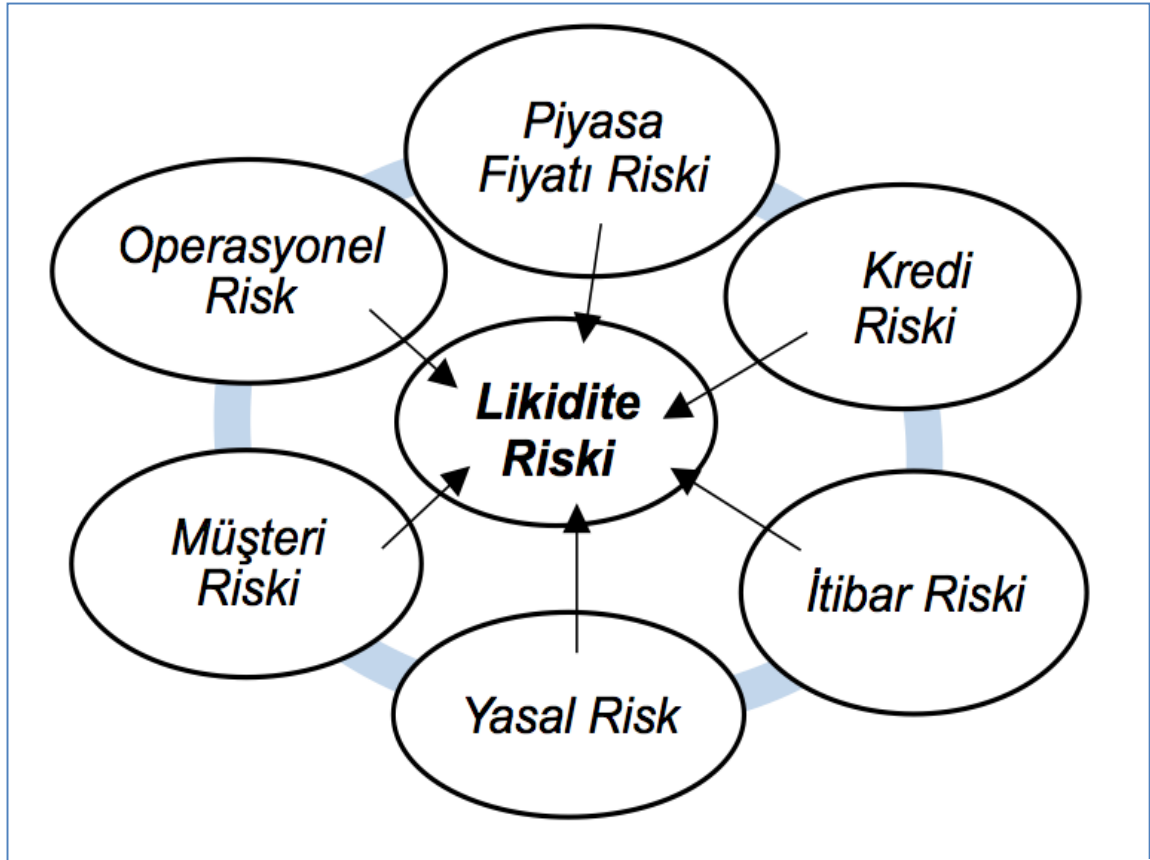
Bankacılıkta likidite riski, üç farklı alanda incelenmektedir. Bunlar; merkez bankası likiditesi, fonlama likiditesi ve piyasa likiditesidir (Yenigün, 2016: 23). Merkez bankası likiditesi, piyasada ihtiyaç duyulan para arzını merkez bankasının karşılayabilme yeteneğidir. Merkez bankaları, makro düzeydeki likiditeyi temsil etse de bankacılık sisteminin toplam rezervleriyle ilgilenir. Merkez bankalarının bilançolarının varlık ve yükümlülüklerindeki değişiklikler, direkt olarak diğer bankaların likiditelerini etkilemektedir. Örneğin; merkez bankası yükümlülükleri arttığında bankaların rezervlerinde azalma meydana gelir ve bu durumda dolaşımdaki para miktarı azalmış olur. Yükümlülükler azaldığında ise tam tersi bir durum söz konusu olup, piyasada dolaşımdaki para miktarı artacaktır. Yani, merkez bankası likiditesi piyasa likiditesi ve bankaların fonlama likiditesi ile yakından ilişkili olup ekonomideki likidite kavramının en temel belirleyicisidir (a.g.e.: 23).

Piyasa likiditesi, bir varlığın kısa sürede ve düşük işlem maliyetiyle, fiyatı en az etkilenecek şekilde piyasada alınıp satılabilmesidir. Piyasa likiditesi, bankalar arası piyasa ve varlık piyasası likiditesi olarak iki kısımdan oluşur. Bankalararası piyasa likiditesi, bankaların kendi aralarında yaptıkları nakit ve benzeri değerlerin alınıp satılmasını ifade eder. Varlık piyasası likiditesi ise, işlem maliyetleri üzerine kurulu bir kavram olup, piyasalara olan güvenin göstergelerinden biridir. Piyasalar likit olduğunda, giriş ve çıkışlar yoğun gerçekleştiğinde, alış-satış fiyatları kote edildiğinde ve fiyat farkları ile volatilité düşük olduğunda, piyasalarda güven ortamı sağlanır ve maliyetler düşük olur (a.g.e.: 24). Bu durumda piyasaya ilişkin likidite riski ise, firmanın yükümlülüklerini karşılayacak likidite ihtiyacını piyasaların bozulması, derinliğinin azalması veya piyasalarda yetersiz likidite bulunması gibi nedenlerle karşılayamaması durumunu ifade eder (Akan, 2008: 68).

Fonlama likiditesi, bankaların bilançolarındaki vade ve nakit akışlarındaki uyumu ifade eder. Bankalar, gelen talebe göre nakit giriş ve çıkışlarını karşılayabildikleri ölçüde likit sayılmaktadır. Bu bakımdan bankaların

yükümlülüklerini karşılayabilme kapasiteleri fonlama likiditelerine bağlıdır (Yenigün, 2016: 24). Fonlama likiditesi riski ise “herhangi bir beklenmedik kayba maruz kalmadan ve temerrüde düşmeden borçlarını ve yükümlülüklerini karşılayamama riski” olarak tanımlanmaktadır (BDDK, 2016: 1).

Bankaların karşılaştığı diğer risklerin birçoğu iyi yönetilemediği takdirde yaşanan kayıplara ek olarak likidite riski ile de karşılaşmaktadır. Şekil 3.1’de likidite riskine sebep olabilecek diğer riskler gösterilmiştir. Örneğin kredi riskinin iyi yönetilemediği bir ortamda, kredilerin geri ödemememe oranı artacaktır. Bu durumda banka, likidite sorunu nedeniyle yeni müşterilere fon sağlamak ve mevcut mevduat sahiplerinin paralarını çekme isteğinde yetersiz kalabilecektir. Ayrıca, kredilerin kalitesi, portföyün risk derecesi, kredi temerrüt risk oranı gibi kriterler toplanan fonların zamanında geri ödenebilmesi için önem arz etmekte dolayısıyla likidite üzerinde etkili olmaktadır. Benzer şekilde katılım bankaları getiri oranı riskini iyi yönetemediğinde, mevduat sahipleri yatırımlarını bu bankalardan hızlıca çekebilecek ve bu durum ciddi bir likidite sorununa yol açacaktır. Diğer tüm risk çeşitlerinin parasal kayıplara sebep olacağı düşünüldüğünde, hepsinin doğal bir sonucu olarak banka, likidite riski ile de karşı karşıya kalabilecektir.

Şekil 3.1. Likidite Riskinin Diğer Risklerle İlişkisi (Türküner, 2016: 35)

Likidite riskinin sağlıklı yönetilebilmesi için buna neden olan kaynakları belirlemek önem arz eder. Bu doğrultuda, bankalarda likidite riskini doğuran sebepler şu şekilde özetlenebilir (Yenigün, 2016: 30-34):

Vade Uyumsuzluğu: Likidite riskinin en temel sebebi vade uyumsuzluğudur. Bilançonun pasifinde yer alan kalemlerin vadelerinin aktiftekilerin vadelerinden kısa olması halinde ortaya çıkar.

Aktif Kalitesindeki Bozulmalar: Bilançonun aktifinde yer alan alacaklarda gecikme yaşanması veya geri ödenmemedeki artışlar likidite dengesini bozacaktır.

Donuk Aktiflerdeki Artışlar: Donuk aktifler; iştirak yatırımları ve sabit kıymet yatırımlarından oluşur. Bunların nakde dönüştürülmesi zor olduğundan, donuk aktif kalemleri toplamı arttıkça likidite azalacaktır.

Beklenmeyen Kaynak Çıkışları: Siyasi ve ekonomik olağanüstü durumlar yaşandığında ve buna bağlı olarak finansal piyasalarda genel bir güvensizlik oluştuğu hallerde veya halk arasında oluşan panik sebebiyle bir veya birden fazla bankaya duyulan güvensizlik neticesinde ani nakit çıkışları yaşanabilmektedir. Ayrıca, çeşitli sebeplerle bankanın kendi özel durumundan kaynaklı, nakit çıkışları da söz konusu olabilmektedir.

Kârlılıktaki Azalışlar: Bankaların kredi verme başta olmak üzere yaptığı işlemlerde kârlılıklarının azalması likidite sıkıntısına girmelerine sebep olabilir. Özellikle kazancı sabit bir faiz oranına değil reel olarak iş yapıp kâr sağlamaya dayanan katılım bankaları için bu daha önemlidir. Ayrıca, piyasa faiz/kâr payı oranlarındaki değişim veya kurlardaki ani ve sert hareketler de kârlılığı azaltabilecek durumlardır.

Finansal Krizler: Finansal krizler, beklentileri olumsuz etkileyerek sektörün genelinde güvensizlik oluşturduğundan hızla nakit çıkışlarına sebep olabilmektedir. Bunun yanında, kriz ortamında bankaların yerel ve ulusal kaynaklardan borçlanması da zorlaşacak ve likiditesi olumsuz etkilenecektir.

3.4.1. Likidite Düzeyi ve Likidite Karşılama Oranı

Bankaların bilançolarında nakit çıkışlarını karşılayabilecek miktarda yeteri kadar likit varlık stoğunun bulunmasını sağlamak için likidite düzeyinin ölçülmesi gerekir (Yenigün, 2016: 34). “Bankaların likidite düzeyi, konsolide ve konsolide olmayan bazda Türk Lirası ile yabancı para birimi toplamı ve konsolide ve konsolide olmayan bazda yabancı para birimi üzerinden likidite karşılama oranı hesaplanmak suretiyle ölçülür. Likidite karşılama oranı, yüksek kaliteli likit varlık stokunun, net nakit çıkışlarına bölünmesi suretiyle hesaplanır. Bankaların asgari likidite düzeyini belirlemek amacıyla net nakit çıkışlarını karşılayabilecek seviyede yeterli yüksek kaliteli likit varlık stoku bulundurmaları önem taşımaktadır” (BDDK, 2014).

Bir varlığın, tanımda geçen “yüksek kaliteli likit varlık” vasfını alabilmesi için şu özellikleri taşıması gerekmektedir (BDDK, 2014):

- i. “Değeri kolaylıkla ve doğru şekilde ölçülebilmeli,

- ii. Alış-satış fiyatı arasındaki farkı düşük, işlem hacmi yüksek, piyasadaki katılımcı sayısının fazla ve çeşitli olması sebebiyle yoğunlaşma düzeyi düşük olan aktif ve derin bir piyasası olmalı,
- iii. Likidite sıkışıklığı durumunda dahi güvenilir bir likidite kaynağı oluşturmali
- iv. Teminata konu edilmemiş olmalı.”

3.4.2. Likidite Riskinin Ölçülmesi

Likidite riskinin yönetimi için en hassas aşamalardan biri bu riskin ölçülmesidir. Yapılacak ölçümler sonrası hangi riske ne ölçüde maruz kalınacağı tespit edilerek gereken önlemler alınabilecektir. Bankanın günlük, haftalık, aylık ve başka periyotlardaki likidite ihtiyacı ve açığı, yöneticilerin tecrübelerine dayanarak yapacağı ön sezilerle tespit edilebileceği gibi bazı teknik yöntemlere dayanan sayısal verilerle de belirlenebilecektir.

Bankaların likidite riskinin ölçülmesi ve analiz edilmesi için kullanabilecekleri çeşitli likidite ölçütleri, banka üst yönetimine günlük likidite pozisyonları ve yapısal likidite uyumsuzlukları ile stresli ekonomik şartlar altında bankanın dayanıklılığı hakkında bilgi vermelidir. Ayrıca bankalar, likidite riskinin sayısallaştırılması için muhtelif ölçüm yöntemlerinden faaliyet yapılarına ve risk profillerine uyumlu olanları seçmelidir. Riskin ölçümüne ilişkin şu hususlardan faydalanılabilir (BDDK, 2016: 9):

- i. “Sözleşme vadesine ve nakit giriş çıkışlarının seyrine ilişkin varsayımlara dayanan vade uyumsuzluğu analizi,
- ii. Fon kaynaklarının kompozisyonu, kalitesi, çeşitliliği ve yoğunlaşması hakkında bilgi,
- iii. Stresli ekonomik koşullar altında likidite sağlama kapasitesini değerlendirmek üzere likidite tamponunun büyüklüğü, kompozisyonu ve temel özellikleri hakkında bilgi,
- iv. Faaliyet yapısına uygun olarak hesaplanacak diğer rasyo ve ölçütler.”

Bankaların kullandığı likidite risk ölçümleri arasında öne çıkanlar; Riske Maruz Değer yöntemi (RMD), Stres Testleri, Stok Yaklaşımı, Akış Yaklaşımı, Likidite Boşluk Analizi ve Likidite Rasyo Analizleri'dir. RMD yöntemi ve Stres Testleri'nin kullanımına ilişkin ayrıntılara önceki bölümlerde yer verildiği için burada tekrarlanmayacaktır.

3.4.2.1. Stok Yaklaşımı

Stok yaklaşımı, temel olarak geçmiş olaylara ve yöneticilerin tecrübelerine dayalı tahminleri baz alır. Likidite seviyesinin göstergesi olarak bazı bilanço oranları kullanılır. Bu oranların belirli seviyelerde olması önem taşımaktadır. Likiditenin yeterli seviyede olup olmadığı bu oranlara bakılarak değerlendirilmekte ve bir sonraki dönem için bu oranlar dikkate alınarak likidite ihtiyacı tahminleri yapılmaktadır. Söz konusu tahminlerde, yöneticilerin deneyimlerine dayanarak yapıldığı değerlendirilmeler de etkili olmaktadır. Gösterge olarak kullanılan oranların en önemlileri şunlardır (Şimşek, 2007: 129-130):

- i. “Nakit Değerler / Vadesiz Mevduat
- ii. Likit ve Likide Yakın Değerler / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
- iii. Likit ve Likide Yakın Değerler / Ortalama Toplam Aktifler
- iv. Vadesiz Mevduat veya Aylık Mevduat veya 3 Aylık Mevduat / Toplam Mevduat ve Vadesiz Mevduat veya Aylık Mevduat veya 3 Aylık Mevduat / Toplam Pasif
- v. Krediler / Toplam Mevduat (Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranı)”

3.4.2.2. Nakit Akışı Yaklaşımı

Bu yaklaşım, vade dönüşüm riskinin hesaplanması ve sınırlandırılması yoluyla, bankanın yükümlülüklerini zamanında yerine getirebilmesi amacını taşımaktadır. Ana risk yönetim aracı olarak vade merdiveni kullanılmaktadır. Bu yöntemle, nakit giriş ve çıkışlarının günlük veya belirli periyot için hesaplanması yapılmaktadır (Türküner, 2016: 67). Nakit giriş çıkışlarının mukayesesıyla, likiditenin azaldığı dönemler belirlenecek ve ihtiyaç duyulan nakit ihtiyacı ortaya koyulabilecektir.

3.4.2.3. Likidite Boşluk (GAP) Analizi

Likidite boşluk analizinin amacı; herhangi bir anda alım satım ve bankacılık hesaplarında alınan pozisyonların belirli zaman aralıklarında toplulaştırılarak, vadesi dolacak varlıklar ile yükümlülüklerin dengelerinin gözlemlenmesidir. Ölçüm, bankanın ileride oluşabilecek potansiyel likidite açığını saptayabilmek için bankanın tüm nakit girişleri ve çıkışlarını kapsamaktadır. Herhangi bir zaman aralığındaki yükümlülüklerin, varlıklardan fazla olması durumunda, ilgili dönemde bankanın likidite ihtiyacı olduğu sonucuna varılırken, varlıkların yükümlülüklerden fazla olduğu durumda ise likidite fazlasından söz edilmektedir (Akan, 2008: 75).

3.4.2.4. Likidite Rasyo Analizleri

Likidite riski ölçümünde en sık olarak kullanılan yöntemlerden biridir. Rasyo analizlerinde bankalar, varlıklarını hızlı nakde çevrilebilme imkanlarına göre sınıflandırmakta ve bunların yükümlülükler veya varlıklarına oranını izleyerek, likidite yeterlilikleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Öte yandan, likidite riski ölçümlerinde rasyo analizleri, bankaların maruz kalabilecekleri risk tutarlarını göstermeye yönelik bir analizdir, ancak bu risk dolayısıyla maruz kalınabilecek zarar tutarı hakkında bilgi vermemektedir (a.g.m.: 75).

3.4.3. Likidite Riski Yönetimi ve Riski Azaltma Yöntemleri

Bankalar likidite riskinden ne tamamen kaçınabilir ne de tümüyle korunabilir. Finansal araçlar olarak bankalar, vade dönüşümü faaliyetinde bulunurlar, bu nedenle bankaların asıl faaliyetlerinden kaynaklı sürekli bir likidite açığı bulunmaktadır. Burada amaç likidite eksikliklerini iyi takip ederek, kredi ve getiri oranı riskinde olduğu gibi hiç riske girmemek değil, riski sınırlamak ve iyi yönetmektir (Türküner, 2016: 14).

Likidite riskinin yönetilmesinde üst düzey yönetimin oluşturacağı politikalar ve koyacağı kurallar önemli rol oynamaktadır. Bununla ilgili BDDK tarafından hazırlanan “Likidite Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber”de şu ifadeler yer almaktadır (BDDK, 2016: 9):

“Bankalarda faaliyetlerin emin bir şekilde sürdürülmesini temin edecek strateji, politika ve prosedürlerin yer aldığı etkin bir likidite riski yönetim yapısı

oluşturulmalıdır. Likidite riski yönetiminde normal ekonomik koşullarda veya teminatlı/teminatsız fon kaynaklarına erişimin ciddi şekilde zorlaştığı ya da imkansızlaştığı stres koşullarında alınacak tedbirler ve gerçekleştirilecek uygulamalar yazılı hale getirilmelidir. Bu uygulamaların bünyesinde; her türlü ekonomik koşulda yeterli likidite düzeyinin teminini sağlayan, teminata konu edilmemiş yüksek kaliteli likit varlıklardan oluşan bir likidite tamponunun tesis edilmesine ilişkin kurallar da yer almalıdır.”

Yine bu rehberde göre; “bankalar likidite sıkışıklığının yaşandığı ekonomik kriz dönemlerinde uygulanacak politikaların belirlendiği bir acil ve beklenmedik durum planına sahip olmalıdırlar. Acil ve beklenmedik durum planında, çeşitli stres olaylarının yönetilmesine ilişkin politikalar ile görev ve sorumluluklara yer verilmelidir” (a.g.e.: 36).

Likidite riskinin kontrol edilmesinde aktif ve pasif yönetimi süreçleri önem arz eder. Aktif yönetimi, bankanın kaynaklarının en yüksek getiriye en az riskle gerçekleştirebilecek şekilde değerlendirmeyi amaçlayan bir süreçtir. Aktifteki kalemlerde, nakit sıkışıklığına neden olmayacak şekilde gelir getirici varlıklar tercih edilmeye çalışılmaktadır. Pasif yönetiminde ise amaç, bankanın fon oluştururken ihtiyaç duyduğu miktarı, vadeyi dikkate alarak en düşük maliyetle elde etmesidir. Pasif yönetiminde bankanın itibarı önemli rol oynar. Bankanın güvenilirliği arttıkça borçlanma kabiliyeti artacak yani banka piyasadan kolayca fon temin edebilecektir (Yenigün, 2016: 46-50).

Likidite riskini azaltmanın bir yolu, mümkün olduğunca likit menkul kıymetlere yatırım yapmaktır. Normal piyasa koşulları için yeterli likit varlıklara sahip olmak, büyük ve ciddi bir fonlama krizinde hayatta kalmak için yeterli olmayabilecektir. Bu nedenle bankalar, hızlı ve düşük işlem masrafı ile kolay satılabilecek menkul kıymetlere yatırım yaparak, sıkıntı anında bunları devreye sokabilecektir. (Türküner, 2016: 15).

Diğer bir risk azaltma yolu, bankanın faaliyetleri ve risk iştahıyla uyumlu limitler belirlenmesidir. Söz konusu limitler, farklı faaliyet kolları ve birimler bazında günlük likidite yönetimi için kullanılmaktadır. Örneğin her bir zaman dilimi

için vade uyumsuzluğu limiti belirlenebilir. Limitler, stresli ekonomik koşullar altında bile faaliyetlerin sürmesi için yeterli olacak şekilde belirlenmelidir (BDDK, 2016: 9).

Likidite riski yönetiminde uygun bilgi sistemleri önemli rol oynar. Bu bakımdan, kurulacak bilgi sisteminin yönetim birimlerine ve ilgili diğer personele, mevcut ve gelecekteki tahmini likidite pozisyonu hakkında, zamanında ve güvenilir bilgi sağlayabilecek şekilde tasarlanması gerekir. Bu çerçevede, bilgi sistemleri “likidite pozisyonunun, aktif olarak işlem yapılan her bir para birimi için münferiden ve toplulaştırılarak izlenebileceği; likidite pozisyonunun, konsolidasyona tabi tüm birimleri içerecek şekilde ortaklık, şube ve grup bazında hesaplanabileceği; gün içi, günlük, haftalık ve bankaca uygun görülen diğer zaman dilimleri için likidite pozisyonunun ve net fon ihtiyacının hesaplanabileceği; fon kaynaklarındaki yoğunlaşmanın seviyesini çeşitli açılardan (vade, kaynak cinsi, karşı taraf vb.) ortaya koyabilecek” şekilde oluşturulmalıdır. (BDDK, 2016: 11).

Yukarıda sayılan likidite yönetim stratejileri katılım bankaları için de geçerliyen, bu bankaların geleneksel bankalara göre likidite yönetimi konusunda dezavantajlı olduğu söylenebilir. Zira, en az geleneksel bankalar kadar likidite yönetimi ihtiyacı bulunan katılım bankalarının, bu amaç için kullanabileceği araç geleneksel bankalara göre daha azdır. Likidite yönetiminde kullanılan önemli araçların faiz esaslı oluşu, merkez bankalarının borç alıp verme mekanizmalarının genellikle faize dayanması ve İslami sermaye ve para piyasalarının gelişmemiş olması bunun başlıca nedenleridir.

Geleneksel bankalar, bankalar arası para piyasasında, faiz esaslı olarak birbirine borç vererek likidite ihtiyaçlarına çözüm bulabilirler. Bunun yanında geleneksel bankalar, fon fazlalarını devlet borçlanma tahvillerine yatırarak değerlendirebilir, likiditeye ihtiyaçları olduğunda da bunları merkez bankalarına vererek gecelik veya kısa süreli nakit ihtiyaçlarını karşılayabilirler ki bu işlem de faiz esaslıdır. Doğal olarak katılım bankaları, geleneksel bankaların likidite yönetimi için yararlandığı bu temel yöntemlerden mahrum kalmaktadır. Katılım bankaları ancak kendi aralarında işlem yapabilmekte, birçok ülkede kâr-zarar ortaklığı çerçevesinde

interbank karşılıklı finansman sağlama imkanı şeklinde çalışmaktadırlar (Şensoy, 2012: 198-199).

Sukuk kavramının ortaya çıkması katılım bankalarının likidite yönetiminde elini güçlendiren araçlardan biri olmuştur. Zira bu bankalar da geleneksel bankalar gibi bilançolarındaki akışkanlığı yönetebilmek için sermaye piyasası araçlarına ihtiyaç duymaktadırlar. Sukuk kavramının ortaya çıkışıyla birlikte, geleneksel sistemdeki borca dayalı menkul değerlere yatırım yapmaları mümkün olmayan katılım bankaları, ihtiyacı duydukları çeşitlendirilmiş risk-getiri profillerini karşılayacak alternatif finansman kaynaklarına erişmiş oldular (Şensoy, 2012: 200). Ayrıca, sukuğun TCMB Açık Piyasa İşlemlerine (APİ) konu edilmesiyle birlikte katılım bankaları likidite yönetimi için güçlü bir yöntemle sahip oldular. TCMB APİ, devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) kullanılarak ve konvansiyonel bankacılığa uygun olan sözleşmeler hazırlanarak yapıldığından, katılım bankaları 2013 yılına kadar bu piyasadan yararlanamamıştır. Ancak, 2013 yılında yapılan değişikliklerle katılım bankaları, kendileri için en büyük sorun olan likidite probleminin çözümü için çok önemli bir yöntemle kavuşmuş oldular. TCMB APİ uygulaması ile katılım bankaları, TCMB'den likidite sağlama imkanına kavuşarak, yüksek likidite tutma ihtiyaçları ciddi oranda azalmış; likidite ihtiyacı halinde portföylerindeki kira sertifikalarını TCMB APİ işlemlerinde kullanabilme imkanı elde etmiş ve dolayısıyla bu bankaların aktif pasif yönetimleri daha güçlü hale gelmiştir (Dede, 2017: 95-96).

Öte yandan, küresel sukuk piyasasında yaşanan gelişmeler, İslami bankacılıktaki likidite imkanlarını artırırken, bir taraftan da bu süreçte ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik uluslararası mekanizmalar geliştirilmektedir. Bu kapsamda, 2010 yılında TCMB'nin de kurucularından biri olduğu “Uluslararası İslami Likidite Yönetim Şirketi” (International Islamic Liquidity Management Corporation– IILM) kurulmuştur. Söz konusu kuruluşun amacı; “İslami ilkelere uygun gelirleri olan uluslararası bir varlık havuzu oluşturmak ve bu varlıklara dayanan yüksek dereceli, basit tasarımlı, uluslararası geçerliliği ve ikincil piyasası olan, katılımcı ülkelerdeki faizsiz bankacılık kuruluşlarının (İslam bankalarının) likidite gereksinimlerini karşılayacak hacim ve vadelerde düzenli olarak sukuk ihraç edilebilmesinin sağlanması olarak belirlenmiştir” (Yakar, Kandır ve Önal, 2013: 76).

IILM'in faizsiz bankaların likidite yönetimini kolaylaştırması ve faizsiz bankalar arası piyasaların gelişmesine ve bütünleşmesine katkıda bulunması beklenmektedir. Böylelikle, sıkıntılı dönemlerde katılım bankaları likidite yönetiminde rahatlayacak ve geleneksel bankalar karşısında rekabet güçleri artacaktır (a.g.m.: 76).

Ayrıca, İslami finansal kuruluşların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarını gidermek amacıyla; İslam Kalkınma Bankası (İKB), Suudi Arabistan, Endonezya ve Türkiye'nin taraf olduğu Mega İslam Bankası'nın (MİB) kuruluşu için girişimler halen devam etmektedir. Küresel faizsiz finans sistemine likidite sağlaması ve faizsiz altyapı yatırımlarını desteklemesi beklenen bu kuruluşun faaliyete geçmesi, katılım bankalarının likidite yönetimi konusunda elini güçlendirecektir (Çetin, 2017: 133).

Katılım bankalarının likidite yönetimi için kullandığı bir diğer yöntem de teverruk işlemidir. Daha önce ayrıntılı bahsettiğimiz bu işlemde; fon fazlası olan banka, genellikle Londra Metal Borsası'ndan, altın ve gümüş dışında bir kıymetli metali peşin olarak satın alarak, bunu fon ihtiyacı olan bir katılım bankasına vadeli olarak satmaktadır. Fona ihtiyacı olan banka da vadeli aldığı bu metali peşin olarak satarak nakit ihtiyacını karşılamaktadır (Şensoy, 2012: 199).

Yukarıdaki yöntemlerin yanı sıra, katılım bankalarının likidite riskini minimize etme yollarından biri de kısa vadeli fonları kısa vadeli ekonomik faaliyetlerin finansmanında kullanarak bilançonun aktif ve pasif kalemleri arasında vade uyumu sağlamaktır. Bu bankalar, uzun vadeli yatırım kredileri için taleplerini kendi bünyelerinde bulunan finansal kiralama enstrümanlarıyla karşılamakta ve böylece bütün toplanan fonlarla kullandırılan krediler arasında vade uyumu sağlanmaktadır. Böylelikle, likidite riski önlendiği gibi, firmaların kullandıkları kredilerin taksitlerini faaliyetlerinden elde ettikleri fonlarla ve nakit akışına uygun olarak ödemelerine imkan verilmektedir (Tamer Selçuk Durman'dan Aktaran: Eşiyok, 2008: 80).

3.5. Katılım Bankalarına Özgü Riskler

Katılım bankaları, temelde faizsizlik prensibiyle faaliyet gösterdiği için geleneksel bankalardan fon sağlama ve kullandırma konusunda birçok yönden farklılaşmaktadır. Dünyadaki İslami banka örneklerinde ise çok çeşitli finansal

enstrümanlar kullanılmaktadır. Bunun yanında kâr-zarar ortaklığı şeklinde kurulan sözleşmeler de bu bankaları geleneksel bankalardan ayıran temel unsurlardandır. İşte tüm bu katılım bankalarına özgü yöntemler beraberinde farklı riskleri de getirmektedir.

Önceki bölümlerde detaylıca incelenen diğer risklerin (kredi riski, piyasa riski, operasyonel risk, likidite riski) katılım bankalarına özgü yönleri ele alınmıştı. Bu risklerin oluşumu, tespiti, ölçülmesi ve azaltılmasını içeren risk yönetimi mekanizmalarının geleneksel bankalara benzer yönleri ve farklılıkları ortaya konulmuştu. Bu bölümde ise, geleneksel bankalarda karşılaşılmayan, sadece katılım bankalarına özgü riskler ele alınmıştır.

3.5.1. Şer’i Uyumsuzluk Riski (Shariah non-Compliance Risk)

Şer’i uyumsuzluk riski ya da diğer deyişle İslam hukukuna uygun olmama riski; İslami finansal kurumların şer’i kurallara ve şer’i kurullar veya benzer yapılar tarafından belirlenen prensiplere uyma noktasında hataya düşmesinden kaynaklanan risk olarak tanımlanmaktadır (IFSB, 2005: 26). Şer’i uyumsuzluk riski kısaca, katılım bankalarının yaptıkları işlemlerin İslami ilke ve kurallara uygun olmama ihtimali olarak tanımlanabilir. Bu risk bazı kaynaklarda, yasal risklerden kaynaklanan operasyonel risk kategorisinde de değerlendirilmektedir.

İslami ilkelere uygunluk, katılım bankaları için kritik öneme sahiptir ve buna organizasyonun tüm birimlerinde, bütün hizmet, ürün ve faaliyetlerinde dikkat edilmelidir. Zira, müşterilerinin büyük çoğunluğu, fonlarını bu bankalarda değerlendirmeyi dini saiklerle tercih etmektedir. Aynı zamanda finansal ihtiyaçlarını katılım bankalarından sağlayan kişiler de genellikle bu bankaları sırf İslami ilkeler çerçevesinde hareket ettikleri için seçmektedir. Dolayısıyla bir katılım bankasının sürdürülebilirliğinde, İslami ilke ve kurallara uygunluğu konusundaki algı büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, şer’i uyumsuzluk riskinin, diğer tanımlanmış risklere göre katılım bankalarında daha önemli bir yeri vardır denilebilir. Banka diğer tüm riskleri iyi yöneterek ve işlemlerinden kazanç sağlayarak yüksek kâr elde etse bile, yapılan işlemlerde şer’i bir uyumsuzluk söz konusu olursa, kazanılan bu gelir

gayri meşru sayılarak kullanılamayacak ve banka büyük kayıplar yaşayabilecektir (IFSB, 2005: 26).

Bu risk; ciddi emek ve mesai sonucu hazırlanan bir hizmet veya ürüne, nihayetinde fetva verilmemesi, şer'i kurullar arası fetva farklılıkları, İslami finansal ürünlerin standart dışı uygulamaları ve bankalardaki işlemlerin doğrudan İslam hukukuna aykırı olması gibi sebeplerden orataya çıkabilmektedir (Güney, 2015:48).

Şer'i uyumsuzluk riskine karşı ilk önlem, bir ürün veya hizmetin geliştirilmeye başladığı aşamada başlar. Bu nedenle, bankada bunun için ayrıca oluşturulacak bir iş / ürün geliştirme departmanının önemi büyüktür. Ürün yapılandırılırken ilgili ekip, bankadaki şer'i yönetim sistemiyle işbirliği içinde çalışmalı, ürünün yapısının İslami prensiplerin gereksinimlerine uygun tasarlığundan emin olmalı ve şer'i uyumsuzluğa yer verebilecek herhangi bir durum ya da şarttan mümkün olduğunca kaçınmalıdır (Lahsasna, 2014: 101).

Bankanın sunduğu hizmet ve ürünlerin yanında bilgi teknoloji sistemlerinde de şer'i uyumsuzluk riski gözetilmelidir. Bu sistemlerin işlemlerin İslami ilkere göre yapılması hususunda ilgili personele yardımcı olacak şekilde tasarlanması gerekir. Sistem, şer'i açıdan uygun olmayan herhangi bir girişimi mümkün olduğunca engelleyecek şekilde oluşturulmalıdır (a.g.m.: 15).

Ayrıca pazarlama, reklam, bankaya ilişkin yayınlar vb. faaliyetler de bu risk kapsamında dikkate alınmalıdır. Bunlar, katılım bankaları ile halk arasında iletişim araçları olarak, bankanın imajını ve itibarını yansıtmaktadır. Dolayısıyla bunların da şer'i açıdan çeşitli kriterleri sağlaması gerekmektedir (a.g.m.: 15-16):

- i. Ürün ve hizmet sunumuna ilişkin müşteriye tavsiyede samimi ve dürüst olunmalıdır.
- ii. Ürünle ilgili bilgilerde müşteriye yeterli açıklama yapılmalı ve herhangi bir masraf gizlenmemelidir.
- iii. Ürünlere ilişkin aldatıcı ve yanlış beyanlardan kaçınılmalıdır.
- iv. Pazarlama sorumlusunun, herhangi bir ürünün müşterinin menfaatine olmadığını bilmesi durumunda, müşteriye ürünü kullanmaya ikna etmekten kaçınması gerekir. Yani, müşteriye yanıltabilecek abartıdan kaçınılarak, sadece

ürünün özellikleri ve gerçekler açıklanarak, ürünün uygun bir şekilde sunulması gerekir.

- v. Aynı şekilde, rakiplere ait ürünler hakkında yanlış bilgi vermekten kaçınılmalıdır.
- vi. Pazarlamaya ilişkin materyaller ve yayınlarda, İslami ilkelere uygun olmayan özellik, içerik veya görüntüye yer verilmemelidir.
- vii. Kâr maksimizasyonu hedefi, rekabette hoşgörüyü ortadan kaldıracak ve herkesin rakibini piyasadan atmak istediği bir ortam yerine; kardeşlik ve arkadaşça rekabeti gözetmelidir.

Şer'i uyumsuzluk riski, çok ciddi mali kayıplara yol açabilecek ve bankanın itibarını zedeleyebilecek nitelikte olmasına rağmen, diğer birçok risk çeşidi gibi sayısal olarak ölçülememekte ve bu riski hesaplamak üzere geliştirilmiş bir yöntem bulunmamaktadır (Güney, 2015:48).

Dünya genelinde İslami finansal kuruluşlarda yaşanmış bazı olaylar, şer'i uyumsuzluk riskinin önemini ortaya koymaktadır. Örneğin (Dusuki, 2011: 705'ten Aktaran: Güney, 2015:48):

- i. Organize Teverruk Kararı: İslam İşbirliği Teşkilatına bağlı İslam Fıkıh Akademisi, 26-30 Nisan 2009 tarihinde aldığı kararla, organize teverrukun ve ters teverrukun caiz olmadığını kesin olarak ifade etmiştir.
- ii. Taki Osmani'nin Sukuk Fetvası: İslami finans alanında önde gelen danışmanlardan olan Şeyh Muhammed Taki Osmani, Körfezdeki sukukların %85'inin İslam hukukuna uymadığını ifade etmiştir. Bu durum, kamuoyunun sukukların meşruiyeti ve İslamiliği konusundaki güvenini önemli derecede etkilemiştir.
- iii. Malezya Yüksek Mahkemesi; BBA (Bai-Bi-thaman-Ajil – Bankanın alıcı ile satıcı, arasında aracılık yaparak müşteriye malı vade farkı koyarak vadeli olarak satışı) hizmetinden kazanılan kârı, gayri meşru kabul ederek işlemi geçersiz ve batıl saymıştır. Bu karar, Malezya'daki İslami bankaları olumsuz yönde etkilemiştir.
- iv. 2009 yılında, Investment Dar Şirketi; vekalet temelli mevduat hesabının İslami ilkelere aykırı olduğunu ve bu sebeple geçersiz sayılması gerektiğini

iddia ederek, 10 milyon Dolar miktarındaki vekalet temelli mevduatın ana parasını ve beklenen getiriye Blom Development Bank'a ödemeyi reddetmiştir.

Şer'i uyumsuzluk riskinin en aza indirilebilmesi için katılım bankalarında şer'i yönetim sisteminin önemi büyüktür. Bu bağlamda, şer'i yönetim sisteminin temel amacı, katılım bankalarının ürün, hizmet ve uygulamalarının İslam hukukuna uygunluğunu sağlamaktır. Şer'i yönetim sisteminin sağlıklı işlemesi, banka içi ve dışında birçok birimin etkin rol üstelendiği, çok sayıda işlem ve prosedür ile gerçekleşmektedir. Şer'i yönetim sisteminin temel iki işlevinden birisi yeni hizmet ve ürünlerin dini hükmünün belirlenmesi, diğeri ise uygunluk denetimi ve raporlamanın yapılmasıdır (a.g.m.: 49).

Şer'i yönetim sisteminin etkinliği için, şer'i denetim kurullarına ihtiyaç vardır. Bunlar; AAOIFI ve IDB gibi uluslararası olabileceği gibi bazı ülkelerde ulusal çapta şer'i kurullar da bulunmaktadır. Ancak en yaygın uygulama, bankaların kendi bünyesinde oluşturdukları şer'i kurullardır. Ülkemizdeki uygulamada ise katılım bankaları, gönüllü olarak kendi şer'i danışma kurullarını serbest bir şekilde oluşturmakta ve bunlar "danışma kurulu" adıyla genellikle gayri resmi olarak faaliyet göstermektedir. Bu tür şer'i kurulların sorumlulukları arasında; ürün geliştirmede aktif rol alma, şer'i denetim, yıllık olarak İslami ilkelere uygunluk raporu düzenleme, bankanın hisse, senet, sukuk vb. diğer araçlara yatırımlarının İslam hukukuna uygun olmasını temin etme ve zekatı hesaplama gibi görevler bulunmaktadır. Şer'i uyumsuzluk riskinin en aza indirilebilmesi için şer'i kurulun; bağımsız ve objektif hüküm verebilecek bir yapıda olması, hukuki ve düzenleyici çerçeveye tam olarak bağlı kalması; anlaşmazlıkları önlemek ve standardizasyonu sağlamak için gerekli tedbirleri alması ve bütün şer'i yönetim süreçlerinin tutarlı olmasını sağlaması gerekmektedir (a.g.m.: 51-54).

Şer'i uyumsuzluk riskinin yönetimi kapsamında katılım bankaları, hangi gelirlerinin İslami ilkelere uygun olmayan şekilde elde edildiğini ve benzer durumların gelecekte yaşanma ihtimalini tespit etmelidir. Bu şekilde toplanan veriler ışığında ve uyumsuzluğun olabileceği muhtemel alanlar belirlenerek, bankanın kârı olarak kabul edilemeyecek potansiyel miktar hesaplanabilmektedir (IFSB, 2005: 27).

Şer'i uyumsuzluk riskinin azaltılabilmesi için diğer önemli bir husus şer'i uyum denetimi (Shariah Compliance Audit)'dir. Bu bağlamda, katılım bankalarının İslami ilkelere uyum durumunun, bağımsız bir şer'i kontrol birimi tarafından ya da bu amaç için gerekli bilgi ve uzmanlığa sahip kişilerce mevcut iç ve dış denetim fonksiyonunun bir parçası olarak, en az yılda bir kez denetime tabi tutulması gerekmektedir (IFSB, 2005: 27). Banka faaliyetlerinin çeşitli aşamalarında yapılacak şer'i denetim ve sonrasında oluşturulacak rapor şer'i kurula sunulmalı, kurul da bu bilgilerden yararlanarak kararlar almalıdır (Şafii, Salleh, ve Shahwan, 2010: 16).

3.5.2. Ticari Kâr Payı Riski³ (Displaced Commercial Risk)

Katılım bankalarının mevduat sahipleri tarafından finanse edilen varlıklardan elde ettiği getiri oranı, rakiplerin oranlarına kıyasla düşük performans gösterdiğinde, aradaki fark kadar ekstra bir getiri sunabilmek için bu bankalar piyasa baskısı altına girebilir. Bu durumda banka, mevcut mevduat sahiplerini korumak ve başkalarını da çekmeye devam edebilmek için, kâr-zarar ortaklıklarından kendi payına düşen kârın bir kısmı ya da tamamından vazgeçmek zorunda kalabilir. Buna “ticari kâr payı riski (displaced commercial risk)” denir. Ticari kâr payı riski, piyasadaki rekabet baskısından dolayı yatırımcıları çekebilmek ve mevcutları elde tutmak için verilen kararlardan kaynaklanmaktadır. Bankanın kâr-zarar ortaklıklarından kendi payına düşen kârdan vazgeçmesi ticari bir karar olup, bu kararın yönetim kurulunun onayladığı açık ve iyi tanımlanmış politika ve prosedürlere tabi olması gerekmektedir (IFSB, 2005: 23). Bu risk kısaca, piyasadaki faiz / getiri oranı değişiminden kaynaklanan kaybın bankanın farklı ticari faaliyetlerinden getirileriyle telafi edilmesi anlamına gelmektedir.

Ticari kâr payı riskine ilişkin şöyle bir örnek verilebilir: Murabaha yöntemiyle mevduat sahiplerinden fon toplayan bir katılım bankası, cari dönem için yıllık yaklaşık %9 oranında kâr payı veriyor olsun. Bu durumda, bankaya yeni para yatıracak müşterilerin gelecek sene için getiri beklentileri doğal olarak %9 oranında olacaktır. Bankanın vermiş olduğu bu getiri oranının ne düzeyde olacağı, topladığı fonları kullanarak elde ettiği kazanç oranına bağlıdır. Banka varlıkları üzerinden elde

³ “Displaced Commercial Risk” kavramı Türkçe literatürde henüz yerleşmediği için, bu kavram için Akkuş'un (2017) çalışmasındaki çeviri kullanılmıştır.

ettiği kazancın belli bir kısmını kendine kâr olarak ayırırken, kalan kısmı da mevduat sahiplerine dağıtır. Burada banka, varlıklarından mesela %12 oranında getiri sağlıyorsa, %3'lük kısmı kendine ayırıp kalan %9'luk kısmı mevduat sahiplerine kâr payı olarak dağıtıyor olabilir. Ancak, bir sonraki yıl banka varlıkları üzerinden %10 oranında kazanç sağlayacak olursa ve bunun %2,5'luk kısmını da kendine ayırarak olursa, mevduat sahiplerine dağıtacağı oran, onların beklentisi olan %9'un altında kalacaktır. Bu durumda, mevcut müşterilerinin paralarını çekmesini engellemek için %9 oranında getiri sunmak zorunda kalacak olan banka, varlıklarından elde ettiği kazançtan kendi payına düşen kısımdan feragat etmek durumunda olacaktır. İşte bu ihtimale ticari kâr payı riski denilmektedir.

Örneğimizde, bu riske sebep olabilecek diğer bir ihtimal de rakiplerin verdiği kâr payı oranının %9'un üzerine çıkma durumudur. Bu durumda mevcut ve potansiyel müşterilerin getiri oranı beklentileri artacak ve banka kâr payı oranını artırması için baskı altında olacaktır. Yine bu artırmayı diğer faaliyetlerinden elde ettiği kazancı feragat ederek sağlayacak ve ticari kâr payı riskine maruz kalmış olacaktır. Ticari risk denilmesinin sebebi, bankanın varlıkları üzerinden gelir elde etmesinin kâr-zarar ortaklıkları temelinde ticaret yapmaya dayanmasıdır. Yani sonuç olarak banka, getiri oranlarındaki değişim yüzünden ticari faaliyetlerindeki kârını başka yere aktarmak zorunda kalmakta ve ticari kâr payı riskine maruz kalmaktadır.

Bir diğer deyişle banka, mevduat sahiplerine piyasa oranında kâr payı dağıtabilmek için kendi kârından, yani dolayısıyla hissedarların payından vazgeçmek durumunda kalabilmektedir. Bunun en uç örneklerinden biri Mısır'daki Uluslararası İslami Yatırım ve Kalkınma Bankası'nda yaşanmıştır. Banka, tüm kârlarını yatırım hesabı sahiplerine dağıtmış ve 1980'lerin ortalarından sonlarına kadar hissedarlara hiçbir şey vermemiştir. 1988 yılında ise banka mevduat sahiplerine, elde ettiği kârı da aşan miktarda kâr payı dağıtmış ve aradaki fark ileriki yıllara zarar olarak yansıtılmıştır (Tıby, 2011: 38).

Tanımından da anlaşılacağı üzere, ticari kâr payı riski, getiri oranı riski (kâr payı riski) ile yakından ilişkilidir, getiri oranı riski arttıkça, banka için bu tür risk de artacaktır. Dolayısıyla, getiri oranı riskini azaltmada kullanılan yöntemler bu riskin azaltılması için de etkilidir. Bu kapsamda sıklıkla kullanılan iki yöntem; “Kâr

Eşitleme Rezervi” (Profit Equalization Reserve - PER) ve “Yatırım Riski Rezervi” (Investment Risk Reserve-IRR)’dir. Daha önce bahsedildiği üzere bu iki yöntemle, bankaya yatırılan mevduatların getirilerindeki keskin dalgalanmaları azaltmak veya ortadan kaldırmak ve gelecekteki şokları önlemek amaçlanmaktadır.

3.5.3. Güven (Vekalet) Riski (Fiduciary Risk)

Güven (vekalet) riski, katılım bankasının müşterileri ile vekalet ilişkisinden doğan sorumluluklarını yerine getirmede yetersiz kalmasından kaynaklanabilecek risk olarak tanımlanmaktadır (IFSB, 2005: 27). Diğer bir deyişle güven (vekalet) riski, mevduat sahiplerinin, getiri oranının düşük olması durumunda bankayı sorumlu tutma riskidir. Çünkü bankanın mevduat sahipleri ve hissedarların vekili olarak, tüm sorumluluklarını yerine getirmesi beklenir. Fonların emanetçisi olarak katılım bankalarının, yatırımcı, mevduat sahipleri ve hissedarların çıkarlarına en uygun şekilde davranmaları beklenmektedir. Banka fonları değerlendirmek için elinden gelen en iyisini yapamazsa veya bankanın faaliyetleri yatırımcıların ve hissedarların hedeflerinden uzaklaşırsa, banka güven (vekalet) riskine maruz kalır (Rehman, 2016: 113).

Güven riski, katılım bankasının fon fazlası olan mevduat sahibi kişiler ile fona ihtiyacı olan borçlular arasında aracı olarak işlev görmesiyle sıkı sıkıya ilgilidir. Fon sahipleri fonlarının, buna ihtiyacı olan kişilere kanalize edilmesi yoluyla işletilmesi için mümkün olduğunca iyi yönetilmek üzere katılım bankasına emanet ederler. Eğer banka, kârlı yatırım fırsatlarını değerlendiremeyip bu fonları iyi yönetmezse; fonlarını yönetmesi için bankayı görevlendirmiş olan mevduat sahiplerinin çıkarlarını koruyamamış olur ve aradaki güven ilişkisi zedelenir (Wahyudi vd., 2015: 149).

Örneğin mudarebe veya müşareke şeklinde yapılan ortaklıklarda, bankanın ilgili projeyi yeterince incelemesi ve faaliyet süreçlerini yakından takip etmesi beklenir. Ortaklığa konu projenin incelenmesi ve takibi sürecinde bankanın herhangi bir ihmali, mevduat sahibi ve yatırımcılar nezdinde bankaya karşı güvensizlik oluşturabilecek, yani güven riskine sebep olacaktır. Diğer bir örnek; gereksiz masraflar çıkararak veya aşırı harcamaları yatırım hesabı sahiplerine yansıtarak

yapılan yanlış yönetim, müşteri ile banka arasındaki güven ilişkisini zedeleyecektir. Ayrıca, karşılıklı güven esasına göre kabul edilen özel cari hesapların kötü yönetimi yine güven (vekalet) riskine sebep olabilir. Banka, her ne kadar bu hesaplar için kâr veya zarar payı vermiyor olsa da özel cari hesaplarla yaptığı yatırımlardan çok büyük zarar etmesi durumunda, mevduat sahipleri bankaya güvenlerini kaybedebilir ve paralarını çekmek istediklerinde banka bunu veremezse yasal yollara başvurmaya karar verebilir (Greuning ve Iqbal, 2008: 179).

Bu riskin olumsuz sonuçları beraberinde çeşitli riskleri de getirecektir. Örneğin; geri çekilme riski olarak bilinen katılım bankasına olan güven eksikliğinden dolayı mevduat sahiplerinin paralarını çekmesi; ihmal veya yatırımcıların (mevduat sahiplerinin) fonlarının bilerek kötü idare edilmesi durumunda yasal risk; İslami ilkelere aykırı davranıldığında itibar riski; müşterilerin ihtiyaçları karşılanamadığında iflas riski (Rehman, 2016: 114).

Bu riskin azaltılabilmesi için bankanın, tüm fon sağlayıcılarının çıkarlarını korumak amacıyla uygun mekanizmalara sahip olması beklenir. Banka, farklı tür yatırım hesaplarını yönetirken üstlendiği değişik rollerde ortaya çıkabilecek muhtemel zıtlıklara yönelik açık ve resmi bir politika oluşturmalı ve uygulamalıdır (IFSB, 2005: 27). Ayrıca, yatırımların yönetimine ilişkin bilgilerin doğruluğunu sağlayabilmek için yeterli prosedür ve kontrol mekanizmasına ihtiyaç vardır. Bunun yanında, risk profilini ve yatırım performansını değerlendirebilmeleri için bu bilgilerin, mevduat sahiplerine ve pazara yeterli şekilde ve zamanında bildirmesi gerekir (Tıby, 2011: 62).

3.5.4. Emtia Fiyat Değişim Riski (Commodity Price Risk)

Emtia fiyat değişim riski, elinde çeşitli varlıklar bulunduran katılım bankalarının emtia fiyatlarının dalgalanması sonucu zarar etme ihtimali olarak tanımlanmaktadır. Katılım bankaları, varlık satın alma veya üretimine dayanan İslami finansal araçlar üzerinden bu riske maruz kalmaktadır (Akkizidis ve Khandelwal, 2008: 154).

Emtia riski, satın alınması veya satılması planlanan bir malın fiyatında değişiklik ihtimali olduğunda ortaya çıkar. Murabaha işlemlerinde banka, müşterinin

talep ettiği ve satıcı ile fiyat konusunda anlaştığı bir malı satın alır ve belirli bir kâr payı koyarak müşteriye satmak üzere anlaşma yapılır. Üzerinde mutabakata varılan fiyat ile gelecekteki piyasa fiyatı arasındaki fark bankanın üstlendiği emtia fiyat değişim riskidir. Benzer şekilde, selem ve istisna sözleşmelerinde de emtia riski söz konusudur. Selem sözleşmesinde banka, bir mal için üzerinden anlaşılan fiyattan peşin ödeme yapar. Ancak, malın teslim edileceği tarihteki piyasa fiyatı, bankanın ödediği fiyattan farklı olabilecektir. Aynı şekilde, istisna işleminde de malın peşin ödenen fiyatıyla, üretimi bitip teslim edildiği tarihteki piyasa fiyatı farklı olabilir ve bu sebeple bankanın zarar etme ihtimali emtia riskini oluşturur (a.g.e.: 154).

Selem sözleşmelerindeki emtia fiyat değişim riskinden korunmak için katılım bankaları, paralel bir selem sözleşmesi yapabilir. Banka böylelikle, selem sözleşmesi ile satın aldığı bir ürünü, vadesi geldiğinde teslim aldıktan sonra, üçüncü bir tarafa önceden anlaşılan sabit bir fiyattan satabilmeyi garanti altına almış olur (Salem, 2013: 55).

Emtia fiyatlarının değişmesine yani dolayısıyla bu riske sebep olabilecek temel faktörler şunlardır (Akkizidis ve Khandelwal, 2008: 155-156):

- i. Beklenen enflasyon oranı
- ii. Döviz kuru
- iii. Genel ekonomik durum
- iv. Üretim maliyetleri
- v. Zamanında teslimat
- vi. İkame malların olup olmaması
- vii. Hava koşulları (özellikle tarımsal ürünler için)
- viii. Siyasal istikrar

Murabaha, icara, selem ve istisna gibi emtiaya ilişkin finansal araçları sunan katılım bankaları, emtia fiyat değişim riskini yönetebilmek için yukarıdaki değişkenleri yakından takip etmeli, piyasanın gidişatını ve ilgili ürüne ilişkin tüm

şartları iyi değerlendirmelidir. Yaptığı incelemeler ve tahminler sonrası emtia alıp satarken fiyatlama konusunda daha hassas davranmalıdır.

Öte yandan, İslami ilkelere uyumlu riskten korunma araçlarının eksikliği ve emtia piyasasının yeterince likit olmaması, katılım bankalarının bu riskten yeterince korunamamasına sebep olmaktadır (Wahyudi vd., 2015: 224). Dolayısıyla, İslami bankalara özgü bu riskin daha iyi yönetilebilmesi için yeni araç ve tekniklerin geliştirilmesi gerekmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DEKİ KATILIM BANKALARINDA MARUZ KALINAN RİSKLER VE RİSK YÖNETİMİ UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Çalışmamızın ilk iki bölümünde; risk ve risk yönetimi kavramaları detaylıca incelenmiş ve katılım bankacılığı tüm yönleriyle ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise katılım bankalarında karşılaşılan riskler ve risk yönetimi incelenmiştir. Önceki bölümlerde teorik alt yapısı anlatılan ve dünyadaki örnekleri üzerinden ele alınan katılım bankalarında maruz kalınan riskler ve risk yönetimi konusunda, bu bölümde nitel bir araştırma yapılmıştır. İzleyen kısımlarda araştırmaya ilişkin yöntem, kapsam, sınırlılıklar, veri toplama ve verilerin analizinden bahsedilmiş, araştırma sonucu elde edilen bulgular ortaya koyulmuştur.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı; Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarında karşılaşılan başlıca risklerin belirlenmesi ve söz konusu risklerin ölçülmesi, azaltılması ve yönetimine ilişkin hangi yöntem ve uygulamalardan yararlanıldığının ortaya konulmasıdır. Ayrıca, riskler ve risk yönetimi konusunda katılım bankaları ve geleneksel bankalar arasındaki farklılıklar da belirlenmeye çalışılmıştır.

Geleneksel bankalarda karşılaşılan riskler ve risk yönetiminin incelenmesine ilişkin birçok çalışma bulunmasına rağmen, özellikle ülkemizde, katılım bankalarında risk yönetimini inceleyen çalışmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Kendine özgü faizsiz çalışma prensipleri ve çeşitli İslami finansal ürün ve hizmetleri ile geleneksel bankalardan farklılaşan katılım bankaları, maruz kalınan riskler ve risk yönetimi konusunda da farklı uygulamalar gerektirmektedir. Bu bakımdan, ülkemizdeki katılım bankalarında karşılaşılan başlıca risklerin belirlenip, bu bankalarda risk yönetim sürecinde yararlanılan yöntemlerin ortaya konulmasını ve bu bağlamda geleneksel bankalarla farklılaşan yönlerin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmanın literatürdeki boşluğu doldurması ve bu alanda ileride yapılacak çalışmalara katkıda bulunması beklenmektedir.

4.2. Literatür Taraması

Rehman'ın (2016), Pakistan'daki geleneksel ve İslami bankalar üzerinde yaptığı çalışmada İslami bankaların; risk tanımlama, risk yönetimi uygulamaları ve likidite riski analizi alanlarında geleneksel bankalardan önemli ölçüde farklı oldukları bulunmuştur. İslami bankalarda likidite riski analizi, risk ve risk yönetiminin anlaşılması, risk izleme ve raporlamasının zayıf olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Pakistan'da faaliyet gösteren İslami bankaların risk yönetim uygulamalarını en çok etkileyen ve bunlara katkıda bulunan değişkenler; risk tanımlama, risk değerlendirme ve analizi, kredi riski analizi ve risk yönetim sistemi olarak bulunmuştur. Kredi, likidite, piyasa ve operasyonel riskin, geleneksel ve İslami bankaların karşılaştığı en önemli riskler olduğu tespit edilmiştir.

Gödeş'in (2016), Türkiye'de 2010-2014 döneminde faaliyet gösteren dört katılım bankası üzerinde yaptığı çalışmada, Basel III kriterlerinin katılım bankalarında risk düzeyini azaltırken aynı zamanda kâr payını da düşürdüğü tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada; bu kriterlerin uygulanmasında birtakım zorluklar yaşayan katılım bankaları için farklı riskleri esas alan, farklı düzeylerde sermaye yeterlilik koşulu arayan ve daha hafifletici kriterlere sahip olan bu bankalara özel düzenlemelerin yapılması önerilmiştir.

Tafri, Rahman ve Omar'ın (2011) Malezya'daki bankalar ağırlıklı olmak üzere İslami ve geleneksel bankalar üzerinde yaptıkları araştırmaya göre; İslami bankalar ve geleneksel bankalara arasında; RMD yönteminin, stres testi sonuçlarının ve kredi riski azaltma yöntemlerinin kullanım oranı ve ayrıca operasyonel risk yönetim araçlarının kullanım oranı farklılık göstermektedir. Bulgular ayrıca, İslami bankacılık için risk yönetim araçlarının ve sistemlerinin yetersiz olduğunu göstermiştir. Araştırmaya göre; özellikle süreç entegrasyonu ve risk analizi konusunda yetkin bilgi teknolojisi uzmanları, her bir İslami finansal araca hitap edecek bilgi teknolojisi sistemleri ve yüksek risk altındaki teknik alanlarda insan sermayesi kapasitesi gibi kritik alanlarda yetersizlik ön plandadır.

Izhar'ın (2010) İslami bankalardaki operasyonel riskin incelenmesi için yaptığı teorik araştırmaya göre, İslami bankalarda operasyonel riske maruz kalma

durumu, geleneksel bankalara göre daha karmaşıktır. Bunun bir sebebi, İslami finansal sözleşmelerin kendine özgü yapısından dolayı bankayı farklı operasyonel risklere maruz bırakmasıdır. Araştırmaya göre, iki banka türü arasındaki diğer önemli bir farklılık da İslami bankaların şer'i uyumsuzluk riski ile karşı karşıya olmalarıdır. Öte yandan, İslami bankalarda operasyonel risk yönetimi geleneksel bankalardakine birkaç ek unsur haricinde benzemektedir.

Radzi ve Lonik'in (2016) İslami bankaların kredibilitesinin ölçümü üzerine yaptıkları araştırmada; kredi derecelendirme kuruluşlarının İslami bankaların genel kredi değerliliğine ve mali yükümlülüklerini yerine getirme kapasitesine ilişkin görüş bildirirken, şer'i uyumsuzluk riskini dikkate almalarının çok önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmaya göre; geleneksel bankalar için mevcut derecelendirme metodolojisi, İslami bankalar için yeterli ve uygun bir sistem olarak nitelendirilemez. İslami derecelendirme yaklaşımının, sağlıklı sonuçlar elde etmek için İslami bankaların kendine özgü özelliklerini barındıracak şekilde revize edilmesi gerekmektedir. İslami bankalar, kredi riski ve kurumsal yönetimin ötesinde değerlendirilmeli, bu bakımdan kredi ve güven (vekalet) risklerinin karşılıklı olarak birbirine bağlı niteliğini değerlendirebilecek daha kapsamlı kriterler oluşturmalıdır. Bu şekilde tasarlanacak derecelendirme sistemi, İslami bankalardaki riskleri daha kesin bir şekilde tespit edebilecektir.

Yahşi'nin (2014) Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarını hedefleyen çalışmasında, bankacılık faaliyetlerindeki risklerin katılım - geleneksel ayrımı olmaksızın tüm banka grupları için farklı şiddette olmak üzere geçerli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca çalışmaya göre, likidite riskinin ortaya çıkışı ve farklı araçlarla yönetilmek suretiyle azaltılması faaliyeti geleneksel bankalara nazaran katılım bankalarında daha zordur. Bununla birlikte, katılım bankalarında faiz oranı riski bulunmazken, bunun yerine kâr payı riski mevcuttur ve genel piyasa riski daha sınırlıdır. Katılım bankacılığında en önemli risk grubunu ise kredi riski oluşturmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre; katılım bankalarının çalışma prensiplerinden kaynaklanan farklılıklarını dikkate almak suretiyle iç denetime kılavuzluk edecek bir modele ihtiyaç vardır.

Eşiyok'un (2008) katılım bankalarının karşılaştıkları riskler hakkında yaptığı teorik araştırmaya göre; katılım bankaları kredi riski, ülke riski, operasyonel risk, sermaye yetersizliği ve likidite riskine maruz kalmaktadır. Öte yandan, katılım bankaları faizsiz bankacılık esasına göre çalıştıklarından faiz oranı riskini üstlenmezler. Dolayısıyla faizlerin kriz zamanlarındaki anormal yükselişleri bu bankaları etkilememektedir. Ayrıca araştırmaya göre katılım bankaları, topladıkları mevduatın döviz cinsine ve vadesine göre kredi kullandırdıkları için kur riskini üstlenmezler. Bu bankalar kur riskini sadece uluslararası işlemler ve piyasalarda döviz alım satımı yaptıklarında üstlenmektedirler.

Shafii, Salleh, ve Shahwan'ın (2010) İslami bankalardaki şer'i uyumsuzluk riski üzerine yaptıkları araştırmaya göre; İslami bankalarda karşılaşılan şer'i uyumsuzluk riskinin azaltılabilmesi için şer'i uyum denetimi (Shariah Compliance Audit) gereklidir. Bu bağlamda, bu bankaların İslami ilkelere uyum durumunun, bağımsız bir şer'i kontrol birimi tarafından ya da bu amaç için gerekli bilgi ve uzmanlığa sahip kişilerce denetime tabi tutulması gerekmektedir. Banka faaliyetlerinin çeşitli aşamalarında yapılacak şer'i denetim ve sonrasında oluşturulacak rapor şer'i kurula sunulmalıdır.

Abdullah, Shahimi, ve Ismail'in (2011) Malezya'daki İslami bankalarda operasyonel riskin incelenmesine ilişkin yaptıkları araştırmaya göre; İslami bankalarda operasyonel risk konusu, kendine özgü sözleşmeleri ve genel hukuki ortam nedeniyle geleneksel bankacılığa kıyasla daha önemli ve karmaşıktır. Araştırmaya göre; etkin bankacılık denetimine ilişkin temel Basel prensipleri, İslami bankalara uygun olmakla birlikte, bu prensiplerin risk ölçümü ve risk yönetimi uygulamaları, İslami bankaların operasyonel özelliklerine özgün adaptasyonlar gerektirmektedir.

Ahmed (2011), İslami bankalarda risk yönetim düzeyinin tespiti üzerine yaptığı çalışmada, İslami bankalarda risk yönetim sisteminin değerlendirilmesi için bir ölçek ortaya koymuştur. Buna göre; risk yönetim sisteminin çeşitli yönleri, değerlendirme yapabilmek amacıyla üç kategoride incelenebilir: uygun risk yönetimi ortamı oluşturmak, uygun bir risk yönetim süreci sağlamak ve yeterli iç kontrolleri oluşturmaktır. Risk yönetimi ortamı oluşturmak, risk yönetim sisteminin çerçevesini

oluşturan bir politika / strateji seviyesi faaliyetidir. Uygun risk yönetim sürecinin sağlanması, politika ve stratejilerin uygulanmasına ilişkindir. Bu aşamada riskler tanımlanır, ölçülür ve kontrol edilir. İç kontrol sistemi ise, risk yönetim sürecinin risk yönetimi ortamında oluşturulmuş stratejilere ve politikalara uygun olmasını sağlar. Bu üç kategori, genel ve İslami kriterler olarak iki başlık halinde değerlendirilir. Her bileşendeki farklı noktaların hesaplanmasıyla ulaşılan Risk Yönetim puanı, İslami bankadaki risk yönetiminin genel durumunu ve ayrıca sistemin çeşitli bileşenlerindeki zayıflık ve güçlü yanları gösterir.

Ilias'ın (2012) risk yönetimine ilişkin Malezya'daki İslami bankalar üzerine yaptığı araştırmaya göre; geleneksel bankalarla kıyaslandığında İslami bankalar, kâr-zarar ortaklığı sistemi ve İslami finansa özel risklerin doğasından kaynaklanan karmaşıklıklardan dolayı, risklerin belirlenmesi ve yönetilmesinde daha büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. İslami bankalar kredi riski, döviz kuru riski, likidite riski, faiz oranı riski ve piyasa riski gibi çok sayıda riske maruz kalmaktadır. Bunun yanında sadece İslami bankalar tarafından üstlenilen risk türleri; kâr payı riski, şer'i uyumsuzluk riski, öz sermaye yatırım riski ve ticari kâr payı riskidir.

Rosman'ın (2009) risk yönetimi uygulamaları ve risk yönetim süreçlerinin unsurları hakkında bir araştırma çerçevesi önermeyi amaçlayan çalışmasında, risk yönetimi sürecinin dört önemli yönü olduğu ortaya konmuştur: (1) risk ve risk yönetimini anlama; (2) riski tanımlama; (3) risk analizi ve değerlendirmesi; ve (4) risk izleme. Araştırmaya göre; söz konusu risk yönetimi süreçleri ve risk yönetimi uygulamaları arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Ali ve Naysary (2014), Kuveyt'teki İslami bankaların risk yönetim süreçlerini, karşılaştıkları risk türlerini, risk ölçüm ve riskten korunma tekniklerini ortaya koyarak bu bankaların risk yönetim uygulamalarını incelemiştir. Buna göre; İslami bankalardaki risk yönetim uygulamaları geleneksel bankadakiler ile; risk yönetimi süreci, risk ölçüm araçları ve riskleri azaltmak için benimsenen teknikler açısından neredeyse aynıdır.

Hussain ve Al-Ajmi'nin (2012) Bahreyn'deki bankaların risk yönetim uygulamalarını inceledikleri çalışmaya göre; kredi, likidite ve operasyonel risk, hem

geleneksel hem de İslami bankaların karşılaştığı en önemli riskler olarak görülmektedir. Çalışmaya göre İslami bankalarda, riski anlama ve risk yönetimi geleneksel karşıtlarına göre önemli ölçüde farklıdır. Ayrıca, İslami bankaların maruz kaldıkları risklerin düzeyi, geleneksel bankalara nazaran oldukça yüksek bulunmuştur. Bu kapsamda ülke, likidite ve operasyonel riskler ile kalıntı/bakiye (residual risk) ve takas riski, İslami bankalarda geleneksel bankalara göre daha yüksek bulunmuştur.

Hassan'ın (2009) Brunei'deki İslami bankaların risk yönetimi uygulamalarını kullanma düzeylerini ve farklı risk türlerini ele alma tekniklerini değerlendirmeyi amaçlayan çalışmasında; İslami bankaların maruz kaldığı en önemli üç risk türünün sırasıyla döviz kuru riski, kredi riski ve operasyonel risk olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, risk yönetiminde; risk tanımlama ile risk değerlendirme ve analizinin en etkili değişkenler olduğu ortaya koyulmuştur. Çalışmada, İslami bankaların risk yönetiminde makul derecede verimli olduğu tespit etmiştir.

Ariffin, Archer, ve Karim'in (2009) İslami bankalarda risk yönetimi üzerine yaptıkları araştırmaya göre, İslami bankalar çoğunlukla geleneksel bankalar ile benzer risklere maruz kalmaktadır, ancak risk seviyesinde farklılıklar vardır. Araştırmaya göre; İslami bankalarda algılanan en önemli risk türü kredi riskidir. Bunun ardından likidite riski ve döviz kuru riski en önemli riskler olarak görülmektedir. Şer'i uyumsuzluk riski ise önem derecesinde en altta kalmıştır. Ayrıca, İslami bankalar geleneksel bankalarla aynı risk yönetim tekniklerini kullanmaktadır. İslami bankalar tarafından en yaygın olarak kullanılan yöntemler; teminat ve garanti uygulamaları, kredi kaybı rezervleri ve üçüncü taraf iyileştirmeleridir (third-party enhancements). En az kullanılan risk azaltma teknikleri ise, şer'i uyumlu risk azaltma yöntemlerinden bazıları olan urbun, paralel selem ve paralel istisnadır. Bulgular, İslami bankaların teknik açıdan daha az gelişmiş risk ölçüm yöntemlerini kullandığını göstermiştir. Bu tekniklerden en yaygın olanları; vade uyumu, boşluk analizi ve kredi notları olarak bulunmuştur. Diğer taraftan; RMD, simülasyon teknikleri, en kötü durum senaryosu ve RAROC tahminleri gibi teknik açıdan daha gelişmiş risk ölçüm yöntemlerinin İslami bankalar tarafından yaygın olarak kullanılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca sonuçlar, İslami bankaların,

geleneksel bankalar tarafından kullanılanlardan farklı olarak, şer'i uyumlu risk azaltma yöntemlerini tam olarak kullanmadığını göstermiştir.

Kozarevic, Nurkic ve Nuhanovic'in (2014) Bosna Hersek'teki bankalar üzerinde yaptıkları araştırmaya göre; hem İslami bankalar hem de geleneksel bankalar, maruz kaldıkları riskleri belirlemek için; finansal tabloların analizi, geçmiş deneyimlerin analizi ve dış ortaklar ile belirli kuruluşlar arasında bilgi alışverişi gibi benzer metodlar kullanmaktadır. Ancak araştırmaya göre, bazı risk türlerinin etkisi İslami ve geleneksel bankalarda farklı olmaktadır. İslami bankalar, müşterilere sundukları özel ürünler nedeniyle, geleneksel bankalardan daha fazla riske maruz kalmaktadır. Ayrıca, riske karşı korunmada kullanılan araçlar İslami bankalar için sınırlı ve az sayıdadır. Çalışmaya göre sonuç olarak, İslami bankalarda risk yönetimi hala yeterince gelişmemiştir.

Akkuş'un (2017) çalışmasında, Türk bankacılık sektöründeki katılım bankalarında 2005 - 2016 dönemine ait veriler kredi riski açısından analiz edilmiştir. Sonuçlara göre; bankaların takipteki kredilerinin toplam kredilere oranını en iyi açıklayan bağımsız değişkenler olarak GSYH, katılım bankaları üç aylık ortalama kâr payı oranları, petrol fiyatları, dolar kuru ve enflasyon (TÜFE) oranları bulunmuştur. Ayrıca analizlerde, katılım bankaları her ne kadar faizsiz bankacılık esasıyla çalışsa da, kısa ve uzun vadeli faiz oranlarının katılım bankalarına ilişkin takipteki kredileri açıklayabilen önemli değişkenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya göre, kredi riski bakımından katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan daha az riskli olduğu sonucunda da varılmıştır.

Khan ve Ahmed'in (2001) İslami bankalardaki risk yönetim uygulamalarını incelemek üzere 10 farklı ülkedeki İslami bankalar üzerine yaptıkları araştırmaya göre; kredi riski, piyasa riski, likidite riski ve operasyonel risk gibi geleneksel bankaların karşılaştığı risklerin çoğuna, İslami bankalar da maruz kalmaktadır. Ancak, bu risklerin bazılarının büyüklüğü, faizsiz çalışma prensibinden dolayı İslami bankalar için farklıdır. Geleneksel bankaların karşılaştığı riskler dışında, İslami bankacılığın kâr paylaşım yöntemine dayanan özelliği bazı ek riskler getirmektedir. Bunlardan ön plana çıkanlar; mevduatın geri çekilme riski, güven (vekalet) riski ve ticari kâr payı riskidir. Araştırmaya göre ayrıca, İslami ilkelere uygun olan

geleneksel risk yönetim teknikleri, İslami bankalarda aynı şekilde kullanılabilir. Bunlardan yaygın olanları; GAP analizi ve vade uyumu analizi, içsel derecelendirme sistemleri, risk raporları ve RAROC'tur. Öte yandan bunlara ek olarak, bu bankalarda İslami ilkelere uygun yeni tekniklerin geliştirilmesine olan ihtiyaç dikkat çekmektedir. Araştırma sonuçlarına göre; İslami banka çalışanları, bu bankalara özgü risklerin geleneksel risklerden daha ciddi olduğunu düşünmektedir. Ayrıca, yatırım mevduatlarına verilen kâr oranlarının diğer kurumlar tarafından verilen oranlara benzer olması gerektiğini düşünmektedirler. Müşterilerin düşük getiri oranından bankayı sorumlu tutacağına ve bunun fonların çekilmesine neden olabileceğine inanmaktadırlar. Araştırmanın sonuçları ayrıca, İslami bankaların riskleri yönetmede karşılaştıkları sorunları da tanımlamaktadır. Bunlar özetle; risk yönetimi için araçların (kısa vadeli finansal varlıklar ve türevler gibi) ve para piyasalarının yetersiz oluşu, yasal sistem ve düzenleyici çerçevenin bu bankalara yeterince destek vermiyor oluşudur.

How, Karim, ve Verhoeven'in (2005) Malezya'daki bankalar üzerinde yaptıkları araştırmaya göre; İslami bankaların kredi ve likidite risklerinin geleneksel bankalara nazaran önemli ölçüde az olduğu, ancak faiz oranı riskinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Iqbal'in (2012) Pakistan'daki İslami ve geleneksel bankaların likidite risk yönetimini karşılaştırmalı olarak incelediği çalışmaya göre; İslami bankaların geleneksel bankalara kıyasla daha iyi bir likidite konumuna sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca, her iki banka türünde de; sermaye yeterlilik oranı, ROA, ROE ve bankanın büyüklüğü ile likidite riski arasında anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilirken, takipteki alacak oranı ile likidite riski arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Akhtar, Ali ve Sadaqat'ın (2011) Pakistan'daki geleneksel ve İslami bankalar arasında likidite risk yönetimini karşılaştırdığı çalışmanın verilerine göre, geleneksel bankaların İslami bankalara göre daha iyi bir likidite riski yönetimine sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, her iki banka türünde de banka büyüklüğü ve net işletme sermayesi ile likidite riski arasında pozitif ancak önemsiz bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Geleneksel bankalarda sermaye yeterlilik oranı ve İslami bankalarda

ise ROA ile likidite riski arasında % 10 önem düzeyinde pozitif ve anlamlı ilişki bulunmuştur.

Zainol ve Kassim'ın (2010) İslami bankaların faiz oranındaki değişimlerden kaynaklanan getiri oranı riskinden ne ölçüde etkilendiğini analiz etmeyi amaçlayan çalışmalarında, İslami bankalardaki getiri oranı ve geleneksel bankalardaki faiz oranı birlikte hareket ettiği ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla, getiri oranı riskine maruz kalmakta olan İslami bankaların, faiz oranı yükseldiğinde, mevduata verdikleri kâr payı oranını buna göre artırarak piyasa eğilimini takip etmesi gerektiği, aksi takdirde likidite sorunuyla karşı karşıya kalacakları belirtilmiştir. Bu durumda ayrıca, getiri oranı riskinin ticari kâr payı riskine de sebep olabileceği açıklanmıştır.

Izhar ve Hassan'ın (2013) İslami bankalardaki operasyonel risk yönetimi üzerine yaptıkları çalışmaya göre; İslami bankalar, sundukları geleneksel bankacılık hizmetleri itibariyle geleneksel bankalar ile aynı derecede operasyonel riske maruz kalmaktadır. Ancak, İslami finansal araç ve sözleşmelerin kendilerine özel farklı yapısından dolayı, İslami bankalar için operasyonel risk konusu daha önemli ve karmaşıktır.

Dar, Azeem ve Masood'un (2013) İslami bankaların karşı karşıya olduğu operasyonel risk ile ilgili birtakım konuları analiz etmek üzere yaptıkları literatür taramasına dayanan çalışmaya göre; İslami Bankalar kendilerine özgü özelliklerinden dolayı, operasyonel riske maruz kalma konusunda geleneksel bankalardan önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Bu bakımdan, operasyonel riskin bir parçası olarak şer'i uyumsuzluk riski ve güven (vekalet) riski, İslami bankalar için çok önem arz etmektedir.

Ariffin'in (2005) risk yönetimi konusunda 14 farklı ülkedeki İslami bankalar üzerinde yaptığı araştırmaya göre; İslami bankalar, geleneksel bankalar ile benzer risklere maruz kalmaktadır. Ayrıca araştırmanın sonuçları, İslami bankalardaki risklerin önem derecesinin geleneksel bankalardakine benzer olduğunu ortaya koymuştur. Bulgular, uygun risk yönetimini sağlamak amacıyla, her bir finansal araç için risklerin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Bulgular ayrıca, İslami bankaların teknik açıdan daha az gelişmiş risk ölçüm yöntemlerini

kullandığını göstermiştir. Araştırmaya göre; İslami bankalar, geleneksel bankaların kullandıkları yöntemler dışında, şer'i uyumlu risk azaltma yöntemlerini tam olarak kullanmamaktadır. Araştırmanın diğer önemli bir bulgusu ise; İslami bankalarda risk raporlaması konusunda şeffaflık, kâr paylaşımı esaslı yapısından dolayı geleneksel bankalara göre daha önemli görülmektedir.

Fadel ve Al-Ajmi'nin (2017) İslami bankalardaki risk yönetimini incelemek için Bahreyn'deki bankalar üzerinde yaptıkları çalışmaya göre; etkin bir risk yönetimi için İslami bankalar, her bir finansal aracın riskini ayrı ayrı değerlendirmelidir. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre, İslami bankalarda kredi riski, en önemli risk olarak görülmekte, bunu takiben likidite riski, piyasa riski ve operasyonel risk gelmektedir. İslami finansal araçların riskliliği konusunda ise, mudarebe ve muşareke en riskli yöntemler olarak algılanmakta, murabaha ise en az riskli yöntem olarak görülmektedir. Araştırmaya göre ayrıca, İslami bankaların geleneksel risk yönetim tekniklerini gelişmiş yöntemlere göre daha fazla kullandıkları bulunmuştur. Bununla birlikte, İslami bankaların İslami risk azaltım yöntemlerine nazaran geleneksel bankalar tarafından benimsenen yöntemleri daha yaygın olarak kullandıkları tespit edilmiştir.

Malim'in (2015) İslami bankalardaki risk yönetimini araştırdığı teorik çalışmaya göre; hızlı büyümesine rağmen İslami finans sektöründe riskten korunma araçları halen az sayıdadır. Geleneksel risk yönetimi teknikleri ve araçları, İslami ilkelere yasak olan faiz, kumar ve spekülasyona dayandığı için İslami bankalarca tercih edilmemektedir. Ayrıca, İslami bankalarda risk yönetimi altyapısı, İslami finansal işlemlerdeki tüm spesifik riskleri belirlemek, ayrıştırmak, ölçmek, izlemek ve denetlemek için tasarlanmış olmalıdır. Denetim otoriteleri, İslami bankaların maruz kaldığı risklerin düzeyi ve İslami bankacılıkta risk yönetimi altyapısının etkinliği hakkında doğru değerlendirmelerin yapabilecek bilgi ve tecrübeye sahip olmalıdır. İslami bankaların kurumsal yönetim yapısı, bankanın şeffaflık düzeyini artıracak uygulamaları içermelidir.

Eid'in (2011) risk yönetim politikaları hakkında 18 farklı ülkedeki İslami bankalar üzerinde yaptığı araştırmaya göre; risk yönetimi, riski izleme, raporlama ve azaltma konularında İslami finans sektörünün genelinde gelişime ihtiyaç vardır.

Bulgular, İslami bankaların direnç göstermesine rağmen, finansal şoklara karşı bağışık olmadıklarını göstermektedir. Şer'i uyumlu, yeterince likit yatırım araçlarının (özellikle sabit getirili) yetersiz oluşu, İslami bankaların bilançolarını aktif-pasif uyumsuzluk açısından yönetmelerini zorlaştırmakta ve risklere açık hale getirmektedir. Ortaya çıkan vade uyumsuzluklarını azaltmak amacıyla bazı İslami bankalar, finansmanlarının vadesini uzatmak için orta vadeli sukuk ihraç etmektedir, ancak sukuk halen İslami bankaların toplam yükümlülüklerinin sadece küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Öte yandan, İslami para piyasasının yetersiz oluşundan dolayı, birçok yatırım bankası İslami ilkelerle uyumlu yeni kompleks ürünler tasarlamaktadır. Çalışmaya göre, İslami bankalar da likidite risklerini daha yönetebilmek amacıyla içsel yeteneklerini geliştirmeli ve yeni finansman stratejileri ortaya koymalıdır.

Abedifar, Molyneux, ve Tarazi'nin (2013) İslami bankalarda risk yönetimi üzerine, 24 ülkede 500'den fazla banka üzerinde yaptıkları çalışma kapsamında yapılan analizlere göre; İslami bankaların geleneksel bankalardan daha düşük kredi riskine sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmaya göre, mevduatın çekilme riskinden kaçınmak için İslami bankalar, kâr zarar ortaklığı prensiplerinden kısmen sapma eğilimi göstererek, elde ettikleri kâr oranına bakmaksızın, mevduat sahiplerine piyasa oranına yakın kâr payı ödemektedirler. Bununla birlikte İslami bankalar, İslami finans araçlarının karmaşıklığı ve fonlama, yatırım ve risk yönetimi faaliyetlerindeki sınırlamalar nedeniyle ekstra risklerle karşılaşmaktadırlar. Öte yandan, müşterilerinin dini inanç konusunda daha hassas olduğu bilinen İslami bankaların, bireylerin dindarlık ile riskten kaçınma eğilimi arasındaki pozitif ilişki dikkate alınarak, geleneksel bankalardan daha az riske (kredi riski) maruz kalabileceği söylenmektedir.

Makiyan'ın (2008) İslami bankalarda risk yönetimi ve karşılaşılan zorlukları incelediği teorik çalışmada; İslami bankaların işleyişini geleneksel bankalardan daha riskli hale getiren üç temel sebep şöyle sıralanmıştır: Gelişmemiş veya var olmayan İslami para piyasaları, borç veren son merci olan merkez bankalarından sınırlı yararlanma imkanı, riskten korunma araçlarının kullanılabilirliğini sınırlayan yetersiz piyasa altyapısı ve yasal belirsizlikler.

Al-Adwan'ın (2014) İslami bankalarda risk yönetimini incelediği teorik çalışmada; İslami bankalarda karşılaşılan risklerin artmasına ve dolayısıyla geleneksel bankalara kıyasla kârlarının azalmasına neden olan üç temel husus şöyle sıralanmıştır: İslami para piyasalarının eksikliği, borç veren son merci olan merkez bankalarından yararlanmadaki eksiklik, yasal kısıtlamalar ve finansal riskten korunma araçlarına erişimi sınırlandıran yetersiz piyasa altyapısı.

Helmy'nin (2012) İslami bankalarda risk yönetimini incelediği teorik çalışmaya göre; İslami bankalar için finansal araçların yetersiz olması, geleneksel bankalara kıyasla piyasa risklerini yönetme konusunda önemli bir engeldir.

Ayrıca, farklı ülkelerdeki hükümet ve düzenleyici otoriteler tarafından bu bankalara destek olacak altyapı kurumlarının kurulması gerekmektedir. Öte yandan, İslami bankalarda risk yönetimi kültürünün geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu kültürü oluşturmanın bir yolu, tüm varlıkların ayrı ayrı risklerinin değerlendirildiği bir tür iç derecelendirme sistemi geliştirmektir.

Khattak vd'nin (2013) İslami bankalarda risk yönetim uygulamalarını incelemek için Pakistan'daki bankalar üzerinde yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre; bağımsız değişkenler olarak alınan "risk ve risk yönetiminin anlaşılması, risk değerlendirme ve analizi, risk tanımlama, risk izleme" unsurlarının risk yönetim politikaları üzerinde önemli etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır.

Mokni vd'nin (2014) İslami bankaların karşılaştığı riskler ve bunların yönetimini incelemek üzere MENA bölgesinde yaptıkları çalışmada; bu bölgedeki İslami bankaların etkili risk stratejisine ve etkin risk yönetim çerçevesine (altyapı, süreç ve politikalar) sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, İslami bankalar, riski azaltmada halen geleneksel araçları yoğun şekilde kullanmaktadır. Çalışmaya göre; İslami finansal araçlardaki risk algılaması seviyesinde farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Öte yandan İslami bankalarca; likidite riski en önemli risk olarak algılanmakta, bunu şer'i uyumsuzluk riski ve kredi riski takip etmekte, piyasa riski ise önem sıralamasında en sonda değerlendirilmektedir.

Shafique, Hussain ve Hassan'ın (2013) Pakistan'daki İslami ve geleneksel bankaların risk yönetimi uygulamalarındaki farklılıkları inceleyen çalışmalarında;

İslami bankalardaki risk yönetimi uygulamalarının geleneksel bankalardakinden farklı olmadığı sonucuna varılmıştır.

Ariffin ve Kassim'ın (2011) Malezya'daki İslami bankaların risk yönetimi ve finansal performansı arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmadaki bulgular, yönetim kurulunun risk yönetimine ilişkin genel politikaları belirlemesinin ve riskleri yönetmek için üst yönetimin gerekli aksiyonları almasını sağlamasının önemli olduğunu göstermiştir. Bu durum, risk yönetiminde kurumsal yönetim yapısının önemini ortaya koymuştur. Bulgulara göre, riskten kaçınmak için en fazla kullanılan yöntem, bireysel karşı taraflar için kredi limitlerinin belirlenmesidir. Araştırmaya göre ayrıca; İslami bankalar vade merdiveni tablosunun ödeme tarihine göre derlenmesi ve nakit pozisyon açığının izlenmesi açısından iyi bir risk izleme sistemine sahiptir. İç kontrol konusunda ise, bankaların yazılım ve veri dosyalarını yedeklediği tespit edilmiştir. Hazırlanan raporlar konusunda; çalışmadaki tüm İslami bankaların kredi riski, piyasa riski, getiri oranı riski, likidite riski ve operasyonel risk hakkında rapor ürettiği belirlenmiştir. Bu durum, İslami bankaların şeffaf olmak için tüm risk raporlarının üretilmesi gerektiği konusunda hemfikir olduğunu göstermektedir. Öte yandan bulgular, İslami bankaların teknik açıdan daha az gelişmiş risk ölçüm yöntemlerini kullandığını ve şer'i uyumlu risk azaltma yöntemlerini tam olarak kullanmadığını göstermiştir. Sonuç olarak, çalışmadaki İslami bankaların risk yönetim düzeyi ortalamasının iyi olduğu tespit edilmiş ancak halen bu bankaların risk yönetim sistemlerini geliştirmeleri için yapılması gerekenler olduğu vurgulanmıştır.

Khalid ve Amjad'ın (2012) İslami bankaların risklerle baş etmede kullandıkları tekniklerin ve risk yönetim uygulamalarının düzeyini belirlemek amacıyla Pakistan'daki bankalar üzerinde yaptıkları çalışma, İslami bankaların risk yönetiminde makul derecede yeterli olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca; risk yönetimi uygulamalarında “riskin anlaşılması”, “riskin izlenmesi” ve “kredi riski yönetimi” unsurlarının en fazla etki oluşturan değişken olduğu tespit edilmiştir.

Shaikh ve Jalbani'nin (2008) Pakistan'daki İslami ve geleneksel bankalar arasında risk yönetim konusunu karşılaştırmalı inceledikleri çalışmaya göre; varlık temelli işleyiş yapıları, İslami bankaların geleneksel bankalara göre daha fazla riske

maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Ancak İslami bankalar, etkili ve yeterli farklı risk yönetimi uygulamalarıyla bu riskleri yeterince azaltabilmektedir.

Nazir, Daniel, ve Nawaz'ın (2012) Pakistan'daki geleneksel ve İslami bankaların risk yönetimi uygulamalarını incelemek ve karşılaştırmak amacıyla yaptıkları çalışmada, geleneksel ve İslami bankalarda sadece risk izleme yönteminin farklı olduğu sonucuna varılmış; riski anlama, risk tanımlama, risk değerlendirme ve analizi, risk yönetimi uygulamaları ve kredi riski analizi unsurlarında iki banka türü arasında farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

4.3. Araştırmanın Örnekleme

Nitel araştırmalar için örneklemin evreni temsil etmesi temel ölçütlerden biriyken bu durum nitel araştırmalar için söz konusu değildir. Genellikle daha küçük örneklem üzerinde araştırma yapılan nitel araştırmalarda (bazen bir kişi bile olabilir), örneklem seçiminde istatistiksel temsil edilebilirlik yerine örneklemin daha bütünsel, derinlemesine ve bağlamında anlaşılmasına ilişkin yönelim söz konusudur. Nitel araştırmalarda örneklem seçiminde olabildiğince en geniş miktarda bilgi sağlayacak kişilerin seçimine dikkat edilmelidir. Bu nedenle, örneklemin büyüklüğü ya da küçüklüğü yerine araştırmacının gereksinim duyduğu bilgi miktarını karşılayıp karşılayamadığı önem arz eder (Türnüklü, 2000: 547). Bu bilgiler ışığında; katılım bankalarındaki riskler ve risk yönetimini araştırmayı amaçlayan çalışmamız için ülkemizde faaliyet göstermekte olan beş katılım bankasının risk yönetiminden sorumlu üst düzey yöneticileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında görüşme yapılan bireylerin; katılım bankalarında risk yönetimi konusunda en doğru ve güncel bilgiye sahip kişiler olmasına önem verilmiştir. Görüşmeye katılan kişilerin, halihazırda risk yönetimi biriminde çalışan veya bu birimden sorumlu olan yöneticiler olmasına dikkat edilmiştir. Bu sayede, teorik alt yapısı oluşturulan çalışmamızın işin uygulama kısmındaki uzman kişilerin görüşleriyle tamamlanması sağlanmıştır.

Araştırmamız kapsamında görüşülen banka yöneticileri, çalıştıkları kurum ve pozisyonları ile aşağıda sunulmuştur:

- Seher Elif Ekici; Ziraat Katılım Bankası, Risk Yönetimi Bölüm Başkanı

- Murat Oktay; Kuveyt Türk Katılım Bankası, Piyasa Riski, Operasyonel Risk ve Sermaye Planlamadan Sorumlu Başkan Yardımcısı
- Ömer Salih Yücelsin; Vakıf Katılım Bankası, Risk Yönetimi Müdürü
- Deniz Aksu; Albaraka Türk Katılım Bankası, Kredi Riskinden Sorumlu Genel Müdür Yardımcısı
- Selman Sedat Koç; Türkiye Finans Katılım Bankası, Risk Politikaları ve Raporlamaları Müdürü

4.4. Araştırmanın Kısıtları

Çalışmamız nitel bir araştırma olduğundan sınırlı sayıda görüşme yapılmıştır. Ancak bu tür araştırmalarda amaç genelleme yapmaktan ziyade, belli bir konyu derinlemesine incelemektir. Türkiye’deki tüm katılım bankalarından bir yönetici ile görüşme yapılmasına rağmen, ülkemizdeki katılım bankası sayısının az sayıda olması araştırmamızın kapsamını sınırlamıştır.

Ayrıca araştırma, birincil veri toplama yöntemi olarak kullanılan yarı yapılandırılmış görüşmelere ilişkin çeşitli sınırlılıklar barındırmaktadır. Veri kaybetmemek için görüşmelerde kullanılan ses kayıt cihazı, katılımcıların düşüncelerini rahatça ifade edebilmesi konusunda sınırlılık oluşturmaktadır. Görüşmelerde, sorulara alınan cevaplar da katılımcıların tecrübe ve algılarıyla sınırlıdır. Kimi durumda yarı yapılandırılmış görüşmeler esnasında, katılımcılar tarafından paylaşılan bilgilerin araştırmacı tarafından zaten bilindiği düşüncesiyle cevapların kısa tutulmaya çalışılması sınırlılığıyla da karşılaşmıştır (Kurt, 2015: 53).

Ayrıca, ülkemizdeki katılım bankalarının, dünyadaki İslami bankalarda kullanılan birçok İslami finansal araç ve yöntemi kullanmıyor oluşu, bu bankalar ile karşılaştırmalı bir araştırma yapmamızı engellemiştir. Farklı bir çalışmada, ortak yönler ele alınarak Türkiye’deki katılım bankaları ile dünyadaki örnekleri arasında karşılaştırmalı bir analiz yapılabileceği akla gelmektedir.

4.5. Araştırmanın Yöntemi, Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmamızda nitel araştırma yöntemlerinden derin görüşme (deep interview) tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinde en çok kullanılan veri toplama tekniklerinden birisi olan görüşme; cevaplayıcının kişisel algılarını, düşüncelerini ve tahminlerini, aynı zamanda, araştırılan konular hakkında sorunların ve çözüm önerilerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Gegez, 2012, Aktaran: Kadeer, 2017: 50). Görüşme yöntemi; görüşmenin amacı, görüşmeye katılan kişi sayısı, görüşülmek istenen kişinin konumu ve özelliği ile görüşmedeki kuralların katılığına bağlı olarak farklı şekilde sınıflandırılabilir. Kullandığımız yöntem, görüşmeye katılan kişilerin sayısına göre “bireysel görüşme” kategorisine girmektedir. Bireysel görüşmelerde, görüşmeci ile kaynak kişi dışında kimse bulunmaz. Yöntemimiz, görüşmeye katılan kişilerin özelliği bakımından “uzman kişilerle yapılan görüşme” olarak adlandırılmaktadır. Bu tarz görüşmelerde, belli uzmanlık alanlarında ayrıntılı teknik bilgi toplanmaktadır. Son olarak; kuralların katılığına göre yöntemimiz, “yarı yapılandırılmış görüşme” olarak adlandırılmaktadır (Karasar, 2017: 211-213). Yarı yapılandırılmış görüşmede araştırmacı, sormayı planladığı soruları önceden hazırlar. Buna karşın araştırmacı, görüşmenin akışına bağlı olarak değişik alt sorularla görüşmenin akışını yönlendirebilir ve katılımcının yanıtlarını açmasını ve ayrıntılandırmasını sağlayabilir. Yarı yapılandırılmış görüşme; belirli düzeyde standart olması ve aynı zamanda esneklik sağlaması özellikleriyle bu tarz araştırmalar için uygun görünmektedir (Türnüklü, 2000: 547).

Görüşme yöntemini seçmemizde, bu yöntemin; değişik koşullara uyabilme esnekliği, hemen herkese uygulanabilirliği, geri beslemeli mekanizmasının anında işleyebilmesi, derinliğine bilgi elde edebilme olanağını sağlaması, yanlış anlamaların en aza indirilebilmesi, soruların cevaplanma oranının yüksek olması gibi faydaları etkili olmuştur (Karasar, 2017: 220).

Görüşme yönteminde verilerin kaydedilmesinde iki yöntem vardır: cihaz ile kaydetme ve not alma. Kayıt cihazı ile kaydedilen görüşmeler, araştırmacı açısından önemli kolaylıklar sağlar. Araştırmacının not alma sorunu önemli ölçüde ortadan kalkmış olur ve araştırmacı, soru sorma ve dinleme işlevlerini daha etkili bir şekilde

yerine getirebilir. Kayıt ve not alma yöntemlerini bir arada kullanmak ise en istenilen durumdur (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 153). Çalışmamızda, katılımcılardan izin alınarak görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Ortalama 45 dakika süren görüşmelerde herhangi bir soruna karşın iki adet cihazla kayıt yapılmıştır. Bunun yanında, gerek görülen yerler için notlar da alınmıştır. Görüşmeler, bankaların genel müdürlüklerinde, görüşmecilerin ofislerinde yapılmıştır. Görüşme yapılan ortamın verilerin sağlıklı biçimde kaydedilebilmesine olanak verecek düzeyde sessiz olması sağlanmıştır. Görüşmelerden hemen sonra birkaç gün içinde, kayıtlar deşifre edilmiş ve yazıya dökülmüştür. Böylelikle, görüşmelere ilişkin bilgilerin eksiksiz bir biçimde yazıya geçirilmesi sağlanmıştır.

Nitel araştırmalarda veri analizi; çeşitlilik, yaratıcılık ve esneklik anlamına gelir. Her nitel araştırma farklı bir takım özellikler taşıdığından veri analizinde bir takım yeni yaklaşımları gerektirir. Bu nedenle araştırmacının yaptığı çalışmanın ve topladığı verilerin özelliklerinden yola çıkarak ve var olan analiz yöntemlerini gözden geçirerek kendi araştırması için bir veri analiz planı geliştirmesi beklenir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 237). Bu bağlamda, araştırmamız kapsamında topladığımız veriler betimsel analiz yaklaşımı baz alınarak analiz edilmiştir.

Bahse konu yaklaşıma göre elde edilen veriler, belirlenen temalara göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilmektedir. Betimsel analizde; görüşülen bireylerin fikirlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak, verilere kaynak oluşturmak ve bulgular için kanıt ortaya koymak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmektedir. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 239).

Bu bilgiler ışığında çalışmamızda, katılımcılara yönelttiğimiz sorular ve aldığımız cevaplar çerçevesinde sekiz adet tema oluşturulmuştur. Bu şekilde kategorize edilen veriler, bu temalara göre düzenlenmiş, incelenmiş ve bulgular elde edilmiştir. Böylelikle, elde edilen verileri açıklayabilecek ilişkilere ulaşılmış ve birbirine benzeyen veriler belirli temalar çerçevesinde bir araya getirilerek okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize edilmiştir. Verilerin

incelenmesinde, katılımcıların görüşünü direkt yansıtmak amacıyla da alıntılara yer verilmiştir.

Araştırmamız kapsamında, ulaşmak istediğimiz bulgular çerçevesinde önceden hazırlanan sekiz adet temel soru şunlardır:

1. Katılım bankaları finansal açıdan hangi tür risklere maruz kalmaktadır? Bu bakımdan geleneksel bankalardan farklılaştığını düşünüyor musunuz? Geleneksel bankalarda karşılaşılmayan ancak katılım bankalarının maruz kaldığı riskler olarak gördüğünüz, katılım bankacılığına özgü riskler nelerdir?

2. Bankanızda, maruz kalınan risklerin ölçümü için hangi yöntem/tekniklerden yararlanılmaktadır? Geleneksel karşıtlarınızdan farklılaştığınızı düşünüyor musunuz?

3. Risklerin azaltılması ve risklerden korunmak için hangi yöntem/tekniklerden yararlanılmaktadır? Katılım bankalarının İslami prensiplerden dolayı geleneksel bankaların kullandığı birtakım araçlardan yararlanamaması, risk yönetiminde bir dezavantaj olarak görülebilir mi?

4. Risk yönetim sürecinde (risklerin tespit edilmesi, risklerin ölçülmesi ve analizi, risk politikalarının oluşturulması ve uygulanması ve risklerin izlenmesi-raporlanması ve denetimi) katılım bankalarının geleneksel karşıtlarına göre güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?

5. İslami finansal ürünlere özel risklerin ölçülmesi ve azaltılmasına yönelik mevcut yöntemleri yeterli buluyor musunuz? Bu bakımdan, inovatif yöntemlerin geliştirilmesi gerektiğini düşünüyor musunuz? Bankanız bünyesinde buna yönelik bir çalışma yapılmakta mıdır?

6. Bankacılıkta risk yönetimine ilişkin mevcut yasal düzenlemeleri, katılım bankalarının gereksinimleri ve İslami finans sektörünün gelişen yapısı bakımından yeterli görüyor musunuz? Hükümet ve düzenleyici otoriteler tarafından bu bankalara destek olacak daha fazla kurumun teşkil edilmesi gerektiğine inanıyor musunuz?

7. Bankanızda, danışma kurulunun risk yönetimindeki rolünden bahsedermisiniz? Ülkemizdeki katılım bankalarında, şer'i yönetim sisteminin daha fazla kurumsallaşması gerektiğini düşünüyor musunuz? Bu konuda neler yapılabilir?

8. Likidite yönetiminde kullanılan önemli araçların faiz esaslı oluşu, merkez bankalarının borç alıp verme mekanizmalarının genellikle faize dayanması ve İslami sermaye ve para piyasalarının gelişmemiş olması sebepleriyle; katılım bankalarının likidite riski yönetiminde dezavantajlı olduğuna katılır mısınız? Bu konuda, katılım bankalarının elini güçlendirebilecek ne tür faaliyetler yapılabilir?

4.6. Geçerlik ve Güvenirlik

4.6.1. Geçerlik

Nitel araştırmalarda geçerlik; araştırmacının araştırdığı olguyu, olduğu biçimiyle ve olabildiğince yansız gözlemlemesi anlamına gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 270). İç ve dış geçerliğin sağlanabilmesi için bir takım şartların yerine getirilmesi gerekmektedir.

Çalışmamızda iç geçerlik kapsamında, söz konusu şartlardan (a.g.e.:270) aşağıdakiler yerine getirilmiştir:

- Araştırma bulguları, verilerin elde edildiği ortam dikkate alındığında anlamlıdır ve bu ortama bağlı olarak tanımlanmıştır.
- Bulgular, kendi içinde tutarlı ve anlamlıdır.
- Araştırmada elde edilen bulgular; iki adet ses kayıt cihazı ve görüşme sırasında tutulan notlar ile teyit edilmiştir.
- Elde edilen bulgular, daha önce oluşturulan kavramsal çerçeve ile uyumludur.

Dış geçerlik kapsamında ise şu şartlara (a.g.e.:272) dikkat edilmiştir:

- Örneklemimiz genellemeye izin verilecek şekilde oluşturulmuştur.
- Araştırmamız, olası genellemelere olanak verecek şekilde kapsamlı tanımlamalara yer vermektedir.

- Araştırma sonuçları, konumuza ilişkin kuramlarla tutarlıdır.
- Araştırma bulguları benzer ortamlarda kolaylıkla test edilebilecek niteliktedir.

4.6.2. Güvenirlik

Güvenirlik konusunda, nicel araştırmalar için geçerli olan bazı etkenler nitel araştırmalar için söz konusu değildir. Nitel araştırmalarda güvenirliliğin farklı bir anlamı vardır. Gerçeklerin bireylere ve içinde bulunan ortama göre sürekli bir değişim içinde olması ve insan davranışının hiçbir zaman durağan olmaması bu tarz araştırmaların aynen tekrarını mümkün kılmamaktadır. Ancak yine de nitel araştırmalarda güvenirliliğin sağlanması için uyulması gereken bir takım kriterler mevcuttur (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 272).

Çalışmamızda iç güvenirlilik kapsamında, söz konusu kriterlerden (a.g.e.:276) aşağıdakiler yerine getirilmiştir:

- Araştırma soruları açık bir biçimde ifade edilmiştir.
- Araştırmanın sonuçları verilerle uyum içindedir.
- Veriler, araştırma sorularının gerektirdiği biçimde ayrıntılı ve amaca uygun şekilde toplanmıştır.
- Araştırmacının ve katılımcıların konumu açık bir biçimde tanımlanmıştır.
- Analiz sürecinde, görüşmelerden elde edilen verilerden doğrudan alıntılar yapılmıştır.

Çalışmamızda dış güvenirlilik kapsamında ise, söz konusu kriterlerden (a.g.e.:274) aşağıdakiler yerine getirilmiştir:

- Araştırmanın yöntemleri ve aşamaları açık ve ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır.
- Veri toplama, işleme, analiz etme, yorumlama ve sonuçlara ulaşma konularında neler yapıldığı net bir şekilde açıklanmıştır.
- Sonuçlar, ortaya konulan verilerle ilişkilendirilmiştir.

- Araştırmanın ham verileri başkaları tarafından incelenebilecek şekilde saklanmıştır.

4.7. Araştırmanın Bulguları

Araştırmamızın bulguları, yapılan görüşmeler ışığında sekiz adet tema altında incelenmiştir. Katılımcılardan doğrudan alınan alıntılar için isim kullanılmamış, görüşmenin yapıldığı sıraya göre K-1, K-2, K-3, K-4, K-5 şeklinde kodlama yapılmıştır.

4.7.1. Maruz Kalınan Riskler

Görüşme yapılan banka yöneticilerinin verdikleri cevaplara göre, katılım bankalarının maruz kaldığı riskler temel olarak; kredi riski, piyasa riski ve operasyonel riskler olarak sınıflandırılmaktadır. Diğer riskler ise operasyonel riskler kapsamında ele alınmaktadır. Genel görüş; katılım bankalarının karşılaşılan riskler bakımından geleneksel bankalardan çok farklılaşmadığı ancak bazı risklerin katılım bankalarında, bazılarının ise geleneksel bankalarda daha yüksek seviyede olduğudur. Karşılaşılan riskler benzer olduğu için her iki banka türünde risk yönetim uygulamaları da genel itibarıyla benzerdir.

Geleneksel bankalarla aynı piyasada ve aynı koşullarda faaliyet gösterdikleri için katılım bankalarının risk yönetimi konusunda geleneksel bankalardan ayrılmadığını düşünen K-1'in şu ifadeleri dikkat çekmektedir:

Aslında risk yönetimi anlamında baktığınızda, katılım ile konvansiyonel bankalar arasında çok derin farklılıklar yok. Neden derin farklılıklar yok? Çünkü aynı piyasanın oyuncularısınız, aynı kurallara tabisiniz. Yani kuralların ve oyunun aynı olduğu yerde, çok farklı, keskin ayrımlarla ayıramazsınız. Çünkü kanunumuz aynı, mevzuatımız aynı, her şeyimizle birebir eşlenişiz. Sadece mevzuatın bazı kısımlarında bizim yapımıza özel değişiklikler var. O yüzden, tamamen ayrı dünyada olmadığımız için uygulamalarımız da ister istemez birbirine benziyor.

Geleneksel bankaların maruz kaldığı risklerin katılım bankalarında da görüldüğünü belirten K-3'ün bu konudaki ifadeleri şöyledir:

Genel itibariyle diğer bankaların maruz kaldığı tüm risklere biz de maruz kalıyoruz. Bankaların maruz kaldığı riskler temel olarak üç kısımda inceleniyor: Kredi, piyasa ve operasyonel riskler. Diğer tüm riskler de operasyonel risklerin içerisinde ele alınıyor. Bu bakımdan geleneksel bankalardan farklılaştığımızı düşünmüyorum.

Bu konuda K-5 de benzer şeyler söylemiştir:

Geleneksel bankaların maruz kaldığı bütün riskler bizde de söz konusu. Tabi bu bankanın süreçlerine, organizasyon yapısına, denetimine ve risk iştahına bağlı olarak değişiyor. Temel olarak kredi riski, operasyonel risk ve piyasa riski bizim için de geçerli.

4.7.1.1.Kredi Riski

Görüşme yapılan banka yöneticilerine göre, katılım bankalarının fon kullandırma yönteminin geleneksel bankalara göre farklı oluşu, kredi riskine maruz kalma ve riskin yönetiminde bir takım farklılıklara sebep olmaktadır. Geleneksel bankalar nakit kredi verirken, katılım bankalarının fon kullandırma yöntemi reel bir varlığa dayanmaktadır. Bu bakımdan, katılım bankalarında temerrüde düşme ihtimalinin daha düşük olması beklenmektedir. Ancak, bu durum takipteki krediler (NPL) oranına yansımamakta, farklı sebeplerden dolayı katılım bankacılığının son dönemde NPL oranı sektörden daha yüksek gerçekleşmektedir. Ayrıca, katılım bankalarında verilen kredilerin bir kısmının katılım havuzlarından kullandırılması, riskin bir kısmının müşterilerle paylaşılması olarak görülmektedir.

Reel sektöre dayandığı için kredi riskinin katılım bankalarında daha düşük olduğunu düşünen K-1, görüşünü şu cümlelerle açıklamıştır:

Kredi riski yönetimi açısından baktığımızda ise, kredi riski yönetiminin daha kolay olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü katılım bankasının menşei gereği, hiçbir işlem nakit işlem olamaz. Açığa satış işlemi yoktur, her işlemin arkasında ticaret vardır. Ticarete dayalı olduğu için, reel sektörü desteklediği için ve reel sektör de ticaret üzerine kurulduğu için yani her işlemin arkasında reel bir ticaret işlemi olduğu için batma riski çok düşüktür... Yani kredi riski yönetimi daha kolay diğer tarafa göre. Çünkü dediğim gibi ticaret odaklısınız, altı daha dolu, reel sektörü destekliyorsunuz.

Yaşayan firmanın ticaretini yaşatmak için varsınız. O yüzden kredi riski yönetimi daha kolay.

Bu konuda K-2'nin görüşleri de benzer şekildedir:

Kredi riskine ilişkin diğer bir husus ise biz direkt nakdi kredi vermediğimiz, kredinin bir mala dayanması gerektiği için biraz daha reel piyasayı desteklemiş oluyoruz ve bu anlamda da ticaretini sürdürebilecek müşterilere gitmek durumundayız. Bu da bir anlamda, sorunlu müşteriler yerine daha ziyade sürdürülebilir iş yapan müşterilerle çalışmak anlamına geliyor.

Murabaha ve klasik krediyi karşılaştıran K-3 de benzer şeyleri dile getirmiştir:

Klasik kredi verme ile bizdeki murabahayı karşılaştırdığımızda ise kredi riskinin katılım bankalarında daha düşük olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bizde var olan bir malın finansmanı söz konusu. Biz bir malı peşin alıp müşteriye vadeli satıyoruz ama klasik bankalarda nakdi finansman söz konusu. Biz bu malı fiziki olarak görmek zorundayız, faturasını istiyoruz vs. Bu durumda bizim riskimiz diğer bankalara göre düşük sayılabilir.

Ayrıca, katılım bankalarında verilen kredilerin bir kısmının katılım havuzlarından kullanılması riski azaltıcı bir etken olarak görülmektedir. Zira bu kredilere ilişkin risk, tamamen banka tarafından üstlenilmemekte, katılım fonu müşterileri ile paylaşılmaktadır. Bu durum K-2 tarafından şöyle açıklanmıştır:

Kredi riskinde konvansiyonel bankalarla benzer durumdayız ama tabi bizim buradaki avantajımız bazı kredileri biz katılım havuzlarından kullanıyoruz, yani riskin tamamını kendi üzerimize almıyoruz. Bunu açmak gerekirse, bizde iki türlü kredi kullandırımı var: özkaynaktan kullandırılan krediler ve katılım havuzundan kullandırılan krediler. Katılım havuzlarında biz katılım fonu topluyoruz ve bunlar bizim kar ve zararımıza ortak oluyorlar. Bize bir kredi başvurusunda bulunduğunda, arka planda iki türlü seçenek oluyor. Ya riski tamamen banka üstlenecek şekilde, kredi özkaynaklardan kullandırılıyor ya da kredi katılım havuzlarından kullandırılıyor. İkinci durumda elde edilen kar veya zarar katılım havuzuna yansıtılıyor. Dolayısıyla; özkaynaklardan kullandırdığımız kredilerde diğer

bankalarla aynı olduğumuz söylenebilir ama katılım havuzlarından kullandığımız kredilerde riskin bir kısmını katılım fonu müşterileriyle paylaşmış oluyoruz. Yani burada riskimiz biraz daha düşük oluyor.

Diğer taraftan, kredi riskine maruz kalma hususunda görüşülen yöneticilerden sadece bir tanesi, bu konuda katılım bankaları ve geleneksel bankalar arasında bir farklılığın olmadığını söylemiştir.

K-4 bunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

Kredi riski açısından hiçbir farklılık yok. Sonuçta kredi verirken iki tane temel unsur var. Birinci olarak; ödeme istekliliğine (willing to pay) bakıyoruz. Ödeme istekliliği olan müşteri, birincil kriteri geçmiş oluyor. İkincisi ise ödeme yeteneği (ability to pay). Bu ikisi bir araya geldiği zaman geri ödeme gerçekleşiyor. İkisinden birinde zaafiyet varsa ödeme gerçekleşmiyor. Yani müşterinin ödeme kabiliyeti olsa bile ödeme istekliliği yoksa geri ödeme gerçekleşmiyor. Bu şartlar, katılım bankaları ve geleneksel bankalarda aynı şekilde işliyor, bir farklılık yok.

4.7.1.2. Piyasa Riski

Piyasa riski konusunda görüşülenlerin genel kanaati; bu riskin katılım bankalarında daha az olduğudur. Bunun sebebi, katılım bankalarında spekültaif işlemlerin yapılmaması, açığa pozisyon alınmaması, finansal ürün çeşitliliğinin daha az olması, özellikle faizli türev araçlardan yararlanılmaması, dolayısıyla bu araçlar üzerinden riske maruz kalınmıyor olmasıdır.

Bu konuda K-1 görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

...piyasa riski tarafında da biz konvansiyonellerle aynı enstrümanları kullanmıyoruz: opsiyon, forward gibi türev ürünler bizde yok. O yüzden hiçbir zaman açığa pozisyon taşıyamayız, bunun ana sebebi de spekülatif işlem yapmayız. Paradan para kazanmayız. Bu nedenle, bizim pozisyonlarımız aslında hedge amaçlıdır; bilançomuzu, nakit yönetimini, likidite yönetimini hedge etmek için vardır. Bu sebeple de piyasa riski minimize olmuştur.

K-1 ile benzer şekilde, çok farklı enstrümanlar kullanılmadığı için piyasa riskinin katılım bankalarında daha düşük olduğunu düşünen K-2, bunu şu cümlelerle dile getirmiştir:

Piyasa riskimizin geleneksel bankalara göre daha düşük olduğunu söyleyebilirim. Çünkü bizde çok egzotik ürünler yok. Örneğin opsiyon tarzı ürünleri kullanmak için cevaz verilmiyor ve bunları kullanmıyoruz. Çok basit finansal türev ürünleri kullanabiliyoruz. Dolayısıyla piyasa riski kapsamına girecek çok farklı ürünümüz yok.

Bu konuda K-3'ün söyledikleri de aynı doğrultudadır:

Katılım bankalarının ana faaliyeti ihtiyacı olanlara fon kullandırmadır. Diğer bankalar kredi riski kadar piyasa ve operasyonel riske de maruz kalıyorlar, çünkü ürün bakımından çeşitlilikleri var. Katılım bankaları olarak faizli olduğunu düşündüğümüz ürünleri ve mesela opsiyon gibi türev ürünleri kullanamıyoruz. Dolayısıyla bu ürünlere ilişkin riskler bizde yok.

Benzer şekilde, katılım bankalarında piyasa riskinin diğer risklere göre daha az olduğunu söyleyen K-5, bunu şu şekilde özetlemiştir:

...tüm riskler içerisinde piyasa riski, konvansiyonel bankalarda bize göre daha yoğundur. Çünkü onlarda ürün çeşitliliği daha fazla ve doğal olarak daha fazla piyasa riski alıyorlar.

4.7.1.3. Operasyonel Risk

Katılımcılar, operasyonel risk bakımından geleneksel bankalar ve katılım bankaları arasında genel anlamda çok farklılık olmadığı kanaatindedirler. Katılım bankacılığının hızla büyümekte olan bir sektör olması ve her geçen gün şube, personel vs. sayısının artması bu bankalar için operasyonel riskleri artırıcı bir unsur olarak görülmemektedir. Çünkü yaklaşık 30 yıllık geçmişe sahip katılım bankalarının sistemleri ve insan kaynakları oturmuş durumdadır. Yeni açılan bankalar içinse bu durum sadece dönemsel bir takım risklere sebep olabilecektir. Diğer taraftan, geleneksel bankalar Ar-Ge yapısı, büyüklük ve teknolojik alt yapı bağlamında üstün görülmekte; katılım bankaları ise insan kaynağı noktasında avantajlı görülmektedir.

Operasyonel risk bakımından geleneksel bankaları avantajlı gören K-1'in görüşleri şu şekildedir:

Operasyonel risk tarafına gelince; evet bir konvansiyonel banka kadar operasyonel riskimiz vardır, hatta bu bankalardan daha da yüksek olabilir. Çünkü bu bankaların Ar-Ge yapısı, hacimleri, büyüklükleri ve teknolojik yapıları katılım bankalarından kabul edelim ki çok daha üstün durumda (Biz sektörün sadece %5'ini oluşturuyoruz) ve bu durum operasyonel riski azaltmaktadır. Dolayısıyla, katılım bankalarının operasyonel risk açısından daha riskli olduğu ve bu yönde atılması gereken adımların olduğu, bu bankalarda operasyonel risk yönetiminin geliştirilmesi gerektiği söylenebilir.

Geleneksel bankalar ve katılım bankaları arasında operasyonel risk bakımından çok farklılık olmadığını düşünen K-2, bu konudaki fikrini şöyle dile getirmiştir:

Operasyonel riskimizin geleneksel bankalardan çok farklılaştığını zannetmiyorum. Benzer riskler bizde de mevcut. Örneğin günümüzdeki en büyük operasyonel risk olarak görülebilecek siber risklere biz de aynı düzeyde maruz kalıyoruz. Öte yandan bu risk kapsamında, insan kaynağımızın daha iyi olduğunu düşünüyorum çünkü katılım bankaları hassasiyeti olan insanlarla çalışmaya gayret ediyor. Bu anlamda, suistimallere sebep olabilecek kötü niyetli personelin daha az olabileceğini düşünüyorum. Ancak, bunun dışında benzer operasyonel risklere biz de maruz kalıyoruz.

...biz 1989 yılından beri faaliyette olduğumuz için sistemlerimiz ve insan kaynağımız biraz daha oturmuş durumda. Ancak, yeni açılan bu bankalara bizden transfer olan çok sayıda personel yüzünden bu durum bankamızı da etkiledi. Tabi bunu dönemsel bir durum olarak görmek gerekiyor. Yeni açılan bu bankalarda operasyonel risklerin daha yüksek olabileceğine katılıyorum. Sonuç olarak, operasyonel risk bağlamında çağın getirdiği birçok yenilik olsa da geleneksel ve katılım bankaları arasında bu anlamda bir fark görmüyorum.

Bu konuda K-3'ün fikirleri de benzer şekildedir:

Biz yeniyiz, 2,5 yıldır faaliyetliyiz ve henüz bu sektörün daha küçük bir oyuncusuyuz. Hızlı büyüyüyoruz. Ancak, bankamız hakkında yapacağımız yorumları tüm katılım bankacılığı sektörüne yaymak doğru olmaz çünkü Kuveyt Türk, Albaraka Türk, Türkiye Finans bankaları yaklaşık 30 yıldır sektörün içerisindeki bankalar. Bunlar da bankacılık sektörüne göre yeniler ama 30 yıl da az bir süre sayılmaz. Bu açıdan, operasyonel riskler bakımından bankacılık sektörüne göre ciddi bir farklılık bulunduğunu söyleyemeyiz.

Köklü bankaların, örneğin Türkiye İş Bankası, Ziraat Bankası gibi, yerleşmiş bir gelenekleri var ve bu operasyonel riskleri azaltıcı bir unsur. Ancak, bizim yeni kurulmuş bir banka olmamız, bizi bu açıdan çok sıkıntıya sokmuyor çünkü çalışanlarımızı sektördeki diğer oyunculardan alıyoruz. Personelimizin bankacılık sektöründeki tecrübesi bizi bu açıdan rahatlatıyor. Öte yandan, katılım bankaları ahlaki hassasiyetleri yüksek olan kişilerle çalışmaya özen gösterdiğinden, personelden kaynaklı operasyonel risklerin daha düşük olduğunu da söyleyebilirim. Sonuç olarak, operasyonel risk bakımından geleneksel ve katılım bankaları arasında çok bir fark göremiyorum.

4.7.1.4. Katılım Bankacılığına Özgü Riskler

Katılımcılar, geleneksel bankalarda karşılaşılmayan ancak katılım bankalarının maruz kaldığı riskler olarak; şer'i uyumsuzluk riski, ticari kar payı riski ve yeniden fiyatlandırma riskinden bahsetmişlerdir. Söz konusu riskleri bazen farklı şekilde ifade etmiş olsalar da katılım bankalarına özgü riskler olarak temelde bu üç risk ön plana çıkmıştır. Öte yandan, şer'i uyumsuzluk riski, itibar riskinin bir alt başlığı olarak görülmektedir. Bu bakımdan, genel olarak katılım bankalarında itibar riskinin daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Ayrıca katılımcılar, TKBB bünyesinde yakın zamanda kurulan ortak danışma kurulunun şer'i uyumsuzluk riskinin yönetimi açısından faydalı olacağını düşünmektedirler.

K-1, katılım bankalarına özgü risklerden şer'i uyumsuzluk riski ve ticari kar payı riskini vurgulamıştır. Bu bağlamda, itibar riskinin katılım bankaları için hayati önemine değinmiştir. Bu konudaki mevzuat eksikliğini dile getiren K-1'in ifadeleri şu şekildedir:

Katılım bankacılığına özel risklerden; şer'i uyumsuzluk riski (Shariah non-compliance risk) ve ticari kar payı riski (displaced commercial risk) ön plana çıkmaktadır. Ancak, ülkemizde henüz bunlara ilişkin detaylı uygulamalar mevcut değildir. Bunların uygulamasını şimdilik teoride görebiliyoruz. Katılım bankacılığına özel risklerden şer'i uyumsuzluk riskinin yönetimi biraz daha karmaşık olmakta ve bankacılıkta çok yerde karşılaşılmakta ama buna ilişkin henüz bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak zaten katılım bankacılığı yaptığımız için şer'i kurallara uygun hareket etmek zorundayız. Öte yandan, katılım bankacılığına ilişkin risklerin yönetimindeki sıkıntılarımızdan biri, mevzuattaki eksikliklerdir. Örneğin; şer'i uyumsuzluk riskini kapsayacak şekilde bir mevzuat yok. Bu anlamda bizim tabi olduğumuz bir mevzuatımız olmadığı için her banka kendi danışma kurulunun verdiği cevazlar doğrultusunda işlem yapmakta. Şer'i uyumsuzluk riskini kontrol etmek için ancak yurtdışı menşei olan bankalar, ana ortaklıklarının sistemlerini takip edebiliyorlar ve yurtdışı menşeli şer'i denetim yapılabilir. Türkiye'de elbette danışma kurulları tarafından şer'i denetim yapılıyor, ama bu konuda henüz "İslami kurallara uyum" adı altında bir mevzuat oluşturulmamış durumda. Bilindiği üzere, TKBB bu konuda çalışmalar yapmakta ve son dönemde TKBB'nin içinde bir danışma kurulu oluşturuldu. Hükümetimiz böyle bir karar verdi ve artık bu konun tek elden yönetilmesi ve kuralların oluşturulması amaçlandı. Bu gerçekleştirildikten sonra, şer'i uyumsuzluk kavramı, bir risk unsuru olarak ele alınacaktır.

Katılım bankalarında vurgulanması gereken bir diğer risk ise itibar riskidir. Katılım bankası çeşitli hassasiyetler üzerinde kurulan bir yapı olduğu için itibarının gittiği yerde ister istemez bankanın sonu gelebiliyor.

Katılım bankalarına özgü riskler olarak; şer'i uyumsuzluk riski ve ticari kar payı riskinden bahseden K-2, bu risklerin ortaya çıkma durumlarını şöyle özetlemiştir:

...katılım bankalarına özgü risklerden ilk olarak şer'i uyumsuzluk riskinden bahsedebiliriz. Biz bunu "katılım bankacılığı prensiplerine uyum" olarak da adlandırıyoruz. Buna ilişkin risklerimiz oluyor elbette. Mesela; biz nakit finansman değil reel finansman vermek istiyoruz ama müşteri bizi kandırabiliyor. Örneğin gerçek olmayan fatura düzenleyebiliyor, akrabasıyla fiktif bir işleme girişmiş

olabiliyor. Bunların bir kısmını tespit edilebiliyor. Tespit ettikten sonra buradan gelen geliri karımızdan ayırıyoruz ve bunları ayrı havuzlara dağıtıyoruz. Bu risk kapsamına girebilecek diğer bir durum; danışma kurullarımız tüm ürünleri gözden geçiriyor ama bazen sonradan fark edilen bir durum sebebiyle ürünün piyasadan çekilmesi söz konusu olabilir. Bu çok nadir görülebilecek bir durum. Zira danışma kurulu zaten periyodik denetimlerini yapıyorlar. Ürün hem ilk geliştirilirken kurulun onayına gidiyor hem de işleyiş sürecinde de kurulun denetimine tabi oluyor. Ancak buna rağmen nadiren de olsa dediğim gibi gözden kaçabilen durumlar olabiliyor ve ürünün sonradan geri çekilmesi veya ürün üzerinde değişiklikler yapılması söz konusu olabiliyor. Ayrıca, görüş farklılıklarından doğabilecek riski en aza indirebilmek için danışma kurulumuzda farklı mezhep ve görüşlerden kişiler bulunuyor. TKBB bünyesinde yakın zamanda kurulan, tüm katılım bankaları için ortak bir danışma kurulu özelliğini taşıyan bu kurulun işlevini artırması, bu konuda bir standart oluşturacak ve uygulamadaki bir takım tutarsızlıklar da giderilmiş olacaktır. Katılım bankalarına özgü bir diğer risk olarak ticari kar payı riskinden de bahsetmeliyiz. Katılım bankaları ile birlikte konvansiyonel bankalarla da rekabet ediyoruz. Mevduat müşterilerimizin tümü faize karşı hassasiyeti olan kişiler değil. Özellikle faizlerin yükseldiği durumlarda, dağıttığımız kar payı oranı düşük kalabiliyor ve bazı müşteriler paralarını bizden alıp başka bir bankaya götürebiliyor. Dolayısıyla faiz oranı riski üzerinden böyle bir riske maruz kalabiliyoruz.

Şer'i uyum riski bağlamında itibar riskinin önemini vurgulayan K-3, bu riskinin daha iyi yönetilmesi amacıyla nelerin yapıldığını/yapılabileceğini şu cümlelerle anlatmıştır:

Onlardan farklılaştığımız bir yön, itibar riskine maruz kalma düzeyimiz. Yine aynı itibar risklerine maruz kalıyoruz ama geleneksel bankalardan farklı olarak İslami bankacılığa uyum riskimiz bulunuyor. İtibar riski bankacılık için en önemli risklerdendir. Çünkü burada yaşanan bir sorun, güvensizliğe sebep olabilir ve sonucunda müşteriler hızla kaçar. Bunun sonucunda likidite sıkıntısından banka batma noktasına gelebilir. Bu açıdan, katılım bankaları olarak İslami prensiplere uyuma azami dikkat etmeliyiz. Zaten bununla ilgili çeşitli çalışmalar yapılıyor. Katılım bankalarının İslami prensiplere uyumu konusunda derecelendirme yapmaya

ilişkin yurtdışında çalışmalar devam ediyor. Buna ilişkin soru setleri hazırlanmış durumda. Bunun için yeni firmalar kurulabilir ya da S&P gibi firmalar da bunu yapabilir. Veya bankalar kendi rating ajanslarını kurabilirler. Bu gelişmeler itibar riskinin yönetilmesi açısından önemli olacaktır.

Katılım bankalarına özgü risk olarak yeniden fiyatlama riskini vurgulayan K-4, bunu şu şekilde açıklamıştır:

Katılım bankalarının maruz kalınan riskler bakımından geleneksel bankalardan farklılıkları var. Örneğin fiyat riski var. Yeniden fiyatlama bizde zor, çünkü her şeyimiz spot. Yani, kredi ilişkisi başlamadan önce alıcı ve satıcı eşit pozisyonda oluyor. İslami bankacılığın en temel unsurlarından biri, borç alan ve borç verenin eş değer olmasıdır. Dolayısıyla borç ilişkisi olmadan önce her şey karşılıklı görüşülüyor ve anlaşma sağlanıyor. Anlaşılan zamanda, anlaşılan fiyattan geri ödeme gerçekleşiyor, dolayısıyla herhangi bir değişken veya endeksli bir geri ödeme planı yok. Bugünlerde enflasyonda, faizde ve dövizde yaşanan fiyat artışları geri ödemeyi gerektiren hususlar. Bu doğrultuda TL fiyatlarının yeniden güncellenmesi lazım. Ancak katılım bankaları sadece tahsil ettikleri birim kadar yeniden fiyatlama yapabiliyorlar. Bu da piyasa riskini ortaya çıkarıyor.

Öte yandan; katılımcılardan sadece K-4; şer'i uyumsuzluk riskini katılım bankacılığına özgü risk olarak görmemektedir. Çünkü yaptıkları her işlemin zaten şer'i kurallara uygun tasarlandığını, bunun aksinin mümkün olmayacağını belirtmektedir. Buna ilişkin sorumuza şu şekilde yanıt vermiştir:

Böyle bir risk söz konusu değil. Çünkü ürünlerimizin hepsi zaten şer'i kurallara uygun dizayn ediliyor. Dolayısıyla bir ürünü kullandığımız zaman zaten şer'i kurallara uygun bir iş yapmış oluyoruz. Yani finansal olarak girilmiş her ilişki zaten şer'i kurallara uygun oluyor.

Bu konuda K-5'in fikirleri diğer üç katılımcınıninki ile paraleldir. Katılım bankalarına özgü şer'i uyum riski haricinde başka teknik risklerin de bulunduğunu ancak bunların henüz tanımlanmamış olduğunu söyleyen K-5, bunu şu cümlelerle dile getirmiştir:

... itibar riski kapsamında katılım bankacılığı prensipleri açısından farklılaşıyoruz. Çünkü katılım bankaları, diğer bankalardan farklı olarak İslami prensiplere uymak zorundadırlar. Burada yaşanan sıkıntılar bankanın itibar riskini artıracaktır.

...katılım bankalarına özgü risklerden İslami prensiplere uyum riskinin haricinde bazı teknik riskler de mevcut. Bunları IFSB daha yeni yeni gündeme taşıyor. Ancak bunlar henüz ülkemizdeki katılım bankalarının gündemine girmiş değil. Biz de bunları dokümanlar üzerinden araştırmaktayız. Hatta IFSB bir takım anketler üzerinden bizi yönlendirmişti zamanında. Ama onları kapsamımıza almış değiliz. Sonuçta risk dünyası biraz çeşitlenerek gidiyor. Bugün mevcut olup da henüz tanımlanmayan riskler var. Bunların bir kısmı operasyonel riskler kapsamında ele alınıyor. Bunlar ortaya çıktıkça, risk dünyası olarak biz bunları zamanla tanımlıyoruz.

4.7.2. Risk Ölçüm Yöntemleri

Banka yöneticilerinin görüşlerine göre; katılım bankaları ile geleneksel bankalar arasında risk ölçüm yöntemleri bakımından genel itibariyle farklılaşma söz konusu değildir. Bunun temel sebebi; BDDK tarafından belirlenen risk ölçüm yöntemlerinin tüm bankacılık sektörü için aynı olmasıdır. Bu kapsamda; kredi, piyasa ve operasyonel risklerin ölçümü için temel yaklaşım, standart yaklaşım, ileri ölçüm yaklaşımı ve içsel derecelendirme yöntemleri gibi Basel'in koyduğu standartlar üzerinden BDDK'nın sunduğu yöntemler kullanılmaktadır. Likidite riskinde de yine BDDK'nın belirlediği; likidite karşılama oranı, likidite rasyolarını gösteren oranlar takip edilmektedir. Kur riskinde ise RMD hesaplamaları (Parametrik RMD, Monte Carlo Simülasyon ve Tarihsel Simülasyon Yöntemi) kullanılmaktadır.

Öte yandan, riske maruz kalma düzeyinden dolayı, faiz oranı riskinin (kar payı riski) ölçümünde geleneksel bankalardan farklılaşma olduğu, katılım bankalarının kendi iç modelleri ile farklı bir ölçüm yapmaya çalıştıkları belirtilmiştir. Benzer şekilde, şer'i uyumsuzluk riskinin ölçümü için geleneksel bir yönteminin olmaması, bu riskin ölçümü için farklı yöntem gerektirmektedir.

K-1, bankalarındaki risk ölçüm yöntemlerinin BDDK'nın koyduğu yönetmelikler çerçevesinde belirlendiğini ve bu bakımdan geleneksel bankalarla farklılık olmadığını söylemiştir. Ancak, sadece katılım bankalarına özel; katılım hesabından kullandırılan kredilere ilişkin sermaye yeterliliği hesaplamasının farklı olduğunu dile getiren K-1, bu konuda şunları ifade etmiştir:

Kredi riski ölçümünde standart yöntemi kullanıyoruz. Basel çerçevesinde BDDK'nın yönetmeliklerinde yer alan belli başlı yöntemler var. Burada standart yöntemin yanında, temel ve içsel derecelendirme yöntemleri yer almakta... Sonuç olarak; kredi riski ölçümünde diğer bankalardan farklılaşmıyoruz. Sadece sermaye yeterliliğine ilişkin yönetmelikte katılım bankalarına özel şöyle bir ayırım yapılıyor: Katılım hesabından kullandırdığımız fonlar için yani krediler için riski alfa oranı kadar (şu an %50) azaltıp dikkate alıyoruz. Bahse konu alfa, ticari kar payı riskinden gelen bir şey aslında, günlük birim değer hesaplamalarında doğuyor bir anlamda. Başka ülkelerde bu oran daha düşük uygulanabiliyor. Diğer taraftan, öz kaynaklarımızdan kullandırdığımız kredi, diğer bankaların kullandığı kredi gibi dikkate alınıyor. Diğer bankalardan ayrılan tek yön budur. Piyasa riskinde de standart yöntemler kullanılıyor ve burada da bir farklılaşma söz konusu değil. Operasyonel risk ölçümünde temel gösterge yöntemini kullanıyoruz. Bunun ayrıntıları yönetmelikte ve bağımsız denetim tablolarımızda mevcut. Bu riskin ölçümünde de diğer bankalardan ayrılan bir yönümüz yok. Likidite riskinde de yine BDDK'nın belirlediği; likidite karşılama oranı, likidite rasyolarını gösteren oranlar şeklinde raporlamalar yapılıyor. Kur riskinde ise RMD hesaplamaları (Parametrik RMD, Monte Carlo Simülasyon ve Tarihsel Simülasyon Yöntemi) kullanılıyor. Bunun dışında itibar riski gibi sayısal yönü olmayan risklerin takibi de haberlerin takip edilmesi gibi yöntemlerle izleniyor.

Risk ölçüm yöntemleri konusunda K-1 ile benzer şeyler söyleyen K-2, faiz oranı riskinin ölçümünde geleneksel bankalardan farklılaşma olduğunu bildirmiştir. K-2'nin bu konudaki ifadeleri şu şekildedir:

Kredi, piyasa ve operasyonel riskin ölçümü için BDDK bir standart yöntem veriyor. İçsel yöntemleri kullanmak isteyen bankaların ise BDDK'dan onay alması gerekiyor. Ancak ülkemizde içsel yöntem tercih edilmiyor, tüm bankalar standart

yöntemleri kullanıyor. Tabi ki banka içinde, kredi tahsis ederken vb. durumlarda farklı değerlendirmeler yapılıyor ama katılım bankaları için özel bir durum söz konusu değil. Her bankanın kendisine özel yöntemleri olsa da bunlar benzer istatistiki modeller üzerine kuruluyor. Ancak, faiz oranı riskinin hesabında (biz buna kar payı oranı riski diyoruz) bir farklılık olduğunu düşünüyoruz çünkü konvansiyonel bankalara nazaran bu riske biraz daha düşük seviyede maruz kalıyoruz. Yine burada da BDDK'nın bize verdiği hesaplama yöntemleri diğer bankalarinki ile birebir aynı. Yani burada BDDK katılım ve konvansiyonel banka ayrımı yapmıyor. Biz bu hesaplama kendi iç modellerimizle farklı bir ölçüm yapmaya çalışıyoruz. Faiz oranı riskinin katılım bankaları için farklı şekilde ölçülmesi gerektiğini düşünüyoruz ve bu konuda bir çalışma yapma gündemimiz var.

Risk ölçüm yöntemleri konusunda diğer iki katılımcıyla benzer görüşleri paylaşan K-3'e göre, bu konuda bankalar arasında bir farklılık görünmüyor. K-3 bunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

Tüm bankacılık sektöründe standart yöntemler kullanılıyor. Risklerin ölçümünde geleneksel karşıtlarımızdan farklılık yok. Risk ölçümü için istenilen şeyler tüm dünyada aynı aslında. Temel yöntemleri de standart yöntemleri de ileri yöntemleri de kullanabilirsiniz. Sonuçta aynı ortamda rekabet ediyoruz. Ancak, bizim ürün çeşitliliğimiz daha az, biraz daha geleneksel yöntemlerle çalışıyoruz ama bizden ölçüm yöntemlerinde farklı bir şey istenilmiyor, geleneksel bankalarla aynı.

Diğer katılımcılar gibi, risk ölçüm yöntemlerinde geleneksel bankalarla herhangi bir farklılaşma olmadığını düşünene K-4, bunu şu şekilde ifade etmiştir:

Risklerin ölçümü için kullandığımız yöntemler geleneksel bankalarla aynıdır. Kuralları regülatör koyduğu için tüm bankalar aynı kurallara uymak zorundadır.

K-5, risk ölçüm yöntemlerinde yasal raporlamalar bakımından geleneksel bankalar ile benzer olduklarını belirterek, bankalarında kendileri için takip edilen farklı ölçüm ve analizlerden bahsetmiştir. Diğer taraftan, şer'i uyumsuzluk riskinin ölçümü için geleneksel bir yönteminin olmadığını vurgulamıştır. K-5 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

İlk olarak, resmi ölçüm yöntemlerimiz var. Örneğin kredi riskinde, Basel'in koyduğu standartlar üzerinden bir standart yaklaşım var. Bir de ileri ölçüm yaklaşımı var. Aynı durum piyasa ve operasyonel risk ölçümü için de geçerli: basit yaklaşım ve ileri ölçüm yaklaşımı. Bunlar yasal raporlamalar için geçerli ama kendi içimizde ölçümler de var. Örneğin kredi riskinin sermaye yeterliliği açısından ölçümünü yapıyoruz ancak bunun yanında kendimiz için bir takım ölçümler/analizler yapıyoruz. Mesela NPL oranı artıyorsa, bunun sebebine ilişkin analizler yapıyoruz. Yapılandırmalarda mı, kredi tahsisinde mi veya kredi politikalarında mı problem var bunlar ortaya çıkarılmaya çalışılıyor. Operasyonel riskte yine çok basit bir yaklaşım var: Son üç yılın gelirlerini alarak hesapladığımız temel gösterge yöntemi var. Ancak, bu bizim için kriter değil. Biz buna ilave olarak; banka içerisinde bütün birimlerimizde operasyonel risk sorumlumuz var, bunlardan kayıp dataların hepsini topluyoruz, bunların analizlerini yapıyoruz. Kayıplar neden kaynaklanmış bunları ortaya çıkarıyoruz. Sebeplerini, türlerini bir sürü sınıflandırma çeşidi altında belirliyoruz. Bu analizler sonucunda ise; geliştirilmesi gereken yönlerimizi tespit ediyor, kendimize ödevler çıkarıyor ve aksiyona geçiyoruz. Ayrıca bizim operasyonel risk komitesi, kredi riski komitesi, aktif-pasif riski komitesi gibi komitelerimiz var. Buralara da bir problem olduğunda veya olması beklendiğinde kendi risk türlerine ilişkin konular çıkartılıyor ve çözüme ilişkin aksiyonlar alınıyor. Bunları tutarlar üzerinden, konsantrasyon üzerinden ve limitler üzerinden sayısallaştırabiliyoruz. Bahsettiğimiz bu analizler birer risk ölçüm yöntemi aslında. Bunların haricinde stres testlerini kullanabiliyoruz.

Genel itibariyle risk ölçüm yöntemlerimiz geleneksel bankalarla benziyor. Ancak, İslami ilkelere uyum riskini biz ayrıca ölçüyoruz. Veya operasyonel risk ya da itibar riski kapsamında bunu yapabiliyoruz. Tabi ki bunun geleneksel bir metodolojisi yok. Tamamen kendimizin olaya göre, duruma göre oluşturduğumuz yöntemler söz konusu ki bunların çoğu analizlere dayanıyor.

4.7.3. Risk Azaltım/Riskten Korunma Yöntemleri

Katılım bankalarında; risk azaltım ve riskten korunma için en çok hedge etme stratejisinin kullanıldığını belirten katılımcılar; kredi riski için öncelikle müşterilerin

iyi tanınması gerektiğini ve buna yönelik çeşitli rating ve skarlama modelleri bulunduğunu, erken uyarı modellerinin geliştirildiğini ve ayrıca teminatların önemli rol oynadığını söylemişlerdir. Ayrıca, çeşitli müşteri grubu, sektör ve bölge için belirlenen limitlerin riski azaltmada önemli olduğunu, bunun yanında üst yönetim tarafından koyulan politika ve kuralların uygulanmasının, buna ilişkin kontrol ve raporlamaların yapılmasının risklerin azaltılmasında etkili olduğunu belirtmişlerdir. Risk azaltım yöntemleri açısından, genel olarak katılım bankalarının geleneksel bankalardan farklı olmadığı konusunda ortak kanaat mevcuttur. Ayrıca katılımcıların çoğu; katılım bankalarının İslami prensiplerden dolayı geleneksel bankaların kullandığı birtakım araçlardan yararlanamamasını risk yönetiminde bir dezavantaj olarak görmemektedir.

Risk azaltım yöntemleri konusunda, İslami prensiplere uyuma ilişkin bazı durumlar dışında, katılım bankalarının geleneksel bankalardan farklı olmadığını, ancak riskten korunmada faizli türev araçların katılım bankalarınca kullanılmadığı belirten K-1, bu konuda şunları söylemiştir:

Bu konuda BDDK'nın "Kredi Riski Azaltım Tekniklerine İlişkin Tebliğ"i var. Oradaki uygulamaları dikkate alıyoruz. Buradaki risk azaltım yöntemlerinden bankamız portföyüne uygun olan yöntemleri kullanıyoruz. Daha çok teminatlar ön plana çıkıyor. Nakit blokajdan tutun da gayrimenkul ipoteklerine kadar kullanabileceğimiz teminatları seçtiğimiz yöntemle göre kullanıyoruz. Ancak, aldığımız teminatlara İslami açıdan dikkat etmek zorundayız, herhangi bir şekilde faizli işlemle alakası olan teminatlar alamayız. Örneğin teminatımızda hisse senedi varsa bunun cinsine bakmamız gerekecektir. Kredi riski azaltım yöntemleri bakımından diğer bankalardan farklılaşan bir yönümüz yok ama daha sınırlıyız. Öte yandan, riskten korunmada diğer bankaların kullandığı türev araçları biz şu anda hiç kullanmıyoruz ama ürün portföyümüze bu ürünler gelirse biz de kullanacağız. Tabi ki burada sadece İslami açıdan uygun olan ürünleri kullanıp bunlara ilişkin riskten korunma yapmamız söz konusudur. Likidite riskinde ise riski azaltıcı politikalardan ziyade rasyolar üzerinden bir takip söz konusudur. Diğer risklerin azaltılması, risklerden korunma yöntemlerinde de türev araçlardan yararlanmama dışında geleneksel bankalardan çok farklılaşmıyoruz.

Bu konuda K-1 ile aynı şekilde düşünen K-2, risk azaltım yöntemleri konusunda iki banka türü arasında önemli derecede bir farklılık olmadığını belirtmiştir. Katılım bankalarının faizli türev ürünler gibi bir takım araçlardan yararlanmıyor oluşunu dezavantaj olarak görmeyen K-2, bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

Diğer bankalar gibi biz de kredi riskini azaltmak için teminat alıyoruz ama cevazı olmayan bono, tahvil gibi bazı şeyleri teminat olarak alamıyoruz. Ancak bunlar portföy içerisinde yeri çok geniş olan teminat kalemleri değil. Dolayısıyla kredi riskinin azaltılmasında diğer bankalarla çok farklılığımız yok. Piyasa riski bağlamında zaten çok fazla bir riskimiz yok. Operasyonel riskleri azaltmak için de benzer kontrolleri koyuyoruz. Bu anlamda da iki banka türü arasında önemli derecede bir farklılık söz konusu değil.

...Bu tarz türev ürünlerini farklı amaçlarla kullanıyor olsaydık, risk yönetiminde de ihtiyaç duyardık. Ama zaten bu araçları kullanmıyor oluşumuz, risk azaltım aracı olarak kullanmadığımızda bize bir dezavantaj oluşturmuyor. Yani o piyasaya hiç girmiyoruz. Müşteri bankamızla spot bir işlem yaptığında, biz de piyasa ile spot işlemi yapıyoruz ya da müşteri forward işlem yaptığında biz de piyasa ile forward işlemi yapıyoruz ve bu şekilde netleştirme yapmış oluyoruz.

K-3'e göre, riski azaltım yöntemlerinde hedge etme ön planda olup, katılım bankalarının geleneksel karşıtlarından en büyük farkı faizli türev araçları kullanmamalarıdır. Katılım bankalarının bu araçları kullanmamasının; daha az riske maruz kalma açısından avantaj, riskten korunma açısından ise dezavantaj oluşturduğunu düşünen K-3, bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

Genelde hedge etme kullanılıyor. Geleneksel bankalardan ürün anlamında daha az çeşitliliğimizin olması bize bir avantaj sağlıyor ama risk yönetiminde de dezavantaj oluşturuyor. Çünkü klasik bankalar örneğin bir opsiyon sözleşmesini kullanarak kur riskini veya faiz riskini hedge edebiliyorken biz bunu forward anlaşmalarla veya döviz forward ya da döviz swap işlemleriyle -faiz olmayan- swap işlemleriyle yapmak zorunda kalıyoruz. Bizim aslında kullanabileceğimiz enstrüman sayısının çeşitliliği az. Bu bize risk yönetimi açısından dezavantaj oluşturuyor gibi

görünse de aslında avantaj da sağlıyor. Çünkü çok fazla karmaşık yöntemlere gidilmemesi riskleri de düşürüyor bir anlamda. Finansal enstrümanların sayısı ve çeşitliliği arttıkça risk de artmış oluyor aslında. Risk, bu araçların nasıl kullanıldığına da bağlı. Bu araçlar, riski yönetmek için de kullanılmakta, spekülatif işlemler üzerinden risk alma aracı olarak da kullanılmakta. Katılım bankaları her ikisini de kullanmamış oluyor.

Faizli türev araçların kullanılmamasının katılım bankalarına bir dezavantaj oluşturmadığı konusunda K-3 ile aynı doğrultuda olan K-4, bunu şu şekilde açıklamıştır:

...Her kullanılan araç bir maliyet getirir. Şöyle düşünelim: Bir banka normal şartlarda risklerini bertaraf edebilmek için hedging ürünlerinden yararlanır. Ancak, her hedging ürünü beraberinde bir maliyet doğurur. Katılım bankaları o riski almıyor ise bu maliyeti de ödemiyor demektir. Ya da riski kapatmak için bir şey yapmıyorsa, bunun maliyetine de katlanmıyor demektir. Sonuç olarak; katılım bankaları faizli enstrümanları kullanmadıkları için risklere daha açıktır diyemeyiz.

Bankalarındaki risk azaltım ve riskten korunma tekniklerinden ayrıntılı şekilde bahseden K-5; kredi riski yönetimi için öncelikle müşteriye ilişkin tüm bilgilerin alındığını ve periyodik olarak değerlendirildiğini ve buna yönelik çeşitli rating ve skorumla modellerinin bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca, banka içi politikaların ve kontrol mekanizmalarının birer risk azaltım yönetimi olduğunu düşünmektedir. Benzer şekilde, erken uyarı sistemlerinin ve çeşitli limit belirleme politikalarının da risk azaltım yöntemi olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, katılım bankalarının İslami prensiplerden dolayı geleneksel bankaların kullandığı birtakım araçlardan yararlanamamasını dezavantaj olarak gören K-5, bu düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Risklerin azaltılması ve risklerden korunmak için uyguladığımız yöntemleri en başından anlatayım. Öncelikle, müşterileri içeri alırken müşterini tanı (know your customer) prensibi var. Burada, müşterimizin bize lazım olan, işimize yarayabilecek tüm bilgilerini eksiksiz alıyoruz. Bunu sadece ilk başta değil dönem dönem yapıyor, eksik data var mı kontrol ediyoruz. İkinci olarak, eğer müşterilerle ticari ilişkiye

gireceksek, kredi vereceksek, müşterileri değerlendirme sürecine sokuyoruz. Örneğin ticari müşteriler için bir rating modelimiz var. Bu model, müşterilerimizin sınıflandırmasını / derecelendirilmesini sağlıyor. Burada kendimiz bir sınır belirleyip; hangi kategorideki müşterilerle çalışacağımıza ilişkin politikamızı oluşturuyoruz. Ayrıca, bireysel taraftaki müşterilerimiz için scoring modellerimiz var. Müşterilerimizin bulunduğu sektöre göre bu farklılaşabiliyor. Örneğin inşaat sektöründeki müşterilerimiz için inşaat modelimiz var. Benzer şekilde; perakende için ayrı, çiftçi için ayrı, finansör için ayrı bir modelimiz var. Yani müşteri türüne göre, ürün türüne göre ayrı ayrı rating ve skorlama modellerimiz var. Bu bizim için bir risk azaltım tekniği. Ayrıca, kendi politikalarımız, iş tutuş kurallarımız var. İşin yetkinliğine sahip olup olmadığını daha önce ölçtüğümüz ve yetkin olduğunu belirlediğimiz belli kişilere kredi tahsis etme yetkisi veriyoruz. Bunların da yetkinlik düzeyine göre ve iş modeline göre belli seviyeye kadar kredi verme yetkisi tanımlıyoruz. Bu şekilde yetki matrislerimiz var. Bu da bir delegasyon yöntemi ve politikalarımız arasında var. Kredi verme sürecinde farklı kontrol mekanizmalarımız da var. Örneğin; kredi kullandırılırken bankanın politikalarına uyulup uyulmadığına bakılıyor. Bu da bir risk azaltım tekniğidir. Daha sonra bununla ilgili izleme süreçleri başlıyor. Ayrıca, kredilerin KKB'sine bakarak, geri ödeme performansına bakarak, piyasa istihbaratına bakarak birçok girdisi olan bir sürü erken uyarı modellerimiz var. Bunlar bize problemlili olabilecek müşterilerin durumu için erken uyarı veriyorlar... Limit tahsisinde zaten kurallarımız var. Kimlere veririz, kimlere vermeyiz, ne düzeyde veririz, hangi döviz bazında veririz, teminatı ne kadar alırız, teminatları ne düzeyde değerlendiririz, haircut (kesinti) uygular mıyız uygulamaz mıyız gibi devasa politika kurallarımız var. Bize gelen talebe göre kurallarımızı işletiyoruz. Problemlili müşteriler için ayrı bir sınıflandırma da yaptık. Standart 1., 2., 3., 4. ve 5. gruplar haricinde; kendimizin de takip ettiği özel sınıflandırmalarımız var. Buradaki sorumlular ve yapılması gerekenler de belli. Bu da bizim için bir risk azaltım tekniği. Bunun dışında limitleri kullanıyoruz. Yönetim kurulu düzeyinde veya daha alt düzeylerde belli limitler olabiliyor. Örneğin sektör konsantrasyon limitleri. Burada risk iştahı uygulaması ön plana çıkıyor. Yönetim kurulunun okuduğu, anladığı, tartıştığı ve onayladığı limitler söz konusu. Limitler var, bundan önce erken uyarı sistemleri var, alabileceğimiz risk kapasitesi seviyesi var. Hepsinin şu anda

oranları belli ve bütün bankada ilan edilmiş durumda. Bu limitlerin takip edilmesi ve bankanın ilgili birimlerine risk iştahı tablosuna ilişkin aylık yapılan raporlamalar, birer risk azaltım yöntemi olarak görülebilir.

Sorunun ikinci kısmına gelince; katılım bankalarının İslami prensiplerden dolayı geleneksel bankaların kullandığı birtakım araçlardan yararlanamaması, risk yönetiminde bir dezavantaj olarak görülebilir görüşüne katılıyorum. Biz mesela katılım bankacılığı prensiplerine uygun olmadığı için türev ürünlerin hepsini kullanamıyoruz. Klasik bankalar müşteri risklerini ve kendi risklerini hedge etmek için bunları kullanabiliyorlar. Burada menkul kıymetleştirmeyi de bir risk yönetim aracı olarak sayabiliriz. Dolayısıyla bizim bu konuda dezavantajlı olduğumuz söylenebilir.

4.7.4. Risk Yönetim Sürecinde Geleneksel Bankalara Göre Güçlü ve Zayıf Yönler

Katılımcılar genel olarak; risk yönetim sürecinde geleneksel bankalar ile katılım bankaları arasında büyük farklılıklar olmadığını ancak bazı noktalarda güçlü ve zayıf yönlerin bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu kapsamda, katılım bankalarının; daha az agresif ve dengeli bir yönetim anlayışına sahip olması, faiz oranlarındaki değişimden çok etkilenmemesi, ürün çeşitliliğinin az olmasından dolayı daha az riske maruz kalması ve kamunun bu bankalara olan güçlü desteği risk yönetiminde avantaj olarak görülmektedir. Diğer taraftan, katılım bankaları geleneksel karşıtlarına göre; likidite riski yönetiminde, risk yönetim süreçlerine ilişkin kurumsallaşma ve yerleşik bankacılık gelenekleri/teamülleri bakımından dezavantajlı görülmektedir.

K-1, katılım bankaları ile geleneksel bankaların aynı piyasada aynı kurallara tabi şekilde faaliyet gösterdiğine değinerek, risk yönetim sürecinde genel anlamda iki banka arasında farklılık görmemektedir. Diğer taraftan, likidite riski yönetiminde katılım bankalarının dezavantajlı olduğunu belirten K-1, bu konuda şunları söylemiştir:

Burada çok ayırım yapamayız çünkü dediğim gibi mevzuatımız aynı olduğu için aynı kurallarla aynı piyasada oynadığımız için biz de aynı prosedür ve aynı süreçleri işletiyoruz. Ancak, daha evvel bahsettiğimiz katılım bankalarına özgü

riskler konusunda gelişmeler yaşanırsa, o zaman güçlü ve zayıf yönlerimiz ön plana çıkacaktır. Şu an farklılık olarak bahsedebileceğim yön; katılım bankalarının ilk soruda bahsettiğim sebeplerle likidite riski yönetiminde dezavantajlı olduğudur.

Bu konuda K-1 ile benzer görüşleri paylaşan K-2, geleneksel bankalarda risk yönetim süreçlerinin daha kurumsallaşmış olduğunu, bunun dışında, katılım bankalarının risk yönetiminde, geleneksel bankalara göre önemli derecede güçlü veya zayıf olabilecek bir yönünün olmadığını bildirmiştir. K-2 bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

Konvansiyonel bankaların, özellikle büyük bankaların biraz daha kurumsallaşmış olduğunu söyleyebilirim. Bu bankalarda risk yönetimi daha kurumsal süreçlerle ilerliyor... Genel olarak katılım bankalarında risk yönetim süreçlerinin etkinliğinin artırılması için daha fazla kurumsallaşmanın faydalı olacağını düşünüyorum. Bunun dışında katılım bankalarının risk yönetiminde, konvansiyonel bankalara göre önemli derecede güçlü veya zayıf olabilecek bir yönünü göremiyorum.

K-3 risk yönetim sürecinde, geleneksel bankaları oturmuş gelenekleri ve bankacılık teamülleri yönünden üstün görmektedir. Katılım bankalarını ise faiz oranlarındaki değişimden çok etkilenmemeleri ve ürün çeşitliliğinin az olmasından dolayı daha az riske maruz kalmaları yönünden avantajlı görmektedir. Ayrıca K-3'e göre, son dönemde kamunun güçlü desteği, katılım bankalarını müşteri nezdinde daha güvenilir kılmaktadır. K-3 bu durumu şöyle açıklamıştır:

Klasik bankalar, gelenek yönünden daha kuvvetliler. Bundan 15-20 sene sonra katılım bankalarında da gelenekler, bankacılık teamülleri, katılım bankacılığı teamülleri oturacaktır. O bakımdan hızlı yol aldığımızı söyleyebiliriz. Ayrıca kamunun katılım bankalarına olan ciddi desteğini de göz önünde bulundurmak gerekiyor... Eskiden katılım bankaları kamudan yeterince destek alamıyordu. Ama şimdi kamuyu arkamıza aldığımız için başta kredi müşterileri olmak üzere insanların gözünde bize çok büyük avantaj sağlıyor.

Katılım bankalarının risk yönetiminde geleneksel karıştılarına göre güçlü olduğu bir yönü şöyle açıklayabilirim: Katılım bankalarında faizli işlemler

yapılmadığı için faiz oranlarındaki değişim bizi çok fazla etkilemiyor. Ayrıca katılım bankalarında ürün çeşitliliğinin ve karmaşık ürünlerin az olması da riski azaltıyor. Çünkü ne kadar çok ürün çeşidi olursa aslında risk o kadar artıyor. Yine ürünler ne kadar basit ve anlaşılabilirse risk de o kadar düşük oluyor. Bu açıdan katılım bankalarını risk yönetim sürecinde avantajlı görüyorum.

Katılım bankalarının hissedarlar ve mudilerin tutumu sayesinde daha az agresif ve dengeli bir yönetim anlayışına sahip olduğunu ve bunun risk yönetiminde avantaj sağladığını belirten K-4'ün açıklamaları şu şekilde olmuştur:

...Katılım bankalarında yönetsel anlamda bir agresiflik yok. Yani, ne hissedarlar ne de mudiler piyasa dışı gelir elde etme amacıyla değiller. Paralarının olabildiğince piyasaya paralel ve dengeli şekilde getiri elde etmesi beklentisindedirler. Bu motivasyon, banka için daha az agresif daha dengeli bir yönetim anlayışı getiriyor. Bu da daha az hata yapmayı doğuruyor. Risk yönetim sürecinde en temel avantajlardan birisi budur.

Bu konuda K-1 ve K-2 ile benzer görüşte olan K-5, katılım bankalarının geleneksel bankalara göre, teknik ve yöntem açısından herhangi bir güçlü ve zayıf yönünün bulunmadığını şu cümlelerle ifade etmiştir:

Teknik ve yöntem olarak herhangi bir güçlü ve zayıf yönümüz yok. Bu durum banka bankaya değişebilir... Sonuç olarak; geleneksel ve katılım bankaları arasında bu konuda bir ayrım yok, ancak bahsettiğim hususlar bazında bankadan bankaya bir farklılık olabilir.

4.7.5. İslami Finansal Ürünlere Özel Risklerin Ölçülmesine İlişkin Farklı Yöntemler

Katılımcıların çoğunluğu, ülkemizde kullanılan İslami finansal ürünler sınırlı sayıda olduğu için şu an farklı risk ölçüm yöntemlerine ihtiyaç duyulmadığını, ancak İslami finansal ürün çeşitliliği arttığı takdirde risk ölçümü için yeni yöntemlerin gerekebileceğini belirtmişlerdir.

Katılım bankalarında henüz çok çeşitli İslami finansal ürün kullanılmadığı için farklı ölçüm yöntemlerine ihtiyaç olmadığını belirten K-1, bunu şu cümlelerle açıklamıştır:

Dünyadaki kullanılan yöntemlerle ülkemizdeki yöntemler farklılaşıyor, birçok ürünü biz kullanmıyoruz. Türkiye’de kullanılan İslami finansal ürünler çok sınırlı, şu an daha çok murabaha kullanılmakta. Dolayısıyla, farklı ürünler henüz kullanılmadığı için farklı ölçüm yöntemlerine ihtiyaç görünmüyor.

Bu konuda K-1 ile farklı düşünen K-2, İslami finansal ürünlere özel risklerin ölçülmesi ve azaltılmasına yönelik mevcut yöntemleri yeterli bulmadığını belirtmiştir. Bu konuda, akademik camia ve sektörün birlikte çalışmalar yapmasının gerekli olduğunu düşünen K-2, görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

İslami finansal ürünlere özel risklerin ölçülmesi ve azaltılmasına yönelik mevcut yöntemleri yeterli bulmuyoruz... inovatif yöntemlerin geliştirilmesinde dışarıdan akademik desteğe ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Ayrıca, özellikle Basel kaynaklı değişimlerde, İslami bankacılık göz önünde bulundurulmadan tüm sektöre ortak düzenlemeler getiriliyor. Bu bağlamda, katılım bankacılığının risk ölçümünde gerektirdiği özel durumlar için yeni yöntemler geliştirmek amacıyla ortak çalışmaların yapılması gerektiğine inanıyorum.

Bu konuda K-1 ile aynı şekilde düşünen K-3, risklerin ölçümü için mevcut yöntemleri yeterli görmekte, ancak farklı İslami finansal ürünlerin kullanımı arttığı takdirde, bunlara yönelik yeni risk ölçüm ve azaltım tekniklerine ihtiyaç duyulabileceğini düşünmektedir. K-3’ün bu konuda söyledikleri şunlardır:

... Kullandığımız ürünlerde çok farklılık olmadığı için klasik bankalarla benzer yöntemleri kullanmak yeterli görünüyor. Ama ileride yeni risk ölçüm ve azaltım tekniklerine ihtiyaç duyulabilir... Eğer farklı İslami finansal ürünlerin kullanımı artarsa, bunlara yönelik yeni risk ölçüm ve azaltım tekniklerine o zaman ihtiyaç duyulacaktır.

Bu konuda K-1 ve K-3 ile benzer fikirleri paylaşan K-5, şu an için farklı risk ölçüm yöntemlerine ihtiyaç duyulmadığını ama ülkemizde kullanılan İslami finansal ürün çeşitliliği arttığı takdirde risk ölçümü için yeni yöntemlerin gerekebileceğini belirtmiştir. K-5 bunu şu şekilde ifade etmiştir:

Şu an kullandığımız yöntemler için farklı risk ölçüm yöntemlerine ihtiyaç duymuyoruz. En çok kullandığımız ürün olan murabaha, klasik kredi verme

yönteminden bazı açılardan farklı olmasına rağmen, risk ölçümü için klasik kredi risk ölçüm yöntemleri yeterli görünüyor. Yine teverruk gibi kullandığımız diğer İslami finansal yöntemler için de mevcut risk ölçüm teknikleri yeterli.

- *Peki, ülkemizde kullanılan İslami finansal ürün çeşitliliği artarsa yeni yöntemlere ihtiyaç duyulacak mıdır?*

Kesinlikle evet. Örneğin kâr-zarar ortaklığı yapıları için ayrı bir risk yönetim takibi olmalıdır. Çünkü bu yöntemler hâlihazırda kullandığımız yöntemlerden çok farklı; bir anlamda proje takibi gerektiriyor, farklı nakit akışı takibi gerektiriyor. Projenin bitmesine göre belki 1 yıl belki 3-5 yıl geri dönüş alınmayabiliyor ama mesela murabahada genellikle aylık taksitlerle geri dönüşler oluyor. Dolayısıyla risk ölçümü için yeni yöntemler gerekecektir.

4.7.6. Yasal Düzenlemelerin ve Destekleyici Kurumların Yeterliliği

Katılımcılar genel olarak, bankacılık sektörüne ilişkin mevcut yasal düzenlemelerin kapsamlı ve güçlü olduğunu düşünmektedirler. Öte yandan, katılımcıların bir kısmı mevzuatta katılım bankalarına özel değişimlerin yapılması gerektiğini savunurken, diğerleri böyle bir değişikliğe ihtiyaç olmadığını, mevcut düzenlemelerin katılım bankaları açısından yeterli görüldüğünü ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılar, bu bankalara destek olacak daha fazla kurumun teşkil edilmesinde fayda olduğunu düşünmekte ve bu bağlamda TKBB bünyesinde kurulan ortak danışma kurulunu olumlu bir gelişme olarak yorumlamaktadırlar.

Risk yönetimi konusunda katılım bankalarının tabi olduğu çok kapsamlı düzenlemelerin bulunduğunu, bu bağlamda mevzuatın yeterli olduğunu düşünen K-1, likidite riski için bu bankalara özgü düzenlemeler yapılabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, katılım bankacılığı sektörünün büyüyeceğini vurgulayarak, bu bankalara destek olacak daha fazla kurumun teşkil edilmesi gerektiğine inandığını, şu sözlerle dile getirmiştir:

Risk yönetimi anlamında çok fazla mevzuat var ve ülkemizde yurtdışındaki Basel uygulamaları hemen hemen aynı şekilde uygulanıyor. Bunun yanında, BDDK sadece ülkemize özel uygulamalar da getirebiliyor. Biz katılım bankaları olarak, tüm bankacılık sisteminin uyduğu tüm bu düzenlemelere tabiyiz.

- Peki, bunlara ek olarak katılım bankalarına özel düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyuyor musunuz?

Evet, geliştirilmesi gereken yerler olduğunu düşünüyoruz. Özellikle likidite ile ilgili ve yeni kurulan bankalara özgü yeni düzenlemeler yapılabilir. Ama bunların dışında, Basel zaten çok detaylı uygulamalar içeriyor; piyasa riski ve kredi riski bağlamındaki mevzuatı yeterli buluyorum.

Sorunun ikinci kısmına gelince, katılım bankalarına destek olacak daha fazla kurumun teşkil edilmesi gerektiğine inanıyoruz. Katılım bankacılığı sektörünün büyüyeceğini düşünüyoruz ve Hükümet ve düzenleyici otoriteler tarafından bu bankalara destek olacak çalışmaların yapıldığını / planlandığını biliyoruz.

K-1 ile benzer şekilde, mevcut mevzuatı yeterli gören ve katılım bankalarını dikkate alacak şekilde daha fazla farklılaştırılması gerektiğini düşünmeyen K-2, bu bankalara destek olacak daha fazla kurumun teşkil edilmesinde fayda görmektedir. K-2 bu konuda şunları dile getirmiştir:

... Mevzuattan gelen çok farklı uygulamalarımız yok. Sadece bazı noktalarda farklılıklar var. Örneğin daha önce bahsettiğimiz kredi riskindeki alfa oranının farklı olması gibi. Ancak bunun dışında çoğu yön benzer; faiz oranı hassasiyetini bile diğer bankalarla ortak yöntemlerle ölçüyoruz. O yüzden, mevzuatın katılım bankalarını da dikkate alacak şekilde daha fazla farklılaştırılması gerektiğini düşünüyorum. BDDK'nın da bu konuda çalıştığını biliyoruz. Ayrıca, faizsiz bankacılık hakkında bir kanunun da çıkarılması gündemde.

Sorunun ikinci kısmı için; TKBB bünyesinde kurulan ortak danışma kuruluna benzer yapıların teşkil edilmesinin faydalı olacağını düşünüyorum. Katılım bankalarına özel kuruluşların yanı sıra bankacılık sisteminin tümüne hitap eden kuruluşlarda, örneğin TBB'de katılım bankaların daha güçlü temsil edilmesinde fayda görüyorum.

Bu konuda K-1 ve K-2 ile benzer görüşleri paylaşan K-3, mevcut yasal düzenlemelerin fazlasıyla yeterli olduğunu düşünmektedir. Katılım bankalarına özgü düzenlemelerin ise bu bankaların sektördeki payının belli seviyelere ulaşmasının ardından gerçekleşeceğini söylemektedir. Ayrıca, TKBB bünyesinde kurulan ortak

danışma kuruluna benzer yapıların artırılması, örneğin İslami prensiplere uyum hakkında ortak bir derecelendirme sisteminin veya bir kurumun teşkil edilmesi gibi gelişmelerin katılım bankacılığı için faydalı olacağını düşünen K-3, bunları şöyle ifade etmiştir:

Yasal düzenlemeler, şu an itibariyle Türkiye açısından yeterli hatta fazlası var. Genelde Basel komitesinin yaptığı çalışmalar BDDK üzerinden ülkemize geliyor. Ancak, aslında uluslararası bankalar için yapılmış düzenlemeler Türkiye'ye getirilmiş oluyor. Bizim bankacılık sektörümüzün tamamı Almanya'nın orta düzeyli bir bankası büyüklüğünde aslında. Dolayısıyla, bu durum bize rekabet açısından olumsuz şartlar oluşturabiliyor. Uluslararası büyüklükte bankaların yapabileceği işler veya yatırımlar küçük bankalardan istenmiş oluyor. Bu da bankalara ekstra maliyet oluşturuyor. Yani, fazlasıyla gereksiz şeyler isteniyor bazen.

- Peki katılım bankacılığı özelinde bakarsak, ülkemizdeki mevzuat açısından bu bankalara özel değişikliklere ihtiyaç var mı?

... Ne zaman ki katılım bankalarının sektördeki payı %20-30'ları bulur, o zaman zaten gerekli düzenlemeler gelecektir.

Sorunun ikinci kısmına gelince; TKBB, katılım bankalarına destek olacak daha fazla kurumun teşkil edilmesi konusunda üstüne düşeni yapmaya başladı. Örneğin; TKBB bünyesinde oluşturulan ortak danışma kurulunun faydalı bir gelişme olduğunu düşünüyorum... Bunun dışında daha fazla gelişmeler de yapılabilir. Mesela; İslami prensiplere uyum veya faizsiz bankacılığın gereklerine uyum hakkında ortak bir derecelendirme sistemi ve buna ilişkin bir kurum oluşturulabilir. Veya bu konuda kamuya açıklanmasa bile BDDK'nın bünyesinde bir yapı oluşturulabilir ve buna ilişkin denetim ve raporlamalar uygulanabilir... Bunun yanında faizsiz finans kanunu da oluşturuluyor, şu an tasarı halinde ve Meclise gelecek. Tüm bunlar çalışmalarımızın alt yapısını kuvvetlendirecek olumlu gelişmeler.

Bu konuda diğer katılımcılardan farklı düşünen K-4, katılım bankalarına özgü yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğunu düşünmektedir. Ayrıca, bu bankalara destek

olacak kurumlar bağlamında TKBB bünyesinde kurulan ortak danışma kurulunu olumlu bir gelişme olarak gören K-4, fikirlerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

Katılım bankalarına özgü yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Hala bizim vermiş olduğumuz yasal dokümanlarda faiz lafı geçiyor. Yani mevzuatın bize uygun şekilde geliştirilmesine en temelden ihtiyaç var.

Sorunun ikinci kısmına gelince; TKBB bünyesinde kurulan ortak danışma kurulunu bu bakımdan önemli bir gelişme olarak görüyorum.

Bu konuda K-4 ile aynı fikirde olan K-5, bankacılık sektörüne ilişkin mevcut yasal düzenlemelerin güçlü olduğunu ancak katılım bankalarına özel değişimlerin yapılması gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca, katılım bankalarına destek olacak, IFSB'e benzer gelişime yönelik çalışmalar yapan kurumların ülkemizde de oluşturulması gerektiğini düşünen K-5'in açıklamaları şu şekilde olmuştur:

Bankacılık sektörüne ilişkin mevcut yasal düzenlemelerin -2001 krizinden sonra çok fazla değişiklik yapıldı- güçlü olduğunu düşünüyorum... Bankacılık sektörü açısından bu konuda çok iyiyiz, dünyayı yakından takip ediyoruz. BDDK ve diğer ilgili kurumlarımız Basel'deki gelişmeleri ve sektördeki değişimleri yakından takip ediyor.

Katılım bankalarına gelince; bize özel değişimler yapılmalı ve şu anda bu yönde çalışmalar da var. Örneğin; İslami bankacılık prensiplerine ilişkin kural setlerinin oluşturulması ve bunların bağlayıcı olması yönünde gelişmeler bekleniyor...

Sorunun ikinci kısmına gelince; biz IFSB üyesiyiz ve buradaki gelişmeleri takip ediyoruz. Ülkemizde de bu kuruma benzer, gelişime yönelik çalışmalar yapan kurumlar olmalı diye düşünüyorum.

4.7.7. Danışma Kurulunun Risk Yönetimindeki Rolü

Katılımcıların çoğunluğu, danışma kurulunun şer'i uyumsuzluk riski bağlamında önemli rol oynadığını, bu kapsamda İslami ilkelere uyum bakımından itibar riski bağlamında etkili olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, danışma kurullarının daha fazla kurumsallaşması gerektiği konusunda hemfikir olan katılımcılar, TKBB

bünyesinde oluşturulan ortak danışma kurulunu, bankalar arası farklı uygulamaların önüne geçilmesi ve müşteri nezdinde güvenin artırılması bakımından olumlu bir gelişme olarak görmektedir.

Danışma kurulunun risk yönetiminde doğrudan değil dolaylı olarak rol oynadığını belirten K-1, bunu şu sözlerle açıklamıştır:

Danışma kurulunun direkt risk yönetimindeki rolünden ziyade, tüm bankanın işleyişine etkisinden bahsedebiliriz. Çünkü tüm ürünler önce oradan geçer, ürünü bütün detaylarıyla inceleyip kurulun onay vermesi gerekir. Ancak onlar onay verdikten sonra biz bir ürünü / yöntemi kullanabiliriz. Dolayısıyla oradan onay almayan bir yöntem zaten risk yönetiminde de kullanılmaz. Yani danışma kurulu risk yönetiminde doğrudan değil dolaylı olarak rol oynamaktadır.

K-2, danışma kurulunun şer'i uyumsuzluk riski bağlamında önemli rol oynadığını belirtmiştir. Danışma kurullarının daha fazla kurumsallaşmasının faydalı olacağını belirterek, bu açıdan bankalar arası farklı uygulamaların önüne geçmek için oluşturulan ortak danışma kurulunun, katılım bankalarına olan güveni artıracağını ve itibar riskini de azaltacağını şu cümlelerle ifade etmiştir:

Danışma kurulunun şer'i uyumsuzluk riskinde rolü büyük. Daha önce bahsettiğimiz gibi danışma kurulu ürünlerin ilk oluşturulma aşamasından başlayarak periyodik denetimler yapıyor. Bu süreçte bankanın çeşitli birimlerinden gelen soruları da cevaplıyorlar. Şer'i uyumsuzluk riski bağlamında bankamız danışma kurulunun etkin çalıştığını düşünüyorum. Danışma kurullarının daha fazla kurumsallaşmasının faydalı olacağını düşünüyorum. Bankalar arası farklı uygulamaların önüne geçmek için de ortak danışma kurulunun faydalı olacağına inanıyorum. Çünkü farklı uygulamalar, şer'i uyumsuzluk riskinin yanında itibar riskini de doğuruyor. Müşteriler, bir uygulamanın başka bir bankada cevaz almadığını ancak sizin bankanızda bunun uygulandığını görürse, bankanızın müşteri nezdinde güvenilirliği azalabiliyor. Bu açıdan ortak danışma kurulu yararlı olacaktır. Ayrıca bu danışma kurulu, bazı ürünlerin İslami olup olmadığı konusunda müşterileri ikna etmede de bize yardımcı olacaktır.

Bu konuda K-2 ile benzer görüşleri paylaşan K-3, danışma kurulunun İslami ilkelere uyum bakımından itibar riski bağlamında önemli rol üstlendiğini belirtmiştir. Ayrıca, danışma kurullarının daha fazla kurumsallaşması gerektiğini düşünen K-3, TKBB bünyesinde oluşturulan ortak danışma kurulunu, bankalar arası tutarsızlıkların önüne geçilebilmesi adına olumlu bir gelişme olarak görmektedir. K-3, bu konuda şunları dile getirmiştir:

Danışma kurulu itibar riski bakımından önemli rol üstleniyor. Risk yönetimi olarak danışma kurulundaki arkadaşlarımızla birlikte çalışmalarımız oluyor. Daha önce söylediğim gibi itibar riski banka için çok önemli bir konu. Yani, bir katılım bankası için faizli işleme bulaşıyor denilmesi dünyanın en acı olayı olur, insanların gözündeki tüm itibarımızı yerle bir eder. Danışma kurulunun risk yönetimindeki çalışmaları sayısal olmamakla beraber, oluşabilecek riskler için önceden önlem almamıza imkan veriyor. Risk yönetim birimi olarak biz işin teknik tarafındayız. İslami ilkelere uyum hususuna ise danışma kurulumuz hakim. Ancak, sonuçta ortak bir dilimiz var ve birlikte çalışabiliyoruz.

- *Yurtdışındaki uygulamalara bakınca, danışma kurullarının daha kurumsal hareket ettiğini, bunların oluşturulma ve işleyişine ilişkin net kuralların konulduğunu görüyoruz. Ülkemizdeki danışma kurullarının da daha fazla kurumsallaşması gerektiğini düşünüyor musunuz?*

Kesinlikle katılıyorum. Çünkü bu şekilde danışma kurullarının işleyişine ilişkin bir yeknesaklık oluşturulabilecektir. Bankaların benzer konularda ortak kararlar vermeleri, yani birinin A dediğine diğerinin B dememesi bakımından da faydalı olacaktır... Örneğin; TKBB bünyesinde oluşturulan ortak danışma kurulunun faydalı bir gelişme olduğunu düşünüyorum. Bir katılım bankasının sakıncalı bularak yapmadığı bir işi diğer bir katılım bankası yaptığında akıllarda soru işareti doğuyor. Bu durum bakılan kaynakların, referans alınan kişilerin farklı olmasından kaynaklanıyor. Dolayısıyla yakın zamanda teşkil edilen ortak danışma kurulunun bu tarz tutarsızlıkların önüne geçeceğini düşünüyorum.

Bu konuda diğer katılımcılardan farklı düşünen K-4, bankacılıkta risk yönetiminin tabi olduğu kural ve düzenlemelerin net olduğunu, bunun dışında

hareket etmenin mümkün olmadığını, bu kuralların da uluslararası düzenlemeler çerçevesinde şekillendirildiğini belirterek, risk yönetimine ilişkin söz konusu düzenlemelerde danışma kurulunun yer almadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla K-4, danışma kurulunun risk yönetiminde bir etkinliğinin olmadığını düşünmektedir. Diğer taraftan, danışma kurullarının daha fazla kurumsallaşması bakımından TKBB bünyesinde kurulan ortak danışma kurulunu faydalı bulan K-4'ün bu konudaki ifadeleri şöyledir:

Bizim finansal piyasalarımızın yapısı uluslararası ticaret örgütü kulları gibidir. Yani bunun hapis cezası yoktur ama faaliyet yasaklanması vardır. Kurallara ya uyuyorsundur ya uymuyorsundur, bunun arası yok. IFRS-9'u ya uygularsın ya uygulamazsın, Basel-3'ü 9'u ya uygularsın ya uygulamazsın, risk ratingin çıkar ya da çıkmaz. Uluslararası piyasalar böyle olduğu için risk yönetiminde bunlara uymak zorundasın. Dolayısıyla danışma kurulu diye bir kavram yok burada. Ancak, belki işleyiş sürecinde, iş yapış şekline ilgili danışma kurulu görüş bildirebilir ama ne yapacağınla ilgili görüşü olamaz. Çünkü bankacılık eşittir risk yönetimi, risk yönetimi de çok iyi regüle edilmiş bir taraftır. Yani danışma kurulunun burada bir etkinliğinden bahsedemeyiz.

... TKBB bünyesinde kurulan ortak danışma kurulunu bu bakımdan önemli bir gelişme olarak görüyorum. Faaliyetlerine yakın zamanda başlayan bu kurul, yaptırımsal bir danışma kuruludur. Kendi danışma kurulumuz yapısal bir kurulken; TKBB bünyesindeki bu kurul hem yapısal hem de düzenleyici bir danışma kuruludur. Bu kurulun yapacağı düzenleyici mevzuat tüm katılım bankalarını bağlamaktadır.

Bu konuda K-2 ve K-3 ile benzer görüşleri paylaşan K-5, danışma kurulunun itibar riski bakımından önemli rol oynadığını düşünmektedir. Şer'i yönetim sisteminin daha fazla kurumsallaşması gerektiğini, bu bakımdan TKBB bünyesinde kurulan ortak danışma kurulunun etkili olacağını düşünen K-5, bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır:

... Bu bakımdan TKBB bünyesinde kurulan ortak danışma kurulunun etkili olacağını düşünüyoruz. Tabi ki tüm katılım bankaları İslami prensiplere uygun çalışma gayretinde ve buna yönelik kendi danışma kurulları var. Ancak, ortak /

yeknesak kurallar da olmalı çünkü fikir ayrılığına düşebiliyoruz. İşin diğer yönü; biz farklı bir bankada yeni çıkarılan bir İslami finansal ürünün yapısını anlayabiliriz ancak müşteriler yönünde yeterli bilgi düzeyi olmadığı için bu durum farklı algılanabilir. Yani x ürünü A bankasında yokken B bankasında niye var sorusu ortaya çıkabiliyor. Bu da itibar riski doğurabiliyor. Dolayısıyla yeknesak bir uygulama olursa, herkes ona uygun davranmaya çalışır. İstisari anlamda da daha doğru kararlar çıkabilir. Ayrıca buna ilişkin diğer bir önemli husus; İslami prensiplere ilişkin ortak kuralların ortaya konulması, yeni İslami finansal araçlar ortaya koymamız noktasında işimizi kolaylaştıracaktır. Zira, yeni ürün ortaya koymak istediğimizde en önemli konu bunun İslami prensiplere uygun olup olmadığı sorusudur. Burada ortaya çıkan sorulara cevap verebilmek teknik altyapı da gerektiriyor ve zor bir alan. Eğer bize belli çerçeveler oluşturulursa veya yön gösterecek rehberler olursa, bu bakımdan bizim önümüzü açacaktır.

... Şer'i yönetim sisteminin daha fazla kurumsallaşması hakkında ise ilave şeyler söyleyebilirim. Bizim bankada şu anda mesela şer'i kurallara uyulup uyulmadığına ilişkin faizsiz bankacılık servisi var. Bu servis direkt olarak iç sistemlerin bağlı olduğu Genel Müdür Yardımcımıza bağlı, yani icra tarafına bağlı olmadan çalışmakta. Dolayısıyla, icranın iş yapma baskısından, hedeflerinden bağımsız hareket edebilecek bir yapısı var. Bu durum bahse konu servise şer'i kurallara uyumu o kontrol noktasında daha rahat çalışabilecek bir ortam sunuyor. Faizsiz bankacılık servisi uygulamamızdan çok memnunuz ve şer'i yönetim sisteminin bu şekilde kurumsallaşmasının faydalı olduğunu düşünüyoruz.

4.7.8. Likidite Riski Yönetiminde Dezavantajlar

Katılımcılar, likidite riski seviyesi bakımından katılım bankalarının geleneksel bankalarla benzer durumda olduğunu ancak riskin yönetilmesinde katılım bankalarının bir takım zorluklar yaşadığını belirtmiştir. Özellikle, likidite yönetiminde kullanılan önemli araçların faiz esaslı oluşu, merkez bankalarının borç alıp verme mekanizmalarının genellikle faize dayanması ve İslami para piyasasının sınırlı olması sebepleriyle, katılım bankaları likidite riski yönetiminde zorlanmaktadırlar. Diğer taraftan, kamunun son dönemdeki desteğiyle birlikte, bu

bankalar için bir takım kolaylıklar getirilmiş, örneğin sukukla birlikte katılım bankalarının API'den yararlanmaya başlaması likidite yönetiminde ellerini güçlendirmiştir. Bununla birlikte, katılım bankaları için fonlama / fon temin etme açısından İslami ilkelere uygun yeni ürünler çıkartılması, bu kapsamda Merkez Bankasının diğer araçlarını da bu bankalara uyumlu hale getirmesi ve ayrıca katılım bankaları için yasal rasyolarda biraz daha esnek davranılması gibi düzenlemelerin likidite riski yönetimi bakımından bu bankaların elini daha da güçlendireceği düşünülmektedir.

K-1, katılım bankalarının geleneksel bankaların kullandığı her enstrümanı kullanamaması, parayı kullanırken bir takım İslami şartlara uymak zorunda kalması ve İslami para piyasasının çok sınırlı olması sebepleriyle likidite yönetiminde zorlandığını düşünmektedir. Öte yandan, sukukla birlikte katılım bankalarının da API'den yararlanmaya başlamasının bu açıdan faydalı olduğunu belirten K-1, katılım bankaları için yasal rasyolarda biraz daha esnek davranılırsa, likidite riski yönetiminde ellerinin rahatlayacağını şu sözlerle bildirmiştir:

... Likidite daha yaşayan bir süreç olduğu için daha sıcak taraf olduğu için likidite yönetimi katılım bankasında da bir o kadar önemlidir. Bunun nedeni, özellikle Türkiye'de enstrümanlarımız çok yaygın değil. Yani bir konvansiyonel bankanın kullanabildiği enstrümanlar bizde yok. Tabi ki son yıllarda devletimizin katılım bankalarına verdiği destekle birlikte bazı enstrümanlar geldi. Örneğin sukuk veya API, Merkez Bankasıyla teminatlandırmalar üzerinden yaptığımız borçlanmalar. Bu işlemler bizi rahatlattı ama hala bir konvansiyonel banka kadar rahat değiliz likidite yönetiminde. O yüzden biz diğer konvansiyonel bankalara göre daha fazla likidite tutmak zorunda kalıyoruz ki bu da bize maliyet olarak geri dönüyor.

... Katılım bankalarının likidite yönetiminde zayıf olduğunu düşünmüyorum ancak daha zorlandıklarını düşünüyorum. Bunun nedeni, katılım bankalarının diğer bankalar gibi likiditelerini piyasada istedikleri alanda kullanamıyor oluşu, mesela günlük repolar yapamaması, istedikleri gibi dış piyasaya açılabilmesidir. Parayı kullanırken İslami şartlara uymak gerekiyor ve bu da likidite yönetiminde katılım

bankalarını kısıtlamaktadır. İslami para piyasası çok sınırlı. Bu sebeplerle, katılım bankaları için likidite yönetimi sıkıntılı olmaktadır.

... Katılım bankaları için yasal rasyolarda biraz daha esnek davranılabilir diye düşünüyorum, zira belirttiğimi sebeplerle bu rasyolar üzerinden likidite yönetimi katılım bankaları için zor olmaktadır. Katılım bankalarının para yönetirken mevcut kuralların yanında İslami prensiplere de uymak zorunda olmasından dolayı, bu konuda bir kolaylık sağlanması faydalı olacaktır.

Bu konuda K-1 ile benzer görüşleri paylaşan K-2, katılım bankalarının likidite riski yönetiminde bir takım zorluklarla karşılaştığını belirtmiştir. K-2, Merkez Bankasının sukukla birlikte API işlemlerini katılım bankalarına açmasının bu bakımdan olumlu bir gelişme olduğunu ancak sukuk piyasasının halen çok derin olmadığını vurgulamıştır. Bu bakımdan, Merkez Bankasının diğer ürünlerini de katılım bankacılığına uyumlu hale getirmesinin faydalı olacağını söyleyen K-2'nin bu konudaki açıklamaları şöyledir:

Evet, likidite tarafında bir sıkıntımız var. Ancak, eskiye kıyasla bir takım gelişmeler var. Merkez bankası artık API işlemlerini bize de açtı. Burada İslami prensiplere uyacak şekilde işlem yapılıyor. Buradaki sıkıntılarımızdan biri; değerlendirebileceğimiz likit varlıklarının sayısının azlığı. Bir diğer sorun bu piyasanın çok derin olmaması. Sukuk piyasası çok derin değil maalesef. Türkiye’de Hazine Müsteşarlığı bir sukuk ihraç ettiğinde talepler yine katılım bankalarından geliyor. Veya ikincil piyasada satmaya çalıştığımızda buranın daha az derin bir piyasa olduğunu, sukukların sürekli işlem görmediğini anlıyoruz. Bu yüzden, herhangi bir likidite krizinde bu sukukları, devlet desteği olmadan, elden çıkarıp çıkaramayacağımız bir soru işareti. Bu bakımdan, Merkez Bankası ilave araçlar geliştirebilir, swap tarzı ürünleri bize de uyumlu hale getirebilir. Bu noktalarda atılacak adımlar var. Bunlara rağmen herhangi bir likidite krizinde çok sıkıntı yaşayacağımızı düşünmüyorum. Çünkü zorunlu karşılıklarımız oldukça yüksek, bu açıdan likit varlığımız fazla. Bankalarda tutulan paralar da likit varlıklarımız arasında değerlendirilebilir. Sonuç olarak, katılım bankacılığını çok riskli görmüyorum likidite anlamında ama ilave mekanizmalar geliştirilirse, Merkez

Bankası diğer ürünlerini de bize uyumlu hale getirirse ve bu piyasanın derinliği biraz daha artsa ciddi anlamda elimiz güçlenecektir.

K-3, katılım bankalarında likidite riskinin daha düşük olduğunu ancak faizli araçların kullanılmaması ve İslami para piyasasının derin olmamasından dolayı likidite risk yönetiminde sıkıntıların olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan, faizli araçlara alternatif olarak farklı faizsiz yöntemler geliştirdiklerini ve bunların yeterli görüldüğünü söyleyen K-3, bu konuda şunları dile getirmiştir:

Likidite yönetiminde dezavantaj var ama bunu avantaja çevirebiliyoruz. Sonuçta iş yaptığımız piyasa diğer bankalarla aynı. Hemen hemen benzer şartlarda rekabet ediyoruz. Öte yandan, sadece katılım bankasıyla çalışmak isteyen, diğer bankalarla kesinlikle çalışmam diyen müşteri kesimi bizim için bir avantaj. Ancak, faiz hassasiyeti olmayan müşteriler için ise diğer bankalarla rekabet etmemiz gerekiyor. Likidite açısından bakarsak; faize dayalı türev araçları biz kullanamıyoruz, enstrüman çeşitliliği bakımından sınırlıyız. Ama kendi yöntemlerimizi de zamanla oluşturduk. Risk iştahınızı yüksek tutarsanız ona uygun likidite araçları da bulabiliyorsunuz. Yine de bankacılık sektörü ile karşılaştırdığımızda; geleneksel bankaların elinde bulunan faizli hazine bonoları ve devlet tahvillerinin piyasası daha derinken, çok küçük bir oran farkıyla bunları piyasaya satabiliyorlarken, bizim elimizdeki sukukları nakde çevirmemiz biraz daha zor oluyor. Bu bakımdan bize likiditede dezavantaj sağlıyor. Ancak, faizli bu ürünlere alternatif olarak, örneğin yurtdışı piyasalarla swap anlaşması yapılarak farklı faizsiz yöntemler bulabiliyoruz ve bunlar şu an yeterli görünüyor. Diğer taraftan şunu da belirtmek gerekir ki katılım bankalarının diğer bankalara göre likidite risk seviyesi düşük çünkü çok fazla faizli işlem yapılmadığı için faizdeki volatilite bizi çok fazla olumsuz etkilemiyor.

Diğer katılımcılar gibi katılım bankalarının likidite riski yönetiminde dezavantajlı olduğunu düşünen K-4, sukukla birlikte katılım bankalarının da API'den yararlanmaya başlamasını olumlu bir gelişme olarak görmekte ve Merkez Bankasının bu konuda atabileceği daha çok adımın olduğuna inanmaktadır. K-4 görüşlerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

Katılım bankalarının likidite riski yönetiminde dezavantajlı olduğuna katılıyorum. Katılım bankalarının elinde çok atıl fon kalıyor. Para piyasaları gelişmiş olmadığı için ve faizsiz nakit yönetimi ürünleri henüz geliştirilmediği için bu konuda atılacak daha çok adım var.

- *Bu konuda, katılım bankalarının elini güçlendirebilecek ne tür faaliyetler yapılabilir, burada görev daha çok Merkez bankasına mı düşüyor yoksa bankalar kendi içsel yeteneklerini mi geliştirmeliler?*

Merkez Bankası nakit yönetiminin ana kaynağıdır. Merkez Bankası'nın dolaşımdaki para miktarını kontrol edebilmek amacıyla hazine bonosu, tahvil ve hisse senedi alım satımına gitmesi olan açık piyasa işlemleri (API), katılım bankalarına bir şey ifade etmiyordu eskiden. Artık sukukla birlikte katılım bankaları da API'den yararlanabiliyor. Yani bir takım ürünler geliştirildi. Merkez Bankası bu konuda iyi niyetli ancak halen gidilecek çok yol var.

Bu konuda diğer katılımcılarla aynı doğrultuda düşünülen K-5, likidite yönetiminde kullanılan önemli araçların faiz esaslı oluşu ve merkez bankalarının borç alıp verme mekanizmalarının genellikle faize dayanması nedenleriyle, katılım bankalarının sıkıntı yaşadığını belirtmiştir. Bu konuda Merkez Bankası ve BDDK'ya görevler düştüğünü, katılım bankalarına fonlama / fon temin etme açısından İslami ilkelere uygun yeni ürünler çıkartmaları gerektiğini vurgulayan K-5, bu konuda şunları dile getirmiştir:

Likidite yönetiminde kullanılan önemli araçların faiz esaslı oluşu, merkez bankalarının borç alıp verme mekanizmalarının genellikle faize dayanması geleneksel bankalara daha geniş bir oyun alanı veriyor. Burada bizim sıkıntı yaşadığımız söylenebilir. Piyasalardaki dalgalanmalardan dolayı son dönemde likidite riski daha ön planda olan bir risk bizim için. Merkez Bankası ve BDDK ile bununla ilgili görüşmelerde bulunuyoruz. Bize fonlama / fon temin etme açısından İslami bankalara uygun ürünler çıkartmaları elzem hale geldi artık. Hem fon bulabilmemiz açısından hem de fonlarımızı değerlendirebilmemiz açısından sukuk elimizi biraz rahatlattı ama bu yetersiz, benzer araçların artırılması lazım. Yeni

araçların bulunması, kaynak maliyetlerimizi de düşürecektir. Yani sadece likidite riskimiz azalmayacak aynı zamanda kârlılığımız da artacaktır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Dini saiklerle mevcut finansal sistemden uzak kalan fonları sisteme kazandırması, atıl kaynakların değerlendirilmesini sağlayarak tasarruf sahiplerine kazanç sağlaması, faize dayalı sistemin aksine toplum içerisinde gelir dağılımını olumlu yönde düzenleyici etkisi ve daha birçok açıdan ekonomik sisteme ve sosyal düzene sağladığı faydalar(Çoban, 2016: 2) nedeniyle, katılım bankalarının sağlam temeller üzerinde büyümeye devam etmesi büyük önem arz etmektedir. Bu bakımdan, geleneksel bankalarda olduğu gibi katılım bankalarında da en önemli hususlardan biri; maruz kalınan riskleri iyi tanımlayabilecek, risklerin muhtemel etkilerini sağlıklı ölçebilecek, risklere karşı etkili korunma stratejileri geliştirip bunları kontrol edebilecek ve tüm bu sürecin yakından takibini yapabilecek etkin bir risk yönetim sistemine sahip olmaktır.

Ülkemizdeki geçmişi çok yeni sayılabilecek katılım bankacılığı sektörünün dünyada da henüz emekleme aşamasında olduğu kabul edilmektedir. Bu açıdan, bu bankalarda risk yönetimi uygulamalarının da gelişme evresinde olduğu söylenmektedir. Çalışmamızda, dünyanın farklı bölgelerindeki İslami bankalarda karşılaşılan riskler ve mevcut risk yönetimi uygulamaları literatür taraması yoluyla incelenmiştir. Bu kapsamda ilk önce; risk ve risk yönetimi kavramları detaylıca ele alınmış, akabinde katılım bankacılığı sistemi anlatılmıştır. Ardından, katılım bankalarında risk yönetimi çeşitli riskler etrafında değerlendirilmiştir. Son bölümde, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarında karşılaşılan başlıca risklerin belirlenmesi ve söz konusu risklerin ölçülmesi, azaltılması ve yönetimine ilişkin hangi yöntem ve uygulamalardan yararlanıldığının ortaya konulmasını amaçlayan nitel bir araştırma yapılmıştır. Araştırma kapsamında, geleneksel bankalardan farklılaşan yönler de incelenmiştir.

Araştırma kapsamında, ülkemizde faaliyet göstermekte olan beş katılım bankasının risk yönetiminden sorumlu üst düzey yöneticileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucu ulaşılan bulgular, yapılan görüşmeler ışığında sekiz adet tema altında incelenmiştir. Araştırmanın bulguları özet olarak şu şekilde yorumlanmıştır:

Geleneksel bankaların sunduğu birçok hizmeti İslami prensipler çerçevesinde sunmakta olan katılım bankalarının, geleneksel bankaların karşı karşıya olduğu risklerin neredeyse hepsine farklı düzeylerde de olsa maruz kaldığı görülmüştür. Bu kapsamda, katılım bankalarının maruz kaldığı riskler temel olarak; kredi riski, piyasa riski, likidite riski ve operasyonel riskler olarak sınıflandırılmaktadır. Diğer riskler ise operasyonel riskler kapsamında ele alınmaktadır. Katılım bankaları, karşılaşılan riskler bakımından geleneksel bankalardan çok farklılaşmamakta, ancak bazı riskler katılım bankalarında, bazıları ise geleneksel bankalarda daha yüksek seviyede görülmektedir.

Bu kapsamda, katılım bankalarının maruz kaldığı riskler tek tek ele alınmıştır. Bu çerçevede, kendine özgü kredi verme enstrümanlarıyla, geleneksel bankaların maruz kaldığı kredi riskinin katılım bankaları için de söz konusu olduğu görülmüştür. Ancak, katılım bankalarının fon kullandırma yönteminin geleneksel bankalara göre farklı oluşu, kredi riskine maruz kalma ve riskin yönetiminde bir takım farklılıklara sebep olmaktadır. Geleneksel bankalar nakit kredi verirken, katılım bankalarının fon kullandırma yöntemi reel bir varlığa dayanmaktadır. Bu bakımdan, katılım bankalarında temerrüde düşme ihtimalinin daha düşük olması beklenmektedir. Ayrıca, katılım bankalarında verilen kredilerin bir kısmının katılım havuzlarından kullandırılması, bu kredilere ilişkin riskin tamamen banka tarafından üstlenilmemesini, katılım fonu müşterileri ile paylaşılmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak, kredilerin geri ödenmesi için zorlayıcı mekanizmalar daha az olsa da kredi riskinin katılım bankalarında daha düşük olduğu söylenebilecektir.

Piyasa riski, geleneksel bankalara nazaran katılım bankalarında daha düşük seviyededir. Bunun başlıca sebebi, katılım bankalarında spekültaif işlemlerin yapılmaması, açığa pozisyon alınmaması, finansal ürün çeşitliliğinin daha az olması, özellikle faizli türev araçlardan yararlanılmaması, dolayısıyla bu araçlar üzerinden riske maruz kalınmıyor olmasıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, geleneksel bankaların kullandığı tüm araçları kullanamamak bir sınırlılık oluşturmalarına rağmen, maruz kalınan risk düzeyini düşürdüğünden bir avantaj olarak da görülebilecektir.

Operasyonel risk bakımından geleneksel bankalar ve katılım bankaları arasında genel anlamda çok farklılık yoktur. Benzer operasyonel riskler her iki banka

türü için de aynı şekilde geçerlidir. Bununla birlikte, operasyonel risk açısından geleneksel bankalar Ar-Ge yapısı, büyüklük ve teknolojik alt yapı bağlamında daha üstün durumdayken; katılım bankaları insan kaynağı noktasında avantajlı konumdadır. Bu bakımdan, katılım bankacılığı sektörü büyüdükçe, bu bankalardaki risk yönetim kültürü ve kurumsallaşma seviyesi arttıkça, operasyonel risk yönetimi gelişme kat edecektir.

Likidite riskine geleneksel bankalarla benzer şekilde maruz kalan katılım bankaları, bu riskin yönetilmesinde bir takım zorluklar yaşamaktadır. Özellikle, likidite yönetiminde kullanılan önemli araçların faiz esaslı oluşu, merkez bankalarının borç alıp verme mekanizmalarının genellikle faize dayanması ve İslami para piyasasının sınırlı olması sebepleriyle, katılım bankaları likidite riski yönetiminde zorlanmaktadırlar. Diğer taraftan, kamunun son dönemdeki desteğiyle birlikte bu bankalar için bir takım kolaylıklar getirilmiş, örneğin 2013 yılı itibariyle sukuğun TCMB API işlemlerine konu edilmesi, likidite yönetiminde ellerini güçlendirmiştir. Bununla birlikte, katılım bankaları için fonlama / fon temin etme açısından İslami ilkelere uygun yeni ürünler çıkartılması, bu kapsamda Merkez Bankasının diğer araçlarını da bu bankalara uyumlu hale getirmesi ve ayrıca katılım bankaları için yasal rasyolarda biraz daha esnek davranılması gibi düzenlemelerin likidite riski yönetimi bakımından bu bankaların elini daha da güçlendireceği düşünülmektedir.

Geleneksel bankalardan fon sağlama ve kullandırma konusunda birçok yönden farklılaşan katılım bankalarında, bu bankalarda karşılaşılmayan birtakım özel riskler de mevcuttur. Araştırmamızda, geleneksel bankalarda karşılaşılmayan ancak katılım bankalarının maruz kaldığı riskler olarak; şer'i uyumsuzluk riski, ticari kar payı riski ve yeniden fiyatlama riski ön plana çıkmıştır. Yapılan herhangi bir işlemin İslami ilkelere aykırı olması riski olarak tanımlanan şer'i uyumsuzluk riskinin yönetilmesinde şer'i yönetim sisteminin, yani danışma kurulunun önemi büyüktür. Her bankanın farklı şartlarda oluşturulmuş ve faaliyet gösteren bir danışma kurulu olduğu düşünüldüğünde, TKBB bünyesinde kurulan ortak danışma kurulunun şer'i uyumsuzluk riskinin yönetimi açısından faydalı olması beklenmektedir. Ayrıca, şer'i uyumsuzluk riski, itibar riskinin bir alt başlığı olarak da değerlendirilmektedir. Bu

bakımdan, katılım bankalarında itibar riski daha yüksektir. Zira, şer'i açıdan itibarı zedelenecek bir katılım bankasının, müşteri nezdinde çok büyük güven kaybı yaşaması kaçınılmaz bir sonuçtur.

Bu kapsamda, danışma kurulları şer'i uyumsuzluk riski yönetiminde önemli rol oynamaktadır. Danışma kurulları, İslami ilkelere uyum bakımından itibar riskini azaltmada etkilidir. Dünyadaki örnekleri göz önünde bulundurulduğunda, ülkemizdeki danışma kurullarının daha fazla kurumsallaşması gerektiği değerlendirilmektedir. Bu bakımdan, TKBB bünyesinde oluşturulan ortak danışma kurulu, bankalar arası farklı uygulamaların önüne geçilmesi ve müşteri nezdinde güvenin artırılması açısından olumlu bir gelişme olarak görmektedir.

Katılım bankalarına özel diğer bir risk; piyasadaki faiz / getiri oranı değişiminden kaynaklanan kaybın bankanın farklı ticari faaliyetlerinden getirileriyle telafi edilmesi anlamına gelen ticari kâr payı riskidir (displaced commercial risk). Bu risk, katılım bankası müşterilerinin tümü faize karşı hassasiyeti olan kişiler olmadığından, özellikle piyasa faiz oranlarının arttığı durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Katılım bankalarına özgü bir diğer durum, yeniden fiyatlama riskinin farklı şekilde oluşmasıdır. Katılım bankalarında, herhangi bir değişken veya endeksli bir geri ödeme planı olmaz. Dolayısıyla, piyasa enflasyon, faiz veya döviz oranlarındaki değişime ayak uyduracak şekilde yeniden fiyatlama yapmak mümkün değildir. Katılım bankaları sadece tahsil ettikleri birim kadar yeniden fiyatlama yapabileceğinden, mevduat sahiplerinden toplanan fonlar ile dağıtılan fonların vadesinin farklı olduğu durumda bu risk ortaya çıkmaktadır.

Risk ölçüm yöntemlerinde, diğer tüm bankalar gibi katılım bankaları da BDDK tarafından belirlenen yöntemlere tabidir. Bu kapsamda; kredi, piyasa ve operasyonel risklerin ölçümü için temel yaklaşım, standart yaklaşım, ileri ölçüm yaklaşımı ve içsel derecelendirme yöntemleri gibi Basel'in koyduğu standartlar üzerinden BDDK'nın sunduğu yöntemler kullanılmaktadır. Likidite riskinde de yine BDDK'nın belirlediği; likidite karşılama oranı, likidite rasyolarını gösteren oranlar takip edilmektedir. Kur riskinde ise RMD hesaplamaları (Parametrik RMD, Monte Carlo Simülasyon ve Tarihsel Simülasyon Yöntemi) kullanılmaktadır. Sonuç olarak,

katılım bankaları ile geleneksel bankalar arasında risk ölçüm yöntemleri bakımından genel itibariyle farklılaşma söz konusu değildir.

Öte yandan, katılım bankaları geleneksel karşıtlarına göre faiz oranı riskine daha farklı maruz kaldığından, bu riskin ölçümünde farklı yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Benzer şekilde, şer'i uyumsuzluk riskinin ölçümü için geleneksel bir yöntemin olmaması, bu riskin ölçümü için farklı bir yöntem gerektirmektedir. Bunların dışında, katılım bankalarında şu an farklı risk ölçüm yöntemlerine ihtiyaç duyulmamaktadır, çünkü ülkemizde kullanılan İslami finansal ürün çeşitliliği sınırlıdır. Ancak, dünyadaki farklı İslami bankalarda kullanılan araçlar ülkemizde kullanılmaya başladığı takdirde risk ölçümü için yeni yöntemler gerekebilecektir.

Katılım bankaları ve geleneksel bankalarda karşılaşılan riskler benzer olduğu için her iki banka türünde risk azaltım ve riskten korunma uygulamaları, İslami prensiplere uyuma ilişkin bazı durumlar dışında, genel itibariyle benzerdir. Burada en önemli farklılık, katılım bankalarının geleneksel bankaların kullandığı bazı faizli araçlardan yararlanamamasıdır, ancak bu durum katılım bankalarına risk yönetiminde bir dezavantaj oluşturmamaktadır. Zira katılım bankalarının bu araçları kullanmaması, riskten korunma açısından kısıtlılığa sebep olsa da daha az riske maruz kalma açısından avantaj sağlamaktadır. Katılım bankalarında kredi riski çeşitli rating ve skorlama modelleri bulunmaktadır. Yine bu riskin azaltılmasında erken uyarı modelleri ve teminatlar önemli rol oynamaktadır. Ayrıca, çeşitli müşteri grubu, sektör ve bölge için limitler belirlenmesi, bunun yanında üst yönetim tarafından koyulan politika ve kuralların uygulanması, buna ilişkin kontrol ve raporlamaların yapılması risklerin azaltılmasında etkili olmaktadır. Sonuç olarak, risklerin azaltılması ve riskten korunma için kullanılan bu ve benzeri yöntemler, geleneksel bankalardaki uygulamalardan genel itibariyle farklı değildir.

Risk yönetim sürecinde (risklerin tespit edilmesi, risklerin ölçülmesi ve analizi, risk politikalarının oluşturulması ve uygulanması ve risklerin izlenmesi-raporlanması ve denetimi) katılım bankaları ile geleneksel bankalar arasında büyük farklılıklar gözlemlenmemiş ancak bazı noktalarda güçlü ve zayıf yönlerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda, katılım bankalarının; daha az agresif ve dengeli bir yönetim anlayışına sahip olması, faiz oranlarındaki değişimden çok

etkilenmemesi ve ürün çeşitliliğinin az olmasından dolayı daha az riske maruz kalması bu bankaların güçlü yönlerindendir. Ayrıca, son dönemde kamunun katılım bankacılığını ciddi şekilde desteklemesi, bu bankaların sektördeki görünürlüğünü ve etkinliğini artırmıştır. Bu sayede müşteriler nezdinde artan güven unsuru da risk yönetim sürecine avantaj olarak yansımıştır. Diğer taraftan, katılım bankaları geleneksel karşıtlarına göre; likidite riski yönetiminde daha çok sıkıntı yaşamaktadır. Ayrıca, risk yönetim süreçlerine ilişkin kurumsallaşma ve yerleşik bankacılık gelenekleri/teamülleri bakımından geleneksel bankalar bir adım önde görülmektedir.

Katılım bankalarının da tabi olduğu bankacılık sektörüne ilişkin mevcut yasal düzenlemeler oldukça kapsamlıdır. Mevzuatta, katılım bankalarına özel bir takım değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Söz konusu değişiklikler, zaten çok kapsamlı olan yasal yükümlülükleri artıracak nitelikte olmamalı, bilakis katılım bankacılığının işleyiş esaslarını dikkate alarak, bu bankaları rahatlatarak yapıda olmalıdır. Ayrıca, Hükümet ve düzenleyici otoriteler bu bankalara destek olacak daha fazla kurumun teşkil edilmesinde ön ayak olmalıdır. Böylelikle, katılım bankacılığı sektörü, daha sağlam bir zeminde gelişmeye devam edebilecektir.

Yapılan literatür taraması ve çalışmanın bulguları ışığında, katılım bankacılığında risk yönetiminin gelişimi için şu öneriler verilebilecektir:

- I. İslami finans ürünleri kendine özgü yapılarıyla geleneksel bankacılık ürünlerine göre daha farklı riskleri aynı anda içermekte ve bu riskler arasındaki korelasyonların belirlenmesi zor olmaktadır. Bu bakımdan, bu ürünlerin ülkemizdeki kullanımı arttıkça, İslami finansal ürünlere özel risklerin ölçülmesine yönelik inovatif yöntemlerin geliştirilmesi faydalı olacaktır.
- II. İslami çalışma prensipleri nedeniyle, geleneksel bankaların kullandığı bazı risk azaltım yönteminden yararlanamayan katılım bankalarının, kendilerine özel yeni teknikler geliştirmeleri gerekmektedir. Bu bakımdan, ülkemizdeki bankaların dünyadaki İslami bankalarca kullanılan ve yeni geliştirilen teknikleri yakından izlemeleri yararlı olacaktır.

- III. Tüm varlıkların ayrı ayrı risklerinin değerlendirildiği bir tür iç derecelendirme sisteminin geliştirmesi, katılım bankalarında risk yönetimi için önem arz etmektedir.
- IV. Bu bankalar, hızla gelişen ve çeşitlenen ürün ve hizmetlerinin yasal altyapılarını sağlam inşa etmeli, yapılan sözleşmelerin İslami ilkelere ve ilgili bankacılık kanunlarının gereklerine birlikte uyum sağlamasına dikkat etmelidirler.
- V. Katılım bankaları, likidite risklerini daha iyi yönetebilmek amacıyla içsel yeteneklerini geliştirmeli ve yeni finansman stratejileri ortaya koymalıdır.
- VI. Merkez Bankası, likidite riski yönetiminde, katılım bankalarının elini güçlendirecek daha fazla araç ortaya koymalıdır.
- VII. Hükümet ve düzenleyici otoriteler tarafından bu bankalara destek olacak daha fazla kurumun teşkil edilmesi gerekmektedir.
- VIII. Bankacılıkta risk yönetimine ilişkin kanunlar ve yasal düzenlemeler, katılım bankalarının gereksinimlerini ve İslami finans sektörünün gelişen yapısını dikkate alarak, bu bankaları rahatlatacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.
- IX. Şer'i uyumsuzluk riskinin en aza indirilebilmesi için İslami prensiplere uyum hakkında ortak bir derecelendirme sistemi ve buna ilişkin raporlama mekanizması teşkil edilebilir.

KAYNAKÇA

- AAOIFI** (2012). **Finans Kuruluşları için Faizsiz Bankacılık Standartları**. Çeviren: Mehmet Odabaşı ve İshak Emin Aktepe. İstanbul: TKBB.
- ABDULLAH**, Marliana, Shahida Shahimi ve Abdul Ghafar Ismail (2011). "Operational Risk in Islamic Banks: Examination of Issues." **Qualitative Research in Financial Markets**, No. 3: 131-151.
- ABEDİFAR**, Pejman, Philip Molyneux ve Amine Tarazi (2013). "Risk in Islamic Banking." **Review of Finance**:1-62.
- AHMED**, Habib (2011). "Risk Management Assessment Systems: An Application to Islamic Banks" **Islamic Economic Studies**, No. 19,1: 63-86.
- AKAN**, Burak (2008). "Likidite Riski Ölçümü." **Bankacılar Dergisi**, No. 66: 66-81.
- AKAN**, Burak (2007). "Piyasa Riski Ölçümü." **Bankacılar Dergisi**, No. 61: 59-74.
- AKAN**, Burak, Laçiner Arif Oktay ve Yasemin Tüzün (2003). "Parametrik Riske Maruz Değer Yöntemi Türkiye Uygulaması." **Bankacılar Dergisi**, No. 3: 29-39.
- AKGÜÇ**, Öztin (2010). **Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi**. İstanbul: Avcıol Yayınları.
- AKHTAR**, Muhammad Farhan, Khizer Ali, ve Shama Sadaqat (2011). "Liquidity Risk Management: A Comparative Study between Conventional and Islamic Banks of Pakistan." **Interdisciplinary Journal of Research in Business**, 1, 35-44.
- AKIN**, Cihangir (1986). **Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma**. 1. Baskı, İstanbul: Kayıhan.
- AKKİZİDİS**, Ioannis ve Sunil Kumar Khandelwal (2008). **Financial Risk Management for Islamic Banking and Finance**, 1.Baskı, New York: Palgrave Macmillan.
- AKKUŞ**, Hilmi Tunahan (2017). **Türk Bankacılık Sektöründeki Katılım Bankalarının Finansal İstikrarının Stres Yöntemi ile Analizi**. Doktora Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- AKTEN ÇÜRÜK**, Suna (2013). **İslami Finans Sistemi ve Finansal Enstrümanlar**. Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- AKTEPE**, İshak Emin (2013). **Sorularla Katılım Bankacılığı**. Yayın no:4. İstanbul: TKBB.
- AL-ADWAN**, Reyadh Nofan Said (2014). "Risk Management in Islamic Banking." **International Review of Management and Business Research** No. 3, 4: 1855-1861.

- ALBARAKA.** Katılım Bankacılığı Sistemi, Çalışma Esasları ve Uygulaması. https://www.albaraka.com.tr/pdf/Katilim_Bankaciligi_Sistemi_Nedir_.pdf, Erişim Tarihi (03.19.2018).
- ALBENİ,** Mesut ve Yusuf Demir (2005). “Makro Ekonomik Göstergelerin Mali Sektör Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi (İMKB Uygulamalı).” **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, 14, s. 1-18.
- ALİ,** Hussain Al ve Babak Naysary (2014). “Risk Management Practices in Islamic Banks in Kuwait.” **Journal of Islamic Banking and Finance**, No. 2, 1: 123-148.
- ALOĞLU,** Ziya Tunç (2005). **Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizler Üzerindeki Etkileri**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara: TCMB.
- ALTAY,** Erdinç (2015). **Bankacılıkta Risk: Piyasa Riski Kredi Riski ve Operasyonel Riskin Ölçümü ve Yönetimi**, 2. Baskı, İstanbul: Derin Yayınları.
- ALTINTAŞ,** Ayhan (2012). **Kredi Kayıplarının Makroekonomik Değişkenlere Dayalı Olarak Tahmini ve Stres Testleri - Türk Bankacılık Sektörü için Ekonometrik Bir Yaklaşım**. İstanbul: TBB.
- ALTMAN,** Edward I. ve Anthony Saunders (1998). “Credit risk measurement- Developments over the last 20 years.” **Journal of Banking & Finance**, No. 21: 1721-1742.
- ANIL KESKİN,** Duygu (2007). “Basel II Kriterlerinin İşletmeler Üzerindeki Etkileri.” **İ.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, No. 1: 95-104.
- ARAS,** Güler (1996). “Menkul Kıymetleştirilmiş Kredi Uygulamaları ve Türkiye’de VDMK.” **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**: 52-64.
- ARİFFİN,** Noraini Mohd (2005). **Enhancing Transparency and Risk Reporting in Islamic Banks**. Doktora Tezi, Guildford: School of Management University of Surrey.
- ARİFFİN,** Noraini Mohd, Simon Archer ve Rifaat Ahmed Abdel Karim (2009). “Risks in Islamic banks: Evidence from Empirical Research.” **Journal of Banking Regulation**, 10, No. 2: 153-163.
- ARİFFİN,** Noraini Mohd ve Salina Hj. Kassim (2011). “Risk Management Practices and Financial Performance of Islamic Banks: Malaysian Evidence.” **8th International Conference on Islamic Economics and Finance**. Doha: 1-23.
- ASLAN,** Hakan (2012). **Alternatif Bir Yatırım ve Finansman Aracı Olarak Sukuk: Yapısı, İşleyişi ve Türkiye Piyasası için Öneriler**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- ATAN,** Murat (2002). **Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama**. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı.

- ATAY**, Mehmet Bilge (2010). **Operasyonel Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama**. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı,.
- AYUB**, Muhammad (2007). Ed. (Suna Akten Çürük ve Raif Parlakkaya). **İslami Finansı Anlamak**. 1. Baskı, İstanbul: İktisat Yayınları.
- BABUŞCU**, Şenol (2005). **Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Bankalarda Risk Yönetimi**, Ankara: Akademi Consulting&Training.
- BASEL**, Bankacılık Denetim Komitesi (2004). Çeviren: BDDK, **Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Uyumlaştırılması (Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı) Gözden Geçirilmiş Düzenleme (Türkçe Çeviri)**. Switzerland: Bank for International Settlements.
- BAŞAR**, Mehmet ve Metin Coşkun (2006). **Bankacılık Uygulamaları**. 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- BDDK** (2014). **Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci Hakkında Yönetmelik**. https://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/mevzuat/bankacilik_kanununa_iliskin_duzenlemeler/13294isedes_yonetmelik.pdf, Erişim Tarihi (03.30.2018).
- BDDK** (2001). **Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemlerine İlişkin Olarak Açıklanmasına Gerek Duyulan Hususlar**. https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Ili skin_Duzenlemeler/1845tbbgenelge.pdf, Erişim Tarihi (08.16.2017).
- BDDK** (2014). **Bankaların Likidite Karşılama Oranları Hesaplamasına İlişkin Yönetmelik**. https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Ili skin_Duzenlemeler/12930likidite_yonetmeliği_15_8_2017.pdf, Erişim Tarihi (3.30.2018).
- BDDK** (2003). **Bankaların Risklilik Düzeyinin Değerlendirilmesine İlişkin Açıklama**. https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Ili skin_Duzenlemeler/1844RiskMatrisi-Aciklama-Bankalar.pdf, Erişim Tarihi (08.15.2017).
- BDDK** (2015). **Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik**. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/10/20151023-9.pdf>, Erişim Tarihi (03.24.2018).
- BDDK** (2016). **Likidite Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber**. Ankara
- BDDK** (2016). **Operasyonel Riskin Yönetimine İlişkin Rehber**. Ankara
- BDDK** (2010). **Piyasa Riski Ölçüm Yöntemlerine İlişkin Analiz**. Ankara: BDDK, Risk Yönetim Dairesi.
- BDDK** (2015). **Risk Ölçüm Modelleri ile Piyasa Riskinin Hesaplanmasına ve Risk Ölçüm Modellerinin Değerlendirilmesine İlişkin Tebliğ**.

- https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Duzenlemeler/11003rmd_tebliğ.pdf, Erişim Tarihi (08.15.2017).
- BDDK** (2004). **Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı**. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/1391/Basel_II_Yeni_Sermaye_Yeterliliği_Duzenlemesi.pdf, Erişim Tarihi (08.15.2017).
- BDDK** (2011). **Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler**. Ankara: BDDK, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı.
- BDDK** (2006). **Mevduat Ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet Ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik**. https://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/mevzuat/bankacilik_kanununa_iliskin_duzenlemeler/1705mevduat_katilim_fonu_yon_1_5_2013.pdf, Erişim Tarihi (03.24.2018).
- BEKAR**, Engin (2012). **Bankacılıkta Risk Yönetimi: Türkiye Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.
- BESSİS**, Joel (2015). **Risk Management in Banking**. John Wiley & Sons,.
- BİLDİRİCİ ÇALIK**, Esra (2016). **Geleneksel Bankalar ile Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Basel III Kriterleri Açısından Kıyaslanması**. Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- BOLAK**, Mehmet (2004). **Risk ve Yönetimi**. İstanbul: Birsan Yayınevi.
- BOLGÜN**, Evren ve M. Barış Akçay. **Risk Yönetimi**. 3. Baskı, İstanbul: Scala Yayıncılık.
- BOYACIOĞLU**, Melek Acar (2002). "Operasyonel Risk ve Yönetimi." **Bankacılar Dergisi**, No. 43: 51-66.
- BOYACIOĞU**, Melek Acar (2003). **Bankalarda Derecelendirme (Rating) Türk Bankacılık Sektörü**. Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- BÖREKCİ**, Eser (2004). **Bankacılıkta Faiz ve Döviz Kuru Yönetimi**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- BULDUM**, Gökhan (2016). **Katılım Bankacılığı ve Sukuk: Bir Katılım Bankası Örneği Olarak Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.
- BULUT**, Halil İbrahim ve Bünyamin Er (2012). **Katılım Finansmanı Katılım Bankacılığı ve Girişim Sermayesi**. Yayın no: 3. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- CAN**, Evrim (2003). **Operasyonel Risk ve Yönetimi**. Yeterlik Etüdü, Ankara: SPK.
- CANDAN**, Hasan ve Alper Özün (2006). **Bankalarda Risk Yönetimi ve Basel II**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- CEBECİ, İsmail (2010). Modern İslam İktisadı Literatüründe Murabaha Tartışmaları.** Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı.
- CEYLAN, Ali ve Turhan Korkmaz (2014). Finansal Teknikler.** 8. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.
- CİVAN, Mehmet (2010). Sermaye Piyasası Analizleri ve Portföy Yönetimi.** 1. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.
- COŞKUN, Alper (2008). Katılım Bankalarının Bankacılık Sektöründeki Yeri ve Önemi.** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Politikası Bilim Dalı.
- ÇETİN, Abdurrahman (2017). Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama.** Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı.
- ÇITAK, Serdar (1999). Geleneksel Risk Yönetiminden Programlanmış Menkul Kıymet İşlemlerine.** İstanbul: Dünya Yayıncılık Ekonomi Dizisi,.
- ÇOBAN, Yasin (2016). Türkiye'de Katılım Bankacılığı ve Finans Sektöründeki Yeri.** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalı.
- ÇONKAR, Kemalettin ve H. Ali Ata (2002). "Riskten Korunma Aracı Olarak Türev Ürünlerin Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye'de Kullanımı." Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, No. 4: 1-18.**
- DAR, Muazam Rashid, Muhammad Azeem ve Omar Masood (2013). "Operational Risk Management, Risk Management Approaches, and Risk Mitigation Techniques: Challenges Faced By Islamic Financial Services." IOSR Journal of Business and Management, 11, No. 2: 72-79.**
- DEDE, Kenan (2017). Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları.** Yayın no: 5. İstanbul: TKBB.
- DELİKANLI, İhsan Uğur (2010). Bankacılıkta Kredi Türevlerinin; Hissedar Değerine Katkısı, Etkin Bir Şekilde Kullanımına İmkan Sağlayacak Risk Yönetimi Yapılanması ve Finansal Raporlaması.** İstanbul: TBB.
- DEREKÖY, Feyza (2006). Bankacılık Sektöründe, Kredi Riskinin Doğmasını Önlemeye Yönelik Politikalar ve Bir Uygulama.** Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DÖNDÜREN, Hamdi (2010). Kur'an ve Sünnete Göre Altınla İlgili Ticaret Muameleleri.**
www.tkbb.org.tr/.../Kuran_ve_Sunnete_Gore_Altinla_Ilgili_Ticaret_Muameleleri.doc, Erişim Tarihi (1.14.2018).
- DUMAN, Mustafa (2000). "Bankacılık Sektöründe Finansal Riskin Ölçülmesi ve Gözetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Value at Risk Metodolojisi." Bankacılar Dergisi, No. 32: 22-30.**

- DURMUŞ**, Abdullah (2011). “İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri.” **Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi**, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- DURMUŞ**, Abdullah (2010). “Modern Bir Finansal Araç Olarak Sukûk ve Fıkhî Açından Tahlili.” **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, No. 6: 141-156.
- DUSUKİ**, Asyraf Wajdi (2011). **Islamic Financial System Principles & Operations**. Kuala Lumpur: ISRA.
- EĞRİ**, Taha (2014). **İslam İktisadını Yeniden Düşünmek**, İstanbul: İGİAD.
- EİD**, Wael Kamal (2011). **Mapping the Risks and Risk Management Practices in Islamic Banking**. Doktora Tezi, Durham: School of Government and International Affairs Durham University.
- EKENEL**, Meral Senem (2009). **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründeki Uygulamaları**. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.
- EMHAN**, Abdurrahim (2009). “Risk Yönetim Süreci ve Risk Yönetmekte Kullanılan Teknikler.” **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 23, No. 3: 209-220.
- ERTÜRK**, Hakan (2010). “Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Risk Yönetimi.” **Denetişim**, No. 4: 62-70.
- EŞİYOK**, Zeynel (2008). **Katılım Bankalarının Kullandıkları Krediler ve Karşılaştıkları Riskler**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı.
- FADEL**, Sayed M. ve Jasim Al-Ajmi (2017). “Risk Management of Islamic Banks: A Search for Empirical Evidences.” **Corporate Ownership & Control**, 14, No. 2: 8-16.
- FIKIRKOCA**, Meryem (2003). **Bütünsel Risk Yönetimi**.1. Baskı, Ankara: Kalder Yayınları.
- GÖDEŞ**, Merve (2016). **BASEL-III Kriterlerinin Katılım Bankacılığına Etkileri: Türkiye Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Ana Bilim Dalı.
- GÖNENÇ**, Halit ve Barış Kılıçhan (2004). “Kredi Portföy Çeşitlendirmesinin Banka Performansı Üzerindeki Etkileri.” **Bankacılar Dergisi**, No. 49: 53-67.
- GREUNİNG**, Hennie Van ve Zamir Iqbal (2008). **Risk Analysis for Islamic Banks**. Washington: The World Bank.
- GÜNEY**, Necmeddin (2015). “İslami Finansta Şer’i Yönetim Uygulamaları ve Konuyla İlgili Tartışmalara Genel Bir Bakış.” **Türkiye İslam İktisadi Dergisi**, 2, No. 2: 45-69.
- GÜNGÖREN**, Muaz (2013). **Bir Finansal Enstrüman Olarak Sukuk Katılım Bankalarına Uyum Modellemesi**. Yayın No:38. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

- GÜR**, Esra (2007). **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Risk Ölçüm Yöntemleri**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- GÜREL**, Eymen, Esra Burcu Bulgurcu Gürel ve Neslihan Demir (2012). “Basel III Kriterleri.” **Bankacılık ve Sigortacılık Dergisi**, 1, No. 3-4: 16-28.
- HARON**, Abdullah ve John Lee Hin Hock (2007). “Inherent Risk: Credit and Market Risks.” **Islamic Finance: The Regulatory Challenge** (Simon Archer ve Rifaat Ahmed Abdel Karim), Singapore: John Wiley & Sons (Asia), s. 69-94.
- HASAN**, Mehdi (2011). <https://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2011/aug/05/us-credit-rating-downgraded-moodys>, Erişim Tarihi (12.25.2017).
- HASSAN**, Abul (2009). “Risk Management Practices of Islamic Banks of Brunei Darussalam.” **The Journal of Risk Finance**, 10, No. 1: 23-37.
- HELMY**, Mohamed (2012). **Risk Management in Islamic Banks**. Yüksek Lisans Tezi, Giza: ESLSCA Business School.
- HOCK**, Abdullah Haron ve John Lee Hin. «Inherent Risk: Credit and Market Risks.» *Islamic Finance: The Regulatory Challenge* içinde, yazar Simon Archer ve Rifaat Ahmed Abdel Karim, 94-121. Singapore: John Wiley & Sons (Asia), 2007.
- HOW**, Janice, Melina Abdul Karim ve Peter Verhoeven (2005). “Islamic Financing and Bank Risks: The Case of Malaysia.” **Thunderbird International Business Review**, 47, No. 1: 75-94.
- HUSSAİN**, Hameeda Abu ve Jasim Al-Ajmi (2012). “Risk Management Practices of Conventional and Islamic Banks in Bahrain.” **The Journal of Risk Finance**, 13, No. 3: 215-239.
- IFSB**, Islamic Financial Services Board. **Guding Principles of Risk Management for Institutions (Other Than Insurance Institutions) Offering Only Islamic Financial Services**.
- ILIAS**, Shahrul Ezwan Bin (2012). “Risk Management in Islamic Banking.” **International Proceedings of Economics Development and Research**, 55, No. 32: 159-162.
- IQBAL**, Anjum (2012). “Liquidity Risk Management: A Comparative Study between Conventional and Islamic Banks of Pakistan.” **Global Journal of Management and Business Research**, 12, No. 5: 54-64.
- İSKENDER**, Ebru Sonbul (2014). **Kredi Riski Dayanıklılığın Analizi: Türkiye Bankacılık Sektörü Üzerine Politika Önerileri**. İstanbul: TBB.
- İŞİK**, Aytül (2014). **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Türk Bankacılığında Kredi Riskinin Seçilmiş Finansal Değişkenlerle İlişkisinin Lojistik Regresyonla İncelenmesine Yönelik Bir Uygulama**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Anabilim Dalı.

- İŞİL**, Gökhan ve Nasıf Özkan (2015). “İslami Bankalarda Likidite Riski Yönetimi: Türkiye’de Katılım Bankacılığı Üzerine Ampirik Bir Uygulama.” **Journal of Islamic Economics and Finance Studies**, 1, No. 2: 23-37.
- IZHAR**, Hylmun (2010). “Identifying Operational Risk Exposures in Islamic Banking.” **Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies**, 3, No. 2: 17-53.
- IZHAR**, Hylmun ve Zakaria Salah Ali Hassan (2013). “Applying Core Principles of Risk Management in Islamic Banks’ Operational Risk Analysis.” **Afro Eurasian Studies**, 2, No. 1: 15-40.
- KADEER**, Dilinuer (2017). **Hizmet Pazarlaması: Konaklama İşletmeciliği Pazarlamasında bir Nitel Araştırma**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAHRAMAN**, Abdulkadir (2006). **Bankacılık Sektöründe Risk Yönetimi ve Beklentiler**.
<https://www.kpmgvergi.com/Blog/Pages/FullBlog.aspx?article=77>, Erişim Tarihi (08.13.2017).
- KALKAN**, Ayşe (2007). **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme**. Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.
- KARA**, Ömer (2009). **Bankalarda Operasyonel Risk**. Yüksek Lisans Bitirme Projesi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık Tezsiz Yüksek Lisans Programı.
- KARABACAK**, Alper (2015). **Katılım Bankacılığı Ürün ve Hizmetleri Kapsamında Türkiye’deki Sukuk Uygulamaları**. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- KARASAR**, Niyazi (2017). **Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler**. 32. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.
- KAVAL**, Hasan (2000). **Bankalarda Risk Yönetimi**. 1. Baskı, Ankara: Yaklaşım Yayınları.
- KAVCIOĞLU**, Şahap (2011). “Ticari Bankacılıkta Kredi Riskinin ve Kredi Riski Ölçüm Modellerinin Değerlendirilmesi.” **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, 3, No. 5: 11-19.
- KHALİD**, Sania ve Shehla Amjad (2012). “Risk Management Practices in Islamic Banks of Pakistan.” **The Journal of Risk Finance**, 13, No. 2: 148-159.
- KHAN**, Tariqullah ve Habib Ahmed (2001). **Risk Management An Analysis of Issues in Islamic Financial Industry**. 1. Baskı, Cidde: Islamic Research and Training Institute.
- KHATTAK**, Naveed Azeem ve diğerleri (2013). “Risk Management Practices and Attitude of Pakistani Islamic Banking System Employees.” **African Journal of Business Management**, 7, No. 33: 3202 - 3211.

- KILINÇER**, Beyhan Kuşin (2010). **Bankalarda Finansal Erken Uyarı Sinyalleri ve Risk Yönetimi**. Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- KOCABIYIK**, Figen (2007). **Basel II Kriterleri Çerçevesinde Türk Bankacılık Sistemine Genel Bir Bakış**.Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, İşletme Anabilim Dalı
- KOCAİMAMOĞLU**, Sururi (1983). **Bankacılık Ansiklopedisi**. No: 208. Ankara: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.
- KORAMAN**, Adil (1992). **Türkiye'de Özel Finans Kurumlar, Faaliyetleri ve Sosyal Yönü**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KORKMAZ**, Tuba Kale (2004). “Bankalarda Kredi Riski Ölçümünde Alternatif Yöntemler.” **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, No. 37: 17-33.
- KOZAREVİĆ**, Emira, Mirnesa Nurikic ve Senija Nuhanovic (2014). “Specifics of Risk Management in Islamic Finance and Banking, with Emphasis on Bosnia and Herzegovina.” **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 4, No. 1: 151-166.
- KÖYLÜOĞLU**, Hasan Uğur (2001). “Risk Yönetimi! Zaman Geçirmeden Neden? Nasıl?” **Active Finans**.
- KURT**, Yeşim (2015). **Yeni Kurumsal Kuram Perspektifiyle Havacılıkta Emniyet Yönetim Sistemi Uygulamalarının Değerlendirilmesi**. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- LAHSASNA**, Ahcene (2014). **Shariah Non-Compliance Risk Management and Legal Documentation in Islamic Finance**. Singapore: John Wiley & Sons.
- LEBLEBİCİ TEKER**, Dilekve Burç Ülengin (2005). “Bankacılıkta Operasyonel Risk Ölçüm Modellerinin Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir Bankaya Uygulanması.” **İTÜ Dergisi**, No. 1: 13-24.
- MAKİYAN**, Seyed Nezamuddin (2008). “Risk Management and Challenges in Islamic Banks.” **Journal of Islamic Economics, Banking and Finance**, 4, No. 3: 45-54.
- MALİM**, Nurhafiza Abdul Kader (2015). “Islamic Banking and Risk Management: Issues and Challenges.” **Journal of Islamic Banking and Finance**: 64-70.
- MARCH**, James G. ve Zur Shapira (1987). “Managerial Perspectives on Risk and Risk Taking.” **Management Science**, 33, No. 11: 1404-1407.
- MOKNİ**, Rim Ben Selma ve diğerleri (2014). “Risk Management Tools Practiced in Islamic Banks: Evidence in MENA Region.” **Journal of Islamic Accounting and Business Research**, 5, No. 1: 77-97.

- NAZİR**, Mian Sajid, Adeel Daniel ve Muhammad Musarrat Nawaz (2012). "Risk Management Practices: A Comparison of Conventional and Islamic Banks in Pakistan." **American Journal of Scientific Research**, 68, No. 68: 114-122.
- OBAİDULLAH**, Mohammed (2005). **Islamic Financial Services**. Cilt 1. Cidde: King Abdulaziz University.
- ÖZSOY**, Şerafettin (2012). **Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş**. 1.Baskı, İstanbul: Kuveyt Türk,.
- ÖZTEMEL**, Ercan (2012). **Yapay Sinir Ağları**. 3. Baskı, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- ÖZULUCAN**, Abitter ve Ali Deran (2009). "Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması." **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 6, No. 11: 85-108.
- ÖZULUCAN**, Abitter ve Fevzi Serkan Özdemir (2010). **Katılım Bankacılığı Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetim**. 1. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- PARLAKKAYA**, Raif (1996). **İşletmelerde Mali Risk ve Riskin Muhasebeleştirilmesi**. Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- PARLAKKAYA**, Raif (2003). **Finansal Türev Ürünler ile Mali Risk Yönetimi ve Muhasebe Uygulamaları**. 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- RADZİ**, Rafisah Mat ve Ku Azam Tuan Lonik (2016). "Islamic Banks' Risks: It's Rating Methodology and Shariah Assessment Solutions." **Journal of Islamic Banking and Finance**, 4, No. 2: 48-60.
- REHMAN**, Asma Abdul (2016). **A Comparative Study of Risk Management Practices between Islamic and Conventional Banks in Pakistan**. Doktora Tezi, Cardiff: Cardiff Metropolitan University.
- ROSMAN**, Romzie (2009). "Risk Management Practices and Risk Management Processes of Islamic Banks: A Proposed Framework." **International Review of Business Research Papers**, 5, No. 1: 242-254.
- SAKAR**, Hakan (2002). **Risk Yönetimi Açısından Bankalarda Aktif Pasif Yönetimi**. 1. Baskı, İstanbul: Akdeniz Yayıncılık.
- SAKARYA**, Şakir ve Hasan Sezgin (2015). "Sendikasyon Kredisi Kullanımının Bankaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Olay Çalışması Yöntemiyle BİST'de Bir Uygulama." **Bankacılar Dergisi**: 5-25.
- SALEM**, Rania Abdelfattah (2013). **Risk Management for Islamic Banks**. 1. Baskı, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- SANTOMERO**, Anthony M (1997). "Commercial Bank Risk Management: An Analysis of The Process." **Journal of Financial Services Research**, 12, No. 3: 83-115.

- SAUNDERS, Anthony ve Marcia Millon Cornett (2005). **Financial Institutions Management: A Risk Management Approach**. 6. Baskı, McGraw-Hill Education.
- SAYIM, Ferhat (2012). "Risk Kavramı, Mevduat Bankaları ve Katılım Bankalarının Bilanço Risklerinin Karşılaştırılması." **Çerçeve Dergisi**, 20, No. 58: 68-86.
- SEÇME, Oğuz, Mine Aksoy ve Özgür Uysal (2016). "Katılım Endeksi Getiri, Performans ve Oynaklığının Karşılaştırmalı Analizi." **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No. 72: 107-128.
- SHAFİİ, Zurina, Supiah Salleh ve Syahidawati Hj Shahwan (2010). "Management of Shariah Non-Compliance Audit Risk in the Islamic Financial Institutions via the Development of Shariah Compliance Audit Framework and Shariah Audit Programme." **Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies**, 3, No. 2: 3-16.
- SHAFİQUE, Owais, Nazik Hussain ve M. Taimoor Hassan (2013). "Differences in the Risk Management Practices of Islamic versus Conventional Financial Institutions in Pakistan." **The Journal of Risk Finance**, 14, No. 2: 179-196.
- SHAİKH, Salman ve Amanat Jalbani (2008). "Risk Management in Islamic and Conventional Banks: A Differential Analysis." **Journal of Independent Studies & Research**, 7, No. 2: 67-79.
- SOLMAZ, Başak (2008). "Stratejik Halkla İlişkiler Uygulamaları", **Halkla İlişkiler**, ed. A. Kalenderve M. Fidan, 145-165, Konya: Tablet Yayınları.
- SUNDARARAJAN, Venkataraman (2007). "Risk Characteristics of Islamic Products: Implications for Risk Measurement and Supervision." **Islamic Finance: The Regulatory Challenge**, Düzenleyen: Simon Archer ve Rifaat Ahmed Abdel Karim, Singapore: John Wiley & Sons (Asia): 40-69.
- ŞAHİN, Serhat (2008). **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sisteminin Risk Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı.
- ŞEKEROĞLU, Sinan ve Kadir Özer (2017). "Bankacılık Sektöründe Yükselen Değer: Katılım Bankacılığı." **Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi**, 4, No. 2: 15-25.
- ŞEN, Gamze (2010). **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Basel II Kriterleri**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı.
- ŞENSOY, Necdet (2012). "İslami Kurallara Uygun Finansal Hizmetler Veren Kuruluşların Likidite Sorunları ve IILM." **Çerçeve Dergisi**, No. 58: 198-202.
- ŞİMŞEK, Kemal Çagatay (2007). **Bankacılıkta Risk ve Risk Ölçüm Yöntemleri**. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- TAFRİ, Fauziah Hanim, Rashidah Abdul Rahman ve Normah Omar (2011). "Empirical Evidence on The Risk Management Tools Practised in Islamic

- and Conventional Banks.” **Qualitative Research in Financial Markets**, 3, No. 2: 86-104.
- TAKAN, Mehmet** (2002). **Bankacılık: Teori, Uygulama ve Yönetim**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- TANAYDI, Yasincan** (2016). **Türk Katılım Bankacılığının Kurumsal Performansı ve Sürdürülebilir Rekabetteki Strateji Hedefleri Türkiye Uygulama Örnekleri**. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- TBB Çalışma Grubu** (2006). “Kredi Riski Modelleri.” **Bankacılar Dergisi**, No. 57: 33-66.
- TBB Çalışma Grubu** (2006). “Risk Yönetim Prensipleri.” **Bankacılar Dergisi**, No. 57: 15-32.
- TBB Operasyonel Risk Çalışma Grubu** (2003). “Operasyonel Risklere İlişkin Örnek Soru Seti.” **Bankacılar Dergisi**, No. 46: 59-69.
- TBB** (2004). **Bankaların Risk Yönetimi Çalışmaları Hakkında Değerlendirme**. https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/Riskanket.pdf, Erişim Tarihi (08.13.2017).
- TBB.** **Faiz Riski Yönetim Prensipleri**. https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/2risk.doc., Erişim Tarihi (6.1.2018)
- TBB** (1999). **Kredi Riskinin Yönetimine İlişkin İlkeler**. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- TDK**. <http://www.tdk.gov.tr/>, Erişim Tarihi (8.9.2017).
- TIBY, Amr Mohamed** (2011). **Islamic Banking How to Manage Risk and Improve Profitability**. New Jersey: John Wiley & Sons.
- TKBB.** **Faizsiz Finans Sözlüğü**. <http://www.tkbb.org.tr/faizsiz-finans-sozluqu>, Erişim Tarihi (7.5.2018).
- TKBB.** **Katılım Bankacılığı Nedir? Nasıl Çalışır?** <http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Katilim-Bankaciligi-Nedir-Brosur.pdf>, Erişim Tarihi (2.27.2018).
- TKBB** (2015). **Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi 2015- 2025**. İstanbul: TKBB.
- TUNAY, K. Batu** (2015). “Türkiye’de Büyük Ölçekli Bankalar Açısından Münferit ve Sistemik Risklerin Analizi.” **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, 7, No. 13: 377-408.
- TURE, Elvira** (2015). **Bankalarda Kredilerin Yönetimi ve Sorunlu Kredilerin Yeniden Yapılandırılması Süreci**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı.

- TÜRKÜNER**, Ercan (2016). **Basel III Likidite Düzenlemeleri Çerçevesinde Türk Bankacılık Sektörünün Likidite Riskinin Ölçülmesi ve Modellemesi**. Yayın no:320, İstanbul: TKBB.
- TÜRNÜKLÜ**, Abbas (2000). “Eğitim Bilimi Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel bir Araştırma Tekniği: Görüşme.” **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi**, No. 24: 543-559.
- USMANİ**, M. Muhammad Taqi (2002). **An Introduction to Islamic Finance**. London: Kluwer Law International
- VARLIK**, Ahmet Burak (2010). **Basel İlkeleri Işığında Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Türkiye Uygulaması**. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı.
- VURAL**, Barış Bilen (2007). **Yapay Sınır Ağları ile Finansal Tahmin**. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- WAHYUDİ**, Imam ve diğerleri (2015). **Risk Management for Islamic Banks Recent Developments from Asia and the Middle East**. Singapore: John Wiley & Sons Singapore.
- YABANLI**, Aydın (2009). **Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı**. İstanbul: TKBB.
- YAHŞİ**, Fahrettin (2014). **Katılım Bankalarında Risk Odaklı İç Denetim ve Bir Model Önerisi**. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı.
- YAKAR**, Soner, Serkan Yılmaz Kandır ve Yıldırım Beyazıt Önal (2013). “Yeni Bir Finansman Aracı Olarak “Sukuk-Kira Sertifikası” ve Vergisel Boyutunun İncelenmesi.” **Bankacılar Dergisi**, 24, No. 84: 72-95.
- YANPAR**, Atila (2015). **İslami Finans İlkeleri, Araçlar ve Kurumlar**. 2.Baskı. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- YARIZ**, Ahmet (2011). **Bankacılıkta Risk Yönetimi: Risk Matrisi Uygulaması**. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı.
- YAVUZ**, Salih Tanju (2002). “Risk Yönetimi ‘İçeri’ Aktif Pasif Yönetimi ‘Dışarı’ (mı?).” **Bankacılar Dergisi**, No. 41: 21-31.
- YENİGÜN**, Gizem (2016). **Basel III Kriterleri Kapsamında Bankalarda Likidite Riski Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı.
- YILDIRIM**, Ali ve Hasan Şimşek (2016). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**. 10. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.
- YILMAZ**, Songül (2010). **Ticari Bankalarda Kredi Portföyü ve Kredi Riski Yönetimi-Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama**. Yüksek Lisans Tezi,

İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı.

ZAINOL, Zairy ve Salina Kassim (2010). “An Analysis of Islamic Banks' Exposure to Rate of Return Risk.” **Journal of Economic Cooperation and Development**, 31, No. 1: 59-84.

<http://www.investment-and-finance.net/islamic-finance/tutorials/profit-equalization-reserve-versus-investment-risk-reserve.html>, Erişim Tarihi (1.7.2018).

<https://www.debt.org/credit/>, Erişim Tarihi (12.26. 2017).

ÖZGEÇMİŞ

Konya'nın Karatay ilçesinde doğan Mustafa Nihat DEMİRCİ, ilköğretim ve lise eğitimini Konya/Beyşehir'de tamamlamıştır. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde almış olup, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde İşletme Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

